

Nederlandsche spraakkunst

<https://hdl.handle.net/1874/237221>

NEDERLANDSCHE
SPRAAKKUNST

DOOR

T. TERWEY,

LEERAAR AAN DE KWEKSCHOOL VOOR ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN
TE AMSTERDAM.

ACHTSTE DRUK.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1890.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

Aardrijksk. Schrijfb. v. Nederl. (in 16 kaarten)	0,10
Aardrijksk. Schrijfb. v. Europa (in 16 kaarten)	0,10
A. Aalderink, Wetten op milite en schutterij	2,90
A. J. van Ankom, Standpunt der dierskunde	0,60
A. van Ankom, Voor hoofd en hart	0,30
Aeschylus—Hecker, Agamemnon	0,75
Aeschylus—Hecker, Prometheus	0,75
A. van Aessen, School-wandkaart van Friesland	12,00
A. van Aessen, Werken, door Dr. A. de Jager	3,60
A. van Aessen, van Nederland v. lei en schrift, 5de druk	0,15
A. van Aessen, de en van Duinen, Cours de Lecture le st.	1,25
A. Baas, Ons Vaderland	0,25
A. Baehrens, Miscellanea Critica	2,90
A. Baehrens, Lectiones Horatianae	1,25
D. Bakker en J. Mulder, Aardrijksk. v. Nederl.	0,20
D. Bakker, de kleine taalgids, 4 stukjes	0,25
W. H. M. Bartels, Ned. Schoolliederen, 1-6	0,40
1 f. 0,20, 2 en 3 f. 0,25, 4 en 5 f. 0,30, 6	0,40
W. H. M. Bartels, Het rekenen met het hoofd	0,15
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek I, 3de druk	0,65
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek II, 3de druk	0,75
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek III, 2e dr.	1,00
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek IV	1,00
Beekman en v. Goor, Duitsch Leesboek V	1,00
L. van den Berg, Teekenschriften, 1-4	0,15
L. van den Berg, Teekenschriften, 5-8	0,20
F. Lz. Berghuis, Water- en burgerl. bouw. geb.	25,00
F. Lz. Berghuis, Bekn. burg. bouw. geb.	2,50
Joh. Berghuis, Scheljes, leesb. v. d. school, 4de druk	0,25
Joh. Berghuis, Scheljes, 2e stukje	0,25
Joh. Berghuis, het Opstel voor de Volksschool	0,50
Joh. Berghuis, Vertelb. voor school en huis 2e dr.	1,50
Berghuis en Dijken, Uit Vaders en Grootvaders tijd	0,30
Land-Berg-Stomp, Vrouw. handwerken, 3e druk	1,25
Land-Berg-Stomp, Het knipboek	0,90
Dr. J. Bergsma, Onze Kamerplanten	0,60
Dr. J. Bergsma, Teksteritiek v. d. Karel ende Elagast	0,75
J. J. Bergsma, Proeve van plaatselijk reglement	0,30
beschrijving der vruchtsoorten, 3 stukken	2,25
C. Bos, Klassieke teekennethode in 60 platen I	4,90
C. Bos, Klassieke Teekennethode in 40 pl. II	3,90
K. Bos, Teekenschriften bij bovenstaande, 1-54	0,20
K. Bos, Teekenen naar de Natuur I	2,90
Bibliothec van midden-nederl. letterk., afl. 1-43	1,50
Bleeker en Marwitz, Wandkaart voor Bijb. Gesch.	5,90
Bleeker en Marwitz, Bijbelsche Aardrijkskunde	1,90
Bleeker en Marwitz, Schoolkaart van Palestina,	3,90
in 6 bladen met Handleiding	3,90
J. H. Blum, Zestig jaartallen uit onze Gesch. 3de dr.	0,75
Mr. W. B. S. Boeles, Financiële regtsbetrekking	1,25
Mr. W. B. S. Boeles, Scheiding v. kerk en staat	0,75
Mr. W. B. S. Boeles, Stenregt van eigenert	1,90
B. Boerma, Rekenopgaven voor kweekelingen	0,40
T. Boerma, Begins. der Franse taal, 3de druk	0,90
T. Boerma, Exercices de lecture, 2de druk	0,75
T. Boerma, De Franse taal I	0,30
Th. Boersma en P. v. d. Maen, Zuivelbereiding	1,90
Bogaerts en Koenen, Taalstudie, 8ste druk, 3 din.	1,25
Dr. U. P. Boissevain, De waarde der Epigraphiek	0,60
Dr. D. Bos, Beginselen der Analytische Meetkunde	1,90
P. R. Bos, Landen en Volken, deel I, II, III, 4	3,75
P. R. Bos, Leerb. d. aardrijkskunde 6de druk	3,75
P. R. Bos, bek. leerb. d. aardrijkskunde, 7de druk	1,50
P. R. Bos, Leiddraad onderwijs aardrijkskunde	0,90
P. R. Bos, School-Atlas der Aarde	3,90
P. R. Bos, Atlas der geheele aarde in 80 kaarten	1,75
P. R. Bos, Natuur- en Staatkundige Atlas	2,90
P. R. Bos, Atlas voor de Volksschool, 9e druk	1,00
P. R. Bos, Aardrijksk. voor de volksk. 7de druk	0,40
P. R. Bos, Nederl. en zijne Overz. bezitt. 3de druk	0,25
P. R. Bos, De plaats der aardrijkskunde	0,40
P. R. Bos, platen voor Aardrijkskunde 9e druk	0,60
P. R. Bos, De Globe, Aardrijkskundig schetsboek	3,00
P. R. Bos, Kleine Atlas voor de Volkssch. 4e dr.	0,30
P. R. Bos, Eerste Atlas voor de Volkssch. 5e dr.	0,35
P. R. Bos, Schetsen uit Nederl. en Nederl.-Indië	0,35
P. R. Bos, Schoolplaten voor aansch. onderwijs	9,75
in Aardrijkskunde, 1-13 met Handleiding	10,00
P. R. Bos, Schoolkaart van Groningen in 9 bladen	8,75
P. R. Bos, Wereldkaart	8,75
P. R. Bos, v. Gelder en Rijkens, Schoolkaart van	15,50
O-Indië	2de druk met handl.
J. Ritzema Bos, Landbouwkunde, 2 din.	21,25
J. Ritzema Bos, Insectenschaad	2,50
J. Ritzema Bos, De Vogels	0,30
J. Ritzema Bos en Dr. H. Bos, Dierkunde, 3e dr.	2,50
J. Ritzema Bos, Schetsen uit het dierenrijk	0,30
H. C. Bosscha, Lokale spoorwegen	0,90
Boswijk en Zijlstra, Het rekenen 1 en 2, 2e dr.	0,25
Boswijk en Zijlstra, Het rekenen 3 tot 8, 2e dr.	0,25

van de School-Uitgaven kan men Present-Exemplaren ter kenisgeving aanvragen.

Boswijk en Zijlstra, Rekenk. Vraagstukken	0,25
Boswijk en Zijlstra, Theorie der Rekenkunde	0,40
H. Bouman, Opvoeding en onderwijs, I, II 1	4,90
H. Bouman, Bekn. Opvoedk. voor de lag. school	1,25
H. Bouman, Vorml. in de lagere school, 9de druk	1,50
H. Bouman, Voorleer in opg. en oefen. 2 stukje	0,25
H. Bouman, De Nederlandsche landhuishouding	0,30
H. Bouman, Aansch. onderw., 12 pl. 3de druk	2,90
H. Bouman, Handl. bij het aans. onderw. 5de dr.	0,90
H. Bouman, Het gulden kindboek, geill.	1,25
H. Bouman, Leesboekjes, 5 stukjes 30ste druk	0,25
H. Bouman, Eerste Schooljaren, 6 st. 5e dr.	0,25
H. Bouman, Handb. v. h. leiden d. Oefeningen	0,75
H. Bouman, Platen bij de Eerste Schooljaren	2,90
H. Bouman, De paedagogie der lagere school geb.	1,50
L. Bouwman Jz., Geometrie en vlakke Trigon.	0,90
L. Bouwman, Examen-opg. v. Hulponderwijzers	0,40
L. Bouwman, Examen-opgaven v. Hoofdonderwijz.	0,40
L. Bouwman, Examen-opgaven voor onderwijzers	0,50
Marius A. Brandts Buys, Twaalf Kinderliederen	0,65
C. M. Bremer, Wetten d. dir. belast. enz. 3 deelen	22,50
A. Br. van Eikema, Mijn eerste boekje, 4de druk	0,25
A. Br. van Eikema, Mijn tweede boekje, 3de druk	0,25
J. Brouwer, Het Zinsverband	0,60
B. v. Bruggen, Stijloefeningen	0,75
B. Brugsma, Schetsen uit het natuurl. 7de druk	0,30
B. Brugsma, Aanschouwingsonderwijs, 40 pl. 5e dr.	4,90
B. Brugsma en P. Eldering, Dertig platen voor	3,90
aanschouwingsonderwijs, met de Handleiding	3,90
F. C. Brugsma, Statist. Atlas d. Nederl. 3de druk	3,00
F. C. Brugsma, Atlas der Nederlanden, 6de druk	1,00
K. ten Bruggencate, Hoofdiz d. Eng. Gram., 2e dr.	0,60
K. ten Bruggencate, The Chimes by Charles Dickens	0,60
K. ten Bruggencate, The Cricket on the Hearth	0,60
K. ten Bruggencate, de uitspr. v. h. Engelsch 2e dr.	0,75
P. Bruining, Schets der zeden- en geloofsleer	0,15
Bijdragen t. geschiedenis en oudheidk., 10 din.	39,00
Dr. v. Capelle en Ekker, Ned. Lat. woordenb. geb.	3,75
ten Cate en v. Milligen, lager onderwijs, 3e druk	1,25
ten Cate en A. Moens, De wet op het lager	4,00
onderwijs, met aantekeningen	4,00
I. J. Bl. ten Cate, Het domicilie v. onderstand	1,60
Dr. T. Cannegieter, de Zedelijkheid	1,90
Dr. T. Cannegieter, Kerk, Kerkleer, Kerkrecht	0,50
Dr. T. Cannegieter, Object en Subject in de Dogmat.	0,50
Dr. T. Cannegieter, Dogmatische Wetenschap	0,50
Dr. T. Cannegieter, Evangeliedienaar	0,50
J. S. Cloeck Hellem, Lijkrede op Ds. J. Douwes	0,30
Dr. L. Ali Cohen ca., Openb. gezondheidsr., 2 din.	12,50
Dr. Coster en Opwyrd, Pharm. Neerl., 4 din.	36,75
Dr. J. J. Cornelissen, Libellus Jocularis	0,75
Mr. Cremers, Aant. op de Ned. wetboeken, 6 din.	99,55
met 11 vervolgen	99,55
Mr. W. C. I. J. Cremers, De Gemeentewet, 4e druk	6,00
Mr. W. C. I. J. Cremers, Wetg. o. h. notarisambt	1,90
Mr. W. C. I. J. Cremers, Aant. op de Grondwet	2,65
Nieuw Bijbelsch Dagschrift	12 afl. per jaar
De wet op de burgerlijke pensioenen	0,15
F. C. Delfos, Beginselen d. Scheik., m. fig. 2e druk	1,25
F. C. Delfos, Kennis der Natuur, 2 st.	0,30
Mr. G. Diephuis, Ned. Burg. regt I—XIII 1e 3e dr.	103,85
Mr. G. Diephuis, Handb. N. burg. regt, 3din. 3de druk	15,00
Mr. G. Diephuis, Handelsregt, 3 din. 2de druk	15,00
Mr. G. Diephuis, De wet op het lager onderwijs	1,80
H. C. P. Dirks, Lecture et recitation	0,90
H. W. Dijken, Vlinders v. t. jongste volkje, 5de druk	0,25
H. W. Dijken, Woorden en zinnen, 7 stukjes	0,45
H. W. Dijken, Natuurkennis	0,30
H. W. Dijken, aantekeningstijf v. het onderwijs	1,15
Dittes—Wendel, Zielkunde en redeneerk., 2e druk	1,25
J. Doornbos, Huisboek voor den landman	3,90
J. Douwes, De wijze J. F. L. Schröder	3,00
J. Douwes, Een Storm in de Ned. Herv. kerk.	0,50
Douwes en Feith, N. kerkelijk wetb. 2e dr. geb.	3,75
J. Douwes, Gouden gansje, Kinder-operette m. zang	0,30
Douwes, De kleine Wekker, 3 stukjes, 3e druk	0,20
E. Drenth, Zakwoordenboekje der muziek	0,60
J. A. v. Droogenbroeck, Zonnestr., geill. 4de druk	1,25
C. F. van Duijl, Geschied. zond. geschied., 1e dr.	0,35
C. F. van Duijl, Onze geschiedenis I, II, 2e druk	0,75
C. F. van Duijl, Fransch lees- en vertaalkboek I	0,90
C. F. van Duijl, Fransch lees- en vertaalkboek II	1,25
C. F. van Duijl, Leerboek der Franse taal I	1,25
C. F. van Duijl, Mijn Vaderland	3de druk
C. F. van Duijl, De Eerste trap van het Taal-	0,25
onderwijs, Serie A. I—IV	7de druk
C. F. van Duijl, Oefeningen in t. Nederl. 5de druk	0,50
C. F. van Duijl, De eerste trap van het Taal-	0,25
onderw., Serie B. I—IV (Stijloefeningen) 2e dr.	0,25
C. F. van Duijl, langou française, 1e partie	0,50

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

C. F. van Duyl, langue française, 2e partie . . .	0,50	Dr. A. G. v. Hamel, La chaire de Français . . .	0,60
C. F. van Duyl, langue française, 3e partie . . .	0,75	H. M. Hartog, Scheikundig onderz. v. d. grond . . .	0,90
C. F. van Duyl, langue française, 4e partie . . .	0,75	J. Hassell, Hoe de gezondheid te bevorderen . . .	0,50
C. F. van Duyl, langue française, 5e partie . . .	0,75	J. Heeringa Gzn., Nederlandsche stijl . . .	0,75
C. F. van Duyl, Nichten en Neven . . .	2,00	De W. L. van Helten, Kl. Ned. spraakk. 5e druk	1,90
C. F. van Duyl, Beschavingsgesch. v. Nederland . . .	2,25	Dr. W. L. van Helten, Vondels taal. . .	3,75
C. F. van Duyl, Fransche Volkswortels . . .	2,50	Dr. W. L. van Helten, Bijdrage Vad. taalestudie . . .	0,60
C. F. van Duyl, Het Juiste Woort . . .	1,00	Dr. W. L. van Helten, Middelladerl. vershouw. . .	1,90
P. van Duinen, Recueil de Traductions . . .	0,50	Dr. W. L. van Helten, Middelladerl. spraakk. . .	7,50
J. L. Ph. Duijser, Nederlandsche taaloeeningen . . .	0,25	Dr. W. L. van Helten, Van den Vos Reynaerde . . .	3,00
J. L. Ph. Duijser, Nederl. taal, 3 st. 2e druk . . .	0,50	S. G. Heringa, Aardrijksk. Handboek v. Nederl. . .	2,90
J. L. Ph. Duijser, Alg. Geschiedenis I en II . . .	0,90	H. Hermans en Dr. J. Woltjer, Hist. atlas 2e druk . . .	2,90
J. L. Ph. Duijser, Leerb. d. Vad. Gesch. 2 dln. . .	0,90	D. Hoekzema, Gleanings fr. Engl. Prose. 5de druk . . .	1,60
J. L. Ph. Duijser, Overz. v.d. Gesch. d. Ned. Letterk. . .	1,50	D. Hoekzema, Gleanings fr. Engl. Poetry. 3de druk . . .	1,60
Duijser en van Goor, Letterk. leesb. I en II 2e dr. . .	1,25	D. Hoekzema, Materiële biographien. 2de druk . . .	0,75
Duijser en Groeneveld, Nederl. Leeuuar, I en II . . .	0,75	K. Hofkamp, Vertelling van een torenw. 9e druk . . .	0,30
I. van Effen, De Holl. Spectator, bew. d. A. W. . .	2,50	K. Hofkamp, Klokjes, nieuwe vertell. 7de druk . . .	0,25
Dr. Engelbrecht, Latijnsche woordenb. geb. 4de druk . . .	9,75	Hofkamp en Haarmann, Schrijfspraken, 2st. 3de druk . . .	0,25
Mr. A. W. Engelen, Alg. gesch., 4 dln. 3de druk . . .	13,00	A. F. C. Hoffmann, Toekene. v. de Lag. School. 2 st. . .	0,40
Mr. A. W. Engelen, Tijdschrift der alg. geschied. . .	1,25	C. Honigh en G. J. Vos Az., Van eigen bodem. A. Uit tweelei pen, Inleidende reeks 1—6 6e druk . . .	0,30
Dr. J. E. Enklaar, Eerste beginsel d. Scheikunde . . .	0,75	C. Honigh en G. J. Vos Az., Van eigen bodem. B. uit velerlei pen, voor de lagere school I, II st. . .	0,25
Dr. J. E. Enklaar, Handl. Eerste beg. d. Scheik. . .	0,40	C. Honigh en G. J. Vos Az., Van eigen bodem. C. uit velerlei pen voor lager en midl. school 1e tot 3e stukje 5e dr. d. 1, 3, 4e tot 6e stukje . . .	0,40
Dr. v. d. Es, Grieksche woordenb., geb. 4de druk . . .	2,50	C. Honigh en G. J. Vos Az., Van eigen bod. 7e en 8e stukje, Slotbundel. . .	1,25
Dr. v. d. Es, Ned. Grieksche woordenb. 4de druk . . .	9,75	C. Honigh en G. J. Vos Az., Liedboek. I. . .	0,25
Dr. v. d. Es, Grieksche antiquiteiten. 3de druk . . .	2,00	M. J. Hoog, Reijdenis en ontboezeming, geb. . .	1,25
Dr. v. d. Es, Grieksche opstell., 4 st. 6de druk . . .	1,25	Mr. S. van Houten, Verhandeling over de waarde . . .	0,60
Dr. v. d. Es, Gr. en Rom. letterkunde 2de druk . . .	3,75	Mr. S. van Houten, Staatsleer Thorbecke. . .	0,60
Dr. v. d. Es, Grieksche spraakkunst. 2de druk . . .	3,75	Jaarboek der Groninger Universiteit. 1—IX . . .	1,90
Dr. v. d. Es, Grieksche Begrijpsleer . . .	1,25	H. Jacobs, Fonteyne oplossingen . . .	0,25
Dr. v. d. Es, Uittreksel Gr. en Rom. Letterk. . .	0,50	H. Jacobs, De Theorie der Rekenkunde . . .	0,40
Dr. v. d. Es, Studie Grieksche oudheid . . .	0,50	Dr. A. de Jager, Nieuwe taal- en letteroefeningen . . .	1,90
F. L. Faisely, Cours pratique de langue française 1e . . .	1,15	J. G. Jeen, Verwarming en Ventilatie. . .	1,25
Mr. H. O. Feith, Het Groninger beklemtregt 2 dln. . .	6,00	Dr. Jonckbloet, Nederl. letterk. 6 dln. geb. 4 le dr. . .	17,40
F. F. C. Fischer, Vocabularium . . .	0,75	Dr. Jonckbloet, Bekn. gesch. d. Ned. letterk. 3e druk . . .	2,50
Dr. J. W. Fockens, de Graankorrel . . .	0,75	Dr. Jonckbloet, Beoefen. d. Nederl. letterkunde . . .	0,60
Dr. C. M. Francken, Studie over taal- en letterk. . .	0,25	Dr. Jonckbloet, Vanden Vos Reynaerde . . .	4,90
Dr. C. M. Francken, De wet op het h. onderw. . .	0,50	Dr. Jonckbloet, Etude sur le roman de Rénart . . .	6,30
Dr. C. M. Francken, Gr. en Rom. letterkunde . . .	0,40	Dr. Jonckbloet, Gedenkb. d. Gr. Hoogschool, geb. . .	19,90
Dr. C. M. Francken, Oratio de civitate Atheniensis . . .	0,60	Kaart der Nederlanden in 9 bladen. 3de druk . . .	10,00
Dr. C. M. Francken, Prometheus en Pandora. . .	0,50	D. Kanon, rekenonderwijs, 4 stukjes . . .	0,20
Dr. C. M. Francken, Plauti Aulularia . . .	1,50	G. L. Kepper, Regeering van Willem III . . .	37,50
J. G. Fredericks, Oefen. in het schr. der Nederl. taal . . .	0,90	Dr. P. J. van Kerckhoff, Tegenw. toest. d. scheik. . .	0,60
Aimé Guithay, La Gerbe . . .	0,90	Dr. P. J. van Kerckhoff, Over chemische verbinding. . .	0,60
Mr. C. C. Geertsema, de Zijlvesten in Groningen . . .	0,90	Dr. S. S. de Koe, Christel. Godelgeerdheid . . .	0,60
Mr. C. J. Geertsema, Beschouwingen over de ong. . .	0,90	M. J. Koenen, Voorlooper van het N. Taalb. 3e druk . . .	0,25
eigendommen . . .	0,90	M. J. Koenen, Het nieuwe Taalb. I—IV, 12, 10e dr. . .	0,20
W. v. Gelder, Schoolatlas v. Ned. O. Indië. 2e druk . . .	2,50	M. J. Koenen, Het nieuwe Taalb. V, 6e druk . . .	0,50
W. van Gelder, Uit Indië de aarde rond. I. 3e dr. . .	0,40	M. J. Koenen, Het nieuwe Taalb. VI, 4e druk . . .	0,50
W. van Gelder, Uit Indië de aarde rond. II. 2e dr. . .	0,50	M. J. Koenen, Denken en schrijven I—III 2e dr. . .	0,20
I. v. Gelderen, Ned. taal. n. de lagere school te st. . .	0,20	M. J. Koenen, Denken en schrijven IV—V 2e dr. . .	0,25
I. v. Gelderen, Ned. taal. n. de l. school 2e, 3e st. . .	0,25	M. J. Koenen, Handleiding . . .	0,50
I. v. Gelderen, Ned. taal. n. de l. school 3e st. . .	0,30	M. J. Koenen, Een kleine sleutel . . .	0,25
J. Geluk, Woordenb. voor opv. en onderwijs. . .	12,50	M. J. Koenen, Nederl. zakwoordenboekje 4e dr. . .	0,25
J. Geluk, Opvoedingsleer . . .	1,50	M. J. Koenen, Handl. b. h. rekenen op rekenram . . .	0,20
A. van Gestel, De justitia et lege civili . . .	1,90	M. J. Koenen, Rekenboek der aanvangsklasse . . .	0,20
Gids voor den Onderwijzer I—VIII . . .	4,90	M. J. Koenen, Hoofdrekenen, 2de afdeeling . . .	0,20
Dr. W. Gluenns, Leerb. der meetkunde, 4de druk . . .	1,25	M. J. Koenen, Keur uit Staring . . .	1,00
Dr. W. Gluenns, Beschouw. v. h. beel. 2de druk . . .	3,00	M. J. Koenen, De Practijk der Spraakkunst . . .	1,00
Dr. W. Gluenns, Wis- of sterrek. aardrijksk. 3e druk . . .	0,90	M. J. Koenen, Practische Stijlreel . . .	1,00
W. Gluenns Jr., Algebra, n. Pallase en Graafduin . . .	2,50	M. J. Koenen, Proefstenen voor t. Examen . . .	0,80
J. J. A. Goeverneur, 149 kinderliederen. 4de druk . . .	1,25	M. J. Koenen, Kleine Nederlandse Spraakkunst . . .	0,50
J. J. A. Goeverneur, Vijftig Kinderspelen 2e druk . . .	0,50	M. J. Koenen, Ter herhaling . . .	0,90
J. J. A. Goeverneur, Fabelboek, 4 stukj. 10e druk . . .	0,25	M. J. Koenen, Korte lezen . . .	0,60
J. J. A. Goeverneur, Nieuw Fabelboek, met g. . .	0,60	M. J. Koenen, De Hoofdzaken der Ned. Spraakk. . .	0,35
klauwde platen, 4 deeltjes . . .	10de druk . . .	M. J. Koenen, Oefenschool der Spraakkunst . . .	0,75
J. J. A. Goeverneur, De Keeside . . .	0,50	M. J. Koenen en W. Westendorp, Taalonderwijs . . .	0,25
A. W. Gravelaar, Leerboek der Rekenkunde. I. . .	0,75	Dr. J. A. Korteweg, De gronden der Heelkunde . . .	0,65
A. W. Gravelaar, Rekenkundige Vraagstukken . . .	0,50	K. W. Krüger, Grieksche Spraakkunst. I . . .	2,90
A. W. Gravelaar, Rekenk. Vraagstukken. II . . .	0,50	K. W. Krüger, Grieksche Spraakkunst. II . . .	2,90
A. W. Gravelaar, Stokkundige vraagstukken . . .	0,50	A. M. Kolléwijn, Gesch. d. Ned. bezitt. 3de druk . . .	0,75
T. Greidanus, Theorie der Rekenkunde. 2e druk . . .	1,50	De Kotschool, door een Kotschoolhouder . . .	0,50
T. Greidanus, Rekenvoorstellen . . .	1,25	W. Krelling, Beginselen der meetkunde. 6de druk . . .	1,75
T. Greidanus, Antwoorden op de rekenvoorstellen . . .	0,10	W. Krelling, Meetkundige werkstukken . . .	0,90
T. Greidanus, Leerboek der algebra I en II . . .	1,75	W. Krelling, Meetkundige vraagstukken . . .	0,60
v. Grieken, Burgerlijke bouwkunde, 3 deelen . . .	25,00	Dr. E. F. Krijger, Naamlijst d. zendingen in plano . . .	0,25
Dr. F. G. Groneman, Natuurk. vraagstuk. 2e dr. . .	1,25	Joh. A. Leopold, Handl. Spracchule, 3e druk . . .	1,90
Dr. F. G. Groneman, Honderd vraagstukken ter . . .	0,60	Joh. A. Leopold, Deutsches Lesebuch, I. 4e druk . . .	1,90
herhaling van de natuurkunde . . .	2de druk . . .	Joh. A. Leopold, Deutsches Lesebuch, II. 2e druk . . .	1,90
J. Groneman, Dagh. v. een Nederl. Ind. geestesheer . . .	3,75	Joh. A. Leopold, Kleine Deutsche Spracchule . . .	1,25
H. J. H. Groneman, Hedend. Bouwkunst, geb. . .	40,00	J. A. en L. Leopold, Ned. Leesb., 1e, 2e en 3e dr. . .	0,30
H. J. H. Groneman, Leer der perspectief . . .	0,60	Joh. A. en L. Leopold, Schelde—Waal, 3 deelen . . .	18,00
de Groot, Leopold op Rijkens. Ned. letterk. 6de druk . . .	3,80	Kath. Leopold, Tooneelstukjes voor de jeugd . . .	0,75
P. Grosjean, De Nuttige Handwerken . . .	0,90	M. Leopold, Opvoed. in huis en school. 6de druk . . .	1,25
A. W. Grube, Landen en menschen. 2 dln. . .	3,90	M. Leopold, De Folk, bloeml. ter vertal. 4e druk . . .	0,90
Dr. J. H. Gunning JH., Het Protestantisme Nederl. . .	1,90	M. Leopold, Natuurgesot . . .	0,30
Dr. J. H. Gunning JH., Onze Eeredienst . . .	1,90	M. Leopold, De nieuwe Aesopus, m. 160 pl. . .	4,50
J. H. A. Günther, Leerboek der Engelsche taal I . . .	1,25		
Dr. A. Halberstadt, Lhomond's Urbis romae . . .	1,90		
Dr. A. Halberstadt, Oefening in de Lat. Vormleer . . .	0,90		
Dr. Tj. Halbertsma, Hooger Onderw. en Gr. Lett. . .	0,40		

L. Leopold, Blaren van allerlei boomen. 3de druk	f 0,37	Mr. W. Modderman, Winkel of Vertrouwen . . .	/0,75
L. Leopold, Uit Zuid-Nederland . . .	1,75	Mr. H. E. Moltzer, Middelnederl. dram. poezy .	7,50
L. Leopold, Ned. Letterk., met 36 portretten 2e dr.	4,50	Mr. H. E. Moltzer, Anna Boemera Visser . .	0,40
L. Leopold, 1. Meiregen . . . Serie A 189 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Heiligerlee	0,30
L. Leopold, 2. Danwdruppels . . . A 209 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Studeeren	0,25
L. Leopold, 3. Sneeuwvlokken . . . A 189 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Taalkunde	0,50
L. Leopold, 4. Mosroosjes . . . A 223 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Bilderdyk	0,25
L. Leopold, 5. Wildzang . . . A 129 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Shakespeare	0,75
L. Leopold, 6. Klimop . . . A 99 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Icareana	1,50
L. Leopold, 7. Stofgoud . . . A 169 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, Hist. beoef. Ned. taal . .	0,40
L. Leopold, 8. Bonte Steenau . . A 109 druk	0,30	Mr. H. E. Moltzer, De volkeverh. in h. rijk d. taal	0,60
L. Leopold, 9. Uit onze Gesch. . . A 89 druk	0,30	B. C. J. Mosselman, Uit het leven v. het leven, geb.	2,50
L. Leopold, 1. Meiregen . . . Serie B 79 druk	0,30	B. C. J. Mosselman, Kriminals, 4 leerredenen .	1,25
L. Leopold, 2. Danwdruppels . . B 79 druk	0,30	J. Mulder, Aanschoonw. Beken	0,75
L. Leopold, 3. Sneeuwvlokken . . B 79 druk	0,30	J. Mulder, Schriftl. Beken (1-100)	0,20
L. Leopold, 4. Mosroosjes . . . B 79 druk	0,30	J. Mulder, Bekenplaten, per stel	3,75
L. Leopold, 5. Wildzang . . . B 69 druk	0,30	Nassau's Geschieden. 3 deelen	15,00
L. Leopold, 6. Klimop . . . B 59 druk	0,30	Nassau's Gedachten ov. opvoeding d. Stelwagen	0,80
L. Leopold, 7. Stofgoud . . . B 59 druk	0,30	M. G. van Neek, Easy English Prose	1,00
L. Leopold, 8. Bonte Steenau . . B 39 druk	0,30	M. G. van Neek, Preparatory English Prose .	0,90
L. Leopold, 1. Meiregen . . . Serie C 39 druk	0,30	Nederlandsche Plantentuin, d. prof. Oudemans, 3 deelen	27,00
L. Leopold, 2. Danwdruppels . . C 39 druk	0,30	Nederlandsche Flora door H. Witte, gebonden .	50,00
L. Leopold, 3. Sneeuwvlokken . . C 39 druk	0,30	Nederlandsche Flora en Pomona, gebonden . .	55,00
L. Leopold, 4. Mosroosjes . . . C 39 druk	0,30	Nederlandsche Boomgaard, 2 deelen, gebonden .	70,00
M. en L. Leopold, Een slentel, I (proza) Inl. lett. Fedr.	1,90	Nederlandsche Obstgarten, 2 Bände, gebonden	70,00
M. en L. Leopold, Een slentel, II (poëzie) Inl. lett. Fedr.	1,90	Nuiver en Reinders, Oude geschiedenis, 4 de dr.	0,30
M. en L. Leopold, Oud en Nieuw I, II, 2e dr. à	1,75	Nuiver en Reinders, Nieuwe geschied. 5de druk	0,35
J. J. Lagers, Duitsch leesboek . . .	0,90	Nuiver en Reinders, Vaderl. geschied. 8de druk	0,35
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, Zilvereris . .	0,75	Nuiver en Reinders, Kl. v. d. geschied. 4de druk	0,30
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, Mantpl. politiek .	0,50	Nuiver en Reinders, Nieuw Honderd. Verh. 2e druk	0,35
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, De Malaise . .	0,75	Nuiver en Reinders, Tijdskenk. Overz. 4de druk	0,30
Mr. P. W. A. Cort v. d. Linden, De liberale partij	2,50	Nuiver en Reinders, Ons Vaderland . . . 3e druk	0,75
Mr. W. H. de Sav. Lohman, De Ned. staatswetten	5,50	Nuiver en Reinders, Oudheid en Middel. 3e dr.	0,30
Mr. W. H. de Sav. Lohman, Het Staatsblad, 5 deelen	81,75	Nuiver en Reinders, Tijdskenk. Overz. Alg. Gesch.	0,30
Mr. W. H. de Sav. Lohman, De prostitutie . .	0,60	Mr. J. Domela Nieuwenhuis, Govangenisstraf .	0,60
Dr. Diest Lorgion, Kerkgesch. van Nederland . .	6,00	A. Nuyens, De Vogelwereld, m. 300 afbeeld. geb.	48,00
P. Louwerse, Alles zingt, geïllustreerd, 2e dr. geb.	1,50	Opmerking en meded. betr. het Ned. recht, 17 dln.	54,40
P. Louwerse, Geschiedenisverjes	0,35	Mr. J. Oppenheim, Wet bij het opstellen van fabr.	1,25
P. Louwerse, De kleine Huisvriend, 10 dln. . . A	0,65	Mr. J. Oppenheim, Handb. Ned. Gemeenter. 1/5	0,75
P. Louwerse, Uit den Franschen tijd	0,60	Mr. J. Oppenheim, De Volksregering	0,75
P. Louwerse, Uit ouden tijd	0,60	Mr. J. Oppenheim, De wet van 5 Mei 1889 (Sb. no. 48)	1,50
P. Louwerse, Vier Koningen	0,60	Jul. Oppenheim, De dubbele standaard . . .	0,40
P. Louwerse, De Wonderwereld. Spreekjes . .	0,60	K. J. W. Ottolander, De beste vruchten . . .	0,50
P. Louwerse, Uit het jonge leven	0,60	K. J. W. Ottolander, Handb. Ooitboomteelt, m. 24 pl.	2,50
P. Louwerse, Kinderlief. Kleine verhalen . .	0,60	Mr. A. Oudemans, Bureel. regtsv. 3 dln. 4de druk	15,00
P. Louwerse, Rijnpijpen en vertellingen, 5 stukjes à	0,60	Mr. A. Oudemans, Strafvordering en strafrecht .	2,50
R. en V. Lovelling, Godsdichten, gebonden, 2de druk	2,90	Mr. A. Oudemans, Gron. beklamrecht . . .	2,00
P. W. Lovendaal, tentedagen	0,30	A. A. v. Oijen, Wapen v. Ned. Familien, 3 dln. geb.	2,00
G. W. Lovendaal, Aan Moeders schoot, m. platen	0,50	W. Palmer, De Gouden ketts	0,60
P. W. Lovendaal, Lied der liefde	1,50	Van Pelt, Evan of oneven, 8 stukjes à . . .	0,25
Maerlant's Strophische gedichten, d. Dr. E. Verwijs	4,50	Van Pelt, Handl. rekenb. Evan of oneven . .	0,50
Maerlant's Oorlog van Troye door Dr. J. Verdaan	4,50	Dr. G. Penon, Bijdr. Gesch. d. Ned. Letterk. .	5,70
Maerlant's, Naturen Bloes d. Dr. E. Verwijs . .	7,50	Dr. G. Penon, Ned. dicht- en Proza, I, III, IV, V, à	2,90
Dr. W. C. v. Manen, Persoonl. karakter d. Godgel.	0,50	Periodiek Woordenb. van administrat. en gerecht.	60,00
Dr. W. C. v. Manen, Christel. letterkunde . .	0,50	beslissingen 2e druk, 6 dln. geb.	60,00
Dr. W. C. v. Manen, Het Nieuwe Testament . .	2,90	Periodiek Woordenboek, 1849-1890	5,00
Dr. Margadaat, Gesch. der Grieken en Romeinen	1,25	Mr. P. Pet, Waard en bewijs in h. burgerl. Proces	0,50
H. Uden Masman, Natalschap	2,90	Dr. O. Pitach, Landbouw onderwijs in Nederland	0,60
Dr. J. C. Matthes, Het boek Job, ad. 1-3, 2de druk	2,70	J. Poortman, Vioolschool 2de druk	3,75
Dr. J. C. Matthes, De nieuwe richting, 4de druk	1,50	Proeve v. plaatsl. reglement herv. gem. 3de druk	0,20
Dr. J. C. Matthes, Nederl. taal en spel, 4de druk	0,60	Mr. S. M. S. de Ranitz, Art. 68 der grondwet .	1,50
Dr. J. C. Matthes, De vier heerskinderen . . .	1,50	G. Reinders, Ned. landb. en veeteelt, 2 dln. 2de druk	17,50
Dr. J. C. Matthes, Uit onze beste schrijv. 2e druk	1,90	G. Reinders en J. Milatz, Landbouwboekh. geb.	1,50
Dr. J. C. Matthes, Brandt's leaven v. P. C. Hooft	0,90	W. Reinkingh, De Nederlandsche werkm. . .	1,20
Dr. J. C. Matthes, Reinout de Montalba . . .	2,50	W. Reinkingh, In huis en hof . . . 2de druk	0,80
Dr. J. C. Matthes, De Roman der Lorreinen . .	1,50	W. Reinkingh, N'Oetening ien'n jagtwaide . .	0,25
Dr. R. A. Mees, Nieuwe denk- o. Natuurl. gebied	0,60	Reinout de Montalba, door Dr. J. C. Matthes	2,50
E. de Mehl, Griekse Syntaxis	1,00	Bekenboek voor de volksch., door J. Th. Clossé,	
Dr. A. J. Mertens, Eng. Sprakke, I-III, 3de druk	3,00	J. Kemper, A. C. W. Scheffer, J. Temmink, G.	
Dr. A. J. Mertens, Engische Grammar. 2de druk	2,90	Timmersma H. en A. Offkes, 8 stukjes à . . .	0,20
Dr. A. J. Mertens, Beknopte Eng. Sprakkekunst	0,60	J. B. Rietstap, Wapenb. Nederl. Adel, 2 dln. geb.	200,-
Dr. A. J. Mertens, Inleiding Eng. taal	0,60	C. M. Robert, Recueil de traductions. 2de druk	0,75
Dr. A. J. Mertens, Franshe spreekoefeningen .	0,75	C. M. Robert, Grammaire Française	1,00
Dr. A. J. Mertens, Duitse spreekoefeningen .	0,75	C. M. Robert, Exercices sur la gramma. franç. .	1,90
Dr. A. J. Mertens, Engelsche spreekoefeningen.	0,75	W. van Roskel, Vragen Wisk. Aardrijksk. 2e dr.	0,25
Vander Meulen en Douwes, Het kompas . . .	0,90	Mr. Rogers, Staatshuishoudk. d. Mr. L. de Hartog	1,50
Dr. H. C. Michaelis, Bloeml. Lat. Prozaschrijvers	1,25	P. Roorda, Klankleer en hare practische toepassing	1,50
J. H. Meijer, History of the English literature .	1,50	Mr. W. v. Rossum Ben. Burgerl., Rechtsvord., ad. 1	1,25
G. van Milligen, Nederl. staatsburger . . . 3de druk	1,25	Dr. J. L. de Roy, Natuurkunde	1,25
G. van Milligen, Broopskouze 2e druk	2,90	Mr. B. en Mr. H. H. A. van Roijen, De Strafwet-	
G. van Milligen, Wiskundige Aardrijkskunde .	1,00	geving met betrekking tot de Kantongor. . . .	6,25
G. van Milligen, Methodiek voor de lag. school	1,00	R. B. Rijkens, Aardrijksk. van Nederl. 8ste druk	1,25
John Stuart Mill, Staatshuishoudk. 2 deelen .	12,50	R. B. Rijkens, Bekn. aardrijksk. v. Nederl. 7de druk	0,60
W. B. G. Molkenboer, Teekenen in de lag. school		R. B. Rijkens, De reiziger 4de druk	0,35
Handl. voor den onderwijzer met 80 pl. 2e dr.	0,90	R. B. Rijkens, Schoottatlas van Nederl. 5de druk	2,90
W. B. G. Molkenboer, Teekenschr. v. d. leer 1-5 à	0,125	R. B. Rijkens, Kleine Atlas van Nederl. 10de druk	0,40
Mr. W. Modderman, Handendaagsche regtsagel .	0,60	R. B. Rijkens, Kaart van Frankrijk in gr. plano	1,90
Mr. W. Modderman, Receptie v. h. Rom. recht .	1,25	R. B. Rijkens, Opvoedk. d. lag. school, geb. 6e druk	1,90
Mr. W. Modderman, Praet. en theod. d. rechtswetten	0,60	Rijkens en Bos, Aardrijkskunde in schetsen . .	5,25
Mr. W. Modderman, Friedrich Carl von Savigny	0,40	F. van Rijsens, Vaderl. Geschiedenis. . 3e druk	0,30
Mr. W. Modderman, Handb. Rom. recht, I-III, 1/2	12,30	F. van Rijsens, Algem. Gesch. in beknopten vorm	0,30

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

F. van Rijsen, Geschied. des Vaderlands. 2e dr. / 1,75	G. P. Vroom, Handboek voor Notarissen, geb. / 1,90
Dr. M. Salverda, Plant- en dierkunde. 8ste druk 3,75	K. A. Wagner's Bijbelsche verh., O. V. 17de druk 0,80
Dr. M. Salverda, Kennis der Nat. 2e dr. 10 afk. 1,00	K. A. Wagner's Bijbelsche verh., N. V. 15de druk 0,80
Dr. M. Salverda, Over Natuurkunde. 2de druk 0,80	H. R. Wagnols, Kerkbestuur en Kerkel. beheer 1,00
J. C. Sander, Onze omgeving, 1e stukje 7e dr. 0,20	M. Weersma, Aanschouwelijke Meetkunde . . . 0,20
J. C. Sander, Onze omgeving, 2e stukje 6e dr. 0,20	M. Weersma, Nieuw Leesh. voor de Chr. Sch. 2 st. 0,25
J. C. Sander, Onze omgeving, 3e, 4e en 5e stukje 0,25	W. J. Wendel, Nederl. letterkunde . . . 3e druk 1,00
J. C. Sander, de kleine Humboldt . . . 5e dr. 0,20	W. J. Wendel, Wenken op. Opvoed. en Onderw. 0,75
J. C. Sander, de Geschiedenis v. o. Vaderl. 3e dr. 0,30	Dr. R. Westerhoff, Geschied. van ons dijkwezen 4,50
J. C. Sander, Buiten Europa . . . 2e druk 0,30	Wet op het hooger onderwijs, . . . 2e druk 0,20
J. C. Sander, Schets. u. v. et gr. boek d. gesch. 5e dr. 0,30	Wetboek van Strafrecht . . . 0,50
Dr. W. M. H. Sijnger, Handb. d. obstetrie. 3de druk 7,50	H. Wierenga, Prosa en Poesie . . . 2,00
B. Schelms van Kloosterhuis, Een toetsteen . . . 0,50	Dr. G. Wildeboer, Kanon des Ouden Verbonds 1,80
B. Schierbeek, Schoolkaart van Europa 2de dr. 15,00	Dr. Jan te Winkel, Roman van Moriaan . . . 3,75
B. Schierbeek, Nieuwe Schoolk. v. Nederl. 2e dr. 12,00	Dr. Jan te Winkel, Aesopet. . . 1,50
Schlez, Natuurl. leestoon, door Brugmans. 10de druk 0,25	J. F. W. Winterberg, Onderwijs in de Vormleer 0,80
Dr. J. G. Schlimmer, Handb. Rom. antiq. 2de druk 3,80	W. H. en B. D. Wisselink, de Algebra, I 6de druk 0,75
Dr. J. G. Schlimmer, Rom. antiquiteiten. 5de druk 2,60	W. H. en B. D. Wisselink, de Algebra, II 4de druk 0,75
Dr. J. G. Schlimmer, Oude Aardrijkskunde . . . 2,90	H. Witte, Planck v. school en nus. 3 st. 6de druk 0,80
Dr. J. G. Schlimmer, Leerb. der Oude Aardr. . . 1,25	H. Witte, Wandelingen in de Natuur. . . 0,31
Dr. G. J. Schlimmer, Coniunctivus. . . 0,50	Dr. J. Woltjer, Latijnsche Grammatica. 2e druk 3,90
Schoolboek. de l'pdschr. v. onderw. n. opv. 12 afk. 4,90	Dr. J. Woltjer, de Grieksche onregelm. werkw. 0,90
De Schoolwereld, per jaarg. franco per post . . . 3,00	Dr. J. Woltjer, Senta Romana. . . 1,90
Dr. P. H. Scholte, De Kegelsnede . . . 0,60	Dr. J. Woltjer, Oratio de annua Philologia . . 0,60
Dr. C. D. Schoneveld, Beka. leern. d. Pinyin. 2e dr. 1,00	Dr. J. Woltjer, Latijnsche oefeningen 1e . . . 1,25
Dr. C. D. Schoneveld, Beknoptleerb. d. Stereometrie 1,00	Dr. J. Woltjer, Latijnsche oefeningen 2e . . . 1,50
Dr. C. D. Schoneveld, Plaanmetrie en Stereometrie 0,60	G. Wouters Jr., Vijf lied. v. gem. koor, Partituur 0,60
Dr. C. D. Schoneveld, Viakke en bolv. Trigonometrie 0,75	G. Wouters Jr., Vijf liederen. Stemmen . . . 0,40
G. Schuitema, Formul. Aangiften Suc. regten, 2e dr. 1,50	De van der Wijck, Ziekende I. . . 4,50
E. Seipgens, Deutsche Grammatik . . . 1,00	Dr. van der Wijck, Mr. Joh. Kinker . 2de druk 2,90
Dr. A. Sibson, Begins. der landb. sebeik. 2de druk 2,50	Dr. van der Wijck, Toekomst der vrouw. . . 0,60
Dr. A. Sibson, Kunststestoffen, d. Dr. van Roijen P. Joh. Smid, Handboek d. kettiekultuur . . . 1,75	Dr. van der Wijck, Spinoza. . . 0,40
Mr. H. J. Smidt, Volkshuiskundkunde . . . 1,50	Dr. van der Wijck, Het raadsel der ervaring. . 0,80
H. Soeter en Th. Keizer, Gymnastiek, m. 120 fig 1,25	Dr. van der Wijck, De Schoolstrijd . . . 0,90
Speyersche Opvoeding door A. Leopold. 4de druk 2,50	Dr. J. A. Wyne, Alg. gesch., I. . . 9de druk 2,90
Dr. C. B. Spruyt, Kennis der levendl. natuur. 2e druk 1,75	Dr. J. A. Wyne, Alg. gesch., II. . . 7de druk 2,90
J. Steyns, Practisch rekenboek, 2 stukjes, 8. . . 0,20	Dr. J. A. Wyne, Alg. gesch., III. . . 7de druk 2,90
Dr. G. C. Steyns, Begrotingstudien . . . 0,50	Dr. J. A. Wyne, Alg. gesch., IV. . . 7de druk 2,90
Dr. G. C. Steyns, Godsdienst of humanisme . . 0,25	Dr. J. A. Wyne, Handb. d. algem. gesch. 6de dr. 3,90
Dr. G. C. Steyns, Bijzonder onderwijs . . . 0,25	Dr. J. A. Wyne, Overz. d. algem. gesch. 11de dr. 1,75
A. W. Stellwagen, Atl. v. Nederl. en O. I. bezitt. 1,25	Dr. J. A. Wyne, Gesch. v. h. vaderl. 7de druk 3,90
A. W. Stellwagen, Proza. . . 3e druk 2,50	Dr. J. A. Wyne, Beka. gesch. v. h. vaderl. 9de druk 1,75
A. W. Stellwagen, De levende taal . . . 4e druk 1,50	Dr. J. A. Wyne, Gesch. van de Nederlanden, I. . 4,90
P. van Soeren, Leerboek d. Perspectief, met platen 2,50	Dr. J. A. Wyne, Gesch. (verspr. en nieuwe opst.) 3,75
Dr. Stoll, Grieksche en Rom. mythol. 4de druk 2,00	Dr. J. A. Wyne, Oostersche volken en Griekenl. 4,50
Joh. Storm, Fransche spreektoefeningen . . . 1,26	Dr. J. A. Wyne, Historische waarheid . . . 0,50
J. Suringa, Een lauwerkraus. . . 0,75	Dr. J. A. Wyne, Wet Hoog. Ond. en Alg. Gesch. 0,40
J. Suringa, Volkzangboekje . . . 4e druk 0,30	J. E. K. van Wijnen, Stiljoelen. en zinsontl. 2 st. 0,30
J. Suringa, 2 en 3 st. Volksliedjes. . . 0,30	J. E. K. van Wijnen, Aarde zon en maan . . . 0,75
Dr. A. H. Swaagman, Volksgeeneskunde . . . 0,40	J. Worp, Melodiën der Ev. gez., Geb. 3de druk 8,00
Hélène Swarth, Kindersprookjes, met plaatjes 1,25	J. Worp, Melodiën v. d. vervolg. d. Gez. geb. 2e dr. 4,90
Mr. O. Q. van Swinderen, Wetboek van Strair. 7,50	J. Worp, Melodiën der Psalmen . . . 4de druk 4,90
Mr. O. Q. v. Swinderen, het L. Onderw. in Engeland 0,75	J. Worp, 1e Zangboekje . . . 13de druk 0,30
Dr. B. Symons, Jacob Grima . . . 0,60	J. Worp, 2e Zangboekje . . . 6de druk 0,30
Dr. A. S. E. Talma, het menscheijk bewustzijn 1,90	J. Worp, 3e Zangboekje . . . 5de druk 0,30
Mr. B. D. H. Tellegen, Staatshuishoudk. 5de druk 0,50	J. Worp, 4e Zangboekje . . . 3de druk 0,30
Mr. B. D. H. Tellegen, Stahl, eene toespraak 0,40	J. Worp, Zing. kinderwereld, 5 st. 9de druk 0,65
Mr. B. D. H. Tellegen, Duitschland en Nederland 0,60	J. Worp, Zangschool, I, Canons . . . 0,30
Mr. B. D. H. Tellegen, De wedergeb. van Nederl. 2,50	J. Worp, Liedjes v. twee stemmen. . . 6de druk 0,30
T. Terweij, Nederlandsche Spraakkunst. 8de druk 1,25	J. Worp, Wenken bij de zangboekjes 2de druk 0,25
T. Terweij, Korte Nederl. Spraakk. . . 6de druk 0,60	J. Worp, De zing. kander. v. sch. en h. 2e dr. 0,30
T. Terweij, Oefeningen . . . 5e druk 0,30	J. Worp, Twintig driest. liederen. . . 4de druk 0,30
T. Terweij, Beg. der Nederl. Spraakk. 2de druk 1,00	J. Worp, Veertig tweestemmige liedjes, 3de druk 0,40
T. Terweij, Biblioth. v. Nederl. Letterk., 1, 2, 3 & 4 0,50	J. Worp, Do — re — mi, Zangmeth. I, 4de drkk 0,30
A. Teunisse, Handwerken voor Meisjes. 5e druk 1,00	J. Worp, Ut — re — mi, Zangmeth. II, 2de druk 0,30
G. Tiemersma, Taaloefeningen. . . 2e druk 0,30	J. Worp, Twaalf Volksliedjes met beg. . . 0,25
G. Tiemersma, 300 meerk. opg. v. ambachtscholen 0,30	J. Worp, Een lentedag, zond. begeleid. 7de druk 0,50
Dr. H. Edema v. d. Tuuk, Leven van J. Bogerman 3,60	J. Worp, Twintig liederen v. mannenk. 4de druk 0,75
Tijdschr. Bandenarbeid in Nederl. per 12 aftev. 3,00	J. Worp, Orgelmagaz. v. Prot. en R.-Cath. Kerken 3,00
Tijdschrift voor Landbouwkunde. Per jaargang 4,90	J. Worp, Jan Maat. Woorden van Dr. J. P. Heije 0,50
Tijdschr. van het Nederl. recht, 8 deelen . . . 10,00	J. Worp, Een lentedag, met begeleiding, 2de dr. 1,25
Tijdschrift voor Paedagogiek, 1e jaargang . . . 1,50	J. Worp, Oefeningen v. stemvorming, 4 stemm. 0,30
J. J. A. Valetton, Christelijk Godsdiensonderwijs 0,25	J. Worp, Oefeningen voor twee stemmen . . . 0,50
Dr. J. J. P. Valetton, Schets der Hebr. Spraakk. 1,00	J. Worp, In de kinderkaner . . . 0,65
Dr. M. C. Valetton, Oude Geschiedenis, I, II, & 1,90	J. Worp, Honderd vijftig voorspelen . 3de druk 2,90
J. N. Valkhoff, Dictionn. Fr.-Holl. et Holl.-Fr. 4,90	J. Worp, Naspelen . . . 1,90
N. van der Veen, Practisch Rekenhouden . . . 1,25	J. Worp, Algemeene muziekleer . . . 3e druk 3,75
Dr. S. D. van Veen, Bijb. Geschied. I. (O. T.) 3e druk 0,25	J. Worp, Kleine muziekleer . . . 4e druk 0,75
Dr. S. D. van Veen, Bijb. Geschied. II. (N. T.) 3e dr. 0,25	J. Worp, Koren, 1e af. (De Cort, Lieder) . . 0,50
Dr. S. D. v. Veen, Chr. Geloofs- en Zedeleer. 2e dr. 0,25	J. Worp, Practische orgelschool . . . 2,90
Dr. S. D. van Veen, De geref. Kerk van Friesland 2,90	J. Worp, Volksliedjes . . . 0,05
Dr. J. S. van Veen, Beka. overz. d. Gr. Mythologie 0,60	J. Worp, Schoolliedjes . . . 0,25
J. Versluis, Begins. der nieuwe meetk. 4de druk 0,60	J. Worp, Onze Nationale drieleer . . . 0,25
J. Versluis, Leerb. der vlakke meetk. 8de druk 1,25	J. Worp, De Vacantie, zonder begeleiding . . 0,50
Dr. E. Verwijs, Roman van Cassamus . . . 1,50	J. Worp, De Vacantie met begeleiding . . . 1,25
Dr. E. Verwijs, Van Vrouwen ende van Minnen 3,00	H. v. d. Woude, Leerboek voor de school . . . 0,25
N. J. Visscher, Kaart van Gelderland, Drenthe en Utrecht . . . 0,60	F. L. Zahn, Bijb. Geschiedenis, 48e duizend 1,00
G. J. Vos Az., Le jeune Rédacteur. 1 en 2. 2e dr. 0,30	F. L. Zahn, Geschied. der Chr. Kerk, 15e druk 0,80
W. P. de Vries, Aanschouwingsonderwijs . . . 0,90	L. van Zanten, Algebra . . . 2e druk 0,75
	Zeeheren en Schelvers, Boka. Theorie d. Algebra 0,60
	I. Zijlstra, Schrijffoorsus in 11 cahiers 8e druk 0,10

NEDERLANDSCHE

S P R A A K K U N S T

DOOR

BIBLIOTHEEK
ONDERDROEFERS
WIEERT.

T. TER WEY,

LEREERAR AAN DE KWEEKSCHOOL VOOR ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN
TE AMSTERDAM.

ACHTSTE DRUK.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

187

VOORBERICHT VOOR DEN ZEVENDEN DRUK.

Dat de verschijning van mijn werkje „Beginselen der Nederlandsche Spraakkunst” ongeveer terzelfder tijd, dat de zesde druk dezer Spraakkunst was uitverkocht, niet zonder invloed gebleven is op den inhoud van dezen nieuwen druk, valt licht te begrijpen. Was het bij 't schrijven dier „Beginselen” mijn streven, de stof zooodanig te beperken, dat deze niet te omvangrijk mocht heeten voor jongelieden, die 't examen van onderwijzer of onderwijzeres nog in 't verschiets hebben, nu had ik gelegenheid, in deze „Nederlandsche Spraakkunst”, die voor meergevorderden bestemd is, zonder het karakter van het boek te wijzigen, hier en daar wat aan te vullen en uit te breiden. Den lezer, die dezen druk met den vorigen vergelijkt, zal dit op verschillende plaatsen van zelf in 't oog vallen. Bovendien heb ik vrij wat wijzigingen aangebracht, die gedeeltelijk het gevolg zijn van veranderde inzichten en gedeeltelijk, naar ik hoop, zullen strekken tot verduidelijking van het behandelde.

De verkorting van den titel zal, in verband met de bestemming van het bovengenoemde kleinere werkje, wel geene verklaring behoeven. Ik heb ook de voorrede voor den eersten druk weggelaten, daar deze voornamelijk bestemd was om de redenen te ontvouwen, waarom ik de grammatische verschijnselen meende te moeten behandelen in die orde, waarin ze ook nu nog voorkomen en ik deze redenen thans zeker als genoegzaam bekend mag veronderstellen.

Moge deze zevende druk even welwillend ontvangen worden als de vorige!

AMSTERDAM, 8 Mei 1888.

T.

VOORBERICHT VOOR DEN ACHTSTEN DRUK.

Deze druk is behoudens enkele kleine verbeteringen geheel gelijk aan den vorigen.

AMSTERDAM, November 1889.

T.

VERKORTINGEN.

- B. = Hildebrand = Beets,
Bg. = Bogaers.
B. T. = Mevrouw Bosboom-Toussaint.
B. v. d. B. = Bakhuizen van den Brink.
G. = Geel.
De G. = De Génestet.
H. = Hasebroek.
L. = Lindo = de Oude Heer Smits.
V. L. = Jacob van Lennep.
P. = Potgieter.
V. d. P. = Van der Palm.
Sch. = Schimmel.
St. = Staring.
Stb. = de Statenbijbel.
A. T. = Alberdingk Thijm.
T. = Tollens.
-

I N H O U D.

INLEIDING.

Taal en Spraak. — Spraakkunst.

EERSTE BOEK.

DE VOLZIN EN ZIJNE DEELEN.

	Bladz.
I. DE VOLZIN IN HET ALGEMEEN	3
II. DE ENKELVOUDIGE VOLZIN	4
III. NADERE BESCHOUWING VAN HET GEZEGDE	8
IV. DE ELLIPS IN DEN ENKELVOUDIGEN ZIN	11
V. DE SAMENGESTELDE VOLZIN	12
VI. DE NEVENSCHIKKENDE ZINSVERBINDING	13
VII. DE ONDERSCHIKKENDE ZINSVERBINDING	19
<i>a.</i> Onderwerps-, Gezegde- en Voorwerpszinnen	19
<i>b.</i> Bijvoeglijke zinnen	22
<i>c.</i> Bijwoordelijke zinnen	24
<i>a.</i> plaatsbepalende zinnen	24
<i>b.</i> tijdbepalende zinnen	24
<i>c.</i> redengevende zinnen	27
<i>d.</i> doelaanwijzende zinnen	28
<i>e.</i> gevolgaanduidende zinnen	29
<i>f.</i> voorwaardelijke zinnen	31
<i>g.</i> toegevende zinnen	33
<i>h.</i> beperkende zinnen	34
<i>i.</i> vergelijkende zinnen	35
<i>k.</i> verhoudingszinnen	37
VIII. NADERE OPMERKINGEN AANGAANDE DE ONDERSCHIKKENDE ZINSVER- BINDING	38
IX. DE ELLIPS IN DEN SAMENGESTELDEN ZIN	39

TWEEDE BOEK.

DE WOORDSOORTEN IN DEN VOLZIN.

	Bladz.
I. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN	40
II. BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN	42
III. VOORNAAMWOORDEN	44
1. persoonlijke voornaamwoorden	44
2. bezittelijke voornaamwoorden	46
3. aanwijzende voornaamwoorden	46
4. bepalingaankondigende voornaamwoorden	47
5. vragende voornaamwoorden	47
6. betrekkelijke voornaamwoorden	48
7. onbepaalde voornaamwoorden	49
IV. TELWOORDEN	51
V. LIDWOORDEN	52
VI. WERKWOORDEN	54
VII. BIJWOORDEN	59
VIII. VOORZETSELS	62
IX. VOEGWOORDEN	63
X. TUSSCHENWERPSELS	63

DERDE BOEK.

DE BETEEKENIS EN HET GEBRUIK DER BUIGINGSVORMEN.

I. GESLACHT	64
II. GETAL	71
III. NAAMVAL	73
IV. TRAPPEN VAN HOEDANIGHEID OF VERGELIJKING	79
V. WIJZEN	81
VI. TIJDEN	86
VII. PERSOON	91
VIII. GETAL	91
IX. DE DEELWOORDEN EN DE INFINITIEF	92
X. OVEREENSTEMMING IN BUIGINGSVORMEN	97

VIERDE BOEK.

DE VERBUIGING DER WOORDEN.

I. HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD	101
Het enkelvoud	101
Het meervoud	102
II. HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD	106

III.	HET VOORNAAMWOORD	111
	<i>a.</i> het persoonlijk voornaamwoord	111
	<i>b.</i> het bezittelijk voornaamwoord	113
	<i>c.</i> het aanwijzend voornaamwoord	114
	<i>d.</i> het vragend voornaamwoord	115
	<i>e.</i> het bepalingaankondigend voornaamwoord	116
	<i>f.</i> het betrekkelijk voornaamwoord	117
	<i>g.</i> het onbepaalde voornaamwoord	117
IV.	HET TELWOORD	117
V.	HET LIDWOORD	119
VI.	HET WERKWOORD	120

VIJFDE BOEK.

DE FORMING DER WOORDEN.

I.	OVER WOORDFORMING IN 'T ALGEMEEN	134
II.	DE FORMING DER WERKWOORDEN	138
III.	DE FORMING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN	143
IV.	DE FORMING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN	149
V.	DE FORMING DER VOORNAAMWOORDEN	152
VI.	DE FORMING DER TELWOORDEN	153
VII.	DE FORMING DER BIJWOORDEN	154
VIII.	DE FORMING DER VOORZETSELS	156
IX.	DE FORMING DER VOEGWOORDEN	157

ZESDE BOEK.

DE LETTERS EN HAAR GEBRUIK.

I.	DE LETTERS IN 'T ALGEMEEN	159
II.	DE KLINKERS	160
III.	DE MEDEKLINKERS	161
IV.	BIJVOEGING EN WEGLATING VAN KLINKERS EN MEDEKLINKERS. —	
	KLANKVERSPRINGING	162
V.	DE SPELLING	165
	<i>a.</i> de klinkers	165
	<i>b.</i> de tweeklanken	169
	<i>c.</i> de medeklinkers	171
	<i>d.</i> de spelling der vreemde woorden	172
	<i>e.</i> de hoofdletters	174
	<i>f.</i> het koppel- en samentrekkingsteeken	174
AANHANGSEL.	Het gebruik der leesteekeu	175

E R R A T A.

Bladz. 39 reg. 19 v. o. staat: § 338				lees: § 339	
"	86	"	2 v. b.	" dubbezinnigheid	" dubbelzinnigheid
"	92	"	19 v. b.	" is	" in
"	93	"	18 v. o.	" nauwkeurig	" nauw
"	98	"	10 v. o.	" meduwe	" weduwe
"	107	"	18 v. o.	" bloetsvoets	" bloetsvoets
"	112	"	20 v. o.	" maamvallen	" naamvallen.

INLEIDING.

TAAL EN SPRAAK. — SPRAAKKUNST.

§ 1. Door het woord taal verstaat men gewoonlijk spreek- of schrijftaal.

§ 2. De taal is het middel *a.* om te denken en *b.* om gedachten uit te drukken. Eene taal is het middel, waardoor een bepaald volk dat doel tracht te bereiken. Spraak is òf het vermogen om te spreken, òf het spreken zelf. Enkele malen gebruikt men het woord spraak in denzelfden zin als taal.

§ 3. Elke taal bestaat uit woorden. Een woord is een spraakgeluid of eene vereeniging van spraakgeluiden, waardoor de spreker bij den hoorder eene bepaalde voorstelling verwekt. — Door een woord verstaat men ook de zichtbare voorstelling der gesproken woorden. — De woorden ondergaan soms veranderingen, zonder op te houden, dezelfde woorden te zijn. — De meeste woorden laten zich naar hunnen oorsprong ontbinden in twee of meer bestanddeelen, die òf zelf woorden zijn, òf dienen, om een woord te helpen vormen. Naar de uitspraak laten zij zich verdeelen in klanken of groepen van klanken, welke den naam dragen van lettergrepen. Die lettergrepen bestaan weder uit één of meer spraakgeluiden, welke letters heeten.

§ 4. Een woord, op zich zelf beschouwd, verwekt slechts eene voorstelling. Soms echter kan men door middel van een enkel woord eene

geheele gedachte uitdrukken: *Luister! Werk!* Meestal doet eene reeks van woorden dezen dienst: *Ik ga morgen op reis*. Een woord of eene reeks van woorden, waardoor eene gedachte wordt uitgedrukt, draagt den naam van zin of volzin. — Een volzin kan in deelen worden ontbonden.

§ 5. De taal, welke door de beschaafde Nederlanders wordt gesproken en geschreven, draagt den naam van *Nederlandsche taal*. Ook in een deel van 't Koninkrijk België wordt deze taal gebruikt; daar wordt zij veelal *Vlaamsch* genoemd.

De talen, welke door de onbeschaafde Nederlanders worden gesproken — zelden geschreven — dragen den naam van *tongvallen* (dialecten). 't Aantal tongvallen kan kleiner of grooter genomen worden, naarmate men meer op de overeenkomst of het verschil tusschen de dialecten let. Drie hoofdtongvallen zijn echter duidelijk te onderscheiden: 't Frankisch, 't Saksisch en 't Friesch. Uit den eerstgenoemden, onder invloed der beide andere, is in den loop der tijden de algemeene *Nederlandsche spreek- en schrijftaal* ontstaan.

§ 6. De *Nederlandsche taal* behoort met 't Hoogduitsch, 't Engelsch en de Scandinavische talen (Deensch, Zweedsch, IJslandsch) tot de *Germaansche spreek- en schrijftalen*. Deze talen hebben een' gemeenschappelijken oorsprong en komen daardoor in vele opzichten met elkander overeen.

§ 7. De *Spraakkunst* houdt zich bezig met de beschouwing van de zinnen en zindeelen, van de verandering en vorming der woorden en van de lettergrepen en letters. Het eerste gedeelte noemt men ook wel *Syntaxis* (woordvoeging), het tweede *Etymologie* (woordbuiging en vorming), het derde omvat de *Klankleer* en de *Spelling*.

EERSTE BOEK.

DE VOLZIN EN ZIJNE DEELLEN.

I. DE VOLZIN IN HET ALGEMEEN.

§ 1. Door een' zin of volzin verstaat men een woord of eene reeks van woorden, waardoor eene gedachte wordt uitgedrukt, bijv.: *Luister! Kom dan! De zon schijnt. Er zijn vier jaargetijden.*

§ 2. Elke gedachte bevat twee noodzakelijke bestanddeelen: het onderwerp, d. i. de voorstelling der zelfstandigheid, waarover men denkt en het gezegde, d. i. datgene, wat aangaande het onderwerp wordt gedacht.

Aan het onderwerp en het gezegde der gedachte beantwoorden één of meer woorden in den zin, die den naam dragen van het onderwerp en het gezegde van den zin.

§ 3. Somwijlen stemmen het onderwerp en het gezegde der gedachte niet overeen met de woorden, welke in den regel deze deelen in den zin vertegenwoordigen. In dit geval onderscheidt men een onderwerp of gezegde der gedachte (logisch onderw. of gez.) en een onderwerp of gezegde van den zin (grammatisch onderw. of gez.).

Voorbeelden. *Het sneeuwt. Het is kermis. Er wordt gezongen.*

1. Log. onderw. *sneeuwen* Log. gez. *heeft plaats.*

Grammat. onderw. *het* Grammat. gez. *sneeuwt.*

2. Log. onderw. *kermis* Log. gezegde *bestaat.*

Grammat. onderw. *het* Grammat. gez. *is kermis.*

3. Log. onderw. *zingen* Log. gez. *heeft plaats.*

Grammat. gez. *wordt gezongen.*

§ 4. De naam van den aangesproken persoon, 't zij deze werkelijk een persoon is, of slechts als zoodanig wordt voorgesteld, staat buiten de grenzen van den volzin en maakt dus geen zindeel uit: *Jongens, laten wij spoedig aan 't werk gaan! Blink in de zonne, beukentop! Steekt, popels, groene spitsen op. Besneeuw u, hagedoren! Riek geurig, dunne berkentak en linde! spreid uw looverdak.* (B).

§ 5. De volzinnen worden onderscheiden in enkelvoudige en samengestelde. Een enkelvoudige volzin bevat ééne enkele gedachte; een samengestelde bestaat uit twee of meer gedachten, die met elkander een geheel vormen: *De vogel vliegt. Toen de zon opkwam, verdween de morgenster.*

II. DE ENKELVOUDIGE VOLZIN.

§ 6. In zijn' eenvoudigsten vorm bestaat het onderwerp van den enkelvoudigen volzin uit een woord, dat eene zelfstandigheid vertegenwoordigt of iets, dat als eene zelfstandigheid wordt gedacht: *Vader vertrekt. Ik zong. Vier is een getal. Werken is gezond.*

In zijn' eenvoudigsten vorm bestaat het gezegde van den enkelvoudigen volzin uit:

a. een woord, dat eene werking noemt, die van het onderwerp uitgaat, die het onderwerp ondergaat of door welke het onderwerp wordt voortgebracht: *De leerlingen luisteren. De vertelling werd herhaald. Het plan wordt ontworpen.*

b. een woord, dat eene hoedanigheid, toestand of betrekking aan het onderwerp toekent, benevens het woord, dat deze hoedanigheid, enz. uitdrukt: *Jan is vlijtig. Hij werd ziek. Zij blijft onderwijzeres.* Het eerste woord heet dan het werkwoordelijk, het laatste het naamwoordelijk deel van het gezegde.

§ 7. Het onderwerp en het gezegde van den enkelvoudigen volzin kunnen ook, één van beide of beide, bepalingen inhouden, die soms op hare beurt weder van bepalingen zijn voorzien: *De nachtegaal zingt een heerlijk lied. Het kind van onzen burgemeester is zeer ziek.*

§ 8. Bepalingen dienen, om de voorstelling, door een ander zindeel verwekt, nauwkeuriger te begrenzen, door eene of andere bijzonderheid, die voorstelling betreffende, uit te drukken. Vergelijk: *Er ligt een boek op de tafel* en *Er ligt een dik boek op de tafel. Hij schrijft* en *Hij schrijft een' brief. Het huis is afgebrand* en *Het huis is gisteren afgebrand* of *Het huis is door onvoorzichtigheid afgebrand.*

§ 9. Ofschoon alle bepalingen van onderwerp of gezegde mede tot dat onderwerp of gezegde behooren, geeft men ook wel, beknoptheidshalve, den naam van onderwerp en gezegde aan die deelen van den zin, welke er overblijven, wanneer men het eigenlijke onderwerp en gezegde van alle bepalingen heeft ontdaan.

§ 10. De bepalingen kunnen worden onderscheiden in voorwerpen, bijwoordelijke en bijvoeglijke bepalingen.

§ 11. Voorwerpen noemt men zulke bepalingen, welke de zelfstandigheden beteekenen, die noodzakelijk bij de werking of hoedanigheid, in 't gezegde uitgedrukt, zijn betrokken, d. i. die daarop invloed uitoefenen of den invloed daarvan ondervinden: *Verbrand dit papier. Mij overkwam dit ongeval. Ik dacht aan mijn'*

broeder. Hier beteekenen *dit papier, mij, mijn broeder* de zelfstandigheden, met betrekking tot welke de werkingen *verbranden, overkomen, denken* plaats hebben. Zij heeten voorwerpen, omdat zij zich in zekeren zin voor d. i. tegenover het onderwerp bevinden. De betrekkingen, waarin zij tot de werking of hoedanigheid staan, zijn van drieërlei aard:

1°. kan een voorwerp de zelfstandigheid beteekenen, welke de werking, door 't onderwerp verricht, ondergaat, of welke door 't verrichten der werking ontstaat. In beide gevallen draagt het den naam van lijdend voorwerp of eenvoudig voorwerp: *Ik heb den man meermalen gezien. De bakker bakt brood.*

2°. kan een voorwerp de zelfstandigheid beteekenen, welke als belanghebbende bij de werking of hoedanigheid, in 't gezegde uitgedrukt, is betrokken. Het draagt dan den naam van belanghebbend voorwerp: *Hij gaf den bedelaar eene aalmoes. De wind ontrukte den boom eenen tak. Hij kocht een prentenboek voor zijn zusje. Dat bericht was mij zeer aangenaam. Voor hem was het zeer treurig.*

3°. kan een voorwerp de zelfstandigheid beteekenen, die alleen in zooverre bij de werking of hoedanigheid, in 't gezegde uitgedrukt, is betrokken, dat men zich die niet zou kunnen denken zonder de vermelde of eene dergelijke zelfstandigheid. Het maakt dus in zekeren zin de werking of hoedanigheid mogelijk. Daarom noemt men het oorzakelijk voorwerp: *Gedenk onzer ellende. Hij was mijner woorden indachtig. Wij waren het spoor bijster. Zij zijn hun lot getroost. Hebt gij aan mijn verzoek gedacht? Vertrouw op God. Ik bekommer mij niet over zijne bedreigingen. Hoed u voor den schijn des kwaads. Haak niet naar wereldsche eer. Ik ben benieuwd naar den afloop der zaak. Hij was onbewust van 't nakend onheil. Die jongen stoorde zich niet aan de bevelen zijns vaders. Hij beriep zich op het getuigenis zijner vrienden. Ik ben niet op zijne bezoeken gesteld. Geloofst gij nog aan zijne dwaze beweringen?*

Zooals men ziet, bestaan de oorzakelijke voorwerpen uit een naamwoord in den 2^{en} naamval, een naamwoord in den 4^{en} naamval, of een naamwoord, door een voorzetsel voorafgegaan.

Bestaan ze uit een naamwoord met voorzetsel, dan komen ze in uiterlijk overeen met verschillende van de hieronder genoemde bijwoordelijke bepalingen. Men kan ze echter van deze altijd onderscheiden, doordat ze, als voorwerpen, noodzakelijke aanvullingen zijn van het gezegde en steeds antwoorden op de vraag: *met betrekking tot of ten opzichte van wien of wat?*

Opmerking verdient ook, dat zulke oorzakelijke voorwerpen steeds met een bepaald voorzetsel aanvangen, bijv.: *luisteren naar (iets), vreezen voor (iets), hopen op (iets), denken aan (iets), rekenen op (iets), twijfelen aan (iets), zich bekommeren om (iets), zich bemoeien met (iets),*

bereid tot (iets), afhankelijk van (iets), nieuwsgierig naar (iets), verwonderd over (iets), ingenomen met (iets), enz.

§ 12. Ofschoon de voorwerpen meestal eene bepaling van het gezegde uitmaken, kunnen zij ook bij andere zindeelen behooren, wanneer deze namelijk het begrip eener werking of hoedanigheid inhouden: *God vreezen is een goed begin. Den armen wel te doen is onze plicht. Voor spoken te vreezen zou eene dwaasheid zijn. Hij bejegende de van hem afhankelijke menschen zeer ruw en norsch.*

§ 13. Bijwoordelijke bepalingen noemt men zulke bepalingen, die, zonder voorwerpen te zijn, behooren bij eenig zindeel, dat geene zelfstandigheid vertegenwoordigt. Zij komen dus niet alleen als bepaling van 't gezegde, maar ook als bepaling van andere zindeelen voor. Men onderscheidt ze in:

1°. bepalingen van oorzaak, reden en doel: *Door eigen schuld kwam hij in de gevangenis. Door den storm werd het schip tegen de rotsen verbrijzeld. Hij stierf van schrik, van honger. Uit medelijden nam hij die kinderen op. Om zijne ondeugendheid werd hij gestraft. Uit aanmerking van hare trouwe diensten besteedde de familie haar op een hofje. Uit hoofde van sterfgeval wordt dit perceel te koop aangeboden. Ten gevolge van zware verliezen moesten de onzen terugtrekken. Mijn neef is tot herstel zijner gezondheid naar Duitschland gegaan. Hij schrijft om den broode. Wij leeren voor het leven.*

Om deze bijwoordelijke bepalingen niet te verwarren met de oorzakelijke voorwerpen, merke men op, dat zij steeds antwoorden op de vragen: *door welke oorzaak? om welke reden? met welk doel?* Omgekeerd geeft een oorzakelijk voorwerp nooit antwoord op eene dezer vragen.

2°. bepalingen van middel: *Moeder snijdt boterhammen met het groote broodmes. Zij hebben hem met fraaie beloften gepaaid. Door middel van groote kranen hijscht men de zwaarste lasten uit de schepen.*

3°. bepalingen van gevolg: *Tot mijn leedwezen moet ik u dit melden. Het kind groeide tot vreugde zijner ouders voorspoedig op.*

4°. bepalingen van plaats: *Wij zijn in de stad. Wij gaan naar buiten. Ik kom van Amsterdam. Wij blijven hier. Zij gingen daarheen. Open het daar liggende pakket.*

5°. bepalingen van tijd: *Gisteren zijn wij thuis gekomen. Verleden week heb ik hem gesproken. De toen aangebrachte waren bleken bedorven.*

6°. bepalingen van hoeveelheid: *Hij heeft veel gewandeld. De plank was drie duim dik. Het huis is drie verdiepingen hoog. De kist weegt vijftig pond. Dit boek kost drie gulden. Hij woont drie uur ver.*

7°. bepalingen van graad: *Wij hebben ons kostelijk vermaakt. Hij heeft zich erg bezeerd. Ik heb zeer hard geloopt.*

8°. bepalingen van hoedanigheid: *De soldaten hebben dapper gestreden. Hij heeft met ijver gewerkt. Zij togen haastig op weg. Hoe hebt gij dit aangelegd?*

9°. bepalingen van omstandigheid. Onder dezen naam vat men alle overige bepalingen samen, welke eene bijzonderheid vermelden, die eene werking of toestand vergezelt: *Hij is met zijne vrouw op reis gegaan. Onder eene hevige regenbui bereikten wij de stad. Wij hebben te vergeefs op zijne terugkomst gewacht. Ingeval van overstroming hebben zij niets te duchten. Op voorwaarde van volkomen onderwerping zal u het leven gespaard worden. Voor zijn' leeftijd is hij nog vrij kras. Ondanks den hevigen wind besloot men tot den overtocht. Ik zal de zaak doorzetten in weerwil van zijne tegenwerking. Hij liet mij zonder antwoord staan. Naar mijne meening is dit besluit onwettig. Volgens de couranten zal de koninklijke familie spoedig naar het Loo vertrekken.*

§ 14. Bijvoeglijke bepalingen dienen ter bepaling eener zelfstandigheid: *het huis mijns vaders, het uur van het vertrek, het bericht zijner komst, de twijfel aan zijne oprechtheid, de bewustheid zijner schuld; een oud huis, zijn vader, vele menschen, de bureu beneden, de huizen buiten de stad, enz.*

§ 15. Onder de bijvoeglijke bepalingen dragen een' afzonderlijken naam de bijstellingen en de bepalingen van gesteldheid.

Bijstellingen noemt men die bepalingen, welk bestaan in een' anderen naam voor eene voorafgenoemde zelfstandigheid: *Keesje, het diakenhuismannetje, vertelt zijne historie. Ik heb het mijn' oom, den notaris, dikwijls hooren zeggen. 'k Vertel van Sinterklaas en van een' braven ambachtman, den armen Huibertbaas. (St.) Dit is Amsterdam, de hoofdstad van Nederland.*

Bijstellingen noemen wij ook die bepalingen, welke uit een' eigenaam bestaande, zich onmiddellijk aansluiten bij het voorafgaande naamwoord: *De heer N. is hier geweest. Oom Jan houdt dolveel van kinderen. De provincie Gelderland bezit veel natuurschoon. De brik Johanna is gestrand. Onderscheid het zelfstandig naamwoord recht van het bijvoeglijk naamwoord recht. Het stadje Limburg ligt niet in de provincie Limburg. Wij spreken niet over den mensch, maar over den dichter Bilderdijk.*

§ 16. De bepalingen van gesteldheid drukken de gesteldheid, d. i. de hoedanigheid, den toestand of de betrekking uit, welke eene zelfstandigheid bezit:

a. onder de werking of de hoedanigheid, in 't gezegde uitgedrukt: *Volkomen gezond keerde hij naar huis terug. Gewond werd hij uit den strijd gedragen. Ik vond hem druk bezig met teekenen. De geesel van Euroop lei, balling, 't leven af. (B.) Als vader is hij verplicht voor zijne kinderen te zorgen. Ik heb met hem, als den voorgd der kinderen, geraadpleegd.*

b. volgens de werking, door 't gezegde uitgedrukt: *Ik houd hem voor een certijk man. Men schold hem een' verrader. Ik mag hem mijnen vriend noemen. Ik erken hem als mijnen weldoener. Ik acht mij gelukkig. Ik houd hem voor rijk.*

c. tengevolge der werking, door 't gezegde uitgedrukt: *De koning benoemde hem tot burgemeester. Ik dronk het glas ledig. Men verfde de deur groen. Ik staarde mijne oogen blind op die schitterende kleuren.*

Gelijk men ziet, verschillen de bepalingen van gesteldheid hierin van de bijstellingen, dat zij steeds in betrekking staan tot het gezegde van den volzin.

§ 17. Soms komen er bij het gezegde van een' volzin woorden voor, die geene bepaling daarvan uitmaken, maar de verhouding te kennen geven, waarin de gedachte, in den zin uitgedrukt, staat tot de werkelijkheid. Zulke woorden zijn: *niet, geenszins; wel, stellig; misschien, waarschijnlijk; toch, immers, enz.: Ik kom niet. Hij is geenszins strafbaar. Hij heeft het wel gedaan. Ik kom stellig. Misschien is hij ziek. Waarschijnlijk heeft hij het niet geweten. Ga toch aan het werk! Gij hebt immers niets gezegd?* Deze woorden maken den geheelen zin tot de uitdrukking van iets, dat ontkend of bevestigd wordt, dat aan twijfel onderhevig is, gewenscht of gevraagd wordt.

In woorden, die eene ontkenning inhouden, kan echter tevens eene bepaling van het gezegde liggen opgesloten: *Hij komt nooit. Ik ben nergens geweest.*

§ 18. Ook de woordschikking kan eene gedachte tot eene vraag stempelen: *Is hij rijk? Komt hij met den trein van drieën?* Dit doen ook woorden, die als onderwerp, voorwerp of bepaling voorkomen: *Wie is hier geweest? Wat hebt gij gedaan? Waar is hij gebleven? Wanneer zijt gij hier gekomen?*

§ 19. Een volzin blijft enkelvoudig, wanneer het onderwerp twee of meer verschillende zelfstandigheden, het gezegde twee of meer werkingen of hoedanigheden vermeldt, of wanneer onderwerp of gezegde vergezeld gaan van twee of meer gelijksoortige bepalingen. Onderwerp, gezegde en bepalingen worden dan veelvoudig genoemd: *Keulen en Aken zijn niet op één' dag gebouwd. De boeren ploegen, zaaien en oogsten. Wij bekeken het Paleis, de Beurs en de Nieuwe Kerk. Zij hebben in Holland en in Gelderland gewoond.*

III. NADERE BESCHOUWING VAN HET GEZEGDE.

§ 20. Het gezegde kan eene werking uitdrukken, waarbij geene zelfstandigheid buiten het onderwerp noodzakelijk is betrokken: *De bloem verwelkt. Het kind sliep gerust. Wij hebben den heelen morgen gewandeld.*

§ 21. Het gezegde kan eene werking uitdrukken, waarbij, buiten het onderwerp, nog andere zelfstandigheden noodzakelijk zijn betrokken: *Gedenk mijner, Heer! Ik rekende op den goeden uitslag dier onderneming. Dat verhaal bevat mij uitstekend.*

§ 22. Het gezegde kan eene werking uitdrukken, die door eene zelfstandigheid wordt ondergaan, of waardoor eene zelfstandigheid wordt voortgebracht: *De jongen slaat den hond. De hond wordt door den jongen geslagen.*

Hij teekende eene landkaart. Eene landkaart werd door hem geteekend.

Beteekent het onderwerp van zulk een' zin de werkende zelfstandigheid, dan draagt deze den naam van bedrijvenden zin. Beteekent het de lijdende of voortgebrachte zelfstandigheid, dan heet hij lijdende zin.

Wanneer in den lijdenden zin de zelfstandigheid, waarvan de werking uitgaat, niet is vermeld, wordt bij de omzetting het woord *men* het onderwerp van den bedrijvenden zin: *De boomen waren omgehouden. Men had de boomen omgehouden.*

§ 23. Wanneer het onderwerp en het lijdend voorwerp van den bedrijvenden zin dezelfde zelfstandigheid beteekenen, wordt het voorwerp soms slechts als lijdend aangemerkt, zonder het werkelijk te zijn. Zoo ondergaat het voorwerp de werking in: *Hij kleedt zich. Hij verontschuldigt zich.* Maar dit is niet het geval in zinnen als: *Gij bekommert u over vele dingen. Hij schaamde zich over zijne armoede. Men verwonderde zich over die mededeeling,* enz. Immers *zich bekommeren, zich schamen, zich verwonderen,* enz. beteekenen ongeveer hetzelfde als: *bekommerd, beschaamd, verwonderd zijn,* enz.

§ 24. Het gezegde kan eene werking of hoedanigheid uitdrukken, waarvan men eigenlijk zegt, dat zij plaats heeft of bestaat, doch die men voorstelt als van eene zelfstandigheid uitgaande of als daaraan toegekend. In die gevallen stemmen dus het grammatisch en logisch onderwerp en gezegde niet met elkander overeen.

Dit is het geval in zinnen als: *Het sneeuwt, regent, enz. Het is koud, warm, enz. Het is morgen, middag, tijd, enz. Het is vrede, oorlog, kermis, bruiloft, enz. Het had een heftige strijd kunnen worden.* (Sch.) *Het duizelde hem.* (Sch.) *Het schemerde hem voor de oogen. Hoe gaat het met hem? Het scheelt hem in het hoofd. Toen werd het haar lichter en ruimer om het hart. Het ontbreekt hem aan geld. Het mangelt hem aan moed. Het faalt hem aan de noodige geestkracht. Mij hongert. Mij dorst. Mij huivert.*

Het woord *het* treedt in deze uitdrukkingen op als onderwerp van den zin; het onderwerp der gedachte daarentegen ligt in het gezegde van den zin opgesloten. Waar 't woord *het* ontbreekt, zooals in de drie laatste voorbeelden, wijst toch de vorm van het gezegde aan, dat men met den derden persoon enkelvoud te doen heeft. (Vgl. § 3)

§ 25. In uitdrukkingen als: *Er werd gedanst, gemusiceerd en gespeeld. Over deze brug mag alleen stapvoets gereden worden. Er moet niet gepraat; er moet gehandeld worden* (Sch.) ligt, evenals in die van de vorige paragraaf, de gedachte opgesloten, dat de werking, in het gezegde uitgedrukt, plaats heeft. Terwijl dus het onderwerp van den zin ontbreekt, bevat het gezegde ook hier het onderwerp der gedachte.

Deze volzinnen hebben hun ontstaan te danken aan de lijdende zin-

nen. (Zie § 22) Laat men toch bij zulke zinnen het lijdend onderwerp weg, dan krijgen zij geheel het uiterlijk van bovenstaande uitdrukkingen. Vergelijk daartoe: *Er werd spoedig aan den vader een brief geschreven* met: *Er werd spoedig aan den vader geschreven*. In dezen laatsten zin echter is het lijdend onderwerp weggelaten, terwijl er in een' zin als: *Er werd onophoudelijk gelachen* van geen lijdend onderwerp sprake kan zijn.

Het woord *er* (eigenl. *daar*), waarmede deze zinnen veelal aanvangen, is eene bepaling van plaats; het mag dus niet gelijk gesteld worden met het grammatisch onderwerp *het*.

§ 26. Wanneer het gezegde van een' volzin uit twee deelen bestaat (Vgl. § 6), treedt als het werkwoordelijk deel daarvan op een der woorden: *zijn*, *worden*, *blijven*, *schijnen*, *lijken*, *blijken*, *dunken*, *heeten* en *voorkomen* en als naamwoordelijk deel een woord, dat eene hoedanigheid, toestand of betrekking noemt of aanduidt (bijvoegl. naamw., zelfst. naamw. of voornaamw.): *Hij is arm*. *Zijn vader was burgemeester*. *Hij bleek klein Davidjen*. (St.) *Die maatregel dunkt mij uitstekend*. *De zaak kwam hem hoe langer hoe belachelijker voor*. (Sch.) *Een schoone droom is altijd iets*. *Gewis! Maar is 't ontwaken niets?* (B.) *Zijt gij de dader? Ik ben het*.

§ 27. Ook andere woorden dan de bovenstaande kunnen als werkwoordelijk deel van 't gezegde voorkomen, wanneer zij namelijk ongeveer de beteekenis krijgen van *zijn* of *worden*. Dit is 't geval met *staan*, *zitten*, *vallen*, *gaan*, *raken*, *loopen* in zinnen, als: *Hij staat schuldig aan een misdrijf*. *Hij staat bekend als een zeer weldadig man*. *Zij zat verlegen om eene meid*. *Ik val wat driftig, moet je weten*. (St.) *Dit zal mij niet moeilijk vallen*. *De deur ging open*. *Alle moeite ging verloren*. *De vijanden raakten handgemeen*. *Het touw raakte los*. *De kerk loopt leeg*.

§ 28. Behalve de in § 26 genoemde soorten van woorden komen als naamwoordelijk deel van het gezegde ook voor uitdrukkingen, die in beteekenis overeenkomen met een bijvoeglijk naamwoord, en telwoorden of uitdrukkingen, daarmee gelijkstaande: *bij de hand* = behendig; *op til* = aanstaande; *van goud* = gouden; *van gevoelen*, *meening* = meenende; *van plan* = besloten; *te prijzen* = prijzenswaard; *te lezen* = leesbaar; *te hooren* = hoorbaar. De arbeiders zijn *weinige*. Wij waren *met ons zessen*.

Soms wordt het naamwoordelijk deel van 't gezegde weggelaten, maar de daarbij behorende bepaling uitgedrukt: *Hij is twintig jaar* (oud.) *Hij is* (afkomstig) *uit Italië*. *Zij is* (eene vrouw) *van aanzienlijke afkomst*. *Die zaak is* (eene zaak) *van gewicht*. *Gods liefde is* (eene liefde) *zonder grenzen*.

In volzinnen als: *De school is uit*. *De jas is aan*. *Is vader al op?* *De schuit is al weg*. *Mijn broeder is reeds terug* zijn de laatste woorden niet als naamwoordelijk deel van 't gezegde te beschouwen. Het zijn bijwoorden, welke een verzwegen werkwoordelijk begrip bepalen: *uitge-*

gaan, aangetrokken, opgestaan, enz. Zoo is 't ook in zinnen als: *Dat is zoo. Het is anders. Hoe is het?* enz., waarbij een woord als *gesteld, geschapen*, enz. gedacht kan worden.

§ 29. Men lette op de tweërlei beteekenis van volzinnen als: *Ik ben het. Dat zijn wij*, enz. Die beteekenis hangt af van de vraag, waarop zij 't antwoord geven. Zoo is in het antwoord op de vraag: *Wie klopt daar?* *Ik ben het*, het woord *het* onderwerp en *ben ik* (voor: *is ik*) het gezegde. Immers de vraag betreft den persoon, die klopt en van dezen wordt in het antwoord gezegd, dat het *de spreker* is, dus *ik*. Men vergelijke met dit antwoord bijv.: *Het zal de meid zijn*, waarin *het* evenzoo onderwerp is. Vraagt men: *Wie zijn de schuldigen?* en luidt het antwoord: *Dat zijn wij*, dan is eveneens *dat = de schuldigen* het onderwerp en *zijn wij = zijn de sprekers* het gezegde. Daarentegen: *Zijt gij de dader?* *Ik ben het = de dader* (gezegde). *Zijt gij ziek?* *Nee, ik ben het = ziek* (gezegde) *nu niet meer*.

§ 30. Meermalen komen er in het gezegde twee, enkele malen zelfs drie werkwoorden voor, waarvan dan het laatste of de beide laatste den vorm van den infinitief hebben. In dat geval vormen eigenlijk de laatste werkwoorden eene bepaling bij het eerste. Daar deze werkwoorden zich echter zeer nauw bij elkander aansluiten, noemt men ze gewoonlijk samen het gezegde. Men lette er echter op, dat wanneer in dergelijke zinnen een voorwerp voorkomt, dit nu eens bij het eene, dan weer bij het andere werkwoord behoort. Ook kan het zijn, dat twee werkwoorden ieder een eigen voorwerp hebben. Komt er in zulke zinnen een naamwoordelijk deel van het gezegde voor, dan behoort dit steeds bij het laatste werkwoord: *Hij liet mij zonder bepaald antwoord vertrekken. Ik kon den redenaar niet goed verstaan. Wij zagen hem den vijand aanvallen. Gij moogt in den tuin gaan wandelen. Het gaat stellig regenen. Gij moet gehoorzaam zijn. Hij mag geen soldaat worden.*

IV. DE ELLIPS IN DEN ENKELVOUDIGEN ZIN.

§ 31. Wanneer uit den enkelvoudigen volzin eenig noodzakelijk bestanddeel is weggelaten, heet die volzin elliptisch. De oorzaak van deze weglating is tweërlei: of zij ligt in den opgewekten gemoedstoestand van den spreker, zoodat deze alleen die deelen van den zin uitdrukt, waarop in 't bijzonder de aandacht moet worden gevestigd, of de spreker bedient zich van eigenaardige gezegden of spreekwoorden, die, door ieder verstaan, gemakkelijk kunnen worden aangevuld.

Een oogenblik geduld! Op marsch! Wat raad? Gewoel, verwarring wijd en zijd! Terug vermeetlen! De deur uit! Op, makkers, op! Wat een schelm! De dief weg, — wij hem na! Recht door zee! De koning af. Goeden dag! Den heer A. te B. 's Lands wijs, 's lands eer. Een vergeten burger, een gerust leven. Van de dooden geen kwaad! Hoog, omhoog, het hart naar boven!

§ 32. Zinnen, waarin iets geboden of verboden wordt, als: *Werk! Luister! Let op!* zijn niet elliptisch. Wel is het onderwerp niet door een woord uitgedrukt, doch de vorm van het werkwoord geeft duidelijk te kennen, dat de aangesprokene het onderwerp is. Wanneer in dergelijke zinnen een onderwerp wordt gebracht, bijv.: *Kom gij eens even hier*, wijzigd zich dan ook dadelijk de beteekenis.

Ook de volgende zinnen zijn niet voor elliptisch te houden: *Werken, jongens! Zoet naar bed gaan, kinderen! Volgehouden! Den moed niet opgegeven! Eerst den dag gevierd! God den Heer geloofd!* Immers in deze volzinnen doet de infinitief of het verleden deelwoord den dienst van eene gebiedende wijs; men wachte zich dus bijv. den volzin: *Den moed niet opgegeven*, te beschouwen als: *De moed (worde) niet opgegeven!*

V. DE SAMENGESTELDE VOLZIN.

§ 33. Door een' samengestellten zin verstaat men de vereeniging van twee of meer zinnen, die tot elkander in eene bepaalde betrekking staan.

§ 34. Wanneer twee volzinnen tot een' samengestellten volzin zijn verbonden, kunnen zij ten opzichte van elkander gelijke of ongelijke waarde bezitten. In 'teerste geval heeten zij *nevengeschikt*, in 't laatste is de eene zin *onderschikt* aan den anderen. Vandaar tweeërlei zinsverband: het *nevenschikkend* en het *onderschikkend* zinsverband: *Ik zal het maar doen, want anders wordt hij boos. Wij zijn te huis gebleven, omdat het regende.*

§ 35. Bij de onderschikkende zinsverbinding maakt de eene zin een deel uit van den anderen; de laatste draagt dan den naam van *hoofdzin*, de eerste dien van *bijzin*. Zoo is in den laatstgenoemden volzin: *Wij zijn te huis gebleven* de hoofdzin en *omdat het regende* de bijzin, die den dienst doet van eene bepaling van reden; immers *omdat het regende* staat gelijk met *om den regen*.

§ 36. Opmerking verdient de woordschikking van den bijzin. Is een volzin geen bijzin, dan is de opeenvolging der zindeelen, wanneer het onderwerp vooraan staat, deze: Onderwerp, Gezegde, Voorwerp of Bepaling. Dit noemt men de gewone woordschikking. In den bijzin daarentegen is de woordschikking steeds: Onderwerp, Voorwerp of Bepaling, Gezegde. Dit heet de afhankelijke woordschikking. Vergelijk hiertoe de volgende zinnen: *Ik blijf te huis, want ik verwacht mijn' broeder van middag hier. Ik blijf te huis, omdat ik mijn' broeder van middag hier verwacht.*

§ 37. Twee of meer bijzinnen kunnen ten opzichte van elkander *nevengeschikt* zijn. Ook kan een bijzin een deel uitmaken van een' anderen bijzin, welke laatste dan met betrekking tot den eersten hoofdzin is: *Ik ben thuis gebleven, omdat ik het druk had en het weer mij niet best aanstond. Wij hebben gehoord, dat hij naar Indië zal gaan, wanneer zijn oom daarheen terugkeert.*

VI. DE NEVENSCHIKKENDE ZINSVERBINDING.

§ 38. Bij de nevenschikkende zinsverbinding gebeurt het meermalen, dat de verbonden zinnen één of meer deelen gemeen hebben. In dat geval worden deze gemeenschappelijke deelen soms slechts éénmaal uitgedrukt. Men zegt dan, dat deze volzinnen zijn samengetrokken: *De goede man zette de pet af en den hoed op, liet regenscherm en linnen pakje in een' hoek der gelagkamer liggen en ging het vertrek uit.* (P.) *Och, kindren, gij zijt weezen en ik een arme weeuw.* (B.)

§ 39. Men onderscheide de samengetrokken zinnen van de elliptische. Bij de eerste kunnen de weggelaten deelen uit den samengestellten zin zelf worden aangevuld; bij de laatste wordt de gepaste aanvulling aan den lezer zelf overgelaten.

§ 40. Nog onderscheide men de samengetrokken d. i. samengestelde zinnen van de enkelvoudige, die een veelvoudig bestanddeel hebben. De eerste bestaan reeds uit ten minste twee gedachten, tot één geheel vereenigd; de laatste bevatten slechts ééne gedachte. Zoo zijn: *In Januari is mijne moeder jarig en in Maart mijn vader* samengetrokken zinnen, terwijl *Zijn oom en zijn tante zijn op denzelfden dag jarig* een enkelvoudige zin is.

In den enkelvoudigen zin met veelvoudige zindeelen volgen de gelijknamige deelen onmiddellijk op elkander, of kunnen zij dit althans doen; in de samengetrokken zinnen niet. Vergelijk daartoe: *De trein was stampvol en de stoomboot ledig. In Waterland vindt men veengrond en in Kennemerland zand. Hij had in Afrika gereisd en in Scandinavië. Zijn broer en zijn neef hebben er onderzoek naar gedaan. Zijn broer heeft er onderzoek naar gedaan en zijn neef.*

§ 41. De nevenschikkende zinsverbinding is van drieërlei aard: aaneenschakelend, tegenstellend en redengevend. Wanneer in een' enkelvoudigen zin een veelvoudig zindeel voorkomt, zijn de bestanddeelen van dit laatste mede aaneenschakelend of tegenstellend verbonden. De redengevende verbinding komt hierbij niet voor. Onder de voorbeelden, beneden gegeven, vindt men zoowel enkelvoudige als samengestelde zinnen.

Het nevenschikkend zinsverband kan bestaan, zonder dat het door voegwoorden wordt uitgedrukt:

aaneenschakelend: *Dit is Haarlem, zijn kerk en zijn toren, dit dat plein, dit die straat, dit die gracht.* (B.) *Die dokter was niet enkel arts; hij was echtgenoot; hij was vader.* (P.)

tegenstellend: *Getroffen te worden kan eene aanleiding tot genieten zijn; op zich zelve is het meer een schrik, dan een genot.* (B.)

redengevend: *Geene stralen luisterden de schemering der zijkamer op: men had de luiken gesloten.* (P.)

't Zinsverband kan ook meer malen worden uitgedrukt, dan strikt noodzakelijk is:

Hij moet òf naar Amerika òf naar de Oost zijn gegaan. Zijn vader was kruidenier geweest en voor een jaar of drie gestorven en een oom had den boel overgenomen en was bankroet gegaan en zijne moeder had niets gekregen van 'tgeen haar toekwam. En zijne zuster was heel knap en die bezorgde alles voor de huishouding en betaalde zijn schoolgeld op den koop toe. (L.)

§ 42. Het aaneenschakelend zinsverband kan zijn:

a. eenvoudig aaneenschakelend of versterkend. Het zinsverband wordt in 't eerste geval uitgedrukt door de voegwoorden: en, noch, door de voegwoordelijke uitdrukkingen: zoowel — als, zoo — als, niet alleen — maar ook, niet slechts (enkel) — maar ook en de bijwoorden: ook, bovendien, buitendien, daarenboven; in 't laatste door het voegwoord ja en het bijwoord zelfs.

Hetgeen ik gevonden heb, behoort noch aan u, noch aan mij. (V. L.)

Zoowel zijn vader als zijne moeder waren er tegen, dat hij naar zee ging. Het boek bevatte fraaie koperen platen met zoo Fransche als Nederduitsche opschriften. (B.) De professor had niet alleen eene vrouw, maar hij had ook eene kleine familie van elf dochters. (L.)

Ik zette mij mistroostig neder; ook de overigen waren niet tot vroolijkheid gestemd. (V. L.) Den wijn kan ik niet missen; dien heb ik tot de sausen te veel noodig en bovendien is hij te drabbig en te zuur, om onvermengd gedronken te worden. (V. L.)

Zijne voorouders waren rijke en vermogende lieden geweest, ja, zij hadden den geheelen omtrek onder hun beheer gehad. (V. L.)

Het lot was Udo gunstig gebleven, die langzamerhand den Jonker niet slechts al het geld, dat hij bij zich droeg, maar ook zijn' gouden halsketting, ja eindelijk zelfs zijne paarden had afgewonnen. (V. L.)

b. rangschikkend of voortzettend. Het zinsverband wordt uitgedrukt door de bijwoorden: eerst, vooreerst, eerstelijk, ten eerste, ten tweede, dan, daarop, verder, nog, ten andere, voorts, vervolgens, wijders, daarna, eindelijk, ten slotte.

Twee zaken waren er noodig, zou het mesje zijne kracht behouden: in de eerste plaats moest Fulco er ten minste elk jaar een' moord mede begaan en ten tweede moest hij geene vrome daad verrichten. (V. L.) Nu vertelt gij ons eerstelijk, hoe hij zijne ziel aan een' Jood verkoopt, vervolgens, hoe hij een' vromen ridder op eene laaghartige wijze vermoordt en eindelijk, hoe hij de gastvrijheid, hem bewezen, met vrouwenroof belooft. (V. L.)

c. verdeelend. Dit zinsverband wordt uitgedrukt door de bijwoorden: eensdeels, anderdeels; deels, deels; ter eener zijde, ter anderer zijde; aan den eenen kant, aan den anderen kant; nu eens, dan eens (weder).

Eensdeels omdat hij niet meer wist, wat te beginnen, anderdeels ten gevolge der vermaningen van een' vromen monnik, had hij het prijszenswaardige besluit gevormd, boete te doen. (V. L.) Een aantal

bestoven rijtuigen, deels onder een afdak geschoven, deels bij het schoone weder der open lucht toevertrouwd, beperkten de ruimte. (P.) Aan den eenen kant drong hem de stem des gewetens tot spreken, aan de andere zijde fluisterde de hoogmoed: Beken uwe schuld niet. Daar zagen wij die gedeeltelijk vervallen, gedeeltelijk herrijzende praalgebouwen van het beroemde huis der Boromeï. (G.) Nu eens kwam hij ons iederen dag opzoeken, dan weer verliepen er weken, zonder dat wij hem zagen.

§ 43. Het tegenstellend zinsverband kan zijn:

a. zuiver tegenstellend. Dan doen zich twee gevallen voor: of de inhoud van den eenen zin staat eenvoudig tegenover dien van den anderen, of de inhoud van den eersten moet vervangen worden door dien van den tweeden.

In het eerste geval wordt het zinsverband uitgedrukt door het voegwoord *maar* of het bijwoord *daarentegen*; in het laatste door het voegwoord *maar* of het bijwoord *integendeel*. Soms wordt in het laatstgenoemde geval het bijwoord *neen* ter versterking van de ontkenning in het eerste lid tusschen de beide zinnen geplaatst.

Hij is een vlijtige jongen, maar zijn broeder is een luijaard. De Bisschopskerk had een deel van den ritus der Moederkerk behouden; het Presbyterianisme daarentegen had ten volle met het verledene gebroken. (Sch.) Zij reed langzaam, zonder op te zien, vooruit; maar Feiko daarentegen liet gestadig den blik nu her- dan derwaarts weiden. (V. L.)

De armoede schokt niet, maar knaagt; zij is geene wonde, maar een kanker. (H.) Ik wilde u volstrekt niet uit het veld slaan; integendeel ik wilde u helpen. (L.) Gij moet niet toegeven; neen, gij moet volhouden tot het uiterste. (V. L.)

b. beperkend tegenstellend. De tweede zin laat den inhoud van den eersten onaangetast, doch beperkt den omvang der gedachte, daarin uitgedrukt. Gewoonlijk komt de tweede zin op tegen eene gevolgtrekking, die men uit den eersten zou kunnen afleiden. De verbinding geschiedt door de voegwoorden: *maar*, *doch* (*edoch*) en *dan* en door de bijwoorden: *echter*, *intusschen*, *evenwel*, *nochtans*, *toch*, *niettemin*, *desniettemin*, *desnietteenstaande*. Zuiver beperkend is het bijwoord *althans*.

De schel ging deugdelijk over, maar de heer Bruis merkte geen enkel geluid binnen de woning van zijn' vriend, dat zijn gelui beantwoordde. (B.) Het huis, dat hij nu bewoont, is klein, maar zeer geriefelijk. Men heeft zich menigmaal tot hem gewend, doch het heeft niet mogen baten. (V. L.) Reeds met zonsopgang stond de Graaf op den torentrens, om de bewegingen der vijanden gade te slaan; dan alles bleef rustig in het leger. (V. L.) Zij schoof mij een' stoel toe; ik nam echter geene plaats, maar bleef met de eene hand op de leuning rusten. (V. L.) Hij was altijd met zijne betuigingen van genegenheid zeer gul geweest; intusschen liet hij mij in dezen nood aan mijn lot over. (V. L.) De wind

sliep in; men ziet hetgeen daar groent nochtans met vreemd geritsel beven. (St.) „Ik heb reden te vreezen; toch vrees ik niet,” klonk het trotsche antwoord. (Sch.) *Reeds is de laatste vonk van 't zonnevuur gesmoord en de arbeid niettemin gaat voort.* (St.) *Arlequin, zijn lieve mcester, slaat er geweldig op; uit aardigheid, 't is waar! Desniettemin de sukkel voelt het maar.* (B.) *De vorst wist, dat deze maatregel groote ontevredenheid moest verwekken; desniettegenstaande vaardigde hij het bevel tot gevangenneming der afgevaardigden uit. De inwoners van Emmerik schenen bij deze gelegenheid feest te willen houden; althans er was geen einde aan 't geschreeuw, gejoel en gedraaf op straat.* (V. L.)

c. uitsluitend tegenstellend. De inhoud van den eenen zin sluit dien van den anderen uit; of de eene of de andere beantwoordt aan de werkelijkheid; niet beide tegelijk. Zoo is 't ook met de deelen van den enkelvoudigen zin, die op deze wijze zijn verbonden. De voegwoorden, die dit zinsverband uitdrukken, zijn: of, 't zij — 't zij, 't zij — of. Of wordt ook vaak herhaald.

Nu moet ik versmachten of mijne maag bederven met het water van gindsche rivier. (V. L.) *'t Zij mijn beroep schuldig ware of niet, ik was er in vele opzichten aan gehecht.* (V. L.) *Ik had zeker ook al een' geruimen tijd doorgestapt, eer ik 't zij op het fraaie weder, 't zij op den slechten weg begon te letten.* (V. L.) *De Schot was zich of zijner onschuld bewust, of te traag van begrip, om den omvang der kastijding, die hem wachtte, te begrijpen.* (Sch.)

't Voegwoord dan vervangt of, wanneer dit laatste zou moeten dienen, om twee bijzinnen of zindeelen te verbinden, welke reeds door het onderschikkend voegwoord of met den hoofdzin zijn verbonden: *Ik wilde echter weten, of onwil dan wel ongeschiktheid tot spreken hare tong boeide.* (V. L.) *Vergun mij te vragen, of wij nog eene wijle het boschpad zullen houden, dan of gij langs een' anderen weg naar uw landhuis terug wilt.* (B. T.)

§ 44. Redengevend zinsverband bestaat tusschen twee nevenschikte zinnen, die gedachten inhouden, welke zich tot elkander verhouden als oorzaak, reden of grond tot gevolg of gevolgtrekking of omgekeerd.

Om den aard van dit zinsverband wel in te zien, merke men op:

a. dat eene oorzaak eene omstandigheid is, die noodzakelijk een zeker gevolg met zich brengt, indien ten minste eene andere omstandigheid dit niet belet. Zoo bevat in den zin: *Deze groote fabriek is wegens gebrek aan werk gesloten; daardoor zijn honderden menschen broodeloos geworden*, het eerste deel de oorzaak, het tweede 't gevolg.

b. dat eene reden eene omstandigheid is, welke den menschelijken wil beweegt, een zeker gevolg te voorschijn roepen. Er kan dus zeer goed ergens eene reden voor bestaan, terwijl toch het gevolg achterwege blijft. In den volzin: *Hij heeft mij onheusch bejegend; daarom vermijdt ik hem*, vinden we reden en gevolg tegenover elkander.

c. dat een grond eene waarheid bevat, waaruit het oordeel eene andere waarheid afleidt, welke men de gevolgtrekking noemt. Zegt men: *Hij is reeds voor vijf jaar overleden; derhalve kan hij verleden jaar dat stuk niet geteekend hebben*, dan bevat de eerste volzin den grond voor de gevolgtrekking, in den tweeden uitgedrukt.

§ 45. Wanneer de eerste zin eene gedachte inhoudt, waarvan de tweede de oorzaak, de reden of den grond bevat, wordt het zinsverband uitgedrukt door 't voegwoord want en de bijwoorden: immers, namelijk, toch.

Ik glimlachte en zweeg, want ik achtte het onnoodig, de ware reden mijner handelwijze bloot te leggen. (V. L.) *Onze wegen scheiden, maar ons hart blijft een: immers is ons beiden ééne hoop gemeen.* (B.) *Gij zijt dadelijk gereed; ik zeg dadelijk, maar dit wil ik niet hopen: het zal u toch een' inwendigen strijd gekost hebben.* (L.) *Onverwachts werden onze troepen in den rug aangevallen: de vijand was namelijk hoogerop de rivier overgetrokken en ons langs een' omweg genaderd.*

Wanneer de eerste zin de oorzaak, de reden of den grond bevat van de gedachte, in den tweeden uitgedrukt, en deze dus of een gevolg of eene gevolgtrekking daarvan inhoudt, dienen tot uitdrukking van het zinsverband de bijwoorden: hierdoor, daardoor, dientengevolge, vanhier, vandaar, — hierom, daarom, deswege, dientengevolge, dan ook, dies (des), — dus, alzoo, derhalve, bijgevolg, diensvolgens.

Hij heeft voor 't open raam gezeten; daardoor heeft hij kou gevat. De man had zijn' baard geheel afgeschoren; dientengevolge werd hij eerst niet herkend. Hooft kwam eigenlijk om te poseeren voor zijn portret; Sandrart had zich te laat herinnerd, dat hij den Drost op vandaag bepaald had; vandaar de onvoorbereide en ongewenschte ontmoeting. (A. Th.)

Ze is een weinig van haar stuk en daarom is ze eens in de lucht gegaan. (B.) *Hij heeft zich vergrepen aan 't goed zijns naasten; hierom is hij gestraft. Ik verbeeldde mij, dat er eene of andere verkooping op handen ware, waarbij hij (de makelaar) in aanmerking wenschte te komen, en deswege mijne voorspraak verlangde.* (V. L.) *Klaartje had gehoord, dat er te Rotterdam een schouwburg was en niet minder dan drie concertzalen; dientengevolge had zij zich voorgesteld, dat deze etablissementen machtig veel tot haar genoegen zouden bijdragen.* (B.) *De Steward was gewoon, nooit naar het waarom te vragen en vroeg het dan ook nu niet, hoewel hij Myladies bedoeling niet begreep.* (Sch.) *Gij hebt mijn tonen lief, alsof zij de uwe waren; dies zij mijn kunstloos lied u toegewijd.* (B.) *Ik predik met gebogen knie; des hoort mij zonder spijt.* (St.)

In de straten, die tegen het zuiden liepen en dus geen schaduw hadden, bracht de zon de voorbijgangers letterlijk tot wanhoop. (B.) *Gij hebt moed en zult alzoo niet terugbeven voor het verlaten van den ouden*

weg. (Sch.) *Dat hij Mylady om hare voorspraak bij den Koning had verzocht, kon niet ernstig gemeend zijn, daar hij overvloedige blijken had ontvangen van haren afkeer en kwaden wil. Voor deze daad had hij derhalve eene andere reden moeten hebben.* (Sch.) *Zoo ik nu sprak, zou ik een woordbreker en bijgevolg een schurk zijn en dat toch wilt gij van uw' zoon niet maken?* (V. L.) *De oudere Stastok was een man de klok en stond diensvolgens om zes uur op, ten einde om half acht aan het ontbijt te zijn.* (B.)

§ 46. Wanneer één of meer zinndeelen met een ander worden verbonden ter verklaring van dit laatste, wordt deze betrekking uitgedrukt door de verklarende voegwoorden: of, d. i. = dit is, als, zooals, namelijk, te weten.

De Zebra of Kaapsche ezel heeft eene fraai gestreepte huid. Tot de edele kunst van vergulden zijn vier dingen noodig, als: de koek, die verguld moet worden, het verguldsel zelf, een nat penseel en dat gedeelte van eene hazen- of konijnenvacht, hetwelk jagers de pluim en gewone menschen den staart noemen. (B.)

§ 47. In de samengetrokken zinnen behoeven de gemeenschappelijke deelen, van welken aard ook, slechts éénmaal voor te komen. Ja, het kan zelfs gebeuren, dat een geheele zin wordt weggelaten, terwijl de daarbij behorende bijzin staat uitgedrukt: *De koning had hem de hand gedrukt, zelfs* (had de koning hem de hand gedrukt) *voordat de dienaar nog de knie kon buigen.* (Sch.) *Het pleegt een vroolijk uur te zijn, maar* (het pleegt een uur te zijn) *dat een ernstig doel heeft.* (P.)

Toch dient men te zorgen, dat de zinssamentrekking geene hardheid of onduidelijkheid veroorzaakt. Zoo is de volgende zin af te keuren: *Sommigen noemden het dwaaling, anderen vrees; die zich ongunstiger uitlieten, eigenbelang, heerschzucht, haat; die het allerongunstigste, strafbare vermetelheid.* (V. d. P.)

§ 48. De zinssamentrekking is alleen geoorloofd, wanneer de gemeenschappelijke deelen dezelfde beteekenis hebben en denzelfden dienst doen.

Tegen de eerste voorwaarde zondigen bijv. deze zinnen: *Heeft men drukke zaken en den ganschen dag hard gewerkt, dan mag men 's avonds met het volste recht zeggen: voor vandaag genoeg! De bui was nu geheel over en de lucht aangenaam verfrischt door het onweder.* (V. L.)

De tweede voorwaarde ontbreekt in de volgende: *De zaak, waarvoor ik pleit, zou misschien eene langere rede vorderen* (voorw. wijs), *maar uwe inborst voorzeker eene kortere* (aant. wijs.). (V. d. P.)

Tot Frieslands eer was zij (de kaars) verbrand, (aant. wijs.)

En de offeraar (ware dus: voorw. wijs) thans opgebroken,

Had niet de Min een plan gesmeed,

Waartegen 't reisplan schipbreuk leed. (St.)

Zoo ook: *Terwijl een voordak 't moede ros* (4e nv.) *beschut en* (3e nv.) *leger biedt.* (St.)

Daarentegen zijn zinssamentrekkingen als de volgende door het gebruik gewettigd:

Och, kindren, gij zijt weezen en ik een arme weeuw. (B.) Hij ging rechts en wij links.

VII. DE ONDERSCHIKKENDE ZINSVERBINDING.

§ 49. De bijzinnen worden onderscheiden naar de zindeelen, waarvan zij den dienst doen. Deze zindeelen zijn: onderwerp, gezegde, voorwerp (lijdend, belanghebbend en oorzakelijk), bijvoeglijke bepaling en bijwoordelijke bepaling.

Dat hij gekomen was (ond.), bleef ons onbekend. Hij is niet, wat hij schijnt. (gez.) Dat hij mij verraden zou (lijd. vw.), kon ik niet vermoeden. De winter geeft vermaak, wie 't kan betalen (bel. vw.). Ik was overtuigd, dat ik gelijk had (oorz. vw.). De mensch, die zijn plicht doet (bijv. bep.), heeft een gerust geweten. Wanneer de herfst gekomen is (bijw. bep.), verlaten ons de trekvogels.

§ 50. Meermalen gebeurt het, dat een zindeel de waarde heeft van een' bijzin. Zulk een zindeel kan dan ook door een' volkomen bijzin worden vervangen. Het draagt den naam van beknopten bijzin.

Ik vrees slechts, dit niet duidelijk genoeg te hebben gezegd = dat ik dit niet duidelijk genoeg heb gezegd. Zou zij ten prijs der koelheid, Louise eigen, met deze willen ruilen? (P.) = die Louise eigen was. Verder binnentredende, werd de vijftiger Anna gewaar, bij het ledekant gezeten (P.) = toen hij verder binnentrad.

Men onderscheide de beknopte van de onvolledige bijzinnen, bijv.: *Jan is grooter, dan Piet (groot is).* Hier zijn de verzwegen deelen eenvoudig uit den bijzin weggelaten, om ze niet tweemaal te doen voorkomen.

a. Onderwerps-, Gezegde- en Voorwerpszinnen.

§ 51. De bijzinnen, die den dienst doen van onderwerp, gezegde en voorwerp komen in verschillenden vorm voor:

- 1°. hebben zij de gewone woordschikking en staan los naast den hoofdzin.
- 2°. hebben zij de afhankelijke woordschikking en zijn met den hoofdzin verbonden door de voegwoorden *dat* en *of*.
- 3°. hebben zij de afhankelijke woordschikking en vangen aan met *wie*, *wat*, *die*, *hetgeen* in de beteekenis van *degene*, *die* en *datgene*, *wat*.
- 4°. hebben zij de afhankelijke woordschikking en vangen aan met een der vraagwoorden: *wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig*, *waar*, *wanneer*, *hoe*, *waarmede*, enz.

De bijzinnen van deze laatste soort heeten afhankelijke vragen.

§ 52. Het voegwoord *of* wordt gebruikt, wanneer men den inhoud

van den bijzin als twijfelachtig wil voorstellen. Is dit niet het geval, dan bedient men zich van het voegwoord *dat*. Vergelijk daartoe: *Ik wist niet, of hij gekomen was. Ik wist niet, dat hij gekomen was. Of hij slagen zal, wordt door velen betwijfeld. Dat hij slagen zal, wordt door niemand betwijfeld.*

§ 53. In zinnen, welke aanvangen met *wie*, *wat*, *die*, *hetgeen*, hebben de beide eerste woorden de onbepaalde beteekenis van *al wie*, *al wat*, terwijl de laatste in den regel bepaalde personen of zaken aanduiden. Vergelijk: *Wie eens steelt, is altijd een dief. Wat onrecht is, haat ik. Die het glas gebroken heeft, moet het betalen. Hetgeen gij daar zegt, betwijfel ik zeer.*

§ 54. De woorden, waarmede de afhankelijke vragen aanvangen, blijven hun karakter van vraagwoorden behouden. *Wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig* zijn dan ook vragende voornaamwoorden. Vergelijk: *Ik begrijp niet, wie het gedaan heeft* met: *Ik begrijp niet (het volgende): Wie heeft het gedaan? Wat hij bedoelt, is mij niet duidelijk* met: *Wat bedoelt hij? (Dat) is mij niet duidelijk.*

a. Onderwerpszinnen.

§ 55. Zij doen den dienst van onderwerp.

Het is tegenwoordig hier volkomen veilig, werd door den schout verzekerd. (V. L.) *Het was te wachten, dat Cezar niet straffeloos zulk eene beleediging zou dulden.* (V. L.) *Of de wedstrijd zal doorgaan, is nog onzeker. Wie vaart, leert bidden.* (P.) *Wat schoon is, moet eenvoudig zijn.* (B.) *Die dit gezegd heeft, moet er meer van weten. Wat hij eigenlijk wilde, was duister. Hoe hij het had aangelegd, bleef ons een raadsel. En dan moest niet vergeten worden, hoe breed of hoe nauw het pad was en van welke soort en hoe groot de steenklompen waren, die aan den weg lagen.* (G.)

Soms wordt het onderwerp eerst door een voornaamwoord aangeduid.

Het verbaze u niet, dat hare hand onder de kap eensklaps langs hare oogleden gleed. (P.) *Is 't waar of niet, dat vaak het staren in het bruin verschiet der breede lanen nog uw lust is?* (B.)

Beknpte onderwerpszinnen bestaan uit een' infinitief met voorwerpen of bepalingen.

Het was mijn plan, met hem naar 't concert te gaan. (L.) *Vader te verliezen was harder slag.* (P.) *Wat te beginnen, werd er gevraagd. Tot wien ons te wenden, was ons niet gezegd.*

b. Gezegdezinnen.

§ 56. Zij doen den dienst van het naamwoordelijk deel van 't gezegde.

Zijn eenige wensch was, dat hij op zijn' ouden dag voor gebrek

mocht bewaard blijven. Minerva greep hare oorlogsspeer: ten strijde! was haar leus. (St.) 's Vijand kreet was: „Vliedtl” (St.) Ik ben voor u niet geweest, wat ik zijn moest, zeide Anna's geweten. (P.) Hij was geheel niet wat men een kamergeleerde noemt. (V. I.) Wees overal, die ge zijt. De groote vraag was, hoe wij den rechten weg zouden vinden.

Beknpte gezegdezinnen bestaan uit een' infinitief met voorwerpen of bepalingen.

Zijn ideaal is te wonen op eene eigen boerenplaats en geene andere meiden of knechts na te houden dan zijne eigene kinderen. (B.) De moeilijkheid was, waar hem te zoeken.

c. Voorwerpszinnen.

§ 57. Dezen naam dragen de bijzinnen, die den dienst doen van lijdend voorwerp.

Ik verzeker u: haasten zullen wij ons niet. (Sch.) Zalig is hij, die zijn jok in zijne jeugd draagt, zegt de Schrift. (P.) Ik vroeg haar, of zij van reizen hield. (B.) Wat de heeren wijzen, moeten de gekken prijzen. Hij weet ook volstrekt niet, waartoe zoo iets dient. (L.) Geesje wist immers, welken gang alles gaan moest. (P.) Beschrijf mij eens, waarom gij het onmogelijk rekent. (G.)

Soms wordt het voorwerp eerst door een voornaamwoord aangeduid.

Beter, dat ik het nu zegge, dan later: je blijft niet rijk achter. (P.) Henry, ik heb het opgemerkt, is u lief, even lief als mij. (Sch.)

Enkele malen wordt *hoe* als verbindingswoord gebruikt in plaats van *dat*: *De geschiedenis vermeldt, hoe Willem II Amsterdam invoer, een paar uren vóór men hem er te ontmoet zag. (P.)*

Beknpte voorwerpszinnen bestaan uit een' infinitief met voorwerpen of bepalingen.

Geen der dienstboden herinnerde zich, het meisje ooit gezien te hebben. (P.) De wind verhinderde ons niet, op deze plek te vertoeven. (G.) Hoe dit met elkander te rijmen, weet ik niet. (V. I.)

d. Belanghebbende-voorwerpszinnen.

§ 58. Zij doen den dienst van belanghebbend voorwerp. De verbinding door *dat* en *of* komt hier niet voor.

Hij schonk, wie hem beviel, spoedig zijn vertrouwen. Zeg aan wie mij te spreken vragen, dat ik niet thuis ben. De stijging van den koers is aangenaam voor wie deze effecten bezitten.

e. Oorzakelijke-voorwerpszinnen.

§ 59. Zij doen den dienst van oorzakelijk voorwerp.

Ik schaam mij, dat ik zijn vader ben. (P.) Wij houden gehuurde lijkbidders en beklagen ons, dat zij huichelaars blijken. (P.) Hij is

overtuigd, dat gij u met hem verheugt. (L.) Ik twijfelde, of hij mij wel begrepen had. Zij verheugde zich, dat nu hare kinderen waren zooals zij geweest was. (B.)

Het oorzakelijke voorwerp wordt veelal in den hoofdzin eerst door een voornaamwoordelijk bijwoord aangeduid. Soms is die aanduiding noodzakelijk; soms kan zij ook worden weggelaten.

Ik sta er borg voor, dat het zulk eene vaart niet loopen zal. (G.) Onze burgers zoeken de fatsoenlijkheid daarin, dat zij onze aristocraten naäpen. (L.) Hij zorgt ook daarvoor, dat verslag gedaan wordt van alles, wat hij onderneemt. (L.) Zij zijn er nog al trotsch op, dat zij bij hem aan huis komen. (L.) Ik sta er ook niet voor in, dat die steen altijd daar gelegen heeft. (G.) Zij twijfelde er geen oogenblik aan, dat er verraad in 't spel was. (Sch.) Hij dacht aan wat het verleden hem had ontnomen. Wat brui ik er me om, wat ze van me zeggen! (P.) Wij worden er te weinig aan herinnerd, werwaarts we gaan. (P.)

Beknpte oorzakelijke-voorwerpszinnen bestaan uit een' infinitief met voorwerpen of bepalingen.

Menschenliefde zou u verleiden, in stille weldaden te bewijzen. (L.) Arme ouders zijn verlegen, hoe hunne kinderen in de algemeene vreugde te doen deelen. (L.)

b. Bijvoeglijke Zinnen.

§ 60. Bijvoeglijke bijzinnen dienen als bijvoeglijke bepaling bij een woord, dat eene zelfstandigheid beteekent. Zij zijn meestal met dit woord verbonden door: *die, dat, wat, welk, hoedanig, hetgeen* (betrekkelijke voornaamw.) of door: *waarop, waaronder, daar...op, onder, enz.* (voornaamw. bijwoorden).

Hij, wien de natuur zulk een voorkomen geschonken heeft, kan gemakkelijk allen uiterlijken tooi ontberen. (V. L.) Onder deze omstandigheden was de eerste schilderij, welke hij naar de groote tentoonstelling zou zenden, klaar gekomen. (L.) De grendels, waarmede de deur was gesloten geweest, werden met behoudzaamheid opengeschoven. (V. L.) Elk zoekt geluk, maar talloos zijn de paden, waarlangs wij zoekend grafwaarts gaan, (St.) De glorie, daar ons hart naar haakt, ontstak der Vaadren ziel. (St.)

§ 61. Bijvoeglijke bijzinnen dienen ook ter bepaling van den inhoud van een' geheelen volzin. Deze laatste wordt dan als zelfstandigheid opgevat en kan dan ook door een naamwoord worden weergegeven.

Zijn broeder veinsde hem niet te begrijpen, 'tgeen hem zeer verdroot. (= welk veinzen, enz.) Het was met een waar genoegen, dat iedereen het theegoed zag wegnemen, waarna (= na welk wegnemen, enz.) wij gezamenlijk eene wandeling in 't dorp gingen doen. (V. L.) De heer Bos verzocht mij, daar hij toch één' weg met mij op moest, hem mijn gezelschap te schenken, waarop (= op welk verzoek, enz.) wij het huis verlieten. (V. L.)

§ 62. Ook andere woorden, dan de beide in § 60 genoemde soorten, kunnen een' bijvoeglijken bijzin met den naam eener zelfstandigheid verbinden. Ze zijn de voegwoorden: *dat, als, toen, waar, wanneer, hoe, vanwaar, werwaarts, enz.*

De ure was gekomen, dat de avond zijn' grijsen sluier gelijkelijk over alles dalen liet. (B.) De dag, als het nieuwspapier zulk een bericht inhoudt, is voor mij een feestdag. (H.) De herbergzame Zwitser heeft hier een huis gebouwd, waar gij den nacht kunt doorbrengen. (G.) Ik verbeeld mij, dat ik mij op het standpunt plaatsen kan, vanwaar gij uwe vraag hebt gedaan. (G.) Dit zeggende, opende hij de deur van eene soort van keuken, alwaar ik eene oude vrouw zag nedergeschurkt. (V. I.) „Wacht wat, mijnheer!” hadden de lui uit het naburig dorp gezegd, werwaarts zij gereden waren. (P.) De tijd, wanneer wij zullen vertrekken, hangt nog van allerlei omstandigheden af. Het al of niet slagen hangt voor een goed deel af van de wijze, hoe men de zaak aanvat.

§ 63. Bijzondere opmerking verdienen de bijvoeglijke bijzinnen, die, zonder voegwoord naast een naamwoord geplaatst, of daarmede door de woorden *dat* en *of* verbonden, den inhoud te kennen geven, van het begrip, in het naamwoord uitgedrukt. Zulke zinnen zijn: *Het bericht, dat hij ging vertrekken, verraste mij. De twijfel, of hij wel komen zou, verontrustte ons. Men sprak luide het vermoeden uit, dat hij onschuldig was. Gij moet ook denken aan de mogelijkheid, dat hij de tijding te laat ontvangt. Dit doet niets af tot de vraag, wie gelijk heeft. Het meest kwelde ons de onzekerheid, welk pad wij moesten inslaan. Ontleed den volzin: Morgen is het Kerstmis. Maak een opstel over het spreekwoord: Nieuwe bezems vegen schoon.* Al deze bijzinnen geven antwoord op de vraag: *welk bericht, welke twijfel, welk vermoeden, enz.* en doen dus den dienst van bijvoeglijke bepalingen.

§ 64. Soms hebben zinnen, door *of* met den hoofdzin verbonden, den aard van ontkenkende bijvoeglijke bijzinnen. Zij hebben de gewone en niet de afhankelijke woordschikking: *Er was niemand, of hij schreide = die niet schreide. De algemeenheid van het stokpaard is onbetwist. Er is geen man, hoe arm of hoe rijk hij ook zij, of hij houdt er ten minste een op stal. (L.)*

§ 65. Beknopte bijvoeglijke bijzinnen bestaan meestal uit een bijvoeglijk naamwoord of deelwoord met of zonder bepalingen: *Een kerk, zeer oud, staat daar gebouwd. (B.) De oude best, van steun beroofd, versuft en zat van dagen, zat met haar voorschoot over 't hoofd haar nood aan God te klagen. (B.) Het veulen, dartlend in de wei, verheugt zich u te ontmoeten. (B.) Onder u hoort gij den stroom bruisen en ver tegen u over, aan de andere zijde der valleien, staat berg achter berg, zacht glooiend of onafgebroken steil, met sneeuw op hunne hooge toppen bedekt, of met zwarte spitsen uit een lager sneeuwveld oprijzende. (G.)*

Enkele malen bestaan zij in hoofdzaak uit een' infinitief: *Hij was geen man, om zijne meening te bewimpelen of de spitsheid er van te ver-*

zachten. (Sch.) *De vraag, wat nu te doen, werd verschillend beantwoord.*

Eene bijstelling mag niet als een beknopte bijvoeglijke bijzin aange-merkt worden. Zoo zou in den zin: *Ik heb het van mijn' oom, den notaris, gehoord* bij de vervanging door een' bijvoeglijken zin *de notaris* en niet *den notaris* moet geschreven worden.

c. Bijwoordelijke Zinnen.

§ 66. Bijwoordelijke zinnen dienen ter bepaling der beteekenis van een' geheel en volzin, of van een werkwoord, een bijvoeglijk naamwoord of bijwoord.

Die bepalingen zijn: 1. bepalingen van plaats, 2. van tijd, 3. die eene oorzaak, reden, grond of een doel uitdrukken, 4. die een gevolg of eene gevolgtrekking behelzen, 5. die eene voorwaarde, toegeving of beperking bevatten, 6. die eene vergelijking inhouden.

Beknopte bijwoordelijke zinnen bestaan uit een' infinitief of deelwoord met hunne bepalingen of voorwerpen. Het onderwerp, dat deze beknopte bijzinnen bij de vervanging door een' werkelijken bijzin bekomen, is, in den regel, hetzelfde als het onderwerp van den hoofdzin.

a. Plaatsbepalende zinnen.

§ 67. Zij komen in beteekenis overeen met bepalingen van plaats. De voegwoorden, welke tot verbinding met den hoofdzin dienen, zijn: waar, vanwaar, totwaar, waarheen, werwaarts.

Zij zal nu niet meer wonen, waar haar 't licht geschonken werd. (B.) *Kijk, waar nu die schepen varen, heeft mijn vader mij verteld, dat veel landerijen waren.* (B.) *Daarom dan in vredesnaam, blijft nu, waar gij zijt.* (B.) *Waar men 't wel heeft, daar heeft men zijn vaderland.* (V. L.) *Alles vliedt, totwaar de poort een weerbare engte biedt aan de ingeslonken schaar.* (St.) *Verzekerd was hij er van, dat eene vaste hand hem geleid en gebracht had, werwaarts hij niet had gewild.* (Sch.)

Men verwarre de plaatsbepalende niet met de onderwerps- of voorwerps-zinnen, welke met dezelfde woorden aanvangen. De laatste geven steeds antwoord op de vraag *wat?* de eerste nooit. Vergelijk daartoe: *Het is mij niet bekend, waarheen hij vertrokken is* (onderwerpszin). *Ik weet niet, waar hij woont* (voorwerpszin). (Vergel. ook § 62.)

b. Tijdbepalende zinnen.

§ 68. Zij komen in beteekenis overeen met bepalingen van tijd en worden met den hoofdzin verbonden door de voegwoorden: als, wanneer, toen, nadat, sedert(dat), sinds(dat), nu, terwijl, tot(dat),

voor(dat), eer(dat), alvorens, zoovaak (als), zoodra (als), zooras (als), zoolang (als).

Als en wanneer — bij dichters ook wen — wijzen op herhaalde handelingen of toestanden; toen wijst op een bepaald feit in het verlede; nadat, sedert en sinds wijzen op hetgeen voorafgaat; nu en terwijl op gelijktijdige handelingen of toestanden; tot, voor, eer, alvorens wijzen op 'tgeen volgt. Zoovaak(als), zoodra(als), zooras(als), zoolang(als) behooren oorspronkelijk in hoofdzinnen te huis, die door vergelijkende bijzinnen worden gevolgd.

Als ik haar aanzie, dan herinner ik mij altijd mijn Klaartje. (V. L.) *Als de Damiaatjes luien, gaan de kindertjes naar bed.* (B.) *De bloempjes kusten haar den voet, wanneer zij trad door 't veld.* (B.) *Toen ik de stoep afging, zag ik hem plotseling voor mij staan.*

„De heer Huick zal de vriendelijkheid hebben, u naar Amsterdam te brengen, Amalia!” zeide mijn gastheer, nadat wij eenige oogenblikken in stilte gezeten hadden. (V. L.) *Zij had haren man tot bescherming en sedert deze overleden is, woont haar zoon, een afgedankte varensgezel, bij haar in.* (V. L.) *De tijd ontdroeg ons 't vijfde vijftal jaren, Charlotte, sinds gij naast mij stondt.* (St.)

Nu 't nachtegaaltje wederom een lied zingt in den hagedoren, nu blijf ik ook niet langer stom. (B.) *De jonkman fronste weder de wenkbrauwen, terwijl een irek van gemelijkheid op zijn gelaat zichtbaar werd.* (Sch.)

Diocles bleef den afdalende onbeweeglijk naooogen, totdat deze bij een schuinschen keer van het pad verdween. (G.) *Gij moogt niet voorspellen, voordat gij ondervraagd wordt.* (G.) *Ik laat u niet los, eer gij mij nog een paar inlichtingen gegeven hebt.* (G.) *Hij besloot daar een oogenblik uit te rusten, alvorens hij terugkeerde.* (B.)

Het bed bestond uit eene harde peul, waarvan men de opvulsels niet behoefde te raden, want van alle zijden staken mij de puntige stroo-halmen in de leden, zoovaak ik mij omwendde. (V. L.) *Hij heeft zijne nicht dadelijk den arm geboden, zoodra zij de deur uit was.* (L.) *Hij besloot dit uit te vorschen en den Batavier daarover te onderhouden, zooras de gelegenheid zich opdeed.* (V. L.) *Ik geloof, dat de onderwijzeresse het eene oog, zoolang zij uit de kamer is, in het panceel van de deur geplaatst heeft.* (L.)

De bijzinnen, welke door middel van terwijl met den hoofdzin zijn verbonden, zijn wel oorspronkelijk tijdbepalend en komen ook nog wel als zoodanig voor, doch dikwijls dienen zij als bepaling van omstandigheid. Zoo hebben we met eene bepaling van tijd te doen in: *Terwijl ik de brieven afmaak, kunt gij alvast de adressen schrijven,* doch met eene bepaling van omstandigheid in: *Zij zag mij treurig aan, terwijl een traan onwillekeurig haar oog ontgleed. Het huisje was lief gelegen; voor kwam het uit op den breeden straatweg, terwijl het van achteren uitzicht gaf op vruchtbare korenvelden en fraai geboomte.* Bij deze laatste zinnen toch kan men niet vragen: in welken tijd?

§ 69. Slechts zelden vindt men toen aangewend, wanneer men van eene werking in 't verledene spreekt, die als tegenwoordig wordt voorgesteld: *Eerst toen wij het kasteel geheel uit het gezicht hebben verloren, gunt hij zijn paarden wat zachter draf.* (B. T.) Gewoonlijk gebruikt men in dat geval als.

Wanneer in den zin van toen is verouderd: *Wolf lag en sliep, een maand geleén, wanneer de martelaar hem in den droom verscheen.* (St.) Zoo ook als: *Ik zocht naar een nieuw onderwerp van gesprek en was juist van plan, de portretten te hulp te roepen, als mijnheer Kegel zelf te huis kwam.* (B.)

Bij dichters komen ook wijl en daar voor in den zin van terwijl: *De brave zwoer 't en rent van daar, wijl 't nuchter veld nog dauwet.* (St.) *En op een' schoonen morgen sprak hij zijn huisvrouw aan, daar vader in den armstoel zat, zoodat hij 't kon verstaan.* (B.)

Nog vindt men enkele malen waar gebruikt in de beteekenis van wanneer en terwijl: *Heb eerbied voor de zilven lokken; rij's op, waar u een grijze naakt.* (P.) *Gij knort over mijne ongepaste weelde, waar eenvoud mijn plicht was.* (B. T.)

§ 70. Tot de tijdbepalende bijzinnen behooren ook die, welke door middel van 't voegwoord of met een' hoofdzin verbonden zijn, die de ontkenning van zekere tijdbepaling als: niet lang, niet zoodra, niet zoo haast, enz. of een in beteekenis met niet lang overeenkomend woord als: pas, nauwelijks, nauw, ternauwernood bevat.

Deze bijzinnen waren oorspronkelijk ontkennend; wanneer men dan ook de genoemde tijdbepalingen door niet lang vervangt en in den bijzin de woorden terwijl niet brengt, krijgt men de eigenlijke beteekenis. Men merke op, dat de zin na 't voegwoord of de gewone woordschikking heeft, zoodat de zinnen nevenschikkend schijnen verbonden. (Verg. § 64.) Soms kan het voegwoord of vervangen worden door toen zonder ontkenning.

Niet lang duurde het, of er kwamen nieuwe bedienden met andere sjouwerlieden, die insgelijks kisten, balen of andere goederen aanvoerden. (V. L.) *Zoodra zit ik niet in eene diligence, mijnheer, zeide hij, of ik ben een ander mensch.* (G.) *Niet zoo haast had zij haar de verplichte wellevendheidswoorden toegesproken, of zij had mijnheer de Vancy den afgesproken wenk gegeven.* (B. T.) *Pas was UEd. uit het oog, of daar begon het lieve leven.* (V. L.) *Nauwelijks waren wij echter onderweg, of ik begon te begrijpen, dat ik een mal figuur maakte.* (L.) *Hij mengde en verdunde of verdikte de verven; maar nauw was het gedaan, of zijn arm zonk machteloos aan zijne zijde neder.* (B. v. d. B.) *Het leed geen honderd tellens, of Pietro had zijne mars bijna leeg verkocht.* (V. L.)

Nauwelijks had ik uitgesproken, toen er gescheld werd en men het rijtuig kwam aankondigen. (V. L.) *Pas had ik naar gis een uur geslapen, toen ik eene stem boven mijn hoofd hoor: omlaag hou!* (V. L.) *Ik had nog nauwelijks met mijn zakdoek het stof van de bank van 't prietel geslagen, als de plaatsdeur openging en Keesjen verscheen.* (B.)

§ 71. Beknopte tijdbepalende zinnen bestaan hoofdzakelijk uit een infinitief of een deelwoord.

Mij eene goede nachtrust toegewenscht hebbende, verliet hij het vertrek. (V. L.) *Dit zeggende, drukte hij een hartelijken kus op het voorhoofd zijner dochter.* (V. L.) *Te Amsterdam gekomen, vond hij zijne ouders overleden.* (V. L.) *Na afscheid genomen te hebben, hielp ik Suzanne in het rijtuig.* (V. L.)

c. Redengevende zinnen.

§ 72. Deze bijzinnen drukken of de oorzaak, of de reden of den grond uit van de gedachte, in den hoofdzin vermeld. De voegwoorden, welke deze bijzinnen verbinden, zijn voor die der eerste soort: doordien of doordat; voor die der tweede soort vooral omdat; ook: dewijl, wijl, vermits, overmits, uithoofde; voor die der derde soort in 't bijzonder: daar, nademaal, aangezien, naardien en nu. Nademaal en overmits worden weinig gebruikt. (Verg. § 44.)

Het verguldsel had een knauw gekregen, doordien het nog nat was, toen hij (de schilder) zijn tafereel inpakte. (B.) *Doordat hij tegen mijn arm stootte, vloog mij het kopje uit de hand.*

Ik had bij mijn vertrek van de Ridderhofstede niets gebruikt, omdat het mij nog te vroeg was. (V. L.) *Zij sprak met vreugd van wat haar nooit bekoorde, alleen wijl haar gebiedster 't gaarne hoorde.* (B.) *Dewijl de zaak van dringenden aard was, besloot ik onmiddellijk te vertrekken.* (V. L.) *Wij aten dien dag zeer vroeg en zeer overhaast, vermits het oogmerk van Tante was, met ons naar eene boerderij te rijden, welke zij in de omstreken van Oud-Naarden had gekocht.* (V. L.) *Gij zult onderstuurman bij mij worden, overmits ik den mijnen in het laatste gevecht heb verloren.* (V. L.) *Ik kan niet naar Deventer terugkeeren, uithoofde mijne familie van huis is, zoodat ik mij alleen bevinde.* (V. L.)

Daar ik toch genoodzaakt ben, mij te Naarden een oogenblik op te houden, zullen wij even goed daar eenig ontbijt kunnen nuttigen. (V. L.) *Dit voorstel kwam mij te aanlokkelijker voor, nademaal ik begreep, dat ik op die wijze mijne twee vurigste wenschen zou kunnen bereiken.* (V. L.) *Aangezien wij in een vrij land leven, zoo zie ik niet, dat gij het recht hebt mij te beletten te gaan, waarheen ik wil.* (V. L.) *Naardien hem dit door zijn meester zelf bevolen was, kon deze onmogelijk zijne handelwijze afkeuren. Nu het heilig woord der trouwe gegeven is, moet het ook dierbaar gehouden worden.* (B. T.)

§ 73. Men herinnere zich hier het onderscheid tusschen een oorzakelijk voorwerp en eene bepaling van oorzaak of reden. (Zie §§ 11 en 13.) Al de boven opgegeven redengevende zinnen kunnen vervangen worden door bepalingen van oorzaak en reden of grond, geen enkele door een oorzakelijk voorwerp. Wanneer men omgekeerd een oorzakelijke-voorwerpszin neemt, en het voegwoord

dat, wat slechts bij enkele mogelijk is, vervangt door omdat, krijgt de volzin onmiddellijk ook eene andere beteekenis. Men vergelijkte slechts: *Ik schaam mij, dat ik zijn vader ben* met: *Ik schaam mij, omdat ik zijn vader ben*. In het eerste geval geeft de bijzin de zaak te kennen met betrekking tot welke men zich schaamt; in 't laatste geeft men de reden op, waarom men zich schaamt; 't is alsof men zeide: *de reden van mijne schaamte ligt in mijn vaderschap over hem, niet in iets anders*. Hetzelfde verschil merkt men ook op tusschen de zinnen: *Ik ben blij, dat gij komt* en *Ik ben blij, omdat gij komt*, enz.

§ 74. Opmerking verdienen volzinnen als: *Wel moet hij blijken van goede trouw gegeven hebben, dat hij in dezen kring is opgenomen*. (Sch.) *Kendet gij den prediker, dat gij op hem bleef wachtten?* (Sch.) *Gij zijt dan ritmeester of kolonel, dat gij over manschappen en geld hebt te beschikken?* (B. T.) In deze volzinnen drukt de bijzin, welke met dat aanvangt, den grond uit van de gedachte, in den hoofdzin uitgedrukt. Immers de beteekenis dezer zinnen is: *Dat hij in dezen kring is opgenomen, brengt mij tot de gevolgtrekking: Wel moet hij blijken van goede trouw gegeven hebben. Dat gij op den prediker bleef wachtten, brengt mij tot de vraag: Kendet gij hem?* enz.

§ 75. Tot de redengevende bijzinnen behooren ook die, welke aanvangen met een hoedanigheidswoord, gevolgd door: *als, gelijk ik ben, daar gij zijt*, enz.: *Hooft had Petrarca en Guarini beurtelings het oor gelcend, meesters als hij die achten mocht*. (P.) *Vroom en vroed als hij was, onderscheidde hij in het ruwe maar ronde volk al de kiemen van een' krachtigen staat*. (P.) *'t Moet wel aaklig met je loopen, arme drommel daar je bent*. (B.) Immers deze bijzinnen hebben ongeveer de beteekenis van: *daar hij die meesters achten mocht, daar hij vroom en vroed was, daar je een arme drommel bent*.

§ 76. Beknopte redengevende zinnen bestaan hoofdzakelijk uit een deelwoord of uit een' infinitief. Wij rekenen daartoe ook die, welke met het voorzetsel met aanvangen en dus meer een middel dan eene oorzaak aanduiden.

Vol geloof (zijnde) aan den adel der menschelijke natuur, erkende hij haar onvervreemdbaar recht op vrijheid van geweten. (P.) *Voorzichtig van aard zijnde, droeg zij zelfs bij 't helderste weder 's zondags altijd eene zijden parapluie*. (L.) *Eenig kind van rijke ouders (zijnde), had zij in hare jeugd iedere harer luimen gevierd gezien*. (P.) *Zij gaven hunne goedkeuring te kennen, door naar 's lands wijze met de speer te schudden of die tegen de schilden te laten weerklinken*. (V. L.) *Met hem een weinig te gemoet te komen, maakte ik, dat Pieter binnen kort al vrij wel slag met mij hield*. (B.)

d. Doelaanwijzende zinnen.

§ 77. Zij geven het doel te kennen van de werking, in den hoofdzin genoemd. De voegwoorden, die 't zinsverband uitdrukken, zijn:

opdat en ten einde. Het laatste is deftig en komt ook weinig voor.

Men had u alleen verzocht, opdat gij, om zoo te zeggen, de kaarsen zoudt snuiten. (L.) *Sta mij toe den onderscheiden indruk (door de oudere en de nieuwere kunst gewekt) door vluchtige trekken in schets te brengen, ten einde de poging mij vrijware van de blaam der partijdigheid.* (P.)

Soms gebruikt men alleen dat: *Het hofvertrek hield het licht nog buiten, dat geen middaggloed de zeekaart trof, die aan den effen wand veelvervig pronkte.* (St.) *Hij kome schielijk, dat dit afgedaan zij.* (B. T.)

§ 78. Men herinnere zich hier 't onderscheid tusschen een oorzaaklijk voorwerp en eene bepaling van doel. (Zie §§ 11 en 13). Men zal dan 't verschil in beteekenis begrijpen tusschen: *Ik zal mijn best doen, dat ik op den bepaalden klaar ben* en: *Ik zal mijn best doen, opdat ik op den bepaalden tijd klaar ben*. De eerste bijzin geeft de zaak te kennen, met betrekking tot welke men zijn best zal doen, de laatste noemt het doel, waarmede de handeling plaats heeft. Tevens zal men dan inzien, dat de beide laatste volzinnen van de vorige paragraaf, ondanks het voegwoord dat, een' doelaanwijzenden bijzin bevatten.

§ 79. Beknopte doelaanwijzende zinnen bestaan hoofdzakelijk uit een' infinitief, voorafgegaan door een der voorzetsels: om (te) of ten einde (te).

Gij zijt gekomen, òf om onderwezen, òf om onderhouden, òf om bewogen te worden. (G.) *Ik mag het paar, dat met een opgeruimd gelaat de komst van hunne kinderen of kleinkinderen verbeidt, ten einde samen uitgang en ingang te vieren.* (P.) *Ik heb den kinderen wat knikkers gegeven, om er mede te spelen.* (Zie § 66.)

e. Gevolgaanduidende zinnen.

§ 80. Onder dezen naam vatten wij die bijzinnen samen, welke òf een gevolg òf eene gevolgtrekking inhouden van 'tgeen in den hoofdzin wordt vermeld.

Deze bijzinnen dienen òf als bepaling van gevolg, òf als bepaling van hoedanigheid, òf als bepaling van graad.

Houden zij eene bepaling van gevolg in, dan vermeldt de hoofdzin daarvan òf de oorzaak, òf de reden òf den grond. Vermeldt de hoofdzin de oorzaak, dan dienen ter verbinding de voegwoorden zoodat en vandaardat; drukt hij de reden uit, dan bezigt men vooral waarom en weshalve; bevat hij den grond van de gevolgtrekking in den bijzin, dan gebruikt men zoodat en weshalve.

Elk kozijn was weer in twee deelen gesplitst, zoodat het raam slechts zeer klein was. (Sch.) *Hier begon hij tot zijne broeders zeer zacht te spreken, zoodat Falckestein geen woord meer van 't gesprek kon opvangen.* (V. L.) *Ik ben lang ongesteld geweest; vandaar dat ik met mijn werk heel wat ten achteren ben geraakt. Hij heeft mij schandelijk bedrogen, waarom ik hem nu ook deze zaak niet toevertrouw. De heer van Beaumont heeft iets met u te verhandelen, weshalve wij u zullen*

verlaten. (V. L.) Ik heb hem gisteren avond nog gezien, zoodat hij onmogelijk nu reeds te Berlijn kan wezen. Het achterraam werd open gevonden, weshalve de dieven zeker daardoor ontsnapt zijn.

Dienen de gevolgaanduidende bijzinnen als bepaling van hoedanigheid of graad, dan vindt men in den hoofdzin het bijwoord zoo en aan 't hoofd van den bijzin het voegwoord dat. Ook woorden als zulk en zoodanig, zooveel, dermate, in die mate, in zooverre kunnen zulk een' bijzin aankondigen. Soms bedient men zich enkel van 't voegwoord dat.

Hij heeft de kast zoo (zoodanig) gemaakt, dat alle deelen uit elkander kunnen genomen worden. Het was zoo stil, dat men een blad kon hooren vallen. (V. L.) De kleinste zaken veroorzaken bij hem vlagen van zulke hevige vaderlandsliefde, dat hij in dergelijke oogenblikken een verheven schouwspel oplevert voor degenen, welke gelegenheid hebben hem te zien. (L.) Het heeft mij zoodanig verschrikt, dat ik aan 't peinen ben gegaan, in 't bijzonder, hoever die oordeelveling op waarheid gegrond kan wezen. (G.) Het verhaal van eene ramp schokte hem dermate, dat de blos van de wang week. (Sch.) Op het gevoelig gelaat van Will stond zooveel ingehouden smart te lezen, dat het Mylady trof. (Sch.) Hij had ten laatste in die mate zijne bedaardheid herkegen, dat hij woorden kon vinden om te uiten, wat er daar binnen broedde en ziedde. (Sch.) Hij is in zooverre hersteld, dat hij eens mag gaan wandelen. (G.) Hij gaf den twistzoekenden gast een' stoot in de borst, dat deze achterover tuimelde. (V. L.) Hier is de bel; als je wat noodig hebt, dan rammel je maar, dat het huis dreunt. (B.) Het vriest, dat het kraakt. Het regent, dat het giet.

§ 81. Opmerking verdienen de gevolgaanduidende zinnen, welke door de woorden dan dat met den hoofdzin zijn verbonden. Zij komen voor bij de hoofdzinnen, welke een bijvoegl. naamwoord of bijwoord bevatten, dat door de bepaling van graad te wordt voorafgegaan en komen overeen met ontkennende bijzinnen, die verbonden zijn door zoo — dat.

Mijn tijd is te kostbaar, dan dat ik dien besteden zou, om sprookjes aan te hooren of leugens te weerleggen. (Sch.) De gehate man stond te hoog en was zelf te groot, dan dat zijn val niet eene pijnlijke spanning zou veroorzaken. (Sch.)

§ 82. Ook zijn er gevolgaanduidende zinnen, die oorspronkelijk ontkennend waren en dan ook door ontkennende kunnen worden vervangen. Zij zijn met den hoofdzin verbonden door of en hebben de gewone woordschikking. (Verg. §§ 64 en 70.)

De weg over de Furca zal zóó niet wezen, of wij zullen er wel overheen komen (G.) = dat wij er niet overheen zullen komen. Hij was ook niet zoo schuchter, of hij durfde toonen, dat zij hem eerbied en dankbaarheid inboezemde. (Sch.)

§ 83. Beknopte gevolgaanduidende zinnen bestaan uit een' infinitief, voorafgegaan door de voorzetsels te of om te.

Hij was te verstandig, bij deze gelegenheid zijn neefschap te laten gelden. (B.) Hij, de nieuweling in de staatkunde, hij was behendig genoeg, om Wolsey te verschalken, hij was voorzichtig genoeg, om de hand niet aan Luther te slaan. (P.) Hare Majesteit was niet in eene stemming, om zich te laten verhooren. (Sch.) Is het niet, om razend te worden? (L.) Hij zette een gezicht, om er bang voor te worden. (Vgl. § 66.) Hij was zoo vriendelijk, mij de noodige aanwijzingen te geven. Wij zijn zoo gelukkig, u die heuglijke tijding te mogen brengen.

f. Voorwaardelijke zinnen.

§ 84. Onder voorwaardelijke zinnen verstaan wij niet alleen de bijzinnen, die eene voorwaarde bevatten, maar ook die, welke eene onderstelling inhouden. In zinnen als: *Wanneer gij hard loopt, zult gij nog intijds aan 't station zijn. Als gij onrijpe vruchten eet, wordt gij ziek*, bevat het eerste lid eene voorwaarde; in de zinnen: *Als de hoeken van dien driehoek gelijk zijn, dan zijn ook de zijden gelijk. Als hij doorgespoord is naar Brussel, kan hij van avond niet thuis komen*, drukt het eerste lid eene onderstelling uit.

Wanneer eene voorwaarde in vervulling gaat, wordt ook hetgeen de hoofdzin uitdrukt, verwezenlijkt; wanneer eene onderstelling als waarheid aangenomen wordt, moet ook 'tgeen de hoofdzin uitdrukt, als waarheid gelden. In het eerste geval kan men altijd zeggen: *Wanneer dat gebeurt, zal het gevolg zijn of kunnen zijn, dat, enz.* In het laatste geval: *Wanneer dat waar is, kunnen wij daaruit het besluit trekken, dat, enz.*

Eigenlijk voorwaardelijke zinnen worden met den hoofdzin verbonden door de voegwoorden: als, indien, wanneer, mits, bijaldien, ingeval, tenzij en tenware. Onderstellende zinnen beginnen in den regel met: als, zoo en indien. Als komt in de spreektaal 't meest voor; indien en wanneer meer in de schrijftaal. Mits stelt eene nadrukkelijke voorwaarde. Bijaldien wordt weinig gebruikt; het staat ongeveer gelijk met indien. Ingeval stelt den inhoud van den bijzin als vrij onzeker voor. Tenzij en tenware zijn ontkennend voorwaardelijk; zij worden meestal met een' ontkennenden hoofdzin verbonden. De bijzin, door tenware verbonden, bevat eene gedachte, die waarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd is. Of komt nog enkele malen in den zin van indien voor; dan is wel eens de hoofdzin weggelaten.

Als het regent, worden de straten vuil en glibberig. Indien het u eens gelukt, de handen der justitie te ontsnappen, sta mij dan toe, door mededeeling van 't gebeurde, mijn' vader eene gunstige gedachte jegens u te doen opvatten. (V. L.) Wanneer wij zoo terstond bijten aan het eerste aas, dat hij ons toewerpt, dan hebben wij kans, dat hij ons niet loslaat. (V. L.) Ik wil gaarne mededeelen, wat ik van Rolandseck weet, mits Diocles mij niet telkens in de rede valle. (G.) Reede hield vol drift

zijn paard staande en zou den teugel op den vreemdeling gewend hebben, bijaldien Falckestein hem niet weerhouden had en genoodsaakt mede voort te rijden. (V. L.) Uw titel als Meester in de Rechten zal nog eenigen invloed bij hem hebben, ingeval hij eens koppig ware en geen ongelijk wilde bekenne. (V. L.) Maar Mevrouw durft de moeder van Ko niet onder de oogen komen, tenzij ze het stukje van Ko gezien heeft. (B.) Wat ziet zij? Raad eens even voor de aardigheid, tenware u, wat zij zag, door andren was gezegd. (St.) Als men denkt, dat ik zal toegeven, vergist men zich zeer. Zoo ik wel onderricht ben, heeft de heer Blaeck een aanzienlijk vermogen in de Oost-Indiën verworven. (V. L.) Indien de aarde een plat vlak was, zouden wij, aan 't strand staande, niet eerst alleen de masten der schepen zien. Ik ben hare moeder, (ik zeg je dit) of je 't niet wist. (P.) Of ge pollood en papier ter hand hadt, ik schetste u, hoe Jan uit vrijen ging. (P.)

§ 85. Voorwaardelijke zinnen kunnen ook in den vorm van vragende of gebiedende zinnen voorkomen. In dat geval drukt men door den vorm van den bijzin het zinsverband uit; immers vragende en gebiedende zinnen houden eene gedachte in, die misschien geene werkelijkheid is of zal worden, en komen dus in dit opzicht overeen met eene onderstelling of voorwaarde.

Wordt u de aarde droef en duister, zie omhoog naar 's hemels luster. (B.) Is dit het geval geweest, dan heb ik mij aan eene persiflage schuldig gemaakt. (L.) Doorkerf één' draad, uw parelsnoer strooit al zijn' rijkdom langs den vloer; ontstem één' snaar, uw harp moet zwijgen. (B.)

§ 86. Er zijn ook voorwaardelijke bijzinnen, die de gewone woordschikking hebben en door of met den hoofdzin zijn verbonden: *Ik kan niet anders zeggen, of zijne wapenrusting staat hem goed. (V. L.) Hij wist niet beter, of het behoorde zoo.* Zij zijn oorspronkelijk ontkenkende zinnen; de eerste beteekent eigenlijk: *Indien zijne wapenrusting hem niet goed staat, ik kan niet anders zeggen*; de tweede: *Indien het zoo niet behoorde, hij wist niet beter.* (Vgl. §§ 64, 70, 82)

§ 87. Beknopte voorwaardelijke zinnen bestaan uit een deelwoord of infinitief met hunne bepalingen.

Eenmaal in het ruime sop gekomen, zou ik den weg naar het meer van Maracaiibo wel weergevonden hebben. (V. L.) Op een' genoegzamen afstand gezien, wordt het voorwerp den kunstenaar eene aanleiding tot algemeene begrippen, die de eene gedachte na de andere opwekken. (G.)

In de volgende door het gebruik gewettigde uitdrukkingen, treft men beknopte zinnen aan, waarvan het onderwerp niet overeenkomt met dat van den hoofdzin:

Oprecht gesproken, gij hadt hem wel wat zachtzinniger kunnen behandelen. Genomen, aangenomen, gesteld, ondersteld, dat dit 't geval ware, wat zou daaruit volgen? Naar uwe uitdrukkingen te oordeelen, schijnt hij niet bij u in de gunst te staan. Uw leven is toch zoo treurig niet, te oordeelen naar hetgeen gij er zelf van vertelt. (B. T.)

De woorden: *genomen, gesteld, aangenomen, ondersteld (dat)* kan men tegenwoordig ook als onderstellende voegwoorden beschouwen. Immers men kan ze vervangen door: *zoo, indien, enz.* (Verg. § 339)

§ 88. Ofschoon de beknopte bijzinnen in den regel niet met een voegwoord aanvangen, is dit toch wel het geval in een' zin als: *Gij kunt, mits ijverig werkende, nog wel op den bepaalden tijd klaar komen.* Hier dient mits, om de voorwaarde meer nadruk te geven.

Daarentegen zijn de volgende voorwaardelijke bijzinnen niet beknopt, maar onvolledig, daar zij geen infinitief of deelwoord tot hoofdwoord hebben: *Zoo noodig, zullen wij moi Peggy uit hare rust opschellen.* (Sch.) *Zoo iets, het komische moet uit het leven zijn gegrepen.* (P.) *Daarvan mag ik zeggen, wat ik wil, mits niets goeds.* (V.L.) *Ik neem die waren niet, tenzij tegen de helft van den prijs.*

g. Toegevende zinnen.

§ 89. Toegevende bijzinnen zijn zulke, die, ofschoon met den hoofdzin in strijd, toch niets te kort doen aan den inhoud van dien hoofdzin. Zij heeten zoo, omdat de spreker de werkelijkheid of mogelijkheid der uitgedrukte gedachte toegeeft of erkent.

De hoofdzin, waarbij de toegevende bijzin behoort, vormt daarmede eene beperkende tegenstelling; vandaar dat de bijwoorden toch, echter, evenwel, nochtans, enz., welke dit zinsverband uitdrukken, ook in de hier bedoelde hoofdzinnen kunnen voorkomen. (Vgl. § 41)

De toegevende voegwoorden zijn: *ofschoon, schoon, of, hoewel, alhoewel, hoezeer, niettegenstaande (dat), in weerwil (dat).*

Ofschoon ik mijn best doe, merk ik niet, dat ik verder kom. *Schoon hij mij hier al met vrede liet, hij zou mij op den weg kunnen vervolgen.* (Sch.) *Of Mylord hun ook op hoogen toon beval te blijven en hen waarschuwde; of hij er al van gewaagde, dat de hoogste ongenade Zijner Majesteit hen treffen zou, het baatte niets.* (Sch.) *Hoewel ik mij niet met hem in een geregeld verkeer begaf, zoo bezocht ik hem toch eene enkele maal.* (B.) *Hoezeer de geest ook is gesterkt geworden gedurende deze twee dagen, zijn zij toch vermoeiend geweest voor het lichaam.* (G.) *Hij had met de vrijmoedigheid van een' kooper den mantel betast, dien opengeslagen en daaronder gespeurd en geloerd, niettegenstaande de eigenaar ontkennend met het hoofd schudde.* (Sch.)

Gelijk men ziet, dienen meermalen de bijwoorden al en ook, om de beteekenis der toegevende voegwoorden te versterken. Deze woorden kunnen ook in een' toegegenden bijzin voorkomen, die niet met een voegwoord aanvangt; de bijzinnen hebben dan de vragende woordschikking. Staat al aan het hoofd van den bijzin, dan heet het ook wel een toegevend voegwoord: *De leeuwrik zong haar in 't gemoet, al heeft zij 't nooit verteld.* (B.) *Stond Lucy ook in druk gesprek met den koning, zij hield echter een wakend oog op haar' broeder geslagen.* (Sch.)

§ 90. De toegevende bijzinnen kunnen ook de gewone woordschikking hebben. Zij staan dan zonder voegwoord naast den hoofdzin: *De koevoet knars', de hamer bonz', nog luider giert de wind.* (St.) *Mocite mocht het haar kosten, eer zij slaagde, het was niet die, welke haar afschrikte.* (P.) *Die mededeeling deed haar het besluit opvatten, den man, het kostte wat het wilde, te verwijderen.* (Sch.) *Buig u, wend u, krom u zooveel gij wilt, de derde schilderij valt niet te genieten.* (P.)

§ 91. Dikwijls beginnen de toegevende bijzinnen met een vragend voornaamwoord of bijwoord, dat in dit geval eene onbepaalde betee-kenis krijgt. Men laat dan immers de opvatting van dat voornaamwoord of bijwoord geheel aan den hoorder over: *Wie smalend tot uw hutje kwam, niet ik, gij kind van Abraham!* (St.) *Wie ge ook zijt, wees die ge zijt.* (B.) *Ik zal er het mijne van hebben, wat het ook kosten moge.* (V. L.) *Zoo ge reist om te reizen, beloof ik u evenmin een' schat van wetenschap, in welk vak gij ook werkzaam zijt.* (G.) *Hoe ernstig ook de omstandigheden waren, toch begreep Mylady die niet.* (Sch.)

§ 92. Beknopte toegevende bijzinnen bestaan hoofdzakelijk uit een deelwoord met zijne bepalingen. Ten einde duidelijk te doen uitkomen, dat men deze woorden als een' toegegenden zin wil opgevat hebben, gebruikt men in den hoofdzin gewoonlijk een der beperkend tegenstellende bijwoorden: evenwel, echter, toch, enz.

Opgevoed (zijnde) in den dampkring van het keizerlijk hof, gevoelde hij (Willem I) toch menschelijk genoeg, om deernis te hebben met verdrukten. (P.) *Met zware straf bedreigd (wordende), indien zij hunne overtuiging niet verloochenden, bogen zij echter niet. De winter heeft, hoe grijs van kin (zijnde), een kleur als melk en bloed.* (St.)

Evenals wij dit bij de voorwaardelijke zinnen hebben gezien, begint ook een beknopte toegevende zin soms met een voegwoord: *Ofschoon nog niet geheel hersteld (zijnde), ging hij weer vol vuur aan den arbeid. Hoewel teleurgesteld (zijnde) in zijne verwachtingen, verviel hij niet tot wanhoop.*

h. Beperkende zinnen.

§ 93. Wanneer de bijzin dient om de gedachte, in den hoofdzin uitgedrukt, te beperken, 'tzij door te kennen te geven, in hoeverre die gedachte werkelijkheid is, 'tzij door daarvan eene andere gedachte afte zonderen, of ook door eene uitzondering daarop te noemen, dan draagt hij den naam van beperkenden zin. In 't eerste geval wordt het zinsverband uitgedrukt door de voegwoorden: voor zooveel, voor zooverre, in zooverre, in 't tweede door zonder dat en in 't laatste door: behalve dat, uitgezonderd dat en dan.

Hij had haar bittere en bange oogenblikken doen doorbrenghen en daarvoor had zij zich voorgenomen vergoeding te schenken, voor zooveel dat in hare macht stond. (Sch.) *Het boekje zag er nog al goed uit, voor zooverre het hem reeds bekend was.* (L.)

Hij was mij op zij gekomen, zonder dat ik het bemerkte had.

Hier zweeg Scaevola, behalve dat hij betuigde, de schrijver niet te zijn. (G.) Dit feestvertrek voldoet nog aan de vereischten, uitgezonderd dat de hooge schouw en de brandstapel, van turfmuren en beukenblokken opgebouwd, verdwenen zijn. (P.) Het hoofd der Northumberlands heeft niemand onder de zon te gehoorzamen, dan zijn' Koning en zijn geweten = behalve dat hij zijn' Koning en zijn geweten te gehoorzamen heeft. (Sch.) Ik lees geen nieuw boek dan tot mijne verpoozing = behalve dat ik een nieuw boek lees tot mijne verpoozing. (B.) Miss Mac Roy had geene oogen dan voor 't schaakbord. (B.) Vooral moet er niet geschotten worden, dan op de Spanjaarden, die te water gaan. (V. L.)

Volzinnen als de vier laatste behooren oorspronkelijk tot de vergelijkende; dit blijkt uit het gebruik van 't voegwoord *dan* en hieruit, dat men achter de ontkennende woorden *ander* of *anders* kan plaatsen. Daar echter 't begrip der vergelijking geheel op den achtergrond is getreden, en voor dat eener uitzondering heeft plaats gemaakt, behooren zij thans tot de beperkende zinnen.

Tot de beperkende zinnen behooren ook: *Wat mij betreft, aangaat, belangt, aanbelangt, ik geef volgaarne daartoe mijne toestemming. Voor mij, hoe onzekerder, hoe liever, wanneer het phantasie en gevoel geldt. (G.) Wat de trap betreft, zij veinzen niet zelden, er volkomen bekend mee te wezen. (B.)*

§ 94. Er zijn ook beperkende bijzinnen, welke de gewone woordschikking hebben en door of met den hoofdzin zijn verbonden: *Hij komt nergens, of zijne dochter vergezelt hem. Zij ging nooit uit, of zij waarschuwde eerst hare huisgenooten.* Immers deze zinnen beteekenen: *zonder dat zijne dochter hem vergezelt; zonder dat zij hare huisgenooten waarschuwde.* (Vgl. §§ 64, 70, 82 en 86)

§ 95. Beknopte beperkende zinnen zijn die, welke bestaan uit een' infinitief, voorafgegaan door de voorzetsels *zonder* te:

Zij zonk plotseling aan zijne voeten neer, zonder iets meer te zeggen. (Sch.) Zonder een blik te geven, dat hij haar herkende, keerde hij zich weder om. (Sch.)

i. Vergelijkende zinnen.

§ 96. Deze bijzinnen houden eene vergelijking in, welke ter bepaling van den inhoud des hoofdzins of van een deel daarvan dient.

Het doel, waarmede de vergelijking wordt gebezigd, is drieërlei: zij kan de geheele gedachte, in den hoofdzin uitgedrukt, betreffen, of zij dient als bepaling van hoedanigheid of graad.

De verhouding tusschen de vergeleken gedachten of begrippen is mede verschillend: zij komen werkelijk of schijnbaar met elkander overeen, of zij zijn ongelijk aan elkander. In 't eerste geval wordt het zinsverband uitgedrukt door de woorden: *gelijk*, *zooals*, *evenals*,

als, en bij ontkennende zinnen door evenmin als; bij schijnbare overeenkomst bedient men zich van de woorden: alsof, als, of; om ongelijkheid uit te drukken, dient het woord dan.

Wanneer als in de plaats van alsof komt, heeft de bijzin den vorm van den vragenden zin. Dit komt, doordien de vergelijkende zinnen met alsof een' voorwaardelijken zin bevatten, bijv.: *Hij deed, als (hij zou doen), of (indien) hij 't niet wist.* Laat men nu 't voegwoord of (indien) weg, dan krijgt de voorwaardelijke zin de vragende woordschikking, dus: *wist hij 't niet.* (Verg. §§ 84 en 85)

Werkelijke overeenkomst bestaat in de volgende zinnen:

Gelijk bij alle ijdele menschen, hingen ook in deze huishoudkamer aan den wand de levensgrootte en zeer behaagzieke portretten van mijnheer en mevrouw. (B.) *Evenals Champignon is Jansen met niets begonnen.* (L.) *Uw feesthut staat bij ons geplant, als eens in 't Palestijnsche land.* (St.) *Op de Ionische zee drijven de schepen, als stille zwanen, rustig op den vloed; op de Noordzee zweven zij, als meeuwen, op fladderende vleugels aan den horizon.* (G.)

Doe u voor, gelijk gij zijt. (B.) *De wereld is, zooals zij is; men moet wat nemen en wat geven.* (B.) *Dat toont een' moed, zooals die anderen daar ginds ook moesten toonen.* (Sch.) *Zulke menschen, als deze, ontmoet men zelden. Een staatsman, als Oldenbarnevelt en een veldheer, als Maurits, waren een zegen voor de jeugdige Republiek.*

Zoo mager werd hij als een hout en zag den dood nabij. (B.) *De man, wiens woord van eer voor 't gerecht even zwaar weegt, als de eed van een eenvoudig burger.* (L.) *Zijn vader is echter, niettegenstaande zijn pochen, evenmin op zijn gemak, als de overige leden zijner familie.* (L.) *Zulk eene verrassende afwisseling van groots en liefelijks, hards en zachts, als ik hier ontmoette, was mij nog vreemd.* (G.)

Schijnbare overeenkomst vindt men in:

„Voort!” riep hij den roeiers toe, of zij de spanen te traag in het water sloegen, schoon hunne gespierde armen de slagen verdubbelden. (P.) *Alsof zij begreep, thans te hebben uitgediend, dribbelde zij het vertrek uit en den dorschvloer op.* (Sch.) *Alles was er donker en stil, alsof er geen enkel levend wezen ademde.* (Sch.)

Ook kijken die heeren (de Italianen), sedert zij meesters in Lombardije zijn, alsof zij de beheerschers der wereld waren. (G.) *De kranke zag beiden beurtelings aan, of hij in hare zielen lezen wilde.* (P.) *Den ouden was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekregen.* (V. d. P.)

Het regende zoo hard, alsof het water met emmers van den hemel werd gegoten. De starretjes flickerden zoo helder, als waren zij blijde met de menschen.

Ongelijkheid bestaat in onderstaande zinnen. De vergelijkende bijzin dient hier enkel als bepaling van hoedanigheid of van graad.

Tot bepaling van hoedanigheid dienen:

Dit is andere kost, dan gij in den kelder hebt. (L.) Wat zijn woorden anders, dan ellendige werktuigjes, die men noodig heeft, om zijne zaakjes mee te deelen? (G.) Wat is jeugd zonder liefde, dan een lentelandschap zonder zon? (B.)

Tot bepaling van graad dienen:

Geen vader was gelukkiger of rijker dan Jan Jansz. (G.) Zij geleeke op hare moeder, maar keek wat pittiger uit de oogen dan deze. (B.) Wat is kwellender dan een beweeglust, die geene ruimte vindt? (G.)

Zooals men in bovenstaande voorbeelden heeft kunnen opmerken, zijn de vergelijkende zinnen zeer dikwijls onvolledig. De aanvulling dient natuurlijk in overeenstemming te zijn met den bouw van den hoofdzin. Zoo behoort in den zin: *Hoe zoudt gij dan van een' armen nar als mij vergen, dat hij het in een uurtje vertelde?* (V. L.) de vergelijkende bijzin opgevat te worden als: (zoo)als gij dit van mij vergt en niet als: (zoo)als ik ben.

§ 97. Tot de vergelijkende bijzinnen rekent men ook dezulke, die eene opmerking bevatten, welke dient, om door middel eener vergelijking den inhoud van den hoofdzin te verklaren of te bevestigen. Zij worden met den hoofdzin verbonden door: gelijk, zooals, als, naar: *Gij zijt, gelijk men zegt, onder den adel verzeild geraakt. (L.) Die put, die is daar altijd niet geweest, zooals gij hooren zult. (B.) Zij kon omstreeks zestig jaar oud zijn, als eenige te voorschijn komende grijze haren deden vermoeden. (Sch.) Een touw verving, naar het scheen, de leuning der trap. (B.)*

§ 98. Beknopte vergelijkende bijzinnen bestaan hoofdzakelijk uit een' infinitief: *Hij zal eerder alles opofferen, dan zulk eene laagheid te begaan. Dat volk zou liever van honger sterven, dan het zijnen priesters aan iets te laten ontbreken. (V. L.)* Daarentegen is in volzinnen als: *Het is zaliger te geven dan te ontvangen. Gij moet het toch beter vinden, den ongelukkige te helpen, dan hem aan zijn lot over te laten,* de laatste beknopte bijzin eenvoudig een onderwerps- of voorwerpszin, waarvan de hoofdzin is weggelaten.

k. Verhoudingszinnen.

§ 99. Bij de vergelijkende zinnen sluiten zich de verhoudingszinnen aan. Zij dienen als bepaling van graad bij een' hoofdzin, waarin eene werking of hoedanigheid genoemd wordt, die in denzelfden graad toe- en afneemt, als de werking of hoedanigheid, in den bijzin vermeld. De verbinding wordt bewerkt door de uitdrukkingen: hoe—hoe, hoe—deste, naarmate(dat), (al)naar(dat), naargelang(dat).

Hoe meer men heeft, hoe meer men vraagt. (G.) Hoe meer de lever zwelt, zeiden de Ouden, deste brooddronkener wordt men; hoe meer zij slinkt, deste meer overwicht krijgen het gezonde verstand en de ondergeschiktheid aan orde en wet. (G.) De liefdadigheid groeit aan,

naarmate men zijne giften begeerd ziet. (G.) *De stem des winds en die van 't meer schijn(en) zangrig om den prijs te dingen, en, naar zij luid(er) of zachter zingen, verrijst de boeg of daalt hij weer.* (Bg.) *Naargelang mijne werkzaamheden in omvang toenamen, viel het mij zwaarder, deze taak te vervullen.*

VIII. NADERE OPMERKINGEN AANGAANDE DE ONDER-
SCHIJKENDE ZINSVERBINDING.

§ 100. Onder de bijvoeglijke bijzinnen vindt men er soms, die op eene eigenaardige wijze met een' volgenden voorwerpszin samenhangen. Bedoeld worden volzinnen als: *Wie had het ooit gedacht, dat een jonker een beter verband zou leggen dan freule Madzy, die ik niet dacht, dat haarsgelijke had.* (V. L.) *De jonkvrouw verbond de kwetsuur, welke ik mij vlei, dat weldra genezen zal.* (V. L.) *Deze opmerking wekt misschien eene reeks van weemoedige gedachten bij u op, die ik echter zeker ben, dat gij weder eensklaps met eene luimige wending weet af te breken.* (B.) *Zien en hooren verging haar van de menigte overrijwagens, die zij altijd meende, dat het opzettelijk op hare teenen gemunt hadden.* (B.) *Ik zou haar in allen gevalle raden eenige druppels vitriool te gebruiken, opgelost in dun bier, welk middel ik last zal geven, dat men voor haar bereide.* (V. L.) *Op hetzelfde oogenblik kregen de aanvallers een' bondgenoot, dien zij verre waren van te verwachten.* (V. L.)

Gelijk men ziet, maakt in deze zinnen het betrekkelijk voornaamwoord, of, zoo dit bijvoeglijk is gebruikt, het voornaamw. met het volgende substantief, eigenlijk een deel uit van den volgenden voorwerpszin (lijdend of oorzakelijk) en niet van den bijzin, waarvan deze afhangt. Vandaar dan ook, dat in den laatsten aangehaalden zin *dien* geschreven is als voorwerp van den infinitief *te verwachten*. Toch is het tevens, als betrekkelijk voornaamwoord, het verbindingsmiddel tusschen den geheelen samengestelden bijvoeglijken zin en een naamwoord uit den hoofdzin.

Zoo kan het ook gebeuren, dat een bijvoeglijke bijzin afhangt van een' daarop volgenden zin, terwijl hij tevens door het betrekkelijk voornaamwoord met een naamwoord uit den voorafgaanden hoofdzin is verbonden: *Gij hebt gelezen de levensschets van een onbegrijpelijk groot man, dien na te volgen, u pedant en wanhopig toeschijnt.* (B.) *De bloemenliehebber kreeg eene kleur als een Cactus speciosa, om welke te verbergen hij in verwarring naar zijn' zakdoek greep.* (B.)

§ 101. Onder de bijvoeglijke en bijwoordelijke bijzinnen verdienen nog opgemerkt te worden dezulke, die bestaan uit een voorzetsel gevolgd door wie, die, hetgeen, wat, bijv.: *De verslagenheid van die daar aan zijn sterfbed stonden, werd door een geheel volk gedeeld.* *Reinout, den kastanjeboom naderende, greep naar den toom van hetgeen hij voor zijn eigen paard hield.* (V. L.) *Hij bleef de wacht houden bij 'tgeen er gestrand was. Na hetgeen er van morgen gebeurd is, zal elke poging tot verzoening vruchteloos blijken.* *De oogen van dezen geheimzinnigen*

personage schenen nimmer te kunnen worden afgetrokken door hetgeen hem omringde. (V. L.) Ik ben nog altijd boos op hem, om wat hij mij toen heeft toegevoegd. In weerwil van hetgeen mij dreigt, zal ik er toch heengaan.

Bij deze en dergelijke volzinnen doen de voorzetsels, gevolgd door den bijzin, den dienst eener bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling. Zij behooren dus met dien bijzin tot de bijvoeglijke en bijwoordelijke zinnen gerekend te worden. De beteekenis van het voorzetsel bepaalt de groep, waartoe zij behooren.

§ 102. Gelijk men heeft opgemerkt, komt in een' beknopten bijzin geen onderwerp voor. Het moet opgemaakt worden uit den hoofdzin en is meestal hetzelfde als het onderwerp van dezen laatsten. Afkeuring verdienen dan ook bijzinnen als de volgende: *Deze ambtgenoot of medehelper van den kokeler was in een veelkleurig gewaad uitgedost, prijkende hij met een half rood, half geel buis en met groene hosen. (V. L.) De stoet intusschen geheel te paard gestegen zijnde, keerde men langs den kortsten weg terug. (V. L.)*

Sommige uitdrukkingen echter, oorspronkelijk geheel met de bovenstaande beknopte bijzinnen gelijk staande, zijn door het gebruik gewettigd, daar het deelwoord geheel den aard van een voorzetsel heeft bekomen: *Niettegenstaande mijne waarschuwing is hij er toch heengegaan. Gedurende den oorlog waren zijne zaken hard achteruitgegaan. Behoudens eene kleine opmerking keurde hij mijn voorstel goed.* De bepalingen toch, waarmede deze volzinnen aanvangen, beteekenen eigenlijk: *Mijne waarschuwing niet tegenstaande (geen' tegenstand biedende), de oorlog gedurende (durende), eene kleine opmerking behouden (zijnde), enz. (Verg. § 338)*

IX. DE ELLIPS IN DEN SAMENGESTELDEN ZIN.

§ 103. Dezelfde oorzaken, welke den enkelvoudigen elliptischen zin doen ontstaan, maken ook, dat de samengestelde zin elliptisch kan zijn.

Bij de nevenschikkende zinsverbinding kan een der deelen of kunnen zij alle eene ellips vertoonen: *Uw enkle wil en 't helsche dier was als een lam geslacht! (St.) Aan 't werk of de deur uit!*

Bij de onderschikkende zinsverbinding is of de hoofdzin elliptisch, of de bijzin of wel beide. Ook kan de hoofdzin geheel ontbreken.

Rampzalig hij, die u weerstaat! (B.) O, welk een troost, door u getroost te worden! (B.) Geen zwaard, of 't stuit van schelpen op, in 's afgronds poel gehard! (St.) Vergeefs, dat Wichards ridderkling de vaart des bliksems tart! (St.) „Hier!” schatert Hertog Karel uit. (St.) Dat ras de loods voor Hollands wal den boeg, die huiswaarts keert, bejegen! (St.) Maar — wat de Burgemeester deed? — Hij ging naar Sinterklaas. (St.) Wie om een hoekje van nabij hun vreugde had gezien! (St.) Hadde ik 't maar vroeger geweten!

Eind goed, al goed. Zoo gezegd, zoo gedaan. Beter laat dan nooit. Hoe grooter geest, hoe grooter beest! Zoo heer, zoo knecht.

TWEEDE BOEK.

DE WOORDSOORTEN IN DEN VOLZIN.

§ 104. De woorden, die in den volzin voorkomen, worden deels naar hunne beteekenis, deels naar den dienst, welken zij verrichten, in tien soorten verdeeld. Deze zijn: zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, telwoorden, lidwoorden, werkwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels.

1. ZELFSTANDIGE NAAWWOORDEN.

§ 105. Zelfstandige naamwoorden (substantieven) zijn de namen van werkelijke zelfstandigheden of van datgene, wat als eene zelfstandigheid wordt voorgesteld.

Men onderscheidt ze daarom in:

a. namen van werkelijke zelfstandigheden (concrete substantieven) d. i. de namen van alles, wat een eigen bestaan heeft, onafhankelijk van iets anders, als: *Jan, vader, huis, woud, ijzer*. Als concrete substantieven worden ook beschouwd: 1°. de namen der windstreken en de namen van maten en gewichten: *oosten, westen, eeuw, jaar, lente, dag, oogenblik, el, kop, kan, pond*, enz. 2°. de namen van verzamelingen, die eene nadere bepaling behoeven, als: *dozijn, gros, menigte, koppel, vlucht, school*, enz.

b. begripsnamen (abstracte substantieven) d. i. namen van hoedanigheden, toestanden of werkingen, welke als zelfstandigheden worden voorgesteld.

§ 106. De concrete substantieven worden onderscheiden in:

i. voorwerpsnamen, d. i. de namen van die zelfstandigheden, welke men zich niet anders voorstelt dan als binnen bepaalde grenzen besloten. Deze zijn:

a. eigennamen, welke men aan ééne zelfstandigheid geeft, ten einde die van andere derzelfde soort te onderscheiden: *De Ruyter, Amsterdam, de Rijn, de Betuwe*.

b. soortnamen, welke alle zelfstandigheden eener zelfde soort met elkander gemeen hebben: *huis, stoel, vader, koe*. Hiertoe moeten ook gerekend worden de namen van volken, gebergten en eilandengroepen, als: *Franschen, Engelschen, Alpen, Pyreneeën, Cycladen*, enz. De namen

van volken toch zijn te beschouwen als 't meervoud van: *een Franschman*, *een Engelschman*, enz., terwijl die van gebergten en eilandengroepen, welke alleen in 't meervoud voorkomen, in dit opzicht eenvoudig gelijk staan met: *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven* en dergelijke. Waren zij eigennamen, dan konden ze niet in 't meervoud voorkomen.

2. stofnamen, welke stoffen beteekenen, d. i. zelfstandigheden, welke zonder bepaalde grenzen worden gedacht: *klei*, *goud*, *fluweel*, *zout*. De stofnamen komen voor als zuivere stofnamen of als stofsoortnamen. Vergelijk daartoe: *Zij dronken wijn* en *Zij dronken een kostelijken wijn*. *Hij eet geen vleesch* en *Er werden verschillende vleezen rondgediend*.

3. verzamelnamen (collectieven), welke eene verzameling van gelijksoortige zelfstandigheden noemen, als: *woud*, *volk*, *leger*, *schoof*.

De verzamelnamen stellen eene verzameling van zelfstandigheden voor, of als binnen bepaalde grenzen besloten en komen dan overeen met de voorwerpsnamen: *een volk*, *een woud*, *een gebergte*, of als zonder bepaalde grenzen en komen dan overeen met de stofnamen: *Er was veel volk in den winkel*. *Zijn broeder handelt in graan*, *hij in vee*.

De abstracte substantieven worden onderscheiden in:

1. namen van hoedanigheden: *jeugd*, *ouderdom*, *schoonheid*, *vlijt*.
2. namen van toestanden: *gezondheid*, *ziekte*, *vreugde*, *leed*.
3. namen van werkingen: *loop*, *slag*, *klank*, *gedraaf*, *gejuich*, *handhaving*, *werking*.

§ 107. Ten opzichte dezer verdeeling houde men in 't oog, dat, daar een zelfde woord soms meer dan ééne opvatting toelaat, een zelfstandig naamwoord ook beurtelings tot meer dan ééne soort kan behooren.

Zoo komen eigennamen voor als soortnamen, wanneer men verschillende personen noemt, die denzelfden geslachtsnaam voeren, als: *de Stuarts*, *de Bourbons*, *de Huydecopers*; wanneer men een' persoon bedoelt, die met den genoemde een' kenmerkenden trek gemeen heeft: *een Cicero*, *een Croesus*, *eene Xantippe*, *een Job*, soms ook, zonder dat men den oorsprong van zoodanig gebruik kent, als in: *een Jan*, *een Piet*, *een Bram*; wanneer men voorwerpen bedoelt, naar een' bepaalden persoon genoemd, als: *een Vondel* „de werken van Vondel”, *een Rembrandt* „een schilderstuk van Rembrandt”, *een Voltaire*, *een Colbert*, *een paar Molières*, enz.

Zoo wordt meermalen een stofnaam als voorwerpsnaam gebruikt, om een voorwerp te noemen, uit die stof bestaande, als: *glazen*, *steen*, *ijzers*. Omgekeerd kan een voorwerpsnaam als stofnaam worden gebruikt: *De visch kookt al*. *De haring is van 't jaar heel duur*.

Zoo treedt een verzamelnaam, die gewoonlijk als voorwerpsnaam wordt gebruikt, als stofnaam op in: *met bosch begroeide bergen*.

Vaak worden ook abstracte substantieven tot concrete, bijv.: *de gang van een huis*, *eene opening*, *zijne kleeding*, *eene schoonheid*, *de Godheid*, *de adeldom* = *de edelen*, *dat heerschap*, *Zijne Majesteit*.

II. BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

§ 108. Bijvoeglijke naamwoorden (adjectieven) drukken meestal hoedanigheden der zelfstandigheden uit: *Het blad is groen. Het groene blad.*

Tot de bijvoeglijke naamwoorden rekent men ook wegens het gebruik, dat men er in den zin van maakt:

1°. de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, die de stof noemen, waarvan de zelfstandigheden zijn gemaakt: *een gouden horloge, een aarden pot, eene duffelsche jas.*

2°. de woorden, die eene betrekking van tijd en plaats inhouden, waarin de zelfstandigheden verkeerden: *huidig, toenmalig, hedendaagsch, dagelijksch, achterwaartsch, zijdelingsch, bovenste, achterste, enz.*

3°. de woorden, welke de plaats noemen, waar eene zelfstandigheid thuis behoort of den persoon, van wien eene zelfstandigheid afkomstig is: *Nederlandsch, Amsterdammer, Zutfensch, de Siegenbeeksche spelling, de Mozaïsche wetgeving, de Juliaansche tijdrekening, enz.*

4°. de woorden, welke, bij den naam eener werking gevoegd, de wijze dier werking uitdrukken: *eene mondelinge mededeeling, eene trapgewijze opklimming.*

§ 109. Wanneer de inhoud van een' zin bestaat in het toekennen of ontzeggen eener hoedanigheid aan eene zelfstandigheid, maakt het bijvoeglijk naamwoord een deel uit van 't gezegde (praedicaat); men zegt daarom, dan het dan praedicatief is gebruikt: *Ik ben gelukkig. Hij was niet rijk.*

Wanneer in den zin een bijvoeglijk naamwoord als bepaling (attribuut) voor of achter een substantief wordt gevoegd, heet het attributief gebruikt: *de goede man, Willem de goede.*

§ 110. Men noemt een bijvoeglijk naamwoord ook praedicatief gebruikt, wanneer het eene bepaling van gesteldheid des onderwerps of voorwerps uitmaakt. Dit is 't geval, wanneer eene zelfstandigheid eene hoedanigheid onder of volgens zekere werking bezit of door eene werking verkrijgt. (Verg. § 16.) Dan toch wordt de hoedanigheid in den zin mede aan de zelfstandigheid toegekend of daaraan ontzegd, terwijl het adjectief steeds in eene of andere betrekking staat tot de werking, in 't praedicaat uitgedrukt.

Hij kwam ademloos aanloopen. Hij kwam ziek thuis. Ik acht, schat, reken, noem, prijs hem gelukkig. Ik vind dat vervelend. Hij maakt zich zelven ongelukkig. Hij werkt zich nog dood. Ik maakte het touw vast. Hij kladt het papier vol. Ik stelde hem tevreden. Hij laat mij verlegen. Ik gevoelde mij ongerust. Hij zag zich van elk verlaten. Hij heeft zijn leven veil voor 't vaderland. Zoo eigenlijk ook: Hij heeft zijne ouders lief (oorspronkelijk: Hij houdt [zijne ouders (voor) dierbaar).

§ 111. Sommige bijvoeglijke naamwoorden kunnen alleen praedicatief voorkomen; zij zijn: *bedacht*, *beducht*, *behept*, *benieuwd*, *bereid*, *besloten*, *bestand*, *bijster*, *deelachtig*, *gedachtig*, *gereed*, *getroost*, *gewaar*, *gewend*, *gewoon*, *indachtig*, *kwijt*, *machtig*, *meester*, *moede*, *prat*, *tuk*, *wars*, *handgemeen*, *leed* en *onpasselijk*.

Wees daarop bedacht. Ik ben beducht voor den afloop der zaak. Met die kwaal was ook zijn vader behept. Ik ben benieuwd, hoe dat zal gaan. Hij is bereid, u te helpen. Wij zijn besloten te vertrekken. De dijk was niet bestand tegen den aandrang van het water. Zij waren het spoor bijster. Zoo zult gij zijne gunst niet deelachtig worden. Wees onze woorden gedachtig. Ik ben gereed te vertrekken. Zij was haar lot getroost. Wij werden hem van verre gewaar. Ik ben die drukte niet gewend, niet gewoon. Zult gij mijne vermaning indachtig zijn? Hij was al zijn geld kwijt. Zijt gij die taal machtig? De vijand was de stad meester. De ongelukkige was het leven moede. Hij was prat op den roem zijner voorvaderen. Hij bleef tuk op nieuwe veroveringen. Wij waren wars van alle haarklooverijen.

De vijanden werden handgemeen. Is uw werk al klaar? Het is mij leed, u dit te moeten melden. Zij werd een weinig onpasselijk.

Zooals men ziet, gaan deze adjectieven, met uitzondering der vier laatste, vergezeld van een oorzakelijk voorwerp. Dit is dan ook de reden, waarom de bedoelde adjectieven niet geschikt zijn, om attributief gebruikt te worden. Immers het taalgebruik wil geene uitdrukkingen als: *De voor den afloop der zaak beduchte man. Een met de kwaal zijns vaders behept kind*, enz.

Enkele dezer adjectieven komen wel attributief voor, doch hebben in dat geval ook eene andere beteekenis, bijv.: *leed* (met leede oogen iets aanzien), *gereed* (geld, penningen), *moede* (de moede wandelaar), *gewoon* (de gewone verontschuldiging), *bedacht*, *bereid*, *getroost*, wanneer zij als deelwoorden voorkomen: *de bedachte raadsels, een bereide tafel, de getrooste bedroefden*.

Bovendien zijn er nog enkele adjectieven, die steeds als bepaling van gesteldheid voorkomen en dus ook alleen praedicatief worden gebruikt, als: *braak*, *pal* en *schrap*, *gestand*, *kond*, *diets* en *afhandig*, bijv.: *De akker ligt braak. Hij stond pal voor zijne rechten. Ik zette mij schrap tegen zijn' aanval. Een eerlijk man doet zijn woord gestand. De regeering deed de burgerij kond, dat alle samenscholingen zouden gestraft worden. Zoudt gij ons dit diets willen maken? Men heeft mij dit pakket afhandig gemaakt.* In deze volzinnen worden, gelijk men ziet, de hoedanigheden, door de bijvoegl. naamw. uitgedrukt, of aan 't onderwerp, of aan 't voorwerp toegekend.

§ 112. Er zijn ook bijvoeglijke naamwoorden, welke alleen attributief voorkomen. Dit is het geval met alle bijvoeglijke naamwoorden, welke geene eigenlijke hoedanigheid beteekenen. (Zie § 108)

III. VOORNAAMWOORDEN.

§ 113. De voornaamwoorden hebben tweeërlei zeer verschillende diensten te verrichten: zij duiden zelfstandigheden aan, — in tegenoverstelling van de zelfstandige naamwoorden, welke zelfstandigheden noemen, — of zij bepalen de zelfstandigheden, door zekere telkens afwisselende kenmerken daarvan op te geven — in tegenoverstelling van de bijvoeglijke naamwoorden, welke kenmerken noemen, die meer van blijvenden aard zijn. In 't eerste geval dragen zij den naam van zelfstandige, in 't laatste dien van bijvoeglijke voornaamwoorden. Dat men ze tot dezelfde soort van woorden rekent, komt hiervandaan, dat de meeste voornaamwoorden beurtelings tot elk der beide soorten behooren.

De voornaamwoorden worden onderscheiden in:

1. *Persoonlijke Voornaamwoorden.*

§ 114. Zij duiden zelfstandigheden aan met onderscheiding van den spraakkunstigen persoon. Zij drukken namelijk de drieërlei betrekking uit, waarin de aangeduide zelfstandigheid tot den spreker kan staan. Is die aangeduide zelfstandigheid de spreker zelf, dan gebruikt men het voornaamwoord van den eersten persoon *ik*. Komt de aangeduide zelfstandigheid als de aangesprokene voor, dan bedient men zich van 't voornaamwoord van den tweeden persoon *gij*, *ge*. Is eindelijk de aangeduide zelfstandigheid noch de spreker, noch de aangesprokene, dan gebruikt men het voornaamwoord van den derden persoon *hij*, *zij*, *het*. Wil men meer dan ééne zelfstandigheid aanduiden en behoort daaronder de spreker, dan bezigt men *wij*, *we*; behoort de aangesprokene daartoe, dan bedient men zich van *gij*, *ge*, *gijlieden*; wordt noch de spreker, noch de aangesprokene bedoeld, dan wordt het voornaamwoord *zij*, *ze* gebruikt.

§ 115. In plaats van het voornaamwoord *ik* gebruikt men *wij*, wanneer men zich zelven minder op den voorgrond wil plaatsen: *Wij hebben dit boek met aandacht gelezen en kunnen het bijzonder aanbevelen*. Ook wordt *wij* voor *ik* gebezigd in de formule: *Wij, Willem III, Koning der Nederlanden, enz.*

§ 116. In de spreektaal bezigt men voor 't voornaamwoord van den tweeden persoon *U*, eene verkorting van *Uwe Edelheid*, of ook den naam van den aangesprokene: *Wil Vader mij eens helpen? Mag ik Dominee nog een kopje presentereen?* Is men met den aangesprokene gemeenzaam bekend, of spreekt men tot een' mindere, dan gebruikt men *ij*, *je*. — Spreekt men tot meer dan één' persoon, dan gebruikt men: *de Heeren*, *de Dames*, *de vrienden*, *de gasten* of ook 't woord *U*; in gemeenzamen stijl: *jelui*, *jullie*.

§ 117. De voornaamwoorden van den derden persoon *hij, zij, het* worden zoowel van zaken als van personen gebezigd; het voornaamwoord *het* kan ook hoedanigheden, werkingen en den inhoud van een' volzin aanduiden: *'k Ben oud, maar zal 't niet lang meer zijn: 'k heb van de bron der jeugd gedronken.* (St.) *Mylord Strafford, die zooveel beheerscht, schijnt het die rivier ook wel te doen.* (Sch.) *Floor stond midden in den kring, eer hij het wilde of wist.* (P.)

§ 118. Het voornaamwoord van den derden persoon duidt in 't algemeen het onderwerp van den vorigen zin aan, doch kan dit ook eene bepaling of 't voorwerp doen, wanneer men niet voor onduidelijkheid heeft te vreezen: *Daar trad den Schot een man op zijde, die hem vroeg, of hij hem ook van dienst kon zijn.* (Sch.) Vreest men voor duisterheid of zou de zin door 't bezigen van *hij, zij* eene geheele andere beteekenis krijgen, dan gebruike men *deze, die*: *Toen hij de kamer, waarin zich de vreemdeling bevond, binnentrad, keek deze verbaasd op. De Schot hield een paar schreden lang den gewonen gang en verhaastte dien toen.* (Sch.) Van zaken sprekende, gebruikt men in 't meervoud als voorwerp liever *ze* dan *hen* of *haar*: *Grillige arabesken werden overal aangetroffen, waar de bouwmeester ze had kunnen aanbrengen.* (Sch.) [In gemeenzamen stijl doet men dit ook van personen: *Waar zijn uwe zusters toch? Ik heb ze in geene eeuw gezien.*

§ 119. Wanneer het onderwerp van een' volzin, zoo dit de derde persoon is, tevens als voorwerp of bepaling voorkomt, gebruikt men 't woord *zich*, dat wederkeerend voornaamwoord heet: *Hij heeft zich bezeerd. Hij vertrouwt te veel op zich zelven.*

Bij de beoordeeling, of men *zich* moet gebruiken, zorg men altijd de beknopte zinnen door werkelijke bijzinnen te vervangen, ten einde te zien, of het onderwerp van den bijzin dan in dezen laatsten nog in eene andere betrekking voorkomt: *Karel stond op en beval Vane, den Schotschen zendeling voor hem te brengen.* (Sch.) Hier zou 't voornaamw. *zich* verkeerd zijn; immers de beknopte bijzin beteekent: *dat deze (Vane) den Schotschen zendeling voor hem (Karel) bracht.*

Nu en dan vindt men, om den stijl in overeenstemming te brengen met de dagelijksche spreektaal, *hem* en *haar* voor *zich* gebruikt: *Floor zag opgeruimde gezichten om hem henen.* (P.) *Hij had het boekje voor hem.* (B.)

§ 120. Wanneer er eene werking in den zin wordt uitgedrukt, die wederkeerig plaats vindt, bedient men zich van 't wederkeerig voornaamwoord *elkander, malkander*: *Zij hebben elkander geholpen. Zij hebben veel met malkander op.*

Verkeerd is het gebruik van 't voornaamwoord *zich* in den zin van *elkander*, als in deze volzinnen: *Elk ontwaart, dat beide magen zich wel verstaan.* (St.) *Toen ik aan uw hof geplaatst werd, zagen wij ons weer.* (B.)

2. Bezittelijke Voornaamwoorden.

§ 121. Deze worden zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt. Zij duiden zelfstandigheden aan of bepalen ze, terwijl ze tevens te kennen geven, of de bezitter dier zelfstandigheden de eerste, de tweede of de derde persoon is. Bijvoeglijk gebruikt luiden ze: *mijn, zijn, haar, onze, uw, hun*; zelfstandig: *de* of *het mijne, uwe*, enz.

§ 122. De bezittelijke voornaamwoorden *zijn, haar* en *hun* worden door *diens, dier* vervangen, wanneer zij eene andere zelfstandigheid aanduiden, dan die, welke 't onderwerp van denzelfden of den vorigen zin is, doch alleen, wanneer 't gebruik der bezittelijke voornaamwoorden eene andere beteekenis aan den zin geven of dezen minder duidelijk zou maken: *De lange man scheen den aanval van Reede bedaard af te wachten en had bij diens eerste beweging onder zijn' mantel een lang pistool voor den dag gehaald. Toen hij de ruiters hun' weg zag vervolgen, liet hij de hand weer zakken, bracht het vuurtuig op zijne plaats, en stapte bedaard verder.* (V. L.) *Zij trachtte nu door Emma te verkrijgen, wat dier echtgenoot haar had geweigerd.* (B. T.) *Woedend wierp Joan zich tusschen moeder en zoon en zocht dezen laatste uit hare handen te scheuren.* (V. L.)

§ 123. Wanneer het voornaamwoord *men* als onderwerp voorkomt, bedient men zich van 't bezittelijk voornaamwoord *zijn*, om deze onbepaalde zelfstandigheid aan te duiden: *De leeraar heeft gezegd, dat men geen bedrog mag plegen, noch een' glimp aan zijne daden geven.* (V. L.)

3. Aanwijzende Voornaamwoorden.

§ 124. Zij worden mede zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt en duiden zelfstandigheden aan of bepalen ze, terwijl ze tevens de plaats aangeven, welke de zelfstandigheden ten opzichte van den spreker, of die, welke de substantieven in den zin innemen. Ze zijn: *deze* of *dit*, *die* of *dat* en *gene*.

Deze en *dit* betreffen zelfstandigheden, die zich dichter bij den spreker bevinden; *die* en *dat* zulke, welke verder van dezen verwijderd zijn: *Wilt gij deze pen of die, dit boek of dat? Gene* betreft zelfstandigheden, welke zich aan de overzijde van den spreker bevinden: *Aan gene zijde der rivier staan meer huizen, dan aan deze.*

Met *deze* en *gene* worden de later en vroeger in den zin genoemde zelfstandigheden aangeduid: *Alles duidde teederheid en kracht aan, gene getemperd door deze, deze geheiligd door gene.* (Sch.) In plaats van *deze* en *gene* kan men zich in dit geval ook bedienen van *de eerste* en *de laatste*: *Voor 't overige droeg Reede handschoenen en buis van geel leder, de eerste met franje en het laatste met knoopjes versierd.* (V. L.) Met dezelfde bedoeling, doch minder bepaald, bezigt men *de eene* en *de andere*: *Onze krankenbezoeker en onze tooneelspeler zitten in de gelag-*

kamer. Waar bleef de verslagenheid van den een, waar bleef de verstrooidheid van den ander? (P.)

§ 125. De aanwijzende voornaamwoorden *dit* en *dat* kunnen, evenals het pers. voornaamw. *het*, behalve zelfstandigheden ook hoedanigheden, werkingen en den inhoud van een' volzin aanduiden: *Het voorhoofd was laag en scheen dat nog meer door den hoed, die bijkans tot op de ooren was neergedrukt.* (Sch.) *Hare Majesteit is op u verbitterd en toont dat op hare wijze.* (Sch.) In denzelfden zin gebruikt men ook zulks: *Ik ben een eenvoudig burgerman en hoop zulks ook te blijven.* (L.)

4. Bepalingaankondigende Voornaamwoorden.

§ 126. Zij worden gedeeltelijk alleen zelfstandig, gedeeltelijk ook bijvoeglijk gebruikt en duiden zelfstandigheden aan of bepalen ze, terwijl zij tevens te kennen geven, dat de hoorder een' bepalenden zin (of eene bepaling) kan verwachten of dezen in de gedachte moet invullen: *Degene, die dit gezegd heeft, zal er wel meer van weten. Hij woont in dezelfde straat als mijn broeder. Drie weken geleden zag ik hem voor 't laatst; denzelfden dag is hij gestorven. Ik bedoel niet het huis in de straat, maar dat aan de gracht.* Als bepalingaankondigende voornaamwoorden gebruikt men: *degene, diegene, dezelfde, diergelijke, dergelijke, zulk, zoodanig, dusdanig.*

§ 127. In plaats van *degene* gebruikt men ook 't persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon: *Hij, die zoo handelt, verdient niet, geacht te worden.* Soms gebruikt men ook *die, dat*: *De poëzie, Augustijn, is overal, maar die, die men opmerkt in de werkelijkheid, is beter dan de aangeworvene of aangewaaid.* (B.) *Weelderiger plantenrijk is er niet dan dat, wat mij nieuwe wonderen blootlegt, zoo dikwijls ik zijn' eeuwigen bloei gasla.* (P.)

5. Vragende Voornaamwoorden.

§ 128. Zij duiden zelfstandigheden aan of bepalen ze, terwijl ze tevens te kennen geven, dat men den naam of eenig kenmerk der zelfstandigheden begeert te weten. Zij zijn: *wie, wat, welk, hoedanig, wat voor een.* *Wie* wordt altijd, *wat* meestal zelfstandig gebruikt; *welk, hoedanig* en *wat voor een* komen altijd bijvoeglijk voor. *Wie* vraagt naar personen; *wat* meestal naar zaken; *welk, hoedanig* en *wat voor een* naar beide.

Wanneer *wat* bijvoeglijk gebruikt wordt, heeft het de beteekenis van *welke*: *Wat maagden zijn 't, die weenend haar sluiers ten hemel zwaaien?* (St.) *'k Zou haast vragen, wat wind hem zulk een veer had toegewaaid.* (B.)

§ 129. *Wie, welke* en *wat* kunnen ook, 't laatste mede bijvoeglijk gebruikt, meer als uitroep, dan als vraag worden gebezigd: *Wie zou zoo iets van hem verwacht hebben! Welk een afschuwelijk samenweefsel*

van verraad en huichelarij! (V. L.) *Wat onvoorzichtigheid!* zei Joan tot zich zelve. (V. L.)

§ 130. *Wat voor en wat voor een kunnen gescheiden worden: Wat is dat voor een man? Wat speelt men hier voor kluchten?* (St.)

6. Betrekkelijke Voornaamwoorden.

§ 131. Betrekkelijke voornaamwoorden duiden zelfstandigheden aan om te bepalen ze, terwijl zij tevens een' bijvoeglijken zin met een naamwoord verbinden: *'t Voorrecht, dat gij geniet, mag wel onwaardeerbaar heeten. Den man, welken gij op 't oog hebt, ken ik niet. Edelmoedig man, die mij het leven hebt gered, hoe kan ik u mijne dankbaarheid toonen? Onze meid is eerlijk en trouw, welke hoedanigheden men niet bij alle aantreft.*

Er zijn geene voornaamwoorden, welke van nature betrekkelijk zijn; verschillende vormen der aanwijzende voornaamwoorden *die* en *dat* en der vragende *wie*, *wat*, *welk* en *hoedanig* worden betrekkelijke voornaamwoorden, zoodra zij dienen tot verbinding van een' bijvoeglijken zin met een naamwoord.

't Zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, dat de zelfstandigheid beteekent, die door 't betrekkelijk voornaamwoord wordt aangeduid, heet het antecedent. Zoo zijn in de bovenstaande volzinnen *'t voorrecht, den man* enz. 't antecedent der betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 132. Het betrekkelijk voornaamwoord *welk* wordt soms bijvoeglijk gebruikt; dit geschiedt voornamelijk, wanneer een bijvoeglijke zin dient als bepaling bij twee of meer substantieven, die in één woord worden samengevat: *Wij gebruikten koffie en brood, welke artikelen de eer hadden, de volkomen goedkeuring van mijn' neef weg te dragen.* (B.) Ook wanneer de bijvoeglijke zin dient als bepaling bij den naam eener werking of hoedanigheid, welke in den bijzin als eene zelfstandigheid wordt voorgesteld: *Ik had bemerkt, dat mijne gastvrouw nu en dan van haar boek opzag, welk beweging ik niet kon nalaten toe te schrijven aan haar verlangen naar mijn vertrek.* (V. L.) Enkele malen wordt het antecedent, wanneer het wat ver van 't betrekkelijk voornaamw. af staat, eenvoudig herhaald: *Toen Alwart zijne rede geëindigd had, ontstond er een levendig gemompel van goedkeuring bij de meesten der aanwezigen, welke goedkeuring zij nog luider te kennen gaven, door naar 's lands wijze met de speer te schudden.* (V. L.) Ook *hoedanig*, dat zelden voorkomt, wordt bijvoeglijk gebruikt: *Het was in de hel verlichte en warm gestoofde zaal een aanlokkend tafereel, hoedanig een wij gaarne van de meesterhand des beeldenden kunstenaars op het doek vereeuwigd zouden zien.* (Sch.)

§ 133. Wanneer het antecedent mannelijk of onzijdig enkelvoud is en eene zaak beteekent, gebruikt men liefst *welks*; toch vindt men ook *wiens*: *De graveerstift van een' Yankee schetste ons Henri Hudson en zijne tochtgenooten op den vloed, aan wiens oever Nieuw-Amsterdam verrijzen*

zon. (P.) *Rob stapte zonder om te zien naar den heuvel, aan wiens voet het stedeken lag.* (Sch.)

§ 134. Soms ziet men het bepalingaankondigend voornaamwoord *hetgeen* als betrekkelijk gebruikt: *Leve een gezelschap, dat niet onder het getal der gratien blijft, hetgeen niet boven dat der muzen gaat.* (P.) *Wij namen een zandpad door de eikestruiken, hetgeen op een' driesprong uitkwam, waar onze geleider stil hield.* (V. L.) *Zoo dat smerige pakje, 'tgeen ge nu aan hebt, uw eenig gewaad is, mogen wij wel terstond naar den kleermaker gaan.* (V. L.) Dit gebruik van *hetgeen* is niet aan te bevelen.

§ 135. Ook 't voornaamwoord *wat* vindt men als betrekkelijk gebruikt: *Heeft hij iets gedaan, wat niet goed was?* (Sch.) *Datgene, wat ik nu hoorde, overtrof mijne stoutste verwachting. Dit is het beste nieuws, wat wij verwachten kunnen.* (Sch.) Dit gebruik van *wat* is alleen noodzakelijk na: *dat, datgene en alles.*

§ 136. Wanneer een bijvoeglijke zin dient ter bepaling van den inhoud van een' geheelen volzin, gebruikt men als betrekkelijk voornaamwoord *hetgeen* of *wat*, soms ook *hetwelk* of *dat*: *Wij ondervonden niets dan tegenwerking, hetgeen ons natuurlijk slecht beviel.* *Whitehall jubelde en met Whitehall geheel Engeland en Schotland, wat sedert de Stuarts den scepter voerden, nog slechts zelden had plaats gehad.* (Sch.) *Zij geeft zich moeite om altijd interessant te zijn, hetgeen zij het best meent te kunnen doen, door ziekelijkheid voor te wenden.* (L.)

§ 137. Opmerking verdient het gebruik der voornaamwoorden *wie* en *wat* in den zin van *al wie* en *al wat*. Zij zijn dan bepalingaankondigend en betrekkelijk beide: *Wie eens steelt, is altijd een dief. Wat waar is, moet eenvoudig zijn.*

Wil men in zulke bijzinnen bepaalde zelfstandigheden aanduiden, dan gebruikt men voor personen *die* met weglating van het bepalingaankondigend voornaamwoord, voor zaken 'tgeen met weglating van het betrekkelijk voornaamwoord: *Die des schenkers plaats vervult, een onbekende, in zwart gehuld, treedt toe.* (St.) *Gehuld in Sint Franciscus' dos, zat, die eens wand'len moest, parmantig op een ros.* (St.) *Hetgeen gij daar zegt, kan ik moeilijk gelooven.*

Niet altijd heerscht in het gebruik dezer woorden bij goede schrijvers eenstemmigheid. Men vindt ook wel *die*, waar men *wie* zou verwachten of omgekeerd: *Doch met Aprilmaands lesten dag moest blind zijn, die de brug niet zag.* (St.) *Die niet uit alles leeren wil, wil in 't geheel niet leeren.* (B.) *Wie zich thans in de schaduw van 't lustprieel verschool, scheen geen oog te hebben voor den kostbaren aanleg.* (Sch.) *Wat ik met den mantel der liefde heb pogen te bedekken, kan door dezen of genen vermoed zijn.* (Sch.) 't Gebruik van *wat* voor eene bepaalde zaak komt zelfs veel voor.

7. Onbepaalde Voornaamwoorden.

§ 138. Zij worden zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt en duiden zelf-

standigheden aan, wier naam men niet kan of wil noemen, of geven te kennen, dat men niets naders omtrent de zelfstandigheid, wier naam op het voornaamwoord volgt, kan of wil zeggen. Alleen zelfstandig zijn: *men, iemand, niemand, iets, wat, niets, alles, een, het*; bijvoeglijk: *zeker, eenig*.

Wat is een onbepaald voornaamwoord, wanneer het de beteekenis heeft van *iets*: *Hier heb ik wat moois voor u. Een* is een onbep. voornaamw., wanneer het *iemand* beteekent: *Een mijner vrienden heeft het mij verteld. „Een kwaal!” — de jongling glimlachte op dit woord als een, die 't niet geloofde, maar het hoopte.* (B.) *Zij had hem, haren ouden vriend, teruggewezen om eenen, dien hij 't recht had, ver beneden zich te achten.* (Sch.) Diezelfde beteekenis heeft *een* in de woorden: *iedereen, elkeen en menigeen*. Ook wanneer men eene onbepaalde zaak van andere derzelfde soort wil afscheiden, moet *een* als een onbepaald voornaamwoord worden beschouwd: *Een der boeken was op den grond gevallen. Op een' der mooiste dagen van Juni zijn wij er heen geweest.* Men vergelijkte slechts met deze zinnen den volgende: *Eén zijner huizen heeft hij verkocht; nu heeft hij er nog twee over*, waarin *één* als zelfstandig gebruikt telwoord optreedt. *Het* is een onbepaald voornaamwoord, wanneer het voorkomt als grammatisch onderwerp bij onpersoonlijke werkwoorden of uitdrukkingen: *Het regent. Het is mistig.* Zoo ook wanneer het als voorwerp voorkomt in zinnen, als: *Hij heeft het druk. Zij schaterden het uit van pret. Hoe maakt gij het? Wat zijne zaken betreft, daarin geeft Jan het u en mij nog te doen.* (P.) Doch wanneer het logisch onderwerp volgt, als in: *Het is wenschelijk, dat hij komt*, behoort *het* tot de persoonlijke voornaamw. te worden gerekend.

Zeker behoort tot deze voornaamw. in zinnen als: *In zeker hol (men twist nog waar) sloot zekere oude toovenaar zijn' spaarbuil weg.* (St.) *Eenig* is een onbepaald voornaamw., wanneer het de beteekenis heeft van *een of ander*: *Is u cenig ongeval overkomen? Men zal er te eeniger tijd wel meer van hooren.* Zoo ook *een of ander* zelf: *Ik zal maar een of ander werkje ter hand nemen.*

§ 139. Als onbepaalde voornaamw. komen ook voor: *deze en gene, deze of gene, de een of ander, het een of ander*: *Wat ik met den mantel der liefde heb pogen te bedekken, kan door dezen of genen vermoed zijn.* (Sch.) *Ik heb er dezen en genen naar gevraagd, maar niemand wist mij er iets naders van te vertellen. De een of ander zal hem het geheim hebben verklapt. Hebt gij ook het een of ander voor mij te doen?*

Nog moeten tot de onbepaalde voornaamwoorden worden gerekend de woorden *wie, welk, wat*, enz. wanneer men wil te kennen geven, dat men de opvatting daarvan geheel aan den hoorder overlaat. Dit is namelijk 't geval, wanneer zij aan 't hoofd staan van toegevendende zinnen: *Wie er ook komt, zeg maar, dat ik niet thuis ben. Wat men ook van hem zegge, onbekwaam is hij niet. Welke moeite gij ook doet, het zal u niet baten.* (Vgl. § 91)

IV. TELWOORDEN.

§ 140. De telwoorden drukken de hoeveelheid der zelfstandigheden uit, of geven, door middel van een getalbegrip, de plaats te kennen, welke deze onder andere innemen. In 't eerste geval dragen zij den naam van hoofdtelwoorden, in 't laatste dien van rangtelwoorden: *Het jaar telt twaalf maanden; de twaalfde maand heet December.*

De rangtelwoorden behooren, wat den dienst betreft, dien zij verrichten, tot de bijvoeglijke voornaamwoorden; wegens hunne afkomst rekent men ze tot de telwoorden. (Vergel. § 113)

Zowel de hoofd- als rangtelwoorden kunnen eene bepaalde of eene van de omstandigheden afhankelijke beteekenis hebben; vandaar de onderscheiding in bepaalde en onbepaalde hoofd- en rangtelwoorden.

§ 141. Bepaalde hoofdtelwoorden zijn: *één, twee, drie, tien, honderd*, enz. Ook behooren hiertoe de woorden: *beide, half* en *geen*. *Beide* toch vat een tweetal als bijeenbehoorend op: *Beide broeders waren er heengegaan*. *Geen* is eigenlijk de ontkenning van het telwoord *één*: *Kunt gij ook zeggen, wie die menschen zijn? — Neen, ik ken er geen van*. Het is de ontkenning van 't lidwoord *een* in: *Dat is geene stad, het is een dorp*. Wanneer zonder de ontkenning het lidwoord zou wegblijven, doet het denzelfden dienst als 't ontkennende bijwoord *niet*: *Hij drinkt geen wijn en rookt geene sigaren*.

De onbepaalde hoofdtelwoorden geven de gansche hoeveelheid of een deel daarvan te kennen: *al, veel, verscheiden, weinig, luttel, sommig, eenig, enkel, ettelijk, menig, genoeg*, of zij vestigen de aandacht op iedere zelfstandigheid afzonderlijk: *ieder, iegelijk, elk*. De woorden *gansch, geheel, heel, gezamenlijk*, die te kennen geven, dat er aan de daarachter genoemde zelfstandigheden niets ontbreekt, rekene men tot de bijvoegl. naamwoorden.

Bepaalde rangtelwoorden zijn: *eerste, tweede, zesde, achtste*, enz. benevens *ander*. Dit laatste woord toch staat in beteekenis gelijk met *tweede*, bijv. in *anderhalf* „(de eerste geheel) de tweede half”, vergelijk ook: *derd'half, vierd'half*, enz. of in: *Ik ben twee dagen bij hem geweest; den eersten dag zijn wij thuis gebleven, den anderen hebben wij eenige vrienden bezocht*.

De onbepaalde rangtelwoorden zijn: *middelste, laatste, hoeveelste, zooveelste*. Ook *andere* krijgt eene onbepaalde beteekenis, wanneer het staat tegenover *sommige, vele*, enz.: *Sommige menschen zijn vurige lofredenaars van den ouden tijd, andere prijzen even vurig den nieuwen*.

Wanneer *de ander* tegenover *de een* staat, doet het, evenals dit laatste, den dienst van aanwijzend voornaamwoord. (Vgl. § 124)

§ 142. De telwoorden kunnen evenals de meeste voornaamwoorden zoowel zelfstandig als bijvoeglijk worden gebruikt.

Bepaalde hoofdtelwoorden: *Iets in tweeën snijden, in vieren*

vouwen. Hij komt met den trein van zessen. Honderden, ja duizenden waren daarbij tegenwoordig. Honderden vaten wijn worden jaarlijks door hem verkocht. Hij heeft twee zoons gehad, doch beiden zijn jong gestorven. Wij bennen met zen achten. (B.)

Zooals men ziet, kunnen deze telwoorden slechts enkele zelfstandigheden, als: personen, deelen, uren aanwijzen, of ze beteekenen een honderdtal, duizendtal, enz. In: *Hij heeft drie achten geschreven* is *acht* een vrouwelijk zelfstandig naamwoord. Vandaar ook: *eene mooie, groote acht*, enz.

Onbepaalde hoofdtelwoorden: *Sommigen beweren, dat het ministerie zal aftreden. Velen zijn geroepen, weinigen uitverkoren.*

Bepaalde rangtelwoorden: *Twee derde min één derde is één derde.* In dit geval duiden deze woorden dus de deelen van een geheel aan. Beteekenen *de eerste, de tweede, de derde* de personen of zaken, welke in de eerste, tweede, enz. plaats genoemd zijn, dan doen zij den dienst van aanwijzende voornaamwoorden: *Ik heb alleen den burgemeester en den dokter gesproken; de eerste schijnt een vriendelijk man; de tweede niet.* (Vgl. § 123)

Onbepaalde rangtelwoorden: *Sommigen wilden, dat wij zouden heengaan; anderen, dat wij bleven. Vele eersten zullen de laatsten zijn.*

V. LIDWOORDEN.

§ 143. Er zijn twee woorden, die den naam dragen van lidwoord: *de* of *'t*, *het* en *een*. Het eerste duidt aan, dat het volgende substantief de naam is eener bepaalde zelfstandigheid en heet daarom lidwoord van bepaaldheid. Zegt men bijv.: *Haal eens even 't boek, dat op de tafel in de voorkamer ligt*, dan zijn al de genoemde voorwerpen bepaald: 't eerste door 'tgeen men er van gaat zeggen, het tweede en derde door 't feit, dat er in huis slechts ééne voorkamer en daarin weer ééne tafel is. Dat bepaald-zijn wordt aangewezen door het lidwoord.

Het lidwoord *een* heet lidwoord van onbepaaldheid, daar het te kennen geeft, dat men met het volgende substantief eene willekeurige zelfstandigheid uit eene reeks van gelijksoortige zelfstandigheden bedoelt.

Hieruit volgt tevens, dat ieder zelfstandig naamwoord, waarvoor het lidwoord *een* staat, het karakter heeft van een' soortnaam. (Vgl. § 106)

§ 144. Hoofdzakelijk uit de beteekenis der lidwoorden vloeien deze regels voort voor 't gebruik dier woorden:

a. Eigennamen hebben geen lidwoord voor zich. Wanneer zij als soortnamen worden gebruikt, kunnen zij daarentegen beide lidwoorden voor zich hebben: *een Maecenas, de Bourbons*. Soms heeft een tot eigennaam geworden soortnaam het lidwoord van bepaaldheid bewaard: *de Betuwe, het Gooi, Den Haag*. Wordt de eigennaam door een adjectief voorafgegaan, dan wordt het lidwoord van bepaaldheid gewoonlijk gebruikt; immers de beteekenis van 't substantief is dan door 't bijvoeglijk naamwoord bepaald:

de goede Willem, de dappere Caesar. Soms wordt in dit geval 't lidwoord weggelaten: *Blinde Elze zingt en spint haar vlas.* (B.)

b. Soortnamen kunnen beide lidwoorden voor zich hebben. Zij missen ze echter:

1. wanneer zij als de naam van den aangesproken persoon voorkomen. In dat geval toch duidt het aanspreken alleen reeds voldoende aan, dat men een' bepaalden persoon op 'toog heeft: *Lieve Moeder! Beste Vriend!*

2. wanneer zij verwantschapsnamen zijn, die als eigennamen gebezigd worden, 'tzij met of zonder eigennaam: *Grootvader vertelt. Moeder heeft het gezegd. Neef de Groot, Nicht Kegel.*

3. wanneer zij titels zijn, waarmede men iemand kan aanspreken en die gevolgd worden door een' eigennaam. In dat geval maken zij een deel van den eigennaam uit: *Graaf Jan, Prins Willem, Professor B., Dominee A.* Vergelijk daarmede: *de hoogleeraar B., de predikant A.*

Bij titels als: *de prins van Oranje, de hertog van Wellington* is 't lidwoord natuurlijk noodzakelijk, daar deze aan verschillende personen worden gegeven.

c. Stofnamen en als zoodanig gebruikte verzamelnamen hebben geen lidwoord voor zich: *Hij handelt in koffie en thee, zijn broeder in vee en graan.* Doch wordt de stof of verzameling als een geheel opgevat, dan bedient men zich van 't lidwoord *de*: *De koffie is dit jaar zeer duur, het vee daarentegen is goedkoop.* Vergelijk: *de boter van deze koe* met: *boter van deze koe; het vee van dien boer* met: *vee van dien boer.* Wordt de stofnaam als soortnaam gebezigd, of de verzamelnaam als soortnaam opgevat, dan kunnen zij door beide lidwoorden worden voorafgegaan: *een glas, een steen, een bosch, het glas, enz.*

d. De begripsnamen volgen denzelfden regel als de stofnamen. Worden zij zonder bepaalde grenzen gedacht, dan missen zij 't lidwoord: *Deugd verheugt. Honger is de beste saus.* Denkt men zich den inhoud der begripsnamen als een geheel, dan krijgen zij 't lidwoord *de*: *De deugd alleen maakt gelukkig. De blijdschap van dat kind was treffend.* Krijgen de begripsnamen 't karakter van soortnamen, dan kunnen zij beide lidwoorden voor zich hebben: *Verdraagzaamheid is eene groote deugd, doch niet de grootste.*

e. In plaatsbepalingen, die eene veel bezochte plaats beteekenen, wordt veelal 't lidwoord weggelaten: *in, van, naar huis, naar bed, te land, naar zee, naar stad* (in den mond van dorpsbewoners). Daarentegen: *ter zee, naar de kerk, naar de kermis.*

f. Nog wordt het lidwoord weggelaten voor sommige substantieven, die paarsgewijze verbonden zijn: *land en volk, huis en hof, kerk en staat, bed en bulster, huis en tuin, weer of wind, veld en akker.*

g. Eindelijk mist een zelfstandig naamwoord het lidwoord, wanneer een ander zelfstandig naamwoord ter bepaling voorafgaat: *'s Menschen bestemming. Moeder's schoot.*

VI. WERKWOORDEN.

§ 145. Werkwoorden zijn woorden, welke eene werking te kennen geven, die als werking wordt voorgesteld. Ook woorden, als *zijn*, *worden*, *rusten*, *slapen* en dergelijke moeten beschouwd worden als woorden, die werkingen beteekenen.

Eene werking kan ook als eene zelfstandigheid worden voorgesteld; dit doen of werkelijke zelfstandige naamwoorden, als: *gang*, *vlucht*, *gedrang*, of een vorm der werkwoorden, die den naam draagt van infinitief: *Zeggen gaat dikwijls voor doen. Ik hoop spoedig bij u te komen.*

Eene werking kan ook als eene hoedanigheid worden voorgesteld; dit doen de deelwoorden: *Een schreeuwend kind, een gebroken arm.*

§ 146. De werkwoorden worden naar hunne beteekenis en hun gebruik in den zin verdeeld in:

1. Onovergankelijke (intransitieve) werkwoorden, die eene werking beteekenen, welke niet door eene zelfstandigheid wordt ondergaan, bijv.: *zijn*, *insluimeren*, *behagen*, *afhangen*, *twijfelen*.

De onovergankelijke werkwoorden worden weder onderscheiden in:

a. subjectief-onovergankelijke, wanneer geene zelfstandigheid buiten het onderwerp (subject) bij de werking is betrokken: *Er is een God. Het kind sliep gerust. Er is veel hagel gevallen. De wind stak hevig op uit zee.*

b. objectief-onovergankelijke, wanneer buiten het onderwerp nog eene andere zelfstandigheid (object) bij de werking is betrokken. Deze werkwoorden kunnen dus vergezeld gaan van een oorzakelijk of belanghebbend voorwerp: *Gedenk onzer. Hij ontvluchtte de plek des onheils. Zij streven met alle beschikbare middelen naar het doel. Wij denken nog dikwijls aan die genoeglijke dagen.*

2. Overgankelijke (transitieve) werkwoorden, welke eene werking beteekenen, die door eene zelfstandigheid wordt ondergaan, of waardoor eene zelfstandigheid wordt voortgebracht, bijv.: *hakken*, *geven*, *hooren*, *zien*, *bakken*, *teekenen*. Deze werkwoorden kunnen dus een lijdend voorwerp of onderwerp bij zich hebben.

De overgankelijke werkwoorden kunnen in tweeërlei vorm voorkomen:

a. in den bedrijvenden vorm, wanneer het onderwerp van den zin de werking verricht: *De moeder ver stelt de kleeren.*

b. in den lijdenden vorm, wanneer het onderwerp van den zin de werking ondergaat: *De kleeren worden door de moeder ver stelt.*

Alleen van overgankelijke werkwoorden bestaat een werkelijk lijdende vorm. Toch komt er ook een schijnbaar lijdende vorm van onovergankelijke werkwoorden voor: *Er wordt in die straat druk geloo pen. Er werd geschreeuwd, geschreid, gelachen, gevloekt*, enz. Dat men hier slechts met een' onechten lijdenden vorm te doen heeft, is duidelijk, daar er geene zelfstandigheid wordt genoemd of aangeduid, die de werking onder-

gaat. In dergelijke volzinnen wordt alleen gezegd, dat er eene onovergankelijke werking plaats heeft. (Verg. § 22)

Men merke op, dat deze schijnbaar lijdende vorm alleen voorkomt bij zulke onovergankelijke werkwoorden, die eene werking beteekenen, welke met bewustheid door personen wordt verricht. Zoo kan men niet zeggen: *Er wordt verwelkt, gestorven, gedroomd, geblaas, enz.*

3. Wederkeerende (reflexieve) werkwoorden, welke eene werking beteekenen, waarbij onderwerp en voorwerp (lijdend of belanghebbend) dezelfde zelfstandigheid vertegenwoordigen. Zij worden onderscheiden in:

a. noodzakelijk wederkeerende, die altijd als zoodanig voorkomen: *zich verstouten, zich vergissen, zich ontfermen, zich bekommeren, zich begeven, zich aanmatigen, zich inbeelden*. De noodzakelijk wederkeerende werkwoorden, waarbij het wederkeerend voornaamwoord in den 4^{en} naamval staat, zijn, wat hunne beteekenis aangaat, onovergankelijk en alleen wat hun gebruik betreft, overgankelijk. Zoo is: *zich verstouten* = *stout zijn*, *zich vergissen* = *dwalen*, *zich bekommeren* = *bekommerd zijn*, enz.

b. toevallig wederkeerende werkwoorden, die eenvoudig overgankelijke werkwoorden zijn, wier onderwerp toevallig tevens het belanghebbend of lijdend voorwerp is, bijv.: *zich wasschen, zich kleeden, zich bedwingen, zich (moeite) geven, zich (iets) aanschaffen*. Zijn er onder deze, die eene onovergankelijke beteekenis hebben, dan moeten zij tot de noodzakelijk wederkeerende gerekend worden. Zij hebben dan toch eene andere beteekenis, dan wanneer zij niet wederkeerend worden gebruikt, bijv.: *zich verheugen* = *verheugd zijn*, *zich verwonderen* = *verwonderd zijn*, *zich verbazen* = *verbaasd zijn*, enz., die eene onovergankelijke beteekenis hebben tegenover de overgankelijke in: *Dat verheugt, verwondert, verbaast mij* = *maakt mij verheugd, verwonderd, verbaasd*, enz.

4. Onpersoonlijke werkwoorden, die eene werking beteekenen, waarvan alleen het plaats hebben wordt vermeld, doch die deze werking voorstellen als uitgaande van eene onbepaalde zelfstandigheid. Deze zelfstandigheid wordt aangeduid door 't voornaamwoord *het*; soms ook alleen door den buigingsvorm des werkwoords: *Het regent, sneeuwt, waait, enz. Het ontbreekt hem aan geld. Het scheelt hem in 't hoofd. Het hapert, mangelt hem aan de middelen. In de lever schortte het hem. (G.) Het kookte en bruiste in zijn gemoed. Het schemerde hem voor de oogen. Het wemelde er van menschen. Als het op doen aankomt, is hij niet thuis. Het zal nog lang aanloopen, eer hij dat alles grondig kent. Mij hongert. Mij dorst. Mij huiverde op dat gezicht.*

Met de onpersoonlijke werkwoorden verwarre men niet de werkwoorden, die voorkomen in zinnen als: *Het spijt mij, dat ik u niet kan helpen. Het gebeurt zelden, dat men hem te zien krijgt. Het schijnt, dat zijn broeder boos op ons is. Het grieft hem, dat men hem zoo behandelt*. Deze zijn onovergankelijk of overgankelijk; het logisch onderwerp volgt

in den vorm van een' bijzin op 't gezegde, terwijl het bij de echt onpersoonlijke ww. in het werkw. ligt opgesloten. (Verg. § 24)

5. Koppelwerkwoorden. Het werkwoord *zijn* geeft dikwijls te kennen, dat eene hoedanigheid door den spreker aan het onderwerp wordt toegekend; in dat geval draagt het den naam van koppelwerkwoord. Ook de werkwoorden: *worden*, *blijven*, *schijnen*, *heeten* „genoemd worden” *lijken*, *blijken*, *dunken* en *voorkomen*, die alle het begrip van *zijn* inhouden, worden, wanneer zij met een bijvoeglijk of zelfstandig naamwoord verbonden het gezegde uitmaken, tot deze soort gerekend. (Verg. § 26)

6. Hulpwerkwoorden. De werkwoorden: *hebben*, *zijn* en *zullen* dienen dikwijls, om de betrekking te kennen te geven, waarin de werking, door een' vorm des werkwoords uitgedrukt, tot den tijd staat; zij heeten dan hulpwerkwoorden van tijd.

Het werkwoord *worden* wordt dikwijls gebruikt tot vorming van den lijdenden vorm der overgankelijke werkwoorden, alsmede tot vorming van den schijnbaar lijdenden vorm van sommige onovergankelijke werkwoorden: *De hond wordt geslagen. Er werd een vreeselijke angstkreet gehoord. Er werd hartelijk om die grap gelachen.* In dat geval wordt dit woord hulpwerkwoord van den lijdenden vorm geheeten.

De werkwoorden *mogen*, *kunnen*, *laten*, *zullen* en *moeten* dienen soms, om verschillende betrekkingen te kennen te geven, waarin eene gedachte staat tot de werkelijkheid: *mogen*, *kunnen* en *laten* stellen haar dan voor als mogelijk of wenschelijk; *zullen* en *moeten* als stellig. In dat geval heeten zij hulpwerkwoorden van wijze (*modale hulpww.*).

Hij mag zoo geleerd zijn als hij wil, een verstandig man is hij niet. Het is twaalf uur; gij moogt wel voortmaken. Een landhuis stond aan de Arn', het mag „kan” er nog wel staan. (St.) *Waarom zou hij niet komen? — Misschien is hij onze afspraak vergeten, maar hij kan ook plotseling verhindering gekregen hebben. Laten wij elkander helpen! Gij zult toch wel een' enkelen vriend hebben.* (Sch.) *Hij zal u niet verstaan hebben. Dat werk moet heel veel moeite hebben gekost.*

Men noemt deze woorden hulpwerkwoorden van wijze, omdat zij denzelfden dienst doen, als de wijzen der werkwoorden of als de bijwoorden van wijze. (Verg. § 149) Zoo staat: *hij mag zoo geleerd zijn* gelijk met: *hij zij zoo geleerd*; *gij moogt wel voortmaken* met: *maak toch voort*; *het mag er nog wel staan* met: *het staat er misschien nog wel*; *hij kan ook verhindering gekregen hebben* met: *hij heeft misschien verhindering gekregen*; *laten wij elkander helpen* met: *helpen* (aanv. wijs) *wij elkander*; *gij zult wel een' enkelen vriend hebben* met: *gij hebt stellig wel een' enkelen vriend*; *hij zal u niet verstaan hebben* met: *hij heeft u zeker niet verstaan*; *dat werk moet heel veel moeite hebben gekost* met: *het heeft zeker heel veel moeite gekost.*

Beteekent *mogen* „verlof hebben”, *kunnen* „in staat zijn”, *zullen* of *moeten* „verplicht zijn” of „genoodzaakt zijn”, *laten* „doen” of „toelaten”,

dan zijn de vier eerste woorden onovergankelijke, het laatste is dan een overgankelijk werkwoord: *Hij mag, kan, moet dit doen. Gij zult niet stelen. De vorst liet hen gevangen nemen. Laat hem gaan.* Deze werkwoorden verschillen dan, evenals *durven* „den moed hebben” en *willen* „den wil hebben”, van andere onoverg. en overg. ww. alleen daarin, dat zij steeds gevolgd worden door een ander werkwoord in den infinitief. Deze infinitief is echter eene bepaling bij het eerste werkwoord, al noemt men gewoonlijk ook beide werkwoorden te zamen het gezegde. Zulke werkwoorden staan dus geheel gelijk met *gaan, hooren*, enz. in zinnen als: *Hij gaat wandelen. Ik hoorde hem roepen*, enz. (Verg. § 30)

§ 147. Ten einde den grond van de bovenstaande verdeeling der werkwoorden in te zien, wete men, dat men alle werkwoorden kan verdeelen in: **a.** werkwoorden, die alleen het gezegde vormen, **b.** werkwoorden, die het gezegde helpen vormen.

Die onder **a.** kan men naar den aard van het onderwerp weer verdeelen in: *a. niet-onpersoonlijke* en *b. onpersoonlijke*, waarvan dan de eerste soort naar de beteekenis van het gezegde weder verdeeld kan worden in: 1. *onovergankelijke* 2. *overgankelijke* 3. *wederkeerende*.

Die onder **b.** kan men verdeelen in *a.* zulke, die met een naamwoord het gezegde vormen: *koppelwerkwoorden*, *b.* zulke, die met een werkwoord het gezegde uitmaken: *hulpwerkwoorden*. De laatste zijn dan weder: 1. *hulpwerkw. van tijd* 2. *hulpwerkw. van den lijdenden vorm* 3. *hulpwerkw. van wijze*.

§ 148. Ten opzichte van de verdeeling der werkwoorden houde men in 't oog:

a. dat sommige werkwoorden beurtelings onovergankelijk en overgankelijk voorkomen, als: *slaan, steken, verbranden, koken, schieten, hangen, raken, genezen, kraken*, enz.

b. dat sommige werkwoorden, die oorspronkelijk onovergankelijk waren, tegenwoordig als overgankelijk worden gebruikt. Zulke werkwoorden zijn bijv.: *vergeten, beginnen*, die voorheen een' 2^{en} nv. regeerden, *volgen, navolgen, opvolgen, naloopen, nazitten, toejuichen, toespreken, ontmoeten, naderen, voorbijgaan*, die een' 3^{en} nv. bij zich hadden, *oversteken*, dat van een 4^{en} nv. als bepaling van plaats vergezeld was. Deze werkwoorden moeten als overgankelijke beschouwd worden, wanneer zij in den lijdenden vorm kunnen worden gebracht: *Dergelijke bijzonderheden worden weer spoedig vergeten. Die boodschappen zijn vergeten. De arbeid werd begonnen. De dief werd door den politiedienaar gevolgd, nagevolgd, nageloopt, nagezeten. Willem II werd door Willem III opgevolgd. De prins werd door eene bezending uit de vroedschap ontmoet. De stad werd van de zuidzijde genaderd. Hij werd bij de algemeene bevordering schandelijk voorbijgegaan. Hij werd luide toegejuicht. De jubilaris werd door den voorzitter van het feestcomité toegesproken. De rivier werd in den nacht overgestoken.* Kan de omzet-

ting in den lijdenden vorm niet plaats hebben, dan behooren zij tot de onovergankelijke te worden gerekend: *Ik ben aan dat werk begonnen. Ik ontmoette hem vroeger dagelijks. Ootmoedig naderde de dienaar zijn heer. Wij gingen het huis voorbij.*

De oorzaak van dit verschijnsel is, dat de 2^e en 3^e naamval, na het afslijten der kenmerkende buigingsuitgangen, verkeerdelijk voor een lijdend voorwerp werden aangezien en tot onderwerp van een' lijdenden zin gemaakt. Vooral geschiedde dit, wanneer er naast zulke onovergankelijke werkw. overgankelijke bestonden met ongeveer dezelfde beteekenis. Op dezelfde wijze is ook de 3^e naamval tot lijdend onderwerp geworden in: *Ik wil niet op de vingers gezien worden. Wordt gij te kort gedaan? En toch ben ik in Zwitserland bitter in den nek gezien.* (G.) En zoo zegt men ook: *Ik verzoek u iets en Men wordt verzocht niet te rooken.*

Eveneens wordt de 3^e naamval, dien de werkwoorden *baten*, *schaden* en *gehoorzamen* nog tegenwoordig regeeren, bij de omzetting in den lijdenden vorm tot onderwerp: *Wordt gij er niet door gebaat, gij wordt er niet door geschaad. Ik wil gehoorzaamd worden.*

c. dat sommige onovergankelijke werkwoorden overgankelijk worden gebruikt. Hierbij doen zich twee gevallen voor:

1. Het werkwoord wordt inderdaad overgankelijk, doch krijgt dan ook een andere beteekenis. Van dien aard zijn: *zich een' bochel lachen, zich hoofdpijn rijden, een gat in den dag slapen, tranen van berouw schreien, wraak ademen, zijne schoenen scheef loopen, den drempel zwart loopen, zich blind staren, turen.* Het werkwoord beteekent dan: door middel der werking zekere zelfstandigheid te voorschijn roepen of het voorwerp in zekeren toestand brengen.

2. Het werkwoord wordt alleen, wat de wijze van voorstelling betreft, overgankelijk: *een' diepen slaap slapen, een' heerlijken droom droomen, zijn' gang gaan, den heldendood sterven, den goeden strijd strijden.* In dit geval stelt men de werking zelve voor als eene zelfstandigheid, door die werking voortgebracht.

d. dat ook onpersoonlijke werkwoorden als overgankelijke worden gebruikt: *Het sneeuwde groote vlokken. Bij dezen Dominice regent het altijd bloempjes.* (P.) *Het hagelde keisteenen tegen de ruiten.* In dit geval worden *vlokken*, *bloempjes*, *keisteenen* mede voorgesteld als 't voortbrengsel der werking.

e. dat de koppelwerkwoorden op ééne uitzondering na oorspronkelijk onovergankelijke werkwoorden waren en nog dikwijls als zoodanig worden gebruikt: *Er is een God. Hij is te huis. God sprak en alles werd. Hij blijft te huis. Hij lijkt sprekend op zijn' vader. Het komt mij voor, dat hij gelijk heeft. Mij dunkt, dat er veel waars in is. Het is gebleken, dat hij de dief was.* Naast het koppelwerkw. *heeten* „genoemd worden” staat het overgankelijke *heeten* „noemen”, bijv.: *Ik heet hem mijn' weldoener.*

Sommige onovergankelijke werkwoorden leggen nog wel eens hunne

eigenlijke beteekenis af, om ongeveer die van de koppelwerkwoorden *zijn* en *worden* aan te nemen. Zij zijn: *staan, zitten, vallen, gaan, raken, loopen, enz.*: *Hij staat bekend als een eerlijk man. Hij zit verlegen om iets. Dat valt mij moeilijk. Hij viel wat driftig. De tijd gaat verloren. De schuit raakt los. De kerk liep leeg. De kust stroomt vol.* De beide laatste werkwoorden staan nog op de grens der onovergankelijke werkwoorden. (Verg. § 27)

VII. BIJWOORDEN.

§ 149. Bijwoorden dienen ter bepaling van het begrip, door een werkwoord, bijvoeglijk naamwoord, telwoord of een ander bijwoord uitgedrukt: *De jongen loopt hard. Hij beklagde zich over de hoogst onbeleefde behandeling. Er waren heel veel menschen op de been. Wij gaan er zeer dikwijls heen.*

Sommige bijwoorden dienen niet ter bepaling van eenig begrip, in den zin uitgedrukt, maar geven verschillende betrekkingen te kennen, waarin de gedachte, naar de voorstelling des sprekers, staat tot de werkelijkheid: *misschien, zeker, wel, niet, enz.* Zij heeten bijwoorden van wijze (*modale bijwoorden*).

§ 150. De bijwoorden, die eene bepaling uitmaken, worden naar hunne beteekenis verdeeld in:

1. bijwoorden van hoedanigheid. Deze zijn veelal gelijk aan de bijvoeglijke naamwoorden: *Hij heeft mooi geschreven.* Uitsluitend bijwoorden zijn: *heuschelijk, strengelijk, scherpelijk, voorzichtiglijk, zachtken, stilleken, zoetjes, ruggelings.* Hoedanigheden worden aangeduid, niet genoemd door: *zoo, dus, alzo, evenzo, eveneens, aldus, anders, hoe.*

2. bijwoorden van hoeveelheid en graad: *veel, weinig, genoeg, zeer, heel, zoo* (in: *zoo fraai*), *bijna, schier, nauwelijks, te* (in: *te groot*), *bijzonder, buitengemeen, buitengewoon, ongemeen, uitstekend, uitnemend, ontzettend, kostelijk, uiterst, hoogst, hoe* (in: *hoe hoog* of: *Hoe hij zijn best deed!*). Hiertoe behooren ook de zoogenaamde herhalingsgetallen, voor zooverre zij geene bijwoorden van tijd zijn. Het zijn woorden, gevormd uit telwoorden en de zelfstandige naamw. *keer, maal, reis, werf*, bijv.: *zesmaal grooter, driewerf gelukkig.*

3. bijwoorden van plaats: *aan, op, uit, in, onder, over, binnen, buiten, boven, toe, af.* Deze komen ook dikwijls als voorzetsel voor, uitgezonderd de beide laatste, welke als voorzetsel den vorm hebben van: *tot, van.* Verder: *overal, ergens, nergens, hier, daar, waar, hierzoo, daarzoo, waarzoo, heinde en ver, wijd en zijd, weg, voort, heen, hierheen, daarheen, waarheen, herwaarts, derwaarts, huiswaarts, naar boven, naar beneden, naar omlaag, van hier, van daar, van waar, hiervandaan, daarvandaan.*

4. bijwoorden van tijd: *ooit, nooit, immer, nimmer, eens, toen,*

dan, nu, hierna, thans, gisteren, reeds, alreede, 's nachts, 's morgens, steeds, altijd, voortaan, onderwijl, terwyl, intusschen, zelden, vaak, dikwijls, telkens, weder, somtijds, doorgaans, tweemaal, menigwerf, ereis = eene reis.

5. bijwoorden van omstandigheid: *vergeefs, alleen, gezamenlijk, mede, slechts, zelfs.* Naast *mede* staat het voorzetsel *met*.

§ 151. De bijwoorden van wijze worden onderscheiden in:

a. bevestigende of stellige: *ja, wel, waarlijk, zeker, stellig, gewis, ongetwijfeld, voorwaar, waarachtig.*

b. ontkennende: *neen, niet, geenszins.*

c. vragende: *toch? immers? nietwaar?*

d. twijfelende: *misschien, wellicht, mogelijk, vermoedelijk, waar-schijnlijk.*

e. wenschende: *dan, toch: Kom dan! Ga toch heen!*

§ 152. Tot de bijwoorden rekt men ook de zoogenaamde voornaamwoordelijke bijwoorden. Dit zijn woorden, die den dienst doen van een voorzetsel en een voornaamwoord. Men heeft ze bijwoorden genoemd, omdat zij zeer dikwijls voorkomen als bepaling van 't gezegde, bijv.: *Hij nam een' stok en sloeg daarmee in 't rond = met den stok.* Dit is intusschen niet altijd 't geval; bijv. niet, wanneer men van brieven sprekende zegt: *De inhoud daarvan was niet zeer opbeurend,* of van een' stoel: *De zitting er van begon kaal te worden.* Zij bestaan uit de bijwoorden: *hier, daar, er, waar, ergens, nergens, overal* en een ander bijwoord, als: *op, in, uit, over, mede, toe,* enz., dus: *hierdoor, daarin, er uit, waarover.* Eene uitzondering maken: *waarvan, daarnaar,* enz., waarvan het laatste deel tegenwoordig een voorzetsel is; toch zijn ook *daaraf, er af,* enz. nog in gebruik: *Hij nam daar een heel stuk af. Ik sprong er af.*

De voornaamw. bijwoorden, wier eerste deel *hier, daar* en *er* is, komen voor als persoonlijke en aanwijzende voornaamw.; die, welke met *waar* aanvangen, als vragende of betrekkelijke voornaamwoorden; die, welke beginnen met *ergens, nergens* en *overal* als onbepaalde voornaamwoorden met voorzetsels.

Ten opzichte van 't gebruik dezer woorden volgen nog eenige opmerkingen:

a. Wanneer men van zaken spreekt, gebruikt men voor 't persoonlijk voornaamwoord met voorzetsel liefst *er uit, er in,* enz.: *Die som is niet gemakkelijk, ik heb er een uur lang over nagedacht en ben nog even ver. Als de toekomst voor Karel V nog iets in den schoot droeg, wat anders kon het zijn dan de wereldheerschappij? Des nachts droomde hij er van; des daags streefde hij er naar.* (P.) Zij kunnen ook den inhoud van een' volzin aanduiden: *Ik heb er lang over nagedacht, wat dit kan beteekenen.*

b. Voor 't aanwijzend voornaamwoord met voorzetsel gebruikt men, van zaken sprekende, liefst *daarvan, hiervan,* enz.: *Zelfs*

had de cipier den sleutel van 't hok niet eens bij zich, toen hem daarom gevraagd werd. (Sch.) Ook wanneer men van personen spreekt, ziet men in gemeenzamen stijl *daarmede*, enz. gebruikt. *En Stoutenburg? — Daar heb ik een taai gesprek mee gehad.* (V. L.) Ook om den inhoud van een' volzin aan te duiden, gebruikt men deze woorden: *Ik wil, dat het onbekend blijve en ook hiervoor heb ik gezonde redenen.* (V. L.)

c. Voor 't vragend voornaamwoord *wat* met voorzetsel gebruikt men steeds *waarover*, enz.: *Waarover heeft hij gesproken? Waaraan denkt gij? Waar heeft hij dit mee geschreven?*

d. Voor 't betrekkelijk voornaamwoord met voorzetsel gebruikt men meest van zaken, doch soms ook van personen sprekende, *waarover*, enz.: *Dit gaf hem dien ernst, waarvan Jane een' afkeer had, waarvoor zij vrees koesterde.* (Sch.) *Leven de oude dienstboden nog, waaraan wij van kindsbeen gewend waren?* (V. L.) *Deze is de juffer, waarover ik gesproken heb.* (V. L.)

Voor *waarover*, enz. gebruikt men ook: *daarover*, enz., zelfs in poëzie: *O weerzien, daar zijn hart naar brandt.* (St.) *Schenk, schenk ons hart den zoon terug, den zeeman, daar ons hart voor saagde.* (St.) *Dat is een ding, daar de meesten luchtig over heen loopen.* (B.) *Liefelijke zomerregen, — zegen de aarde, daar ge op daalt.* (B.)

Ook *waarover*, enz., kunnen den inhoud eens volzins aanduiden: *Falckestein boog en zweeg, waarmede dit gesprek ten einde liep.* (V. L.)

e. Voor de onbepaalde voornaamwoorden *iets*, *niets* en *alles* met voorzetsels gebruikt men meermalen: *ergens*, *nergens*, *overal* naar, *van*, enz.: *Hij sprak ergens over. Hij let nergens op. Hij grijpt overal naar.*

§ 153. Nog rekent men tot de bijwoorden de voegwoordelijke bijwoorden. Dit zijn woorden, die oorspronkelijk niet alleen het verband tusschen twee zinnen uitdrukten, maar tevens dienst deden als bepaling van het gezegde. Tegenwoordig staat echter het voegwoordelijk karakter dezer woorden zoo zeer op den voorgrond, dat ze in beteekenis meestal moeilijk van de eigenlijke voegwoorden zijn te onderscheiden. Men kan ze evenwel nog altijd hieraan herkennen: 1°. zij staan niet alleen aan 't begin, maar ook wel in 't midden des volzins; vergelijk: *Ik heb hem gewaarschuwd, maar hij heeft niet willen hooren en: hij heeft echter niet willen hooren*, 2°. op een voegwoord volgt altijd de gewone woordschikking, op een voegwoordelijk bijwoord daarentegen, wanneer dit aan 't hoofd van den zin staat, kan de woordschikking van den vragenden zin volgen. Vergelijk: *want hij wist het niet* met: *immers wist hij 't niet*. Wel kan men omgekeerd zeggen: *immers hij wist het niet*, doch nooit: *want wist hij 't niet*.

Wanneer men nu de plaats der bijwoorden in den zin en hun' invloed op de woordschikking nagaat, ziet men, dat deze geheel dezelfde zijn bij de voegwoordelijke bijwoorden als bij die van tijd, plaats, enz. Vergelijk: *Gisteren heb ik hem gewaarschuwd* met: *Toch heb ik hem gewaar-*

schuwed. Ik heb hem gisteren gewaarschuwed met: Ik heb hem toch gewaarschuwed.

De voegwoordelijke bijwoorden dienen hoofdzakelijk tot uitdrukking van het nevenschikkend zinsverband. (Zie § 42 en v.v.) Soms komen zij ook in hoofdzinnen voor, welke van bijzinnen vergezeld gaan. (Zie § 89.) Wij verwijzen hier naar Hoofdstuk VI en VII van het Eerste Boek, waar men opmerkzaam naga, welke der woorden, die de zinsverbinding bewerken, tot de bijwoorden moeten worden gerekend.

X. VOORZETSELS.

§ 154. Voorzetsels zijn woorden, welke de betrekkingen aanwijzen, die er tusschen twee zelfstandigheden bestaan: *De peer hangt aan den tak. Wij kwamen uit de kerk. De vrouw van mijnen vriend lag ziek. Ik zit te schrijven. Hij is begeerig naar roem.*

De meeste voorzetsels zijn oorspronkelijk bijwoorden van plaats: *aan, op, in, uit, onder*, enz.; zij worden voorzetsels, wanneer zij door een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord worden gevolgd: *Ik kwam binnen. Ik kwam binnen de deur.* Eerst drukten zij alleen plaatselijke betrekkingen uit, daarna ook tijdelijke en vervolgens allerlei onzinnelijke betrekkingen: *Ik kom binnen een uur terug. Wij zijn buiten het geheim gehouden. Ik verlang naar rust.*

Ook andere woorden worden als voorzetsels gebruikt, als: *spijt, krachtens, namens, ondanks, trots, niettegenstaande, wegens, staande*, enz. Evenzoo uitdrukkingen als: *ten spijt van, in weerwil van, uit kracht van, in naam van, tengevolge van*, enz.

§ 155. Opmerking verdient het woordje *te*, wanneer het vóór een infinitief staat. Het doet dan soms den dienst van voorzetsel, soms echter ook niet. Zegt men: *Ik zit te werken. Ik begin te werken*, dan is *te* een voorzetsel, zooals blijkt uit de vergelijking met: *Ik zit aan het werk. Ik begin aan het werk*, enz. Komt daarentegen een infinitief met *te* voor als onderwerp of lijdend voorwerp of wordt het door een ander voorzetsel voorafgegaan, dan is *te* eigenlijk overtollig en wordt het alleen door ons taaleigen gevorderd, bijv.: *Het is onnoodig, mij daarvan meer te vertellen. Ik acht het verkeerd, zoo onvoorzichtig te handelen. Door hem niet te waarschuwen hebt gij eene fout begaan.*

§ 156. Soms komen er twee voorzetsels voor één substantief, bijv.: *Zij drongen tot in het kreupelhout door. Men haalde hem dood van onder zijn paard te voorschijn. De brand breidde zich uit tot over de gracht.* Men kan dan tusschen de beide voorzetsels zich steeds een substantief denken, als *eene plek, eene plaats, de huizen*, enz. Verkeerd is het echter te zeggen: *Hij haalde een mes van uit zijn zak*, enz. waarin *van* overtollig is. Even verkeerd is het, *van af* vóór een substantief te plaatsen: immers *af* is een bijwoord. (Verg. § 150) Wel kan men zeggen: *Hij had van den vroegen morgen af gewerkt*, waarin *af* dient ter versterking der bijwoordelijke bepaling *van den vroegen morgen*.

XI. VOEGWOORDEN.

§ 157. Voegwoorden zijn woorden, die dienen, om zinnen of zin-deelen te verbinden en tevens den aard hunner onderlinge betrekking te kennen te geven. Zij worden verdeeld in nevenschikkende en onderschikkende, naarmate zij 't nevenschikkend of onderschikkend zinsverband bewerken. De nevenschikkende worden weer naar den aard van 't zinverband verdeeld in: aaneenschakelende, tegenstellende en redengevende; de onderschikkende krijgen dezelfde namen als de bijzinnen, welke zij met den hoofdzin verbinden. De woorden *dat* en *of*, welke dienen, om vele onderwerps-, gezegde- en voorwerpszinnen, alsmede sommige bijvoeglijke en bijvoordelijke zinnen met den hoofdzin te verbinden, heeten grammatisch verbindende voegwoorden.

XII. TUSSCHENWERPSELS.

§ 158. Tusschenwerpsels zijn gevoelsklanken en nabootsingen van geluiden. Zij kunnen slechts in oneigenlijken zin woorden worden genoemd.

Van die der eerste soort geven te kennen:

smart: *wee! o wee! ach! och! oef! au! ai! helaas!*

vreugde: *ha! hoezee! hoera!*

verwondering: *hè! hé! ha! ah!*

verlangen: *och!*

afkeer: *foei! ba! br!*

om te roepen, dienen: *hei! hé! pst!*; om stilzwijgen te gebieden: *st!*

Nabootsingen van geluiden zijn: *bons! krak! plof! rrt! rombom! enz.*

Nog behooren tot de tusschenwerpsels verscheidene heel of half verbas-terde uitdrukkingen, welke dienen, om een' uitroep kracht bij te zetten.

DERDE BOEK.

DE BETEKENIS EN HET GEBRUIK DER BUIGINGSVORMEN.

§ 159. Zes der woordsoorten zijn onderworpen aan verandering, buiging (flexie) geheeten. Bij de naamwoorden heet het geheel der vormverandering ook verbuiging (declinatie), bij de werkwoorden vervoeging (conjugatie). De oorzaken dier verandering liggen deels in de beteekenis der woorden, deels in de verschillende betrekkingen, waarin zij voorkomen.

De verbuiging der zelfstandige naamwoorden en zelfstandige voornaamwoorden, alsmede van de woorden, welke daarbij behooren, wordt gedeeltelijk bepaald door eene onderscheiding dier naamwoorden in drie klassen, die den naam dragen van geslachten. Voor een ander deel dragen de vormen dier woorden den naam van getal en naamval. De vormen, welke de werkwoorden aannemen, heeten: wijze, tijd, persoon en getal infinitief en deelwoord. Die, welke sommige bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden aannemen, heeten trappen van vergelijking.

I. GESLACHT.

§ 160. De namen der mannelijke wezens hebben van oudsher eene andere verbuiging gehad, dan die der vrouwelijke. Bovendien was deze verbuiging weder onderscheiden van die der namen van levenlooze voorwerpen. De namen van sommige dezer laatste werden echter in de verbuiging behandeld als die van mannelijke of vrouwelijke wezens. Zoo zijn dus alle zelfstandige naamwoorden in drie klassen verdeeld, aan welke men, om den oorsprong der onderscheiding, den naam geeft van geslachten en wel van: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht.

Als algemeenen grond dier onderscheiding bij levenlooze voorwerpen kan men aannemen, dat voorwerpen, welke men aanmerkte als krachtig en werkend tot het mannelijk geslacht, die, welke men beschouwde als zwak of lijdend tot het vrouwelijk geslacht werden gerekend, terwijl al wat geen dezer kenmerken vertoonde of zich door zekere onvolkomenheid onderscheidde, tot het onzijdig geslacht werd gebracht.

Bij afgeleide zelfstandige naamwoorden richtte zich het geslacht naar hunne achtervoegsels.

Intusschen vergete men niet, dat het hier aangevoerde volstrekt niet altijd in staat stelt, den grond van het geslacht der substantieven na te sporen.

Bij namen van levende wezens kan het hier bedoelde woordgeslacht verschillen van het natuurlijk geslacht. Dit heeft dan plaats, wanneer een vrouwelijk zelfstnw. gebezigd wordt, om een' mannelijken persoon aan te duiden, bijv.: *Zijne Majesteit, Zijne Genade, Zijne Eminentie*, enz. of wanneer een onzijdig zelfstnw. dient, om een' mannelijken of vrouwelijken persoon te noemen, bijv.: *het wijf, vrouwensch, vrouwspersoon, meisje, jongetje, mannetje, kereltje*, enz.

§ 161. Wegens hunne beteekenis zijn mannelijk:

1°. de namen van **mannen**, als: *Hendrik, grootvader, burgemeester* en van **mannelijke dieren**, waarnaast eene afzonderlijke benaming voor het wijfje bestaat, als: *stier, hengst, kater* naast *koe, merrie, kat*. Ontbreekt een afzonderlijke naam voor 't wijfje, dan zijn in 't algemeen namen van groote en sterke dieren mannelijk, als: *haai, kameel, olifant, arend*, die van kleinere, zwakkere dieren vrouwelijk, als: *muis, rat, zwaluw*.

2°. de namen van **boomen**, als: *beuk, eik, iep, berk*. Uitgezonderd zijn: *linde* en *tamarinde* (V.) Ook vrouwelijke namen van vruchten worden mannelijk, wanneer zij als boomnamen worden gebruikt: *een abrikoos, een perzik*.

3°. de namen van **steen**, als voorwerpen beschouwd: *een diamant, een steen*. Als stofnamen zijn zij onzijdig: *het diamant, het kwarts, het hardsteen*.

4°. de namen van **maanden** en **jaargetijden**: *April, zomer, herfst*. Uitgezonderd zijn: *lente* en de samenstellingen met *maand* en *jaar*: *Meimaand* (V.), *voorjaar* (O.).

5°. de namen van **bergen**, als: *Mont-Blanc, Vesuvius, Hekla*.

6°. de namen van **munt**, als: *gulden, stuiver, cent*. Uitgezonderd zijn: *pistool* en *guinje* (V.).

§ 162. Wegens hunnen vorm, veelal ook met inachtneming der beteekenis, zijn mannelijk:

1°. de zaaknamen op **aard, erd**, als: *beiaard* „klok”, *mutsaard* „takkenbos”, *standaard, blafferd* „register”, *mosterd*.

2°. de zaaknamen op **aar**: *lessenaar, lezenaar, kandelaar, boezelaar*.

3°. de woorden op **el** en **er**, wanneer zij, van een werkwoord afgeleid, een werktuig beteekenen; als: *beitel, hevel, sleutel, teugel, vleugel; stoffer, snuiter, gieter, trekker*. Uitzonderingen zijn: *griffel, schoffel* (V.).

4°. de woorden op **em, lm, rm**: *adem, bezem, alsem; helm, halm; storm, vorm*.

Uitzonderingen zijn: *scherm* (O.), *palm* „vlakke hand, lengtemaat, kruid”, (V.) doch *palm* „palmboom, tak” is M., *uniform* V., *helm* „grassoort” V.

5°. de woorden op **ing** en **ling**, wanneer zij geene persoonsnamen

zijn: *gieteling, haring, paling, kruijing, pippeling, penning, zilverling, schelling, krakeling, teerling*.

Zijn zulke woorden stofnamen, dan behooren zij tot het vrouwelijk geslacht: *Men heeft de haring geakaakt en de paling ingelegd*. Doch *honing* (*honig*) is M.

6°. de eenlettergrepige **begripsnamen**, die **werkingen** beteekenen: *loop, slag, val, schop, stoot, houw, stand, lach, zucht, schreeuw*, enz.

Zulke woorden zijn V., wanneer zij een voorwerp beteekenen, dat tot de werking in eenige betrekking staat, bijv.: *val* „muizenval”, *gang* (van een huis), *trap* „wenteltrap”, *schop* (om te scheppen), *greep* „handvat, handvol, mestvork”.

7°. de woorden op **dom**, wanneer zij een' toestand beteekenen: *ouderdom, adeldom, wasdom, rijkdom*. Doch deze woorden zijn O., wanneer zij eene verzameling beteekenen: *menschdom, engelendom, godendom, Christendom, Jodendom*, of een gebied te kennen geven: *hertogdom, vorstendom*. *Adeldom* en *rijkdom* zijn ook als verzamelnamen M. Men onderscheidt: *eigendom* „recht van bezit” M. van *eigendom* „bezitting” O.

§ 163. Wegens hunne beteekenis zijn vrouwelijk:

1°. de namen van **vrouwen**: *Johanna, zuster, grootmoeder* en van **vrouwelijke dieren**, waarnaast eene afzonderlijke benaming voor het mannetje bestaat, als: *duif, geit, ooi*, naast: *doffer, bok, ram*. Bestaat er geen bijzondere naam voor het mannetje, dan kan de diernaam mannelijk of vrouwelijk zijn.

2°. de **stofnamen**, die niet onzijdig zijn: *klei, boter, kaas, melk*. Mannelijke stofnamen zijn er weinig; de voornaamste zijn: *honing, room, wijn; inkt, mosterd* en *azijn*. Het woord *turf* en sommige namen van visschen, als: *visch, haring, paling, kabeljauw, schelvisch, zalm*, zijn M., wanneer zij als voorwerpsnamen; V., wanneer zij als stofnamen voorkomen. Zoo zijn ze M. in: *een driehoekige turf, een dikke paling, twee zalmen, drie visschen*, V. in: *Een schip met lange turf. Hij voerde versehe paling, zalm, visch aan*.

3°. de namen van **bloemen** en **vruchten**: *lelie, tulp, abrikoos, peer, pruim*.

Doch woorden, die eigenlijk eene andere beteekenis hebben en als namen van bloemen worden gebruikt, behouden hun geslacht: *goudenregen* (M.), *leeuwenbek* (M.), *aronskelk* (M.). Doch *eereprijs* is V.

Namen van vruchten op **oen** en **ling** zijn mannelijk: *citroen, meloen, pippeling, kruijing*. Ook de Nederlandsche namen op **el** en **er**: *appel, eikel, aker*; vreemde woorden daarentegen zijn gewoonlijk vrouwelijk: *amandel, komkommer*.

4°. de namen van **vaartuigen**, als: *bark, brik, boot, sloep*. Zoo ook eigennamen van schepen: *Hij is met de Jan de Witt vertrokken*. Doch die, welke op **er** eindigen, zijn M.: *driemaster, boeier, schoener, kotter*. Onzijdig zijn: *fregat, galjoen, jacht*.

5°. de namen der **letters** en **cijfers**, **muzieknoten** en **intervallen**: *eene a, eene zeven, eene as, eene groote terts*. Uitgezonderd: *het octaaf*.

6°. de namen der **muziekinstrumenten**: *trommel, viool, vedel, fluit, klarinet, gitaar, lier, harp*. Doch *doedelzak, horen, triangel* zijn M.; enkele O.

§ 164. Wegens hunnen vorm, soms ook met inachtneming der beteekenis, zijn vrouwelijk:

1°. de woorden, die nog altijd op eene toonlooze **e** eindigen of deze tegenwoordig meestal missen: *genade, koude, zonde; reize, hope, ruste, leere, trouwe*. Uitgezonderd zijn: *vrede* M., *einde* O.

2°. de woorden op **te**, van bijvoeglijke naamwoorden gevormd: *duurte, verte, lengte, hoogte*.

3°. de woorden op **heid** en **nis**: *waarheid, goedheid, bekentenis, droefenis*. *Vullis* is O., doch *vuilnis* V. *Vonnis* is ook O. *Getuigenis* is O. als *het getuigde*, V. als *het getuigen*, in deftigen stijl ook voor *het getuigde*.

4°. de woorden op **ing** en **st**, van werkwoorden gevormd: *wandeling, herdenking, verfraaiing, kunst, gunst, winst*.

Mannelijk zijn: *dienst, last* (uit *lad-st* van *laden*) benevens *twist* van *twi* „twee”, dus „het niet-eens-zijn”.

5°. de woorden op **schap**, wanneer zij een' toestand of eene verzameling beteekenen: *vriendschap, vijandschap, gramschap, vroedschap, de burgerschap, de priesterschap*. Doch beteekenen zij eene waardigheid of een gebied, dan zijn ze O.: *het vaderschap, burgemeesterschap, graafschap*. Zoo ook: *het landschap*. *De Graafschap* (Zutphen) is V. *Gezantschap, genootschap, gereedschap, gezelschap* zijn O.

6°. de woorden met de vreemde achtervoegsels **age, ij, ei, ie, iek, teit**; ook die met de Nederl. achtervoegsels **ie** en **uw**, als: *stellage, plantage, batterij, schilderij, karwei, pastei, harmonie, melodie, bezie, fabriek, muziek, majesteit, sociteit, schaduw, zenuw*.

Bosschage en *personage* zijn O. *Schilderij* is O. in gemeenzamen stijl. *Concilie* en *evangelie* zijn O., *genie* „geniaal mensch, talent” is O., *genie* „wapen” V.

§ 165. Wegens hunne beteekenis zijn onzijdig:

1°. de namen van **dieren**, die de geheele soort aanduiden, wanneer er voor 't mannetje en 't wijfje afzonderlijke benamingen bestaan: *rund hoen, schaap, paard, zwijn* naast *stier* en *koe*, *haan* en *hen*, *ram* en *ooi*, *hengst* en *merrie*, *beer* en *zeug*. Uitgezonderd is *hond* M., naast *reu* en *teef*.

9°. de namen van **jongen van dieren**: *lam, kalf, veulen, kuiken*; uitgezonderd is *bigge*, V.

3°. de **stofnamen**, die niet vrouwelijk of mannelijk zijn: *het diamant, het steen*, bijv. *hardsteen, lei, goud, zilver*. Opmerking verdienen: *band, bever, doek, draad, hermelijn, sabel*, die als voorwerpsnamen M., *balein, kurk, koraal, pleister, poeder, schildpad*, die als zoodanig V. zijn.

4°. de namen van **landen, gewesten, steden en dorpen**: *het Nederland der 17e eeuw, het machtig Amsterdam*. Doch de namen van landstrecken, welke steeds 't lidwoord *de* bij zich hebben, zijn V.: *de Veluwe, de Betuwe, de Krim, de Vuursche, de Lemmer*. Daarentegen blijven plaatsnamen, waarvan 't lidwoord een deel uitmaakt, O.: *het bloeiende Den Haag*.

5°. de meeste **verzamelnamen**: *bosch, woud, heer, leger*; vooral die, welke een bepaald aantal voorwerpen beteekenen: *paar, dozijn, gros, snees (20), schok (60), het honderd*, enz. *Trits* is V.

6°. de verkleinwoorden: *huisje, baaltje, riempje, kannetje, boekse, kindeken, ezelkijn, bloemelijn*.

Doch de verkleinwoorden op **el**, wier oorspronkelijke beteekenis niet meer wordt gevoeld, zijn M. of V., naarmate de grondwoorden M. of V. zijn. Zoo zijn *eikel, beukel, droppel, knokkel*, M. en *kruimel, mazel, pukkel, trommel*, V. evenals hunne grondwoorden.

7°. sommige woorden, die met geringschatting of medelijden gebezigd worden: *heer, mensch, manspersoon, vrouwspersoon, vrouwmensch*. Vergelijk nog: *de soort* (V.) en *het soort, de ure en het uur, de oogenblik* (M.) en *het oogenblik, de school*, (V.) en *het school, de schilderij en het schilderij, de figuur* (V.) en *het figuur*, bijv. in: *een zot figuur maken*.

§ 166. Wegens hunnen vorm, gedeeltelijk ook met onderscheiding der beteekenis, zijn onzijdig:

1°. de woorden op **dom**, wanneer zij een gebied of eene verzameling beteekenen. (Zie § 162, 7°.)

2°. de woorden op **schap**, wanneer zij eene landstreek of eene waarheid aanduiden. Ook enkele woorden, die eene verzameling beteekenen. (Zie § 164, 5°.)

3°. de woorden op **sel**: *haksel, blauwsel, schepsel, deksel, beletsel*. Uitgezonderd is *stijfsel*, V.

4°. de verzamelnamen met het voorvoegsel **ge** en het achtervoegsel **te**: *geboomte, gebladerte, gevogelte*. Ook die, welke 't achtervoegsel missen: *gebroed, gepeupel, gevolg*.

5°. de stammen van werkwoorden, die afgeleid zijn door middel van de voorvoegsels **be, ge, ont** en **ver** of onscheidbaar zijn samengesteld met een bijwoord: *begrip, geloof, ontzag, verwijt, onderhoud, overleg, misbruik*. Uitgezonderd zijn: *ontvang, verkoop*, M. (Verg. § 162, 6°.)

6°. de stammen van werkwoorden, voorzien van 't voorvoegsel **ge**: *geloop, gedraaf, gejuich*.

7°. alle woorden, die, geene zelfstandige naamwoorden zijnde, als zoodanig worden gebruikt, bijv.: *het leven, het eten, het goede en kwade, het hoe of waarom?*

Uitgezonderd zijn natuurlijk de bijvoeglijke naamw., die als persoonsnamen worden gebruikt; deze zijn M. of V.

§ 167. Opmerking verdienen de volgende woorden, die een verschillend geslacht hebben met verschil van beteekenis:

- beet*, van: bijten, M.; beetwortel, V.
buis, pijp en haringbuis, V.; kleedingstuk, O.
dam, waterkeering, M.; in het damspel, V.
das, dier, M.; kleedingstuk, V.
els, boom, M.; priem, V.
fortuin, geluksgodin, geluk, V.; vermogen, O.
hof, tuin, M.; van een' vorst, O.
hoop, stapel, M.; verwachting, V.
kant, rand, M., stofnaam, V.
katoen, O., doch als *ruwe katoen*, V.
keel, lichaamsdeel, M.; in de wapenkunde, O.
kiel, kleedingstuk, M.; van een vaarttuig, V.
koppel, band, M.; paar, O.
krop, lichaamsdeel, M.; salade, V.
maal, keer, reiszak, V.; maaltijd, soms ook: keer, O., (*ditmaal, ten tweeden male*).
maat, makker, M.; van: meten, V.
muil, bek, M.; schoeisel, V.
palet, bij 't kaatsen, V.; van den schilder, O.
pas, schrede, bergpas, paspoort, M.; oogenblik, O.
patroon, persoonsnaam, M.; van 't geweer, V.; model, O.
pekkel, zoutoplossing, V.; figuurl. voor *zee*, O.
pink, van de hand, M.; vaarttuig, V.; jong rund, M. of V.
pistool, geweer, V. of O.; munt, V.
pit, kern, V.; merg, O.
post, persoonsnaam, ambt, standplaats, M.; postkantoor, posterijen, V.
punt, spits, leesteeke, V.; andere bett., O.
rijm, rijp, M.; in verzen, O.
sabel, diernaam, M.; zwaard, V.; bont en in de wapenkunde, O.
schrift, het geschrevene, O.; H. Schrift, V.
sneeuw, letterlijk, V.; figuurlijk voor *blankheid*, O.
spits, punt, V.; in: het *spits* afbijten, het *spits* bieden, O.
stof, waarvan iets gemaakt wordt, V.; andere bett., O.
teen, van den voet, M.; takje, V.
traan, in de oogen, M.; vetstof, V.
vlek, *vlak*, smet, V.; vlakke en gehucht, O.
vorst, persoonsnaam, M.; koude en bovenrand van 't dak, V.
want, handschoen, V.; touwwerk, O.
wacht, persoonsnaam, M., andere bett., V.
zegen, heil, M.; vischnet, V.
zwam, plantnaam, V., stofnaam, O.
West en *Oost*, windstreek, O.; West- en Oost-Indië, V.

Bovendien zijn de woorden: *gang*, *grauw*, *griep*, *hak*, *kamp*, *knip*, *kluij*, *rol* (aan den *rol* zijn), *schop*, *slag*, *streek* „list”, *trap*, *val*, *wip*, *zucht* als begripsnamen (namen van werkingen) mannelijk, doch:

gang, van een huis, V.

grauw, gemeen, O.

greep, handvat, handvol, mestvork, V.

hak, hiel, V.

kamp, legerplaats, O.; als veld, M.

knip, vogelknip, V.

kluif, klauw, V.

rol, eene *rol* papier, eene *rol* spelen, V.

schop, spade, schommel, V.

slag, soort, knip, O.

streek, strijking, landstreek, V.

trap, voorwerpsnaam, V.; (*trap* „graad” is M.)

val, muizenval, enz., V.

wip, werktuig, V.

zucht, ziekte, V.: *geelzucht*, *waterzucht*; ook: verlangen: *cerzucht*, *geldzucht*.

§ 168. Zonder verschil van beteekenis hebben een verschillend geslacht: *fruit*, *gordijn*, *hars*, *mud*, die V. en O. worden gebruikt.

Bovendien zijn: *gaard*, *stond*, *tred*, *schred*, M.; *gaarde*, *stonde*, *trede*, *schrede*, V.

Nog lette men op: *keten* (V.), *ketting* (M.), *baak* (V.) *baken* (O.), *spaander* (M.), *spaan* (V.), *zadel* (M. of O.), *zaäl* (O.).

§ 169. Van verschillende woorden is het geslacht in den loop der tijden gewijzigd. Soms is het oudere geslacht in enkele uitdrukkingen nog bewaard gebleven. Dit is 't geval bij: *beest*, V. in „de beest spelen”, *dood*, V. in „ter dood brengen”, enz. *nood*, V. in „ternauwernood”, *nacht*, V. in „te middernacht”, *tijd*, V. „ter rechter tijd”, enz. Andere, die vroeger op eene *e* eindigden, heeft men daardoor wel eens verkeerdelijk voor V. aangezien; dit is het geval bij *harte* en *oore*, oorspr. O., doch V. in „ter harte nemen” en „ter oore komen”, alsmede bij *naam* en *wil*, oorspr. M., doch V. in „ter goeder naam en faam” en „ter wille van”. *Maal* is oorspr. O., vandaar nog: „ten tweeden male”, „ditmaal”. *Prooi* is altijd V. geweest; toch leest men meermalen, waarschijnlijk in navolging van „ten buit”, „ten prooi”; zoo ook was *loop* M. en toch zegt men „terloops”. Naast *weg*, M. bestond vroeger ook een vorm *wege*, V. vandaar misschien „halverwegen”. *Wereld*, oorspr. V., werd wel eens voor M. gehouden, vandaar nog: „'s werelks loon”, enz.

§ 170. Gemeenslachtige zelfstandige naamwoorden zijn die namen van personen of dieren, welke mannelijk of vrouwelijk zijn, naarmate zij mannelijke of vrouwelijke wezens beteekenen: *erfgenaam*, *gade*, *gast*, *getuige*, *gids*, *maag*, *lidmaat*, *peet*, *persoon*, *verwant*, *wees*; de samenstellingen met *genoot*: *echtgenoot*; de woorden op *ling*: *lieveling*, *leerling*, benevens de diernamen *hokkeling* „eenjarig kalf”, *pink*, *tortel*. *Jongeling*, *ouderling* en *gieteling* „meerle” daarentegen zijn mannelijk, schoon de beide eerste voorheen ook gemeenslachtig waren. *Bode* is meestal mannelijk; *dienstbode*

is gemeenslachtig; voor vrouwelijke boden gebruikt men ook: *bodin* en *bodes*.

Soms voegt men achter gemeenslachtige persoonsnamen eene toonlooze *e*, wanneer zij vrouwelijk zijn: *echtgenoot*e, *weeze*, *vreemdelinge*, *erfgename*.

§ 171. Zelfslachtige zelfstandige naamwoorden heeten die diernamen, welke steeds of mannelijk, of vrouwelijk worden gebezigd, zonder dat men 't natuurlijk geslacht in aanmerking neemt. Hiertoe behoort ook *mensch*, M.

Zoo zijn altijd mannelijk: *arend*, *das*, *eland*, *haai*, *kabeljauw*, *olifant*, *valk*, *vos* en *zwaan*; altijd vrouwelijk: *eend*, *kraai*, *mug*, *muis*, *vlieg*, *wesp*, *zwaluw*. Gelijk men ziet, zijn de eerste voorbeelden namen van sterke dieren, de laatste die van kleinere, zwakkere. Doch vrouwelijk zijn ook: *gans*, *raaf*, *slang*, en mannelijk: *baars*, *nachtegaal*, *spreeuw*, *vink*, *kikvorsch* en *mol*.

§ 172. Aangaande het geslacht der samengestelde zelfstandige naamwoorden geldt de regel, dat zij 't geslacht van 't laatste deel der samenstelling bekomen, mits het samengestelde woord eene soort aanduidt van 'tgeen in dat laatste deel wordt genoemd: *tuindeur*, *geboortegrond*, *hondenhok*.

Wordt aan deze voorwaarde niet voldaan, dan kan dus het geslacht van de samenstelling even goed een ander zijn dan dat van 't laatste deel.

Hieruit volgt, dat geene uitzondering op den regel maken:

a. de zelfstandige naamw., die den persoon aanduiden, welke datgene bezit, wat de samenstelling beteekent, benevens de samenstellingen, waaraan geheele zinnen ten grondslag liggen, als: *platvoet*, *roodhuid*, *zotskap*, *lachebek*, *melkmuil*, *brekespel*, *weetniet*, *durfniel*, *stokebrand*. Deze woorden zijn M., wanneer zij alleen mannen, M. of V., wanneer zij ook vrouwen kunnen beteekenen.

b. de woorden: *vierkant*, *zeskant* (O.), die geene soort van *kant* beteekenen; *roodvonk* (O.), dat geene soort van *vonk* is; *oogenblik* (O.), dat de tijdruimte beteekent, welke noodig is voor een' blik der oogen; *hutspot*, dat V. is als stofnaam; *voorschoot* (O.), dat geene soort van *schoot* beteekent; *wolfsklauw*, *slangenwortel*, *eereprijs*, die V. zijn als plant- of stofnamen. Zoo is *maankop* alleen mannelijk, wanneer het de zaaddoos van de papaver beteekent; als plantnaam is het V.; als naam van een slaapwekkend middel O. *Booswicht* is als mansnaam M.

Daarentegen zijn werkelijke uitzonderingen: *kerkhof* (O.), oorspronkelijk *hof* „tuin, beslotene ruimte” om de kerk en *tijdstip* (O.) naast *stip* (V.).

II. GETAL.

§ 173. Door getal verstaat men bij de zelfstandige naamwoorden en zelfstandige voornaamwoorden den vorm, welke aanduidt, of er met het naamwoord één of meer zelfstandigheden worden bedoeld. Er zijn twee getallen: het enkelvoud en het meervoud: *man*, *mannen*; *ik*, *wij*.

De bijvoeglijke naamwoorden en bijvoeglijke voornaamwoorden, lidwoorden

en sommige telwoorden nemen verschillende vormen aan, naarmate zij bij een enkel- of meervoudig zelfstandig naamwoord behooren; aan deze vormen geeft men mede den naam van getallen.

Bij de werkwoorden heeten getallen de vormen, die deze woorden aannemen, naargelang zij bij een enkel- of meervoudig onderwerp behooren.

Hieruit volgt dus, dat de getalvormen een uitvloeisel zijn der beteekenis van de zelfstandige naamwoorden en zelfstandige voornaamwoorden.

§ 174. Alleen in 't enkelvoud komen voor:

1. de eigennamen, omdat zij slechts ééne zelfstandigheid vertegenwoordigen: *Willem, Karel de Groote, de Rijn, Amsterdam*. De namen van *volken, gebergten* en *eilandengroepen* zijn soortnamen; vandaar dat zij in 't meervoud kunnen staan: *de Franschen, de Alpen, de Cycladen*. (Verg. § 106)

Worden de eigennamen echter als soortnamen gebruikt, dan kunnen zij in het meervoud voorkomen: *de Otto's van Duitschland, de beide Egmondten, de Trompen en De Ruyters leven nog!*

2. woorden, welke niet tot de eigennamen behooren, doch zelfstandigheden beteekenen, waarvan er geene tweede bestaat: *het heelal, de onderwereld, de hel, het zuiden*, enz. Dat deze woorden niet tot de eigennamen kunnen gerekend worden, is duidelijk, wanneer men opmerkt, dat geene zelfstandigheid een' eigenaam heeft, tenzij daarnaast een soortnaam bestaat.

3. de stofnamen, wanneer zij als zoodanig worden gebruikt: *goud, boter, klei, water*.

Worden zij als voorwerpsnamen gebruikt, of moeten zij verschillende soorten der stof aanduiden, dan laten zij natuurlijk het meervoud toe: *ijzers, glazen, houten, waters, zouten, zuren, wijnen, vleezen*.

4. de verzamelnamen, wanneer zij den aard van stofnamen hebben: *Er was veel vee aan de markt. Er is volk in den winkel*. Zoo ook: *kroost, loof, huisraad*, enz.

Doch hebben zij den aard van soortnamen, d. i. duiden zij eene begrensdte verzameling aan, waarnaast eene dergelijke kan bestaan, dan komen zij in 't meervoud voor: *kudden, volken, legers, benden*.

5. de begripsnamen: a. wanneer zij een begrip inhouden, dat als een geheel wordt opgevat, d. i. waarnaast men zich in of bij dezelfde zelfstandigheid niet eene of meer gelijknamige hoedanigheden, toestanden of werkingen kan voorstellen, als: *braafheid, godsvrucht, luiheid, onschuld, gezondheid, voorspoed, heil, armoede, rijkdom, arbeid, begin, haat, loop, spot, twijfel*, enz. b. wanneer zij eene collectieve beteekenis hebben, als: *gejuich, geschreeuw, kunde, kennis, weder*, enz.

Beteekenen ze daarentegen eene hoedanigheid, toestand of werking, waarnaast men zich wel eene gelijknamige hoedanigheid, enz. kan denken, dan kunnen ze ook in 't meervoud voorkomen: *dengden, ondengden, schoonheden, gebreken, ziekten, ongelukken, rechten, toestanden, slagen, houwen, steken, handelingen*, enz.

Sommige begripsnamen hebben naast zich andere, welke dezelfde werkingen of toestanden beteekenen en die toch wel in 't meervoud kunnen voorkomen. Zij verhouden zich dan tot de laatste als een geheel of verzameling tot de deelen: *genot—genietingen; spot—spotternijen; twijfel—twijfelingen; kunde—kundigheden; zegen—zegeningen; gedrag—gedragingen*. Vergelijk ook *gebrek* „armoede” en *gebreken*, *rijkdom* en *rijdommen*.

Worden begripsnamen tot namen van werkelijke zelfstandigheden, dan richten zij zich in dezen naar de soort, waartoe zij gaan behooren: *hoogten, verhevenheden, gangen, wandelingen, gezichten, lasten*, enz.

§ 175. Alleen in het meervoud worden gebruikt: *voorouders, lieden, gebroeders, gezusters, gelieven, bescheiden* „geschriften”, *inkomsten* „ontvangsten”, *mazelen, metten, hersenen, kosten, onkosten, onlusten, verzenen; Alpen, Pyreneeën*, enz.

Zeden komt meestal in 't meerv. voor; *zede* wordt nochtans gebruikt in de bet. van *gewoonte, gebruik*: *Ik hield mij in dit geval om hun te believeen aan de oude zede*. Van *pokken* is mede 't enkelvoud in gebruik. 't Enkelv. *kost* komt voor in: *ten koste van*. Ook van *ouders* is 't enkelv. gebruikelijk in de uitdrukkingen: *van ouder tot ouder, van ouder tot kind*. Men vindt het ook buiten deze uitdrukkingen: *Het is hard voor een' ouder, wanneer zijne goede bedoelingen miskend worden. Zoo lig dan, boei, mij aangesmeed van een bedrogen ouder*. (St.) Het enkelvoud van *aanstallen* komt zeer weinig, dat van *toebereidselen* en *tegenheden* bijna nooit voor. *Metten* „morgendienst bij de Katholieken”, schoon eigenlijk enkelvoud, werd al vroeg als meervoud aangemerkt; het komt voor in: *Korte metten maken met iets* „weinig omslag met iets maken”, *icmande metten lezen* „scherp doorhalen”. *Verzenen* leest men in den Statenbijbel: *Het is u hard, de verzenen tegen de prikkels te slaan*. Ook 't enkelv. *verzen* wordt er gevonden.

III. NAAMVAL.

§ 176. De zelfstandige naamwoorden en zelfstandige voornaamwoorden kunnen in verschillende betrekkingen in den volzin voorkomen. Zoo komt *huis* in: *Het huis is hoog, de heer des huizes. Heil zij dezen huize! Ik heb mijn huis verkocht*, telkens in eene andere betrekking voor. Ter aanduiding dezer betrekkingen dienen verschillende vormen der genoemde woorden; die vormen heeten naamvallen.

Niet elke betrekking wordt door een' eigen vorm aangeduid. Dit is gedeeltelijk het gevolg van de groote overeenkomst tusschen verschillende betrekkingen, die maakte, dat men daarvoor denzelfden vorm gebruikte, gedeeltelijk van het afslijten der buigingsuitgangen.

De bijvoeglijke naamwoorden, bijvoeglijke voornaamwoorden, lidwoorden en sommige telwoorden nemen mede verschillende vormen aan, naargelang het zelfstandig naamwoord, waarbij zij behooren, in den een' of anderen naamval staat. Deze vormen worden ook naamvallen geheeten.

§ 177. Bij enkele zelfstandige naamwoorden in verbinding met het lidwoord, zoo ook bij enkele voornaamwoorden, onderscheidt men tegenwoordig nog vierderlei vorm als 't gevolg van de betrekking dier woorden in den zin. Zoo heeft men bij 't zelfstandig naamwoord *dag*: *de dag, des daags, ten* (= te den) *dage, den dag*, bij 't voornaamwoord *zij*: *zij, hunner, hun, hen*. Vandaar dat men in 't Nederlandsch nog steeds vier naamvallen aanneemt, welke den naam dragen van nominatief, genitief, datief en accusatief of 1^{en}, 2^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval.

Behalve deze vier naamvallen onderscheidt men ook den vocatief als den vorm van 't naamwoord, dat als de naam van den aangesproken persoon voorkomt. Daar dit naamwoord echter steeds buiten den volzin staat (Verg. § 4), kan men slechts in oneigenlijken zin zeggen, dat het een naamval heeft. De vocatief is steeds gelijk aan den nominatief: *Beste vriend! Goede God!*

§ 178. Een naamwoord staat in den 1^{en} naamval:

1°. wanneer het voorkomt als onderwerp: *Dit huis wordt al mooi oud.*

2°. wanneer 't het naamwoordelijk deel van 't gezegde uitmaakt: *Willem is een brave jongen. Hij blijft maar steeds de oude knecht.*

3°. wanneer het als bijstelling of bepaling van gesteldheid bij een naamwoord in den 1^{en} naamval behoort: *God, de Vader aller menschen, zal ook voor u zorgen. Dit is Amsterdam, de hoofdstad van Nederland. Als de naaste bloedverwant van dien bankier erfde hij diens kolossaal vermogen.*

Onder de bepalingen van gesteldheid bij een' eersten naamval lette men op 't zelfstandig naamwoord, dat bij den lijdenden vorm behoort der overgankelijke werkwoorden, die in den bedrijvenden vorm naast het lijdend voorwerp nog eene bepaling van gesteldheid hebben: *Willem I wordt door ons Vader des Vaderlands genoemd, door Koning Filips echter werd hij een oproermaker gescholden.* Immers deze naamwoorden geven dan de gesteldheid des onderwerps te kennen.

Wordt zulk eene bepaling van gesteldheid door een voorzetsel voorafgegaan, dan staat zij natuurlijk in den accusatief: *Hij werd voor den dader gehouden. Hij was tot eersten opzichter over dat werk aangesteld.*

§ 179. Een naamwoord staat in den 2^{en} naamval:

1°. wanneer het den oorsprong of de afkomst beteekent eener andere zelfstandigheid (genitief van oorsprong): *Jacobs nageslacht, de stamvader der Israëlieten, Vondels hekeldichten, de schrijver dezer werken, de ontwerper dezer plannen, de plannen dier ingenieurs.*

2°. wanneer het den bezitter of de bezitting beteekent eener andere zelfstandigheid (genitief van bezit): *De tuin mijns ooms, de eigenaar dezer villa, de heer des huizes, Moeders verjaardag, het huis des Heeren.* Hierbij sluit zich nauw aan het geval, dat de genitief een kenmerk van de bepaalde zelfstandigheid uitdrukt, als in: *de dag zijns vertreks, de eeuw der spoorwegen, de plek des onheils, de plaats zijner geboorte, enz.*

3°. wanneer het eene stof of als zoodanig voorgestelde verzameling, hoedanigheid of werking beteekent, waarvan eene zekere hoeveelheid wordt opgegeven (verdeelingsgenitief): *eene bete broods, eene teug wijns, eene menigte volks, eene som gelds, een hoop menschen, wat moois, iemand vreemds, niemand anders, een uur loopens, eenige oogenblikken peinzens, veel werks, meer arbeids, weinig goeds, gelds genoeg.*

Wanneer de *s* aan 't einde dezer woorden niet meer wordt gebruikt, als in: *eene teug water, een stuk brood, een hoop volk*, staat 't naamwoord natuurlijk niet meer in den 2^{en} naamval; het behoort dan eigenlijk in den 4^{en} naamval te staan. Deze naamval toch vervangt den 2^{en} overal, waar de buigingsuitgang is afgesloten. (Zie § 179, 5° en § 181, 4° en 5°) Intusschen plaatst men het ook wel in denzelfden naamval als het voorafgaande substantief, zoodat men schrijft: *Een glas goede wijn is gezond en Hij dronk een glas rooden wijn uit.*

4°. wanneer het dient als bepaling bij den naam eener werking, waarvan het of het onderwerp, of het voorwerp uitmaakt (onderwerps- en voorwerpsgenitief): *De regeering dezer vorsten, het geloei der kocien, de loop der rivier, de afpersingen der vijandelijke legers, de straf des Hemels; — het gezicht dezer weilanden, het gebruik der vuurwapenen, het snijden der boterhammen, de straf dier boosdoeners.*

5°. wanneer het als oorzakelijk voorwerp voorkomt bij een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord (genitief van oorzaak). Men zegt dan, dat die werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden den 2^{en} naamval regeeren. Die werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden zijn: *gedenken, zich ontfermen, zich erbarmen, zich aantrekken, zich schamen; bewust, deelachtig, gedachtig, indachtig, machtig, meester, moede, kundig, vol, waard, waardig, onwaardig, zat, zeker.*

Aangaande dezen genitief val op te merken, dat hij in de meeste gevallen verouderd is en daarom alleen in deftigen stijl voorkomt. In meer gemeenzamen stijl wordt hij vervangen door den 4^{en} naamval of door eene bepaling met een voorzetsel. De grenslijn tusschen bijvoeglijke naamwoorden, die een' genitief en die, welke een' accusatief regeeren, is dan ook niet scherp te trekken (Vgl. § 181, 5°): *Het briefje was met potlood geschreven en hield de verzekering in, dat men zijns (zijner) gedacht.* (Sch.) *Na den dood zijns vaders was er geen festijn meer in het steenen huis gevierd; dat gedacht hij te dezer ure.* (Sch.) *Erbarm (ontferm) u onzer ellende (over onze ellende).* *Niemand trok zich der (de) verlaten kinderen aan.* *Ik heb mij mijner armoede nooit geschaamd.* (P.) *Hij at droog brood en schaamde 't zich.* (St.) *De Schot was zich zijner onschuld bewust.* (Sch.) *Zij was het zich bewust geworden.* (Sch.) *Hij was onbewust van 't nakend gevaar.* *Opdat gij der (de) Goddelijke natuur deelachtig zoudt worden.* (Stb.) *En Petrus werd indachtig des woords (het woord) des Heeren.* (Stb.) *De Heer is onzer gedachtig geweest.* (Stb.) *Opdat gij 't gedachtig zijt en u schaamt.* (Sch.) *Hij was wachters moede*

(Sch.) (Vergelijk hiermede: *Hij was 't wachten moede* = *Het wachten vervoelde hem*). *Wij konden nauwelijks der boot (de boot) machtig worden.* (Stb.) *Hij was zijns zelfs (zich zelf) niet langer meester.* (Stb.) *Hij was der zake kundig (een deskundige.)* *Zijne melkvaaten waren vol melks.* (Stb.) *En ziet, de berg was vol vurige paarden. Het land is vol van bloed.* (Stb.) *Het is der moeite (de moeite) niet waard. De arbeider is zijns loons waardig.* (Luc. X : 7) en: *De arbeider is zijnen loon waardig.* (I Tim. V : 18.). *Abraham was oud en der dagen zat. Staat hij op, zoo is men des levens (zijn leven) niet zeker.* (Stb.) *Schuldig komt met een' tweeden naamval voor in de uitdrukking: des doods schuldig;* dit is echter geen genitief van oorzaak.

6°. in vele bijwoordelijke bepalingen (bijwoordelijke genitief): *des daags, des nachts, des zomers, onverrichter zake, langzamerhand, goedsmoeds, heelhuids, barrevoets.*

In een paar uitdrukkingen komt nog een naamwoord in den separatieven genitief (2^{en} naamval van scheiding) voor; hij duidt de zelfstandigheid aan, waarvan eene andere is verwijderd: *Hij is dezer wereld overleden, afgestorven. Huig de Groot zwierf balling's lands in den vreemde om.* (P.)

§ 180. Een naamwoord staat in den 3^{en} naamval:

1°. wanneer het als belanghebbend voorwerp voorkomt bij een overgankelijk of onovergankelijk werkwoord, of bij een bijvoeglijk naamwoord. Het duidt dan de zelfstandigheid aan, tot wier voor- of nadeel de werking plaats heeft of de hoedanigheid bestaat (datief van voor- of nadeel): *Geef mij die sleutels eens aan. De wind ontrukte den boom een' tak. 't Is ons recht aangenaam, u te zien. 't Is ons leed, u niet te kunnen helpen.*

Onovergankelijke werkwoorden, die een' derden naamval regeeren, zijn: *gelijken, slachten, gelukken, bevallen, behagen, ontvallen, ontvluchten, overkomen*, enz. — Bijvoeglijke naamwoorden, die een' derden naamval regeeren, zijn: *aangenaam, onaangenaam, lief, leed, voordeelig, nadeelig, vreemd, bekend, duidelijk, duister, trouw, ontrouw, gelijk, ongelijk*, enz.

Ten opzichte dezer werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden moet worden opgemerkt, dat *baten, schaden* en *gehoorzamen*, schoon zij den datief regeeren, evenals overgankelijke ww. in den lijdenden vorm kunnen worden gebruikt; dat verschillende werkwoorden, die voorheen den datief regeerden, tegenwoordig, nu de derde en vierde naamval in de meeste gevallen aan elkander gelijk zijn geworden, soms of steeds als overgankelijke worden behandeld, bijv.: *volgen, opvolgen, navolgen, naloopen, nazitten, naderen, ontmoeten, toejuichen, toespreken, voorbijgaan*, enz.; dat *waard* alleen in den zin van *dierbaar* een' datief bekomt. (Verg. § 148. b)

2°. wanneer het de zelfstandigheid aanduidt, die de bezitter is van eene andere in den zin genoemde zelfstandigheid (datief van bezit): *De tranen rolden het kind langs de wangen. Breek u het hoofd toch niet met die dingen!*

Deze datief kan vervangen worden door den genitief van 't zelfstandig naamwoord of door een bezittelijk voornaamwoord. Dat die genitief of dat bez. vnw. intusschen niet geheel dezelfde beteekenis heeft als de datief, blijkt uit de vergelijking van: *Hij drukte mij de hand* en *Hij drukte mijne hand. Hij kijkt mij telkens op de vingers* en *Hij kijkt telkens op mijne vingers.* Het naamwoord in den datief wijst hier ook wel degelijk den belanghebbenden persoon aan.

3°. wanneer het eene zelfstandigheid aanduidt, die als belangstellende bij zekere werking of zekeren toestand optreedt: *Dat is me eene drukte! En daar vangt je 't leven aan!* (De G.)

4°. wanneer het eene bijstelling of bepaling van gesteldheid is bij een naamwoord in den derden naamval: *Wij danken zijn vader, dien edelmoedigen man, onze redding. Ik zal dit uw' oom, als uwen voorgd, mededeelen.*

§ 181. Een naamwoord staat in den 4^{en} naamval:

1°. wanneer het als lijdend voorwerp voorkomt: *Ik heb hem dikwijls gezien.* Verschillende werkwoorden, die voorheen onovergankelijk waren, worden tegenwoordig als overgankelijke gebruikt. (Verg. § 180) Vandaar ook, dat sommige werkwoorden beurtelings met een lijdend of een oorzakelijk voorwerp voorkomen, bijv.: *iets beginnen* en *aan iets beginnen*, *iets vreezen* en *voor iets vreezen*, *iets hopen* en *op iets hopen*, *iets vragen* en *naar iets vragen*, *iets gelooven* en *aan iets gelooven*, enz.

2°. wanneer het door een voorzetsel wordt voorafgegaan: *Wij jagen niet naar geld of goed. Is hij reeds bij u geweest?*

Daar vele voorzetsels voorheen den 3^{en} naamval regeerden, vinden wij in verscheidene uitdrukkingen, uit vroegeren tijd overgebleven, nog den datief na voorzetsels: *te goeder ure*, *met dien verstande*, *in gemoede*, *uit dien hoofde*, *van goeden huize*, *onder eede*, *bij monde*, enz. In enkele uitdrukkingen als: *binnenslands*, *binnenskamers*, *buitensdijs*, *tusschen-deks*, *voorshands*, *ondershands* komt een schijnbare genitief voor; deze vormen zijn ontstaan door de aanhechting der zoogenaamde bijwoordelijke s (Verg. de Vorming der Bijwoorden).

3°. wanneer het voorkomt als bijwoordelijke bepaling van tijd, plaats, hoeveelheid (maat, gewicht en prijs) en omstandigheid: *Den ganschen morgen bleef hij weg. Dezelfde krankheid doodde den eigen dag, zijn gade met den zoon.* (St.) *Hij liep het bosch door, reisde het land rond, reed de brug over. Hij kwam de deur in, klom de trap op en trad het vertrek binnen. Mijn vennoot joeg hem in de eerste week het magazijn uit, het kantoor af, de straat op.* (P.) *Hij is dertig jaar oud. Deze plank is drie duim dik. Twee dagen lang zagen wij hem. Het pak woog tien pond, was tien pond zwaar. Dit boek kost drie gulden, is drie gulden waard. Een pond boter gold acht stuivers. Maximiliaan van Egmond stierf, zooals het een' ridder past, het zwaard aan de heup, den mantel om de schouders, het gulden vlies op de borst.* (P.)

De bepalingen van tijd geven of eene tijdruimte, of een tijd-

punt te kennen; de bepalingen van plaats drukken of den doorloopen afstand uit, of de zelfstandigheid, die de grens der beweging uitmaakt.

Men merke tevens op, dat de bepalingen van plaats voorkomen bij werkwoorden, die eene beweging te kennen geven en scheidbaar samengesteld zijn met een bijwoord.

4°. wanneer het als bijstelling of bepaling van gesteldheid voorkomt bij een naamwoord in den 4^{en} naamval: *'k Vertel van Sinterklaas en van een' braven ambachtsman, den armen Huibertbaas.* (St.) *Ik beschouw hem als den bewerker van dit onheil.*

Ten opzichte der bepalingen van gesteldheid merke men op, dat bij verschillende werkwoorden het lijdend voorwerp steeds door zulk eene bepaling, die dan natuurlijk ook in den 4^{en} naamval staat, wordt gevolgd. Zulke werkwoorden zijn: *noemen, heeten, achten, rekenen, schatten, doopen, vinden, maken, prijzen, schelden*, bijv.: *Ik acht, reken het mijnen plicht, u te waarschuwen. Ik noem, heet het eene misdaad, zoo te handelen. Zij schelden ons wild woelwater, schoon zij stouten schalk meenen.* (P.) *Men prees hem den redder des vaderlands. Men doopte hem Willem. Ik vind dien Jan een' naren jongen. Graaf hebben ze hem gemaakt.* (Sch.)

Wanneer zulke werkwoorden het lijdend voorwerp en de bepaling van gesteldheid verbinden door 't voegwoord *als*, staat die bepaling natuurlijk ook in den 4^{en} naamval: *Men stelde hem aan als eersten opzichter. Men prees hem als den redder des vaderlands.* Soms wordt de bepaling van gesteldheid door een voorzetsel voorafgegaan: *Men hield hem voor den dief. Men stelde hem aan tot eersten opzichter over dat werk.*

Eene enkele maal gebeurt het, dat een 2° naamval eene bijstelling bij zich heeft; deze wordt dan in den 4^{en} naamval gezet: *Dit zijn de psalmen Davids, den koning van Israël.* Toch hoort men nog in kanselstijl: *de liefde Gods, des Vaders*, waarin de bijstelling in den tweeden naamval staat.

5°. Behalve de bijvoeglijke naamwoorden, die voorheen den 2^{en}, doch thans meestal den 4^{en} naamval regeeren, zijn er ook enkele, die in de tegenwoordige taal steeds eene bepaling in den vierden naamval bij zich hebben. Zij zijn: *bijster, getroost, gewoon, gewend, gewaar, kwijt, veilig, schuldig, verschuldigd*: *Wij waren het spoor bijster. Hij was zijn lot getroost. Ik ben die drukte niet gewoon (gewend). Wij werden u van verre reeds gewaar. Nu ben ik al mijn geld kwijt. Men is hier zijn leven niet veilig. Hij is mij nog eene groote som gelds schuldig. Ik was die hartelijke ontvangst verschuldigd aan zijne warme aanbeveling.*

Men houde intusschen in 't oog, dat ook deze accusatieven oorspronkelijk genitieven waren; vandaar dat zij dezelfde beteekenis hebben als de vroeger besproken genitieven van oorzaak en dus ook het oorzakelijk voorwerp uitmaken.

IV. TRAPPEN VAN HOEDANIGHEID OF VERGELIJKING.

§ 182. Door trappen van hoedanigheid of vergelijking verstaat men de verschillende vormen der bijvoeglijke naamwoorden, die aanduiden, in welken graad de hoedanigheid in de zelfstandigheid aanwezig is of daaraan wordt toegekend. Er zijn drie trappen van hoedanigheid: de stellende, de vergrootende en de overtreffende trap.

§ 183. De stellende trap is de vorm des adjectiefs, die aanduidt, dat de hoedanigheid zonder vergelijking eenvoudig aan de zelfstandigheid wordt toegekend of daarin aanwezig is: *Een hevige storm. De storm was hevig.*

Wel wordt deze vorm ook gebruikt, wanneer men zelfstandigheden ten opzichte eener hoedanigheid met elkander vergelijkt, doch de uitkomst der vergelijking wordt dan door bijwoorden uitgedrukt: *Hij is even groot als uw vader. Hij is minder rijk dan zijn neef.*

§ 184. De vergrootende trap is de vorm des adjectiefs, die aanduidt, dat eene hoedanigheid in eene grootere mate in eene zelfstandigheid aanwezig is of daaraan wordt toegekend, dan ééne of meer andere.

De vergrootende trap wordt gebruikt:

a. praedicatief, wanneer de hoofdzin gevolgd wordt door een' vergelijkenden bijzin. Zoo deze laatste ontbreekt, wordt hij er toch bij ondersteld: *Jan is ouder dan Willem. Hij is ook ouder dan zijne neven. In Januari kan men reeds zien, dat de dagen langer worden. De lucht werd telkens donkerder.*

b. attributief, wanneer het zelfstandig naamwoord zonder lidwoord voorkomt, of door *een* of *geen* wordt voorafgegaan: *Grooter opgewondenheid heb ik nooit gezien. Een ouder broeder van hem is bij de posterijen geplaatst. Er is geen beter mensch dan hij.*

c. attributief, wanneer twee zelfstandigheden, door tegengestelde hoedanigheden gekenmerkt, tegenover elkander worden geplaatst; in dit geval alleen kan de vergrootende trap door 't lidwoord *de* of een bijvoeglijk voornaamwoord wordt voorafgegaan: *het hooger en lager onderwijs, mijne grootere en kleinere uitgaven. In zijne vroegere betrekking was hij gelukkiger dan in de tegenwoordige.*

De vergelijkende bijzin, die op een' vergrootenden trap volgt, wordt tegenwoordig met den hoofdzin verbonden door 't voegwoord *dan*. Dit is ook 't geval, wanneer in den hoofdzin de woorden *ander* en *geen*, *niemand*, *niets* in den zin van *geen ander*, *niemand*, *niets anders* voorkomen. Immers *ander* is de vergrootende trap van een vroeger *an* en geeft dan ook altijd te kennen, dat vergeleken hoedanigheden ongelijk zijn: *Ik heb iets, niets anders geschreven, dan gij mij hebt gelast. Ik heb niemand (anders) gesproken dan zijn' broeder. Hij bezat niets (anders) dan een klein huisje. Ik heb geen' (anderen) tijd beschikbaar dan dezen.*

§ 185. De overtreffende trap is de vorm des adjectiefs, die aanduidt, dat eene zelfstandigheid, vergeleken met ééne of meer andere, eene

hoedanigheid in de grootste mate bezit: *Zijn oudste broer is naar de Oost gaan. Hij was de oudste van hunne beide zonen. De jongste zoon uit eene adellijke familie trad vroeger gewoonlijk in den krijgsdienst.*

Zooals men ziet, wordt de overtreffende trap van het adjectief nooit praedicatief gebruikt. Staat hij alleen, dan is het zelfstandig naamwoord daarachter verzwegen. Bovendien wordt hij steeds voorafgegaan door 't lidwoord *de* of een voornaamwoord.

Nog verdient opgemerkt te worden, dat men den overtreffenden trap van 't bijwoord (Verg. § 190) als bijvoeglijk naamwoord gebruikt, wanneer men den toestand van ééne zelfstandigheid vergelijkt met een' gelijksoortigen toestand onder andere omstandigheden: *Hij is het gelukkigst, wanneer hij rustig kan werken.* Verg. hiermede: *Hij is de gelukkigste van alle menschen.*

§ 186. De overtreffende trap des adjectiefs wordt ook eene enkele maal zonder 't lidwoord gebruikt, wanneer men wil te kennen geven, dat de zelfstandigheid de hoedanigheid in zeer groote mate bezit. Men kan hem dan den volstrekt overtreffenden trap noemen tegenover den betrekkelijk overtreffenden trap, in de vorige paragraaf behandeld. Dit is 't geval, wanneer men zegt: *Beste vriend! Liefste Zus! Dat is beste, opperbste thee. Ik vind dat een alleraardigst kind.*

§ 187. Wanneer men twee verschillende hoedanigheden van ééne zelfstandigheid met elkander vergelijkt, en de eene in grootere mate aanwezig oordeelt dan de andere, moet de vergrootende trap door 't bijwoord meer worden omschreven: *Hij is meer geleerd dan verstandig. Die handelwijze is meer slim dan verstandig.*

§ 188. Sommige adjectieven missen de trappen van hoedanigheid. Dit is 't geval, wanneer zij eene volstreekte beteekenis hebben, d. i. wanneer zij eene hoedanigheid uitdrukken, die niet in verschillende graden kan gedacht worden, en wanneer het adjectief geene eigenlijke hoedanigheid uitdrukt.

Eene volstreekte beteekenis hebben:

a. samenstellingen, waaraan eene vergelijking ten grondslag ligt, als: *sneeuw wit, hemel hoog, gitzwart, hemelsblauw, suikerzoet*, enz.

b. adjectieven als: *vierkant, stom, blind, volmaakt, eenig, eeuwig, eindeloos, waarachtig, kinderloos, koninklijk*, bijv. in: *de koninklijke kroon*. Bij sommige van deze adjectieven komen trappen van hoedanigheid voor, wanneer de eigenlijke beteekenis een weinig wordt verzwakt of 't woord eene andere beteekenis verkrijgt. Bijv.: *Bij dien predikant wordt de kerk telkens leeger, bij zijn' collega is zij voller dan vol. Hier heerscht de volmaaktste orde en stille.* Zoo zegt ook STARING: *Thans is zijn eenigst wil, dat hij door boete doen den Heilig weer verzoen!* en maakt hij zelfs schertsend een' vergrootenden trap van een' overtreffenden: *Hier kon het punctum slaan! Maar ginds verneem ik ooren, die na het laatste woord graag nog een laatster hooren.* Eene andere beteekenis krijgt bijv. *stom* in: *de stomste jongen* voor: *de domste.*

Geene eigenlijke hoedanigheden drukken uit de uitsluitend attributief gebruikte adjectieven. (Zie §§ 108 en 112).

Ook de bijvoeglijke naamwoorden, die uitsluitend praedicatief worden gebruikt, missen de trappen van hoedanigheid. (Verg. § 111) Gedeeltelijk is dit een gevolg van dezelfde oorzaken, die boven zijn genoemd; bij enkele laat het taalgebruik geen' vergrootenden of overtreffenden trap toe.

§ 189. De deelwoorden zijn dan alleen vatbaar voor de trappen van hoedanigheid, wanneer zij tot werkelijke adjectieven zijn geworden, d. i. wanneer niet meer de werking, maar de hoedanigheid op den voorgrond staat. Dit is bijv. 't geval bij: *treffend, innemend, voorkomend, uitstekend, bekrompen, ervaren, gezocht, uitgelezen, afgezdagd*, enz.

Daarentegen dulden geene trappen van hoedanigheid: *een lezend kind, een bepalend woord, eene uitstekende bergspits, een gebroken kopje, een uitgelezen boek, een geploegde akker*, enz.

§ 190. Niet alleen adjectieven, maar ook sommige bijwoorden, voornamelijk die van hoedanigheid, hebben trappen van hoedanigheid: *Hij heeft fraai, fraaiër, het fraaist geschreven*. Zooals men ziet, wordt in dit geval de overtreffende trap voorafgegaan door den onzijdigen vorm des lidwoords. De oorzaak hiervan is, dat deze overtreffende trappen eigenlijk onzijdige substantieven zijn, die in den bijwoordelijken accusatief staan. Immers *het fraaist*, beteekent eigenlijk: *op de fraaiste wijze*. Zij kunnen ook worden voorafgegaan door de voorzetsels *op* of *te*. Men lette echter op 't verschil tusschen: *Hij heeft het fraaist* en *op het fraaist, op zijn fraaist geschreven*. Zoo is ook: *Hij zal ten spoedigste overkomen* zeer verschillend van: *Hij zal het spoedigst overkomen*. Bij dichters ziet men meermalen het lidwoord weggelaten: *Waar 't veldgebloemde vroegst ontkiukt en langst aan winters macht ontkiukt*. (St.)

Enkele bijwoorden kunnen ook in den volstrekt overtreffenden trap staan. Zij missen dan ook 't lidwoord: *Gij hebt dat best gemaakt. Hij stond uiterst verbaasd. Ik ben hoogst ontevreden. Het kind heeft zich allertiefst gedragen*.

V. WIJZEN.

§ 191. De werkwoorden hebben verschillende vormen, om de betrekkingen aan te duiden, waarin de gedachte, in een' zin uitgedrukt, naar de voorstelling van den spreker, staat tot de werkelijkheid. Deze vormen dragen den naam van wijzen.

§ 192. Is de bedoeling van den spreker, dat de gedachte, in een' zin uitgedrukt, zal opgevat worden als op eenig tijdstip overeenkomende met de werkelijkheid, dan staat het werkwoord in de aantoonende wijs (*indicatief*): *Ik werk, heb gewerkt, zal werken*.

§ 193. Is de bedoeling van den spreker, dat de gedachte als op eenig tijdstip mogelijk wordt opgevat, dan staat het werkwoord in de aanvoegende wijs (*conjunctief*): *Ik vrees, dat hij wegblijve. Ik vreesde, dat hij wegbleve*.

§ 194. Is de bedoeling van den spreker, dat de gedachte op eenig tijdstip werkelijkheid moet worden of althans behoort te worden, dan staat het werkwoord in de gebiedende wijs (*imperatief*): *Ga dadelijk heen. Doe toch uw' plicht, jongen!*

§ 195. Is de bedoeling van den spreker, dat de gedachte enkel zal opgevat worden als eene gedachte, d. i. als iets, dat hij zich een oogenblik voorstelt, dan staat het werkwoord in de voorwaardelijke wijs (*conditionalis*).

De inhoud van zulke zinnen is met de werkelijkheid in strijd of zal er waarschijnlijk mede in strijd blijven, bijv.: *Wist ik het, dan zou ik het zeggen. Al kwam hij mij zelf verlof vragen, ik zou het toch weigeren.* In den eersten zin ligt opgesloten, *dat men het niet weet en dus ook niet zal zeggen*; in den tweeden, *dat het vragen waarschijnlijk wel niet zal gebeuren en dan kan er dus ook geene sprake zijn van weigeren.*

Zinnen, waarvan het werkwoord in de voorwaardelijke wijs staat, zijn steeds bestemd, bij den hoorder eene andere gedachte op te wekken, die de uitdrukking is der werkelijkheid. Zoo wordt met den eersten volzin bijv. bedoeld: *'t Spijt mij, dat ik 't niet kan zeggen*; met den tweeden: *Ik weiger het hem in elk geval.*

§ 196. De vormen des werkwoords, welken men den naam geeft van aanvoegende wijs, zijn in den loop der tijden tengevolge van het geringe verschil in vorm in zeer veel gevallen door de aantoonende wijs vervangen. Daarom is 't noodig te weten, wanneer men zich thans nog van die wijs bedient. Dit geschiedt:

1°. in enkelvoudige of hoofdzinnen en wel:

a. wanneer men een' wensch uitdrukt, welks vervulling mogelijk wordt geacht: *Leve de Koning! God zij ons genadig! Vinde ik mijne verontschuldiging in het doel, waarmede ik (dit) wagen durfde!* (P.)

b. wanneer men wil te kennen geven, dat men zich niet verzetten zal tegen de verwezenlijking der uitgedrukte gedachte: *Een heraut laat deze boodschap hooren: Vrouw Emma met haar spruit verlate 't slot in vree en drage een korfvol van haar kostbaarst veilig mee!* (St.) *Zeven kinderen dulden 't niet, dat de vreugde van ons vliedt. Alles roove 't ongeval, blijft ons slechts dat zevental.* (St.)

c. wanneer men den hoorder wil vermanen, dat deze de gedachte tot werkelijkheid doe worden: *Daarom keere ieder naar de zijnen en neme dit woord met zich en verspreide het door huis en hof.* (Sch.)

2°. in onderwerpszinnen, wanneer men wil te kennen geven, dat deze iets mogelijks of wenschelijks uitdrukken: *Het is ook beter, dat men den schijn vermijde.* (Sch.) *Of het des redenaars plicht is, dat hij met een' emmer water en een' blaasbalg een onweder op zee voorstelle?* (G.) *Bovendien is het geene zaak, dat men onnoodig tijd verlieze.* (G.)

3°. in voorwerpszinnen, wanneer de hoofdzin een gezegde bevat, dat in beteekenis overeenkomt met: *wenschen, vreezen, twijfelen, toestaan, bevelen*: *Eene oude moeder „door wat jicht, zoo 't heet gekweld,”*

heeft onverziens haar Julia bevolen, dat ze uit het vroolijk stadsgedruisch terugkeere en bij haar zich opsluiste in een kluis. (St.) Ik zou liever van dit onderwerp afstappen, maar ik wensch toch ook niet, dat men mij verkeerd versta. (G.) Onderstel, dat dit eene overtreding zij van eene wet Gods. (Sch.) Ik wil niet hopen, dat er onraad op het slot zij! (V. L.) Handel naar goedvinden, maar zorg, dat hij niet geloove, dat ik hem vrees. (Sch.) Sta toe, dat hij eene andere gevangenis krijge, dat hij vervoerd worde. (Sch.)

4°. in bijvoeglijke bijzinnen, waarin iets mogelijk of wenschelijks wordt uitgedrukt: *Waar schuilt zij, die onwraakbare penne, die niemands nagedachtuis schenne, die niemands nagedachtuis vlei?* (P.)

5°. in tijdbepalende bijzinnen, verbonden door *eer*(dat), *voor*(dat), *tot*(dat), daar deze voegwoorden op iets toekomstigs wijzen: *Hij moet gevat worden, eer hij in staat zij, of zelf, of door anderen papieren te lichten, die zich hier te Amsterdam moeten bevinden.* (V. L.) *Verzwijs haar het plan, tot de uitvoering besloten zij.* (Sch.)

6°. in doelaanwijzende bijzinnen, daar men van de bereiking van zijn doel geene zekerheid bezit: *De beleefdheid vordert van den spreker, dat hij bijtijds en duidelijk zegge, waarover hij het woord zal voeren, opdat men voor het einde wete, wat hij behandeld heeft.* (G.) *Sta mij toe, den onderscheiden indruk (der oudere en nieuwere kunst) door vluchtige trekken in schets te brengen, ten einde de poging mij vrijware van de blaam van partijdigheid.* (P.)

7°. in voorwaardelijke bijzinnen, bepaaldelijk, wanneer ze met den hoofdzin zijn verbonden door *mits* of *tenzij*. Eigenlijk behoorde iedere voorw. bijzin, die niet in de voorwaardelijke wijs staat, in de aanvoegende wijs te staan, daar eene voorwaarde of onderstelling niet de uitdrukking der werkelijkheid is, doch meestal is hier de aant. wijs de plaatsvervangster der aanvoegende: *Ik wil gaarne mededeelen, wat ik van Rolandseck weet, mits Diocles mij niet in de rede valle.* (G.) *Tenzij ieder bewoner van Frankrijk verkeerren kunne in een gewapend soldaat, bezweer ik Uwe Majesteit, geen' enkelen Franschman te ontbieden.* (Sch.)

8°. in toegevende bijzinnen. In deze zinnen drukt de aanvoegende wijs uit, dat de spreker de mogelijkheid der uitgedrukte gedachte erkent. In toegevende zinnen, waarin de werkelijkheid eener gedachte wordt erkend, gebruikt men tegenwoordig de aantoonende wijs: *Ofschoon zijn grootvader reeds tachtig jaar is, kan hij toch zonder bril lezen.*

Ik zal er het mijne van hebben, wat het ook kosten moge. (V. L.) *Hoe eenvoudig deze vraag ware, zij scheen den vreemdeling van zijn stuk te brengen.* (V. L.) *Hoeveel het ons koste, wij moeten het belijden.* (G.) *Ik spot met hem, in welke gedaante hij zich ook vertoone.* (I.) *Het doel, zij het ook het verhevenste, zij het ook boven de aarde, eischt toch een aardsch middel.* (Sch.) *Ter zijde van eene kist moge het leven niet aanlachen, moge het ernstig zien — voor het oogenblik wordt de band, die dit aan het volgende bindt, aanschouwelijk.* (P.)

Zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt, komt de aanvoegende wijs bepaaldelijk in die toegevende bijzinnen voor, welke met een vragend voornaamwoord of bijwoord beginnen, of die de gewone woordschikking hebben. Ook na 't voegwoord *of* kan zij gebruikt worden: *Of men ook zegge, dat ik verkeerd doe, ik zal volhouden.*

§ 197. Aangaande de aanvoegende wijs, voor zoover zij voorkomt in bijzinnen, dient opgemerkt te worden, dat zij tegenwoordig in den regel, in de spreektaal althans, wordt vervangen door de aantoonende wijs. Doch waar zij voorkomt in hoofd- of enkelvoudige zinnen, is deze vervanging onmogelijk. De reden van een en ander is niet moeilijk in te zien. In bijzinnen immers geeft òf het gezegde van den hoofdzin, òf het voegwoord, waarmede de bijzin aanvangt, reeds voldoende te kennen, dat de inhoud van den laatsten geene werkelijkheid is. Maar zulk een middel bestaat er niet, wanneer de aanv. wijs in hoofd- of enkelvoudige bijzinnen voorkomt.

§ 198. Die vormen der werkwoorden, welk men de voorwaardelijke wijs heet, verdienen mede nadere bespreking. Ofschoon zij overeenkomen òf, zooals oorspronkelijk het geval was, met de aanvoegende, òf zooals tegenwoordig meest het geval is, met de aantoonende wijs, behooren zij zoowel van de eerste, als van de laatste te worden onderscheiden wegens het groot verschil in beteekenis tusschen een' volzin in de voorwaardelijke en een' in de aanvoegende of aantoonende wijs. In dit geval wordt de wijs dus bepaald door de beteekenis van den zin en niet door den vorm des werkwoords. (Verg. § 195)

De voorwaardelijke wijs komt voor:

1°. in hoofdzinnen en de daarbij behoorende voorwaardelijke bijzinnen, wanneer zij gedachten uitdrukken, die met de werkelijkheid in strijd zijn: *Zoo ik geen bouwman was, ik wou wel de eerste* (vorst, nl.) *wezen, kreeg ik verstand meteen.* (St.) *Als gij hem gelooven wildet, zou hij u overtuigen, dat men alles ter wereld in de gevangenis kan laten maken.* (L.) *Bijna ware hij verpletterd geweest, indien niet een vrouwenarm hem had opgevangen.* (B. v. d. B.) *Geen Bilderdijk had ooit bij ons bestaan, was hem geen Griek in 't dichten voorgegaan.* (B.) *Het ware te veel van den schilder gevergd geweest, als we dit alles op hun gelaat wilden lezen.* (P.)

Meermalen gebeurt het, dat de voorwaardelijke bijzin in een zin-deel ligt opgesloten: *Zonder zijne grootmoedige tusschenkomst had het er slecht met mij uitgezien.* (V. L.) *Ik wist niet, dat er zich iemand in den koepel bevond, waarin ik kwam schuilen; anders ware ik zoo onbescheiden niet geweest.* (V. L.) *Gij hebt gelijk, goe vriend, en kondt in Ols geval zoo spreken.* (St.)

Soms staat alleen de bijzin in de voorwaardelijke wijs: *Uw titel als Meester in de rechten zal nog eenigen invloed bij hem hebben, ingeval hij eens koppig ware.* (V. L.) *Mocht iemand mijner lezers het boek nog niet kennen, hij leze het ten spoedigste.* (B. v. d. B.)

2°. in hoofdzinnen, waarvan de voorwaardelijke bijzin is weggelaten: *Ik maal zijn dank niet af; dit ware een ijdel pogen.* (St.) *Ik heb het hem niet gevraagd; het zou vergeefsche moeite zijn geweest.* Ook in deze voorbeelden zijn de uitgedrukte gedachten met de werkelijkheid in strijd.

Soms echter is de inhoud van den zin niet met de werkelijkheid in strijd, doch stelt de spreker dien slechts uit bescheidenheid als zoodanig voor: *Ik wenschte wel, dat gij meeingt. Ik had liever, zei Charinus, dat onze vriend nu noch het een noch het ander beproefde.* (G.) De onuitgedrukte bijzin kan dan zijn: *Indien mijn wensch niet te onbescheiden was, of iets dergelijks.*

3°. in voorwaardelijke bijzinnen, waarvan de hoofdzin is weggelaten. Dan krijgt die bijzin het uiterlijk van een' wenschenden zin. Van den eigenlijk wenschenden zin in de aanvoegende wijs is hij echter daarin onderscheiden, dat de vervulling van den wensch onmogelijk of onwaarschijnlijk wordt geacht: *Hadde hij maar beter zijn' plicht vervuld! Gave God, dat hij weer gezond werd! Hoorden wij slechts iets van hem!*

4°. in hoofdzinnen en de daarbij behoorende toegeveende bijzinnen, wanneer in de laatste eene gedachte wordt uitgedrukt, die stellig of waarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd is of zal blijven: *Al waart gij langer gebleven, gij hadt toch niets meer te zien gekregen. Al bood men mij alle schatten der wereld, ik zou zulk eene ontrouw niet plegen. Dwaalt mijns gelijk, ik zie 't lankmoedig aan; maar zwiert een kloek vernuft moedwillig van de baan, ik trok het graag terug, al was 't ook bij de haren.* (St.)

Soms staat alleen de bijzin in de voorwaardelijke wijs: „*Vivat Prince Henrick!*” *klinkt het in zijn hart, „al moesten we morgen weer in 't vuur.”* (P.)

5°. in vergelijkende bijzinnen, die door *alsof* met den hoofdzin zijn verbonden. Deze zinnen toch zijn tegelijk voorwaardelijke bijzinnen; immers *alsof* beteekent eigenlijk: *als indien*. Wordt nu in zulk een' bijzin eene gedachte uitgedrukt, die met de werkelijkheid in strijd is, dan staat het werkwoord in de voorwaardelijke wijs: *Wat roemen we ons beschaven, ons versijnen, alsof bij ons 't geluk ten zetel klom?* (P.) *Gij hebt mijn tonen lief, alsof zij de uwe waren.* (B.) *Maximiliaan van Buren bracht zijne laatste oogenblikken door, of sterven slechts reizen ware naar een schitterend tournooi.* (P.)

6°. in vragende hoofd- of enkelvoudige zinnen, die gedachten uitdrukken, welke stellig of waarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd zijn. De voorwaardelijke wijs dient dan, of om de tegengestelde gedachte op te wekken, of om te kennen te geven, dat de vrager een ontkennend antwoord waarschijnlijk acht: *Zou ik u verlaten, nu gij in nood verkeert, u, die mij steeds ten steun zijt geweest? Zoudt gij hem hiertoe wel in staat hebben geacht? Zou hij nog komen, nu het reeds zoo laat is? Zou de school al begonnen zijn? Zou hij een ongeluk gekregen hebben?*

§ 199. Gewoonlijk wordt het onderwerp bij een werkwoord in de

gebiedende wijs niet uitgedrukt. Toch maakt eene tegenstelling soms de uitdrukking des onderwerps wenschelijk: *Ik kom en meld u wat daarboven gebeurt, meld gij mij de dingen van Hela's rijk.* (St.)

§ 200. Soms heeft een infinitief, dikwijls een verleden deelwoord, de beteekenis van de gebiedende wijs: *Naar bed gaan, kinders! De boeken opzoeken, jongens! Opgestaan, of ik doe je naar beneden tuimelen! Op, de kannen klaar gemaakt en water gehaald! Het brood gesneden en rondgebracht! Maar eerlijk verdeeld, hoor je!* (Sch.)

§ 201. De gebiedende wijs is zeer nauw verwant met de aanvoegende. Vandaar dat een zin in de gebiedende wijs soms de beteekenis heeft van een' voorwaardelijken bijzin, waarin de aantoonende wijs de aanvoegende vervangt: *Maak u tot een lam en gij wordt ter slachtbank geleid* (Sch.) *Geef hem een' vinger en hij neemt spoedig de geheele hand.* Vandaar ook dat soms een wensch, dat zelfs eene bede in de gebiedende wijs staat: *Och toe, ik smeeke het u, laat mij heengaan! Geef ons heden ons dagelijksch brood!*

Omgekeerd kan de aanvoegende wijs de beteekenis hebben van de gebiedende. Dit is 't geval, wanneer men zich zelve en anderen ergens toe wil aansporen: *Staken wij dit gesprek en geven wij ons niet als kinderen aan onze droefheid over!* (Sch.)

§ 202. Wanneer men zich zelve en anderen tot iets wil opwekken, bedient men zich veelal van de gebiedende wijs van 't werkwoord *laten*, gevolgd door het voornaamwoord *wij* in den 4^{en} naamval: *Laat ons aan 't werk gaan! Laat ons eendrachtig opstaan tegen den meester!* (Sch.) Eigenlijk zijn deze volzinnen eene aansporing tot een' aangesproken persoon om het plaatshebben der werking niet te verhinderen, doch zij worden gebruikt in dezelfde beteekenis, als: *Laten wij aan 't werk gaan*, enz., waarin *laten* dient ter omschrijving van de aanvoegende wijs van 't volgende werkwoord, waarom het dan ook zelf in aanvoegende wijs staat. Duidelijk ziet men dit in een' volzin als dezen: *Laten zij hem in den Theems smijten; ik zal waarlijk mijne handen niet nat maken, om hem te redden* (Sch.), waarin 't werkwoord *laten* 'tzelfde uitdrukt als de aanvoegende wijs.

Zinnen als: *Laat ik aan 't werk gaan! Laat hij aan 't werk gaan!* hebben steeds de beteekenis van volzinnen, waarin de aanvoegende wijs voorkomt. Daarentegen beteekenen: *Laat mij aan 't werk gaan! Laat hem aan 't werk gaan!* gewoonlijk: *Veroorzaak of verhinder niet, dat*, enz.

VI. TIJDEN.

§ 203. Door tijden verstaat men de vormen des werkwoords, welke de betrekking aangeven, waarin de werking, naar de voorstelling des sprekers, staat tot den tijd.

De verschillende tijden drukken uit: *a.* het tijdstip, waarin de spreker met zijne gedachten verkeert; dit kan zijn: het tegenwoordige of

verledene; *b.* de verhouding tusschen dit tijdstip en dat, waarin de werking plaats heeft: eene werking kan gelijktijdig met het tegenwoordige of verledene plaats hebben, of toekomstig zijn ten opzichte van het tegenwoordige of verledene; *c.* het punt, waartoe de werking volgens de voorstelling des sprekers is gevorderd; zij kan namelijk worden voorgesteld als onvoltooid of als voltooid.

Er zijn dus in 't geheel 8 tijden mogelijk; deze komen echter alleen voor in de aantoonende wijs.

§ 204. De tijden der aantoonende wijs zijn de volgende:

1. de onvoltooid tegenwoordige tijd, die de werking voorstelt als onvoltooid in het tegenwoordige: *Ik schrijf een' brief.*

2. de voltooid tegenwoordige tijd, die de werking voorstelt als voltooid in het tegenwoordige: *Ik heb mijne brieven geschreven en kan dus gaan wandelen.*

3. de onvoltooid verleden tijd, die de werking voorstelt als onvoltooid in het verledene: *Ik schreef een' brief, toen hij binnenkwam.*

4. de voltooid verleden tijd, die de werking voorstelt als voltooid in het verledene: *Ik had al mijne brieven geschreven, toen hij mij een bezoek kwam brengen.*

5. de onvoltooid toekomstige tijd, die de werking voorstelt als onvoltooid in een tijdstip, dat toekomstig is ten opzichte van het tegenwoordige: *Ik zal van avond mijne brieven schrijven.*

6. de voltooid toekomstige tijd, die de werking voorstelt als voltooid in een tijdstip, dat toekomstig is ten opzichte van het tegenwoordige: *Van avond om acht uur zal ik mijne brieven wel geschreven hebben.*

7. de onvoltooid verleden toekomstige tijd, die de werking voorstelt als onvoltooid in een tijdstip, dat toekomstig was ten opzichte van 't verledene, waaraan de spreker denkt: *Hij berichtte mij gisteren, dat hij van avond bij ons zou komen.*

8. de voltooid verleden toekomstige tijd, die de werking voorstelt als voltooid in een tijdstip, dat toekomstig was ten opzichte van 't verledene, waaraan de spreker denkt: *Hij berichtte mij gisteren, dat hij vóór van avond het werk zou hebben afgemaakt.*

§ 205. Ten opzichte der tijden van de aantoonende wijs valt nog op te merken, dat in de plaats van den onvoltooid toekomstigen tijd de onvoltooid tegenwoordige tijd kan gebruikt worden: *Ik ga morgen op reis. Hij komt weldra over;* dat in de plaats van den voltooid toekomstigen tijd de voltooid tegenwoordige tijd kan worden gebezigd: *Als hij morgen komt, ben ik reeds vertrokken. Als ik mijn werk afgemaakt heb, zal ik komen;* dat in de plaats van den onvoltooid verleden toekomstigen tijd de onvoltooid verleden tijd kan gezet worden: *Hij zeide, dat hij heenging, zoodra men dat besluit nam;* dat de voltooid verleden tijd in de plaats kan komen van den voltooid verleden toekomstigen tijd: *Hij zeide, dat hij zou komen, als hij zijn werk afgemaakt had.*

Wanneer het intusschen uit de bijgaande zinnen of bepalingen niet

duidelijk blijkt, dat men met toekomstende tijden te doen heeft, kan deze vervanging aanleiding geven tot dubbezinnigheid. Vergelijk: *Als ik mijn werk afgemaakt heb, ga ik een uurtje wandelen. Hij zeide, dat hij kwam, als hij zijn werk afgemaakt had.* Bedoelt men hier, dat *het wandelen, het komen* gewoonlijk gebeurt, dan heeft men met een' voltooid tegenwoordigen of verleden tijd te doen; heeft men 't oog op een enkel feit, dan zijn het toekomstende tijden.

§ 206. De aanvoegende wijs mist de vier toekomstende tijden. De oorzaak daarvan is eenvoudig deze, dat elke tijd dezer wijs uit den aard der zaak iets toekomstigs te kennen geeft. Immers zoodra men eene gedachte voorstelt als mogelijk, geeft men van zelf te kennen, dat zij nog geene werkelijkheid is of geweest is.

De tijden der aanvoegende wijs zijn derhalve:

1. de onvoltooid tegenwoordige tijd, die de werking voorstelt als onvoltooid in het tegenwoordige: *Ik hoop, dat hij kome.*

2. de voltooid tegenwoordige tijd, die de werking voorstelt als voltooid in 't tegenwoordige: *Ik hoop, dat hij zijne dwaling ingezien hebbe.*

3. de onvoltooid verleden tijd, die de werking voorstelt als onvoltooid met betrekking tot 't verledene: *Ik hoopte, dat hij kwam.*

4. de voltooid verleden tijd, die de werking voorstelt als voltooid met betrekking tot 't verledene: *Ik hoopte, dat hij zijne dwaling ingezien hadde.*

§ 207. Uit hetgeen wij omtrent de beteekenis der tijden van de aanvoegende wijs hebben gezegd en hetgeen is opgemerkt aangaande de vervanging van de aanvoegende door de aantoonende wijs, volgt, dat de onvoltooid tegenwoordige tijd kan vervangen worden door den onvoltooid tegenwoordigen tijd of den onvoltooid toekomstenden tijd der aantoonende wijs: *Ik hoop, dat hij komt, of dat hij zal komen;* dat de onvoltooid verleden tijd kan worden vervangen door den onvoltooid verleden tijd of den onvoltooid verleden toekomstenden tijd der aantoonende wijs: *Ik hoopte dat hij kwam, of dat hij zou komen;* dat de voltooid tegenwoordige en verleden tijden kunnen vervangen worden door de overeenkomstige tijden der aantoonende wijs of door den voltooid toekomstenden of voltooid verleden toekomstenden tijd dierzelfde wijs: *Ik hoop, dat hij zijne dwaling heeft ingezien, of zal ingezien hebben. Ik hoopte, dat hij zijne dwaling had ingezien, of zou ingezien hebben.*

§ 208. Daar de voorwaardelijke wijs gebruikt wordt, wanneer de gedachten stellig of waarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd zijn, bezigde men daarin oorspronkelijk alleen die tijdvormen, welke in de aanvoegende wijs verleden tijden heeten. Het verledene toch is geene werkelijkheid meer en zal ook geene werkelijkheid worden. Men merke echter wel op, dat men bij deze vormen volstrekt niet aan het verledene denkt; zij dienen alleen, om de werking voor te stellen als onvoltooid of voltooid. De voorwaardelijke wijs heeft dus slechts twee zoogenaamde tijden, den onvoltooiden en den voltooiden tijd, bijv.: *hij ware, hij ware*

geweest: Ware hij tevreden, hij ware niet zoo ongelukkig. Ware hij tevreden geweest, hij ware niet zoo ongelukkig geweest.

De bovenstaande vormen worden, evenals wij dit bij de aanvoegende wijs hebben gezien, dikwijls vervangen door die der aantoonende wijs: *Kwam hij hier, ik gaf het hem. Was hij hier gekomen, ik had het hem gegeven.*

Bovendien kan men, evenals bij de aanvoegende wijs, den zoogenaamden onvoltooiden tijd den vorm geven van den onvoltooid verleden toekomenden tijd en den voltooiden tijd dien van den voltooid verleden toekomenden tijd: *Kwam hij hier, ik zou het hem geven. Was hij hier gekomen, ik zou het hem gegeven hebben.* Hier verdient opmerking: *a.* dat deze vervanging alleen kan plaats hebben in hoofdzinnen en niet in de daarbij behoorende bijzinnen; *b.* dat in de enkelvoudige zinnen met de voorwaardelijke wijs steeds de door het hulpwerkwoord zullen omschreven vorm voorkomt, ten einde deze wijs te onderscheiden van de verleden tijden der aantoonende wijs. (Verg. § 198.)

§ 209. Wanneer men gebiedt of verzoekt, dat eene werking plaats hebbe, is zij natuurlijk onvoltooid, terwijl zij wordt voorgesteld als in 't tegenwoordige gebeurende. De gebiedende wijs heeft dus één' tijdvorm, den onvoltooid tegenwoordigen tijd: *Werkt! Werkt!*

§ 210. De tijden, welke door een' buigingsvorm der werkwoorden worden uitgedrukt, heeten enkelvoudige; die, welke met behulp van andere werkwoorden worden gevormd, samengestelde. Om de voltooiden tijden uit te drukken, bedient men zich van de hulpwerkwoorden hebben of zijn; tot vorming der toekomstige tijden dient zullen.

§ 211. De overgankelijke werkwoorden in den bedrijvende vorm worden steeds met hebben vervoegd.

Enkele werkwoorden, die vroeger onovergankelijk waren, doch tegenwoordig soms of altijd als overgankelijke moeten worden beschouwd, worden ook nog wel met zijn vervoegd. Zij zijn: vergeten, beginnen, volgen, navolgen, opvolgen, ontmoeten, naderen. Hierbij merke men op:

dat vergeten hebben beteekent „niet meer denken aan”, „verzuimd hebben te doen of mede te brengen”; vergeten zijn: „uit het geheugen verloren hebben”: *Sedert hij zoo rijk is geworden, zal hij ons wel vergeten hebben. Hij heeft zijn plicht, zijn boek vergeten. Houd mij ten goede, dat ik in de drukte des gespreks vergeten heb, u iets te presentereen.* (P.) *Ik ben al die namen weer vergeten.* In ongeveer denzelfden zin als vergeten zijn gebruikt men ook verleerd zijn, afgeleerd zijn: *Daar er in de laatste jaren bijna geen ijs is geweest, ben ik het schaatsenrijden geheel verleerd, afgeleerd.* Men vergelijk hiermede: *Ik heb die leelijke gewoonte afgeleerd. Men heeft mij die gewoonte afgeleerd.*

dat beginnen, met zijn vervoegd, zoowel overgankelijk als onovergankelijk kan zijn: *Hij had geantwoord, dat hij dien morgen te vijf uur de wandeling al begonnen was.* (Sch.) *Hij is aan zijn werk begonnen.*

Hij is begonnen (beginnen) te werken. Met hebben vervoegd, is het steeds overgankelijk: *Ik heb dat werk begonnen.*

dat volgen en navolgen alleen in figuurlijken zin, d. i. als „nadoen” met hebben worden vervoegd: *Wij hebben zijn voorbeeld gevolgd, nagevolgd. Wij zijn hem tot aan de poort gevolgd, nagevolgd.*

dat opvolgen in den figuurlijken zin van „nakomen” met hebben, in dien van „volgen op iemand in zekere waardigheid” zoowel met hebben als met zijn wordt vervoegd: *Hebt gij dat bevel opgevolgd? Koning Willem III is (heeft) in 1849 zijn vader opgevolgd.*

dat ontmoeten nog eene enkele maal met zijn, doch meestal met hebben wordt vervoegd: *En ben je geen krijgsvolk ontmoet?* (Sch.) *Ik heb hem daar dikwijls ontmoet.*

dat naderen altijd met zijn wordt vervoegd: *De vijand was ons leger langs een' omweg genaderd.*

§ 212. De overgankelijke werkwoorden in den lijdenden vorm worden vervoegd met het hulpwerkwoord worden: *Ik word, werd geslagen; zal, zou geslagen worden.* Daar 't werkwoord worden met zijn wordt vervoegd, zou men in de voltooiden tijden eigenlijk moeten hebben: *Ik ben, was geslagen geworden. Ik zal, zou geslagen geworden zijn.* Deze vormen komen intusschen voor den voltooid tegenwoordigen en verleden tijd zelden, voor de voltooid toekomstige tijden nooit voor; men bedient zich dan van 't verleden deelwoord met de overeenkomstige tijden van 't werkwoord zijn: *Ik ben, was geslagen. Ik zal, zou geslagen zijn.* Zoodoende is de lijdende vorm der overgankelijke werkwoorden geheel gelijk aan dien der onovergankelijke werkwoorden, welke met zijn worden vervoegd. Men dient dus deze twee soorten van werkwoorden altijd behoorlijk van elkander te onderscheiden. Vergelijk: *hij is vertrokken en hij is gezonden; hij was gevallen en hij was beleedigd.*

§ 213. De onovergankelijke werkwoorden worden gedeeltelijk met hebben, gedeeltelijk met zijn vervoegd. In 't algemeen wordt dit laatste hulpwerkwoord gebruikt, wanneer ten gevolge der werking het onderwerp in een' anderen toestand is geraakt. In alle andere gevallen bedient men zich van hebben.

Hieruit volgt, dat het hulpwerkwoord hebben wordt gebezigd bij alle onovergankelijke werkwoorden, die of een doen, of het verkeer in zekeren toestand beteekenen, als: *schreien, lachen, droomen, juichen, schreeuwen, oorlogen, grazen, visschen, hengelen, handelen, razen, liggen, zitten, staan, slapen, rusten, sukkelen, hangen, koken.*

Met zijn worden dus vervoegd alle onovergankelijke werkwoorden, die den overgang van den eenen toestand in den anderen beteekenen, als: *vallen, wegloopen, verdwijnen, ontvluchten, worden, groeien, wassen, inslapen, insluimeren, sterven, sneuvelen, ontwaken, ontdooien, ontbranden.*

Met zijn of met hebben worden verschillende werkwoorden vervoegd, die eene beweging aanduiden; en wel met hebben, wanneer de werking

vermeld wordt om de werking; met zijn, wanneer de werking vermeld wordt om den toestand, waarin het onderwerp door de werking is gekomen: *Wij hebben den ganschen morgen geloopen, gewandeld, gevaren, gereden*, enz. *Wij zijn naar Haarlem geloopen, gewandeld, gevaren, gereden*, enz.

Opmerking verdient, dat de werkwoorden *gaan* en *komen*, die mede eene beweging uitdrukken, steeds met zijn worden vervoegd en dat de werkwoorden *zijn* en *blijven*, die een verkeer in een' toestand uitdrukken, toch steeds met zijn worden vervoegd.

In volzinnen, als: *Hij was in zijn' leunstoel gezeten. Haarlem is ten Westen van Amsterdam gelegen. Ik ben besloten, dit te doen. Wij zijn afgesproken, er heen te gaan*, wordt het hulpwerkwoord zijn gebezigd, omdat de werkwoorden daarin oorspronkelijk ook konden beteekenen: *gaan zitten, gaan liggen, tot een besluit komen, tot eene afspraak komen* en dus opgevat werden als het komen in een' zekeren toestand. Vat men de beide eerste op als een verkeer in zekeren toestand, de beide laatste als een doen, dan worden ze met *hebben* vervoegd: *Ik heb gelegen, gezeten, besloten, afgesproken*.

§ 214. De wederkeerende en onpersoonlijke werkwoorden worden steeds met *hebben* vervoegd; de koppelwerkwoorden met dezelfde hulpwerkwoorden, welke zij als onovergankelijke of overgankelijke werkwoorden bij zich krijgen.

VII EN VIII. PERSOON EN GETAL.

§ 215. Door personen verstaat men de vormen des werkwoords, welke de verhouding uitdrukken tusschen den spreker en het onderwerp der werking. Deze verhouding is drieërlei; de drie overeenkomstige vormen des werkwoords heeten: eerste, tweede en derde persoon; bijv.: *heb, hebt, heeft*.

De werking gaat of van ééne, of van meer zelfstandigheden uit; het onderwerp is dus enkel- of meervoudig. Dit verschil in getal bij het onderwerp der werking wordt mede door de buigingsvormen des werkwoords uitgedrukt en deze vormen dragen dan ook den naam van getallen. Men heeft dus te onderscheiden: den eersten, tweeden en derden persoon des enkelvouds en des meervouds.

§ 216. Een werkwoord staat in den eersten persoon enkelvoud, wanneer de spreker het onderwerp der werking is: *Ik loop*.

in den tweeden persoon enkelvoud, wanneer de aangesprokene het onderwerp is: *Gij loopt*.

in den derden persoon enkelvoud, wanneer noch de spreker, noch de aangesprokene, maar eene derde zelfstandigheid het onderwerp is: *De man loopt*.

in den eersten persoon meervoud, wanneer behalve den spreker, nog ééne of meer zelfstandigheden het onderwerp uitmaken: *Wij loopen*.

in den tweeden persoon meervoud, wanneer meer dan één aangesprokene het onderwerp is: *Gij loopt*.

in den derden persoon meervoud, wanneer eenige zelfstandigheden, waaronder noch de spreker, noch de aangesprokene, het onderwerp uitmaken: *De kinderen loopen*.

§ 217. Alle wijzen, met uitzondering van den gebiedenden, hebben de drie personen enkelvoud en meervoud. De gebiedende wijs heeft uit den aard der zaak slechts den 2^{en} persoon enkel- en meervoud.

IX. DE DEELWOORDEN EN DE INFINITIEF.

§ 218. Er zijn twee vormen der werkwoorden, welke men nu eens als werkwoord, dan weer als bijvoeglijk naamwoord ziet optreden. Zij dragen den naam van deelwoorden. Komen zij als bijvoeglijk naamwoord voor, dan stellen zij de werking voor als eene hoedanigheid: *De kans schoon ziende, besloten zij te ontvluchten. De bloem was reeds half verwelkt en had eenige bladeren verloren. Spelende kinderen, verwelkte bloemen, verstelde kleederen*.

De deelwoorden kunnen uitdrukken, dat de werking onvoltooid of voltooid is. In het eerste geval spreekt men van het tegenwoordig, is het laatste van het verleden deelwoord.

§ 219. Worden de tegenwoordige deelwoorden van overgangelijke werkwoorden als bijvoeglijke naamwoorden gebruikt, dan hebben zij éene bedrijvende beteekenis; de verleden deelwoorden hebben in dat geval eene lijdende beteekenis: *ploegende ossen, geploegde akkers*. Wanneer een onovergangelijk werkwoord een doen of een verkeeren in een' toestand beteekent, dus wanneer het met hebben wordt vervoegd, kan alleen het tegenwoordig deelwoord als bijvoeglijk naamwoord voorkomen: *blaffende honden, hengelende jongens, slapende kinderen*; de verleden deelwoorden van zulke werkwoorden kunnen alleen de voltooide werking uitdrukken: *De honden hebben geblaft, enz.*

Geeft een onovergangelijk werkwoord daarentegen een' overgaan van den eenen toestand in den anderen te kennen, dan kunnen beide deelwoorden als bijvoeglijk naamwoord voorkomen: *een vallend blaadje, een gevallen blaadje*.

§ 220. Van de deelwoorden, als bijvoeglijke naamwoorden gebruikt, onderscheide men de deelwoordelijke bijvoegl. naamw. (*participiale adjectieven*). Dit zijn adjectieven, die oorspronkelijk tegenwoordige of verleden deelwoorden zijn geweest, doch thans dienen om een blijvend kenmerk eener zelfstandigheid uit te drukken.

Die participiale adjectieven, welke oorspronkelijk tegenwoordige deelwoorden zijn geweest, geven te kennen a. dat men de werking altijd of dikwijls bij eene zelfstandigheid kan waarnemen: *treffend, roerend, „aandoenlijk”, oplettend, opvliegend, innemend, uitstekend, voorkomend, brekend* in „brekende waar”, *roerend* in „roerende goederen”, d. i.

goederen, die gemakkelijk *roeren* = *zich bewegen*; *b.* dat men de werking altijd of dikwijls waarneemt bij een' persoon, die bij eene andere werking of een' toestand is betrokken: *lopend werk, een zittend leven, de vallende ziekte, eene ijende koorts.*

Die deelwoordelijke adjectieven, welke oorspronkelijk verleden deelwoorden zijn geweest, geven te kennen *a.* dat eene zelfstandigheid de werking in overdrachtelijken zin heeft ondergaan: *gezocht* in „eene gezochte aardigheid”, *uitgezocht, uitgelezen, afgemeten, afgezaagd, opgeruimd*; *b.* dat eene zelfstandigheid de werking verricht heeft of dikwijls verricht: *een bediende, een belezen man, een bevaren matroos, de bereden politie, bescheiden*, eig. „steeds wel onderscheiden hebbende”, vandaar vroeger „verstandig” en thans „zich niet op den voorgrond stellende”, *een gestudeerd man, een oudgediende; dronken*, het oudere verl. deelwoord van *drinken*.

Bij de adjectieven der laatste soort sluiten zich aan verleden deelwoorden van werkwoorden, die voorheen wederkeerend waren of dit nog zijn. Zij beteekenen eene hoedanigheid of toestand, die 't gevolg is van 't verrichten der werking: *(on)beraden, (on)bezonnen, bedacht, beducht, gebelgd, getroost, verblijd, versaagd, vervaard, verwaand*, eigenl. „zich beraden, bezonnen, enz. hebbende”.

§ 221. Die vorm der werkwoorden, welke de werking voorstelt als eene zelfstandigheid, draagt den naam van den infinitief. Hij wordt ook wel, schoon ten onrechte, onbepaalde wijs geheeten. Immers hij geeft geenerlei betrekking te kennen, waarin eene uitgedrukte gedachte staat tot de werkelijkheid: *Werken is een zegen. Dat noem ik eerst zingen. Ik hoop te komen.*

§ 222. Ofschoon de infinitief, volgens het bovenstaande, zich in karakter zeer nauwkeurig aansluit bij het zelfstandig naamwoord, blijft hij toch in zijne betrekking tot andere woorden steeds den aard des werkwoords behouden. Vandaar dat hij vergezeld kan gaan van voorwerpen of bijwoordelijke bepalingen: *Vader te verliezen was harder slag. (P.) Al te hard loopen is niet goed. Wij hoorden hem meermalen dit fraaie lied zingen.*

Wordt daarentegen de infinitief tot een werkelijk substantief, dan kunnen er geene bepalingen bijkomen, dan die ook zelfstandige naamwoorden vergezellen: *Vaders sterven. Dat snelle loopen. Het zingen dier fraaie liederen.*

De infinitief van overgankelijke werkwoorden kan zoowel in lijdenden, als in bedrijvenden zin worden opgevat. Zoo beteekent: *Ik laat hem roepen* nu eens: *Ik laat hem roepende zijn* en dan weder: *Ik laat hem geroepen worden*. Zoo wordt *dooden* als lijdend opgevat in: *Wij zagen hem dooden* en als bedrijvend in: *Wij zagen hem onzen ergsten vijand dooden.*

§ 223. De onderscheiding der personen en getallen vervalt natuurlijk bij den infinitief, daar zij alleen te pas kan komen, wanneer de werking wordt voorgesteld in hare betrekking tot het onderwerp. Wel spreekt men

bij den infinitief van tijden; zij dragen den naam van onvoltooid tegenwoordigen, voltooid tegenwoordigen, onvoltooid toekomstenden en voltooid toekomstenden tijd: *Wandelen, gewandeld hebben, (te) zullen wandelen, (te) zullen gewandeld hebben: Iets te ontvangen is aangenaamer, dan iets ontvangen te hebben en dikwijls ook beter, dan iets te zullen ontvangen. Hij belooft, het werk vóór Zaterdag te zullen afgemaakt hebben.*

§ 224. Zeer dikwijls wordt in de tegenwoordige taal de infinitief voorafgegaan door het voorzetsel *te*, bijv.: *Ik zit te werken.* (Verg. § 155)

Dit voorzetsel kan bovendien nog door eenige andere voorzetsels worden voorafgegaan, namelijk door: *om, door, zonder, alvorens, na, in plaats van, met:* *Wij eten om te leven, doch leven niet om te eten. Door zoo te handelen hebt gij mijn vertrouwen verbeurd. Hij deed wel, zonder om te zien. Hij handelt gewoonlijk, alvorens rijpelijk te hebben nagedacht. Na dit te hebben gezegd, stond hij op. In plaats van mij te helpen, heeft hij mij tegengewerkt. Hij was begonnen, met haar in de rede te vallen.*

Men merke wel op, dat in deze gevallen de infinitief met *te* te zamen als een eenvoudige infinitief moet beschouwd worden. Het voorzetsel *te* wordt door ons taaleigen gevorderd, doch doet geenerlei dienst.

§ 225. Wanneer een infinitief door een ander voorzetsel dan een der boven genoemde zou moeten worden voorafgaan, gebruikt men in plaats daarvan *te*, gewoonlijk door *om* versterkt: *Het verlangen, om (naar) door haar spel te schitteren.* (P.) *Help mij om (in) mijne zuster naar hare kamer te brengen.* (P.) *In Frankrijk geweest te zijn, was eene reden om (tot) met kennelijke onderscheiding te worden behandeld.* (B.) *De meermin streeft te vergeefs, om (naar) den leelijken staart te verbergen.* (L.) *Er is waarlijk geene mogelijkheid, om (tot) een afzonderlijk gesprek te voeren.* (G.) *Je hebt weinig kans, om (op) het Schotsche rooversnest terug te zien.* (Sch.)

§ 226. Zooals uit bovenstaande voorbeelden blijkt, bezigt men meermalen de voorzetsels *om te*, waar *te* reeds voldoende zou wezen. Men ziet dit zelfs daar, waar *te* eigenlijk reeds overtollig moest zijn, namelijk, wanneer de infinitief voorkomt als onderwerp of lijdend voorwerp: *Ik geloof, dat het haar moeite genoeg kostte, om dat gedeelte van hare rol naar eisch te vervullen.* (Sch.) *Hierin is het slechts weinig mannen gegeven, om uit te munten.* (L.) *Ik noem het onverantwoordelijk, om zoo met het goed van anderen om te springen.*

Daarentegen is het noodzakelijk, *om te* gebruiken:

a. in beknopte doelaanwijzende bijzinnen: *Ik heb dat gedaan, om u genoeg te geven.*

b. in beknopte gevolgaanduidende zinnen, wanneer in den hoofdzin het bijwoord van graad *te* of *genoeg* voorkomt: *Hij is te traag, om eene hand uit te steken. Hij had te weinig misdreven, om daarvoor zoo streng gestraft te worden. Gij hebt genoeg gewerkt, om u thans eenige rust te gunnen.*

c. na adjectieven en substantieven, wier beteekenis mede-

brengt, dat de volgende infinitief eene werking uitdrukt, waartoe iemand of iets bestemd is, als: *bestemd, geschikt, gereed, voldoende*, enz., *doel, plan, middel, toebereidsel*, enz., bijv.: *bestemd, om de vroolijkheid gaande te maken; gereed, om te vertrekken; voldoende, om iemand eene week werk te geven; met het doel, om te behagen; het plan, om uit te gaan; een middel, om vlekken uit te wisschen; toebereidselen, om te vertrekken*, enz.

d. na adjectieven, die eene gunstige of ongunstige eigenschap beteekenen, wanneer de volgende infinitief eene werking uitdrukt, onder welke zich die eigenschap openbaart, als: *aangenaam en onaangenaam, prettig en vervelend, lekker en walgelijk, goed en slecht*, enz., bijv.: *aangenaam, om te hooren; prettig, om te doen; lekker, om te eten; goed, om te snijden*, enz.

e. na substantieven, die het begrip „begeerte” inhouden, wanneer de volgende infinitief de strekking dier begeerte te kennen geeft, als: *begeerte, lust, verlangen, wil, zucht*, enz., bijv.: *de begeerte, om te helpen; het verlangen, om heen te gaan; de wil, om vol te houden; de zucht, om te behagen*, enz.

§ 227. Een infinitief kan zonder het voorzetsel *te* worden gebruikt, wanneer hij als onderwerp vóór 't gezegde is geplaatst: *Werken is geene straf. Leven schijnt reizen en conversatie reisgesprek.* (B.) Meermalen vindt men echter ook in dit geval *te* gebruikt: *Te vertrekken en hulp te vragen was gewaagd en onzeker. Hen aan te tasten ware dwaasheid geweest.* (V. L.) Als 't onderwerp op 't gezegde volgt, is *te* noodzakelijk: *Het is een groot genot voor kinderen in een schuitje te varen.*

§ 228. Een infinitief wordt zonder 't voorzetsel *te* gebruikt, wanneer hij met een ander werkwoord is verbonden, indien het laatste werkwoord is:

a. een der werkwoorden *zullen, gaan, komen* en *blijven*, die betrekkingen tusschen de werking en den tijd uitdrukken;

b. een der werkwoorden *kunnen, mogen, moeten, zullen (= moeten), willen, durven, laten*, die verschillende toestanden van het onderwerp ten opzichte van de werking uitdrukken;

c. een der werkwoorden *doen, laten, leeren* en *helpen*, die te kennen geven, dat het onderwerp invloed uitoefent op het plaatshebben der werking;

d. een der werkwoorden *zien, hooren, voelen* en *vinden*, die aanduiden, dat het onderwerp het plaatshebben der werking waarneemt.

Hierbij merke men het volgende op: a. *Komen* wordt zoowel door een verleden deelwoord als door een' infinitief gevolgd: *Hij kwam aangesneld = Hij kwam aansnellen. Daar kwam een boertje gelogen van Heemsted naar de Glip.* (B.) Het wordt gevolgd door *te* in: *Hij kwam te weten. Ik kom zoeven te hooren. Loopen* in den zin van „gaan” heeft steeds den infinitief zonder *te* na zich: *Dat loop ik gauw aan vader vertellen.* (V. L.) *Per slot van rekening zijn zij allen loopen spelen.* (V. L.) *Wezen* of *zijn*, onmiddellijk door een' infinitief gevolgd, beteekent „zich bezighouden met”: *Zij is wandelen. Zij wantrouwd alle mannen van*

den pleitzak, haren notaris uitgezonderd, wien zij raad was wezen vragen. (P.) Zijn te beteekent „verkeeren in eenen toestand”: *Wij zijn vrienden te wachten.*

b. *Hebben* wordt onmiddellijk gevolgd door *praten* in de zegswijze: *Gij hebt mooi praten = Gij kunt mooi praten. Hebben te* beteekent *moeten*: *Ik heb nog wat te doen.*

c. *Laten* heeft zoowel de beteekenis van „doen” als „toelaten”: *Hij laat een fraai huis zetten. Ik laat hem zijn gang gaan. Leeren* in den zin van „onderwezen worden” heeft mede den infinitief zonder *te*: *Ik leer schaakspelen.* In: *iemand iets heeten* *liegen* geeft *heeten* te kennen, dat het onderwerp aan het voorwerp den naam geeft, van de werking te verrichten.

d. De infinitief heeft na de werkwoorden *zien*, *hooren*, *voelen* en *vinden* de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord. Vandaar dat men zoowel zegt: *Ik vond hem schreiende*, als: *Ik vond hem op den grond liggen.* Ook *hebben* en *weten* worden met een’ infinitief verbonden, die de beteekenis heeft van een tegenwoordig deelwoord: *Hij had eene veer op den hoed zitten. Ik vond al gauw eene plaats om onder dak te komen bij een’ ouden landsman, dien ik er wonen wist.* (V. L.)

§ 229. Wanneer een werkwoord, dat onmiddellijk door een’ infinitief wordt gevolgd, in een’ der voltooide tijden staat, gebruikt men in plaats van het verleden deelwoord van dit werkwoord den infinitief: *Ik heb dit niet kunnen doen. Wij waren gaan werken. Ik heb hem zien vertrekken.*

Sommige werkwoorden, die meestal in beteekenis overeenkomen met verschillende der in § 228 onder a—d genoemde, en in vroegeren tijd door een’ infinitief zonder *te*, doch thans door een’ infinitief met *te* worden gevolgd, worden of altijd, of soms op dezelfde wijs behandeld.

Zoo wordt steeds de infinitief in plaats van het verleden deelwoord gebruikt bij de werkwoorden: *vermogen*, *weten*, *behooren* en *gelieven*, die in beteekenis overeenkomen met: *kunnen*, *moeten* of *willen* alsmede bij *plegen* „gewoonlijk doen”: *Ik heb hem niet vermogen, weten te overtuigen. Gij hadt uw plicht behooren te vervullen. Hij heeft ons niet te gelieven te ontvangen. Ik heb daar dikwijls plegen te komen.*

Zoo kan de infinitief in plaats van het verleden deelwoord worden gebruikt bij de werkwoorden: *trachten*, *pogen*, *zoeken*, *begeeren*, *verlangen*, *verkiezen*, *vreezen*, *meen* en *denken*, die in beteekenis overeenkomen met *willen* of *niet willen* en bij *beginnen*, dat overeenkomt met *gaan*: *Ik heb hem trachten pogen, zoeken te overreden = Ik heb getracht, gepoogd, gezocht hem te overreden. Hij heeft hem begeeren, verlangen te spreken = Hij heeft begeerd, verlangd hem te spreken. Hij heeft dit niet verkiezen te doen = Hij heeft niet verkozen dit te doen. Ik heb hem vreezen te beleedigen = Ik heb gevreesd hem te beleedigen. Ik had hem meenen, denken te helpen = Ik had gemeend, gedacht hem te helpen. Hij is beginnen, begonnen te werken.*

Nog hebben de werkwoorden: *staan*, *zitten*, *liggen* en *loopen* in de onvoltooide tijden een’ infinitief met *te*, in de voltooide tijden een’ infinitief

zonder *te* bij zich; vandaar dat in plaats van hun verleden deelwoord mede de infinitief gebruikt wordt: *Hij staat, zit, ligt, loopt te droomen. Hij heeft staan, zitten, liggen, loopen droomen.*

X. OVEREENSTEMMING IN BUIGINGSVORMEN.

§ 230. De betrekkingen, waarin de woorden in den volzin tot elkander staan, veroorzaken zekere overeenstemming in de buigingsvormen. Die betrekkingen zijn van drieërlei aard: *a.* die tusschen onderwerp en gezegde; *b.* die tusschen een naamwoord en de bepalingen, welke daarbij behooren; *c.* die tusschen de voornaamwoorden en de namen der zelfstandigheden, welke zij aanduiden.

§ 231. Het onderwerp en het werkwoord, dat het gezegde of een deel daarvan uitmaakt, stemmen met elkander overeen in persoon en getal: *Wij loopen. De menschen loopen. Het was hem bekend, dat er een volk bestond, welks vlijt en ijver den wereldhandel hadden veroverd.* (P.)

Ten opzichte van den persoon heeft er geene overeenstemming plaats:

a. wanneer het antecedent van een betrekkelijk voornaamwoord een persoonlijk voornaamwoord is van den eersten of tweeden persoon, of wanneer het de naam is van den aangesproken persoon. In dit geval bestaat de overeenstemming tusschen het antecedent en het gezegde: *Zij zou zelfs mij, die haar meen te kennen, op den dwaalweg hebben gevoerd.* (Sch.) *Dit alles is goed voor u, die een engel zijt en een heilige.* (B. T.) *Gelukkige, die nooit de speelbal uwer phantasie zijt geweest.* (P.)

b. wanneer het onderwerp een zelfstandig naamwoord of een der voornaamwoorden *het, dit, dat* is, terwijl het naamwoordelijk deel van 't gezegde een voornaamwoord is van den eersten of tweeden persoon. In dit geval stemt het werkwoord in persoon overeen met het naamwoordelijk deel van 't gezegde: *Wie klopt daar? Ik ben het = Het is ik. Uw beschermers dat ben ik. Al mijn egoïsme zijt gij.* (B. T.)

c. wanneer het onderwerp *U*Ed. of *U* is. Dan behoorde eigenlijk het werkwoord in den derden persoon te staan. Men vindt echter zoowel den tweeden als den derden gebruikt: *Wat zal u gebruiken, een glas Maderawijn?* (P.) *U hebt geene kinderen, meen ik.* (B.) *Ik had gehoopt, dat UEd. wat later zou hebben gereciteerd.* (B.) *Dewijl UEd. echter getuige zijt geweest van de uitvoering van den mij gegeven last.* (V. L.) *Indien UEd. echter onderricht begeert, kan UEd. immers met den heer Baron spreken.* (V. L.)

d. wanneer de deelen van een veelvoudig onderwerp van verschillenden persoon zijn, staat het werkwoord in den eersten persoon, zoo deze aanwezig is, of, bij gebreke daarvan, in den tweeden: *Ik en mijn knecht zijn er geweest. Zijt gij en uwe vrienden reeds bij hen geweest?* Doch wanneer de aandacht op ieder deel des onderwerps in 't bijzonder wordt gevestigd, heeft de overeenstemming plaats tusschen het werkwoord en het laatstgenoemde deel. Het werkwoord blijft dan ook in 't enkelvoud: *Noch*

ik, noch mijn vriend heeft dit ooit vermoed. Of ik, of gij zijt de schuldige.

Ten opzichte van het getal heeft er geene overeenstemming plaats:

a. wanneer het onderwerp een zelfstandig naamwoord of een der voor-naamwoorden *het, dit, dat* is en 't gezegde een koppelwerkwoord bevat. Dan heeft de overeenstemming plaats tusschen 't naamwoordelijk deel van 't gezegde en dit werkwoord: *Dat zijn mijne ouders. Het schenen mijne vrienden. Al het antwoord, dat zij kreeg, waren tranen van spijt.* (P.)

b. wanneer het onderwerp een verzamelnaam is, gevolgd door eene meervoudige bepaling. Dan staat het werkwoord in 't enkel- of meervoud, naargelang men op de verzameling als geheel de aandacht vestigt, of de onderscheidene deelen daarvan op den voorgrond stelt: *Een vendel hellebaardiers ging vooraan.* (Sch.) *Verbeeld u, dat gij er op aankomt, waar een getal personen zich vermaakt met springen.* (G.) *Vlug en bevallig gleden een aantal roeibooten in allerlei richting over het meer* (B.) *Bovendien was men niet zonder bondgenooten, daar een tweetal knechten tot de broeders behoorden.* (Sch.)

c. wanneer het onderwerp veelvuldig is, doch de deelen des onderwerps als eene eenheid worden opgevat of uit zinverwante woorden bestaan; of ook, wanneer op ieder deel de aandacht wordt gevestigd. In die gevallen staat het werkwoord in 't enkelvoud: *Huis en hof was verlaten. Bed en bulster moest verkocht worden. Er werd een strijd en gisting geboren, die eene voorstelling geeft eener onbevredigde begeerte.* (G.) *Aan verdediging, dat begreep hij, viel niet te denken; slechts koelbloedigheid en stoutheid kon hem redden.* (Sch.) *Beter is 't daarom: Kruit en lood is er genoeg dan: Kruit en lood zijn er genoeg.* (Sch.)

In 't vellen van zijn oordeel belemmerde hem noch aanzien des persoons, noch de keuze eener geschikte gelegenheid, noch inachtneming der vormen van den beschaafden omgang. (G.) *Weigering noch uitvlucht baatte.* (Sch.) *Mijn broeder of ik zal komen. Zijn vader, zoowel als zijne moeder, was er tegen.*

Daarentegen vindt men ook: *Zijne onmetelijke ijsvelden zijn hem dierbaar geworden, omdat er dwang noch willekeur zetelen.* (P.) *Noch de pendule, noch de guéridon, noch de inktkoker, noch het mansportret konden den heer Mr. Hendrik Johannes Bruis de deur openen.* (B.) *Zoomin de bruinoogige maagd als de vroolijke meduwe schenen hem belang in te boezemen.* (P.) *Zoowel zij (zijne moeder) als Anna baden hem op de aandoenlijkste wijze zijn gemoed tot bedaren te brengen.* (P.)

§ 232. Het onderwerp en 't naamwoordelijk deel van 't gezegde stemmen alleen dan in geslacht en getal overeen, wanneer de aard van 't zelfstandig naamwoord, dat een deel van 't gezegde uitmaakt, dit toelaat: *Hij was mijn vriend. Zij was mijne vriendin. Die menschen zijn mijne vrienden niet. De ondervinding is de beste leermeesteres.* Daarentegen: *Wie is dat? Het is de Heer N. Dit is zijn vader, zijne moeder. Dat zijn zijne ouders. Luiheid is des duivels oorkussen. De*

deugd behoort de grondslag te zijn van 't geluk. Al het antwoord, dat zij kreeg, waren tranen van spijt. (P.)

Dat zoowel 't naamwoordelijk deel van 't gezegde als het onderwerp in den eersten naamval staat, hebben wij reeds gezien. Hier behoort de opmerking, dat het eerste ook in den vierden naamval kan staan: *Als ik u was, deed ik het niet.* „Wees u zelf”, *zei ik tot iemand.* (De G.) *Was zij daarbij geheel zich zelve?* (Sch.) *Zij zijn mij en ik ben hen.* (Sch.)

§ 233. De bijvoeglijke bepalingen stemmen met het substantief, waarbij zij behooren, overeen in geslacht, getal en naamval, wanneer deze bepalingen bestaan uit een bijvoeglijk naamwoord of een bijvoeglijk voornaamwoord of telwoord. Denzelfden regel volgen de lidwoorden.

Eene uitzondering maken de bijvoeglijke naamwoorden, welke achter het zelfstandig naamwoord worden geplaatst; zij blijven onverbogen: *God almachtig. Vaderlief. Staten-Generaal. Maerlants Spiegel Historiae.* Wordt daarentegen een bijvoeglijk naamwoord, van een lidwoord voorafgegaan, als bijnaam achter het zelfstandig naamwoord geplaatst, dan volgt men den regel: *De tochten van Karel den Grooten; de roem van Willem den Goeden.*

Wanneer de bijvoeglijke bepaling een bezittelijk voornaamwoord is, dat bij een zelfstandig naamwoord behoort, hetwelk in den tweeden naamval 't bepaalde deel voorafgaat, dan wordt het onverbogen gelaten, zoo het bepalende zelfstandig naamwoord vrouwelijk is: *Ik bezit niets, dat ik mijn eigen kan noemen, dan mijn moeders erfdeel.* (V. L.) *Zij wachtte op haar gebiedsters woorden.* (B.) *Een kleed van dat gevlamd satijn kon wel uw dochters bruidstooi zijn.* (T.) Zoo schrijft ook STARING: *Dat won zijn brave bruidjes hart.* Daarentegen: *Ik moet uws vaders oordeel hierover eens weten.* (V. L.) Doch ook: *Amelie zuchtte over haar broeders ongevoelig hart.* (B.)

§ 234. Is de bijvoeglijke bepaling eene bijstelling of eene bepaling van gesteldheid, dan stemt zij met het naamwoord overeen in naamval, doch niet noodwendig in geslacht en getal: *Haar eenig kind, haar grootste schat, werd haar van het hart gescheurd. De rivier de Rijn was met ijs bedekt. De gebroeders Bicker. De heeren Zonheuvel. De provincie Gelderland. Dat meisje heeft als de eenige dochter van rijke ouders een onbezorgd leven. De paus wordt door de Katholieken als het hoofd der Christenheid beschouwd.* (Verg. verder Boek III, Hoofdstuk III).

Wanneer de bijstelling bij een' soortnaam een onmiddellijk zich daarbij aansluitende eigennaam is en deze laatste in den tweeden naamval voor een ander substantief staat, blijft de soortnaam onverbogen: *Koning Willems verjaardag. Gravin Margareta's oorlogen. Professor A's lessen.* Eene uitzondering maakt het woord *heer*: *De uitbreiding van des heeren Van Hoels vermogen.* (B.) Staat daarentegen de tweede naamval achter een substantief, dan verbuigt men den soortnaam en niet den eigennaam: *De vruchtbaarheid der provincie Friesland.*

§ 235. De voornaamwoorden stemmen in geslacht en getal overeen met de namen der zelfstandigheden, die zij aanduiden.

Indien er echter verschil is tusschen het natuurlijk geslacht en het woord-geslacht, stemmen de persoonlijke, bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden overeen met het eerste, het betrekkelijk voornaamwoord daarentegen met het laatste: *Jonge meisjes zien wij er niet; de gewoonte van den tijd hield haar verborgen in de kloosters, waar zij hare opvoeding kregen tot aan haar huwelijk.* (B. T.) *Ik beleef heel wat plezier aan dat meisje. Ze is altijd met een of ander boek in de weer; ik verzeker u, dat zij haar Fransch noch beter verstaat dan ik.* (B.) *Wat zegt het schepseltje? — Zij zegt iets, dat haar zeker hoog op 't hart ligt.* (B.) *Daar heb je dat lieve jongetje, dat driemaal in de week den bink steekt.* (B.) *Het was een klein meisje van vijf jaar, dat zich aan mama's japon schreiende vastklemde.* (B.) Daarentegen: *Wij rijden samen met mijn dochttertje, die ik medeneem naar Tiel, om geen' argwaan te wekken.* (V. L.)

Wanneer een verkleinwoord, van een' vrouwelijken eigennaam gevormd, het antecedent is, stemt het betrekkelijk voornaamwoord met het natuurlijk geslacht overeen: *Weet je, wat primus is, Klaar? — Neen, tante, zie Klaartje, die het zeer wel wist.* (B.) *Om alles geregeld in zijn werk te doen gaan, zat aan het eene eind van de tafel het lieve Saartje, die de Sinterklaaskoeken uitdeelde.* (B.) Alleen wanneer men van kinderen spreekt, bezigt men in dit geval 't onzijdig geslacht: *Het lieve Mietje, dat zoo vlijtig zit te breien, is pas zes jaar.*

Wanneer het voornaamwoord een' mannelijken persoon aanduidt, die door een vrouwelijk zelfstandig naamwoord genoemd is, richt het zich tegenwoordig gewoonlijk naar 't natuurlijk geslacht: *Zijne Majesteit heeft zijn vertrek nog eenige dagen uitgesteld.* Toch leest men ook: *Uwe Majesteit kan zich voor God verantwoord achten. Zij is bevrijd en ontheven van alle breidels en vrij om te doen, wat in hare macht staat.* (Sch.) *Mag ik uwe Hoogwaardigheid vragen, hoe zij het kuddeken gevonden heeft, dat aan hare zorgen is toevertrouwd?* (V. L.)

Wanneer het antecedent van een betrekkelijk voornaamwoord het persoonlijk voornaamwoord *het* is en 't gezegde bevat een zelfstandig naamwoord, dan stemt het betrekkelijk voornaamwoord met dit zelfstandig naamwoord in geslacht en getal overeen en niet met het antecedent: *Het waren deze lieve kinderen, die Amelia in staat stelden, al de liefderijkheid van haar zacht gestemd gemoed te toonen.* (B.) *Het zijn sterke beenen, die de weelde kunnen dragen.*

VIERDE BOEK.

DE VERBUIGING DER WOORDEN.

§ 236. Bij de verbuiging der woorden heeft men te letten op den stam en den uitgang. Door den stam van een woord verstaat men 'tgeen er overblijft, wanneer men 't woord van zijne buigingsuitgangen heeft ontdaan.

I. HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

Het enkelvoud.

§ 237. De zelfstandige naamwoorden hebben tweeërlei verbuiging: de sterke en de zwakke. Het kenmerk van de sterke verbuiging is eene **s** in den genitief enkelvoud of het ontbreken van een' buigingsuitgang in dezen naamval; dat van de zwakke eene **n** of **en** in denzelfden naamval. Oorspronkelijk eindigde de stam der zwakke zelfstandige naamwoorden op eene **n** en kwam deze dus in alle naamvallen voor; daarachter voegde men dan de buigingsuitgangen. Al zeer vroeg begonnen echter de uitgangen af te slijten en kwam de **n** aan 't einde der woorden te staan. Doch ook die **n** verdween in alle naamvallen des enkelvouds, behalve in den tweeden.

De verbuiging der zelfstandige naamwoorden is dus thans in 't enkelvoud:

Sterke verbuiging.

Zwakke verbuiging.

Mannelijk. Vrouwelijk. Onzijdig. Mannelijk. Vrouwelijk. Onzijdig.

1. zoon	dochter	kind	mensch	—	hart(e)
2. zoons	dochter	kinds	menschen	—	harten
3. zoon	dochter	kind	mensch	—	hart(e)
4. zoon	dochter	kind	mensch	—	hart(e).

Van enkele vrouwelijke woorden komt een tweede naamval op **s** voor, wanneer deze vóór een ander zelfstandig naamwoord staat: *Moeders school, mijn zusters vriendin, vriendschapsdienst, regeeringsbesluit*. Deze vormen zijn intusschen eenvoudig door navolging van mannelijke en onzijdige genitieven op **s** ontstaan.

§ 238. Tot de zwakke verbuiging behooren thans nog slechts enkele mannelijke en één onzijdig substantief. De mannelijke, die voorheen op eene **e** eindigden en nog soms met eene **e** aan 't slot worden aangetroffen, zijn: *mensch, heer, graaf, prins, profeet, hertog, vorst* en soms *knaap*. Ook *paus* wordt tegenwoordig zwak verbogen. De mannelijke persoonsnamen op **e**, als: *getuige, bode, bediende*, dus ook de bijvoegelijke naamwoorden, die als mannelijke persoonsnamen worden gebruikt, als: *rijke, arme*, enz. behooren mede tot deze verbuiging. — Het eenige zwakke onzijdige substantief is *hart(e)*.

Voorheen behoorden ook vele vrouwelijke substantieven tot de zwakke verbuiging. Sporen daarvan vinden wij nog in: *St.-Geerten-minne, Geerttruidenberg, Onze-Lieve-Vrouwenkerk, Vrouwendag, goedertieren*.

§ 239. De uitgang van den sterken tweeden naamval mannelijk en onzijdig enkelvoud was vroeger **es**; vandaar de gerekte klinker in de genitieven *des daags* (voor: *dages*), *slaags* (voor: *slages*) en *zijns wegs* (voor: *weges*). Eindigde een mannelijk of onzijdig woord op een' sisklank, dan liet men 't voorheen gewoonlijk in den genitief onverbogen. Aan: *des huizes, des kruises, des vleesch* en *des geestes* werd later de uitgang **es** gehecht. De overige substantieven, die op een' sisklank eindigen, omschrijven den genitief: *van den trans, van den pols*. Zoo ook: *van het gebergte, van het gebladerte*.

§ 240. De sterke mannelijke en onzijdige datief enkelvoud gingen voorheen uit op **e**. Vandaar nog: *Gode welgevallig, onder eede, bij monde van, diensten, den lande bewezen, vandaag* (voor: *dage*), *in gemoede, te velde, ten getale, ten behoeve, van goeden huize, van vorstelijken bloede, scheep gaan* (voor: *te schepe gaan*), enz.

De zwakke vrouwelijke datief eindigde op **n**; vandaar nog *tevreden*, eig. *te-vrede-n*, daar *vrede* dikwijls als een zwak V. substantief werd gebruikt, ofschoon het oorspronkelijk sterk M. was.

§ 241. De genitief der eigennamen van personen wordt gevormd door **s**, **'s** of **'**. Bij voornamen of zeer bekende geslachtsnamen bezigt men **s**: *Willems boek, De Ruiters heldendaden*; bij namen, die op een' klinker eindigen of familienamen **'s**: *Maria's broeder, Mulder's dochter*. Eindigt het zelfstandig naamwoord op een' sisklank, dan bezigt men **'**: *Apelles' schilderstukken*. Aardrijkskundige namen krijgen **s**, daar zij als bekende mogen aangemerkt worden, tenzij ze op een' klinker eindigen: *Neerlands onafhankelijkheid, Java's wondertuin*. Eindigen ze op een' sisklank, dan wordt de genitief omschreven: *het concilie van Constanz*.

Het meervoud.

§ 242. Men vormt het meervoud door aanhechting van eene **n** bij alle zelfstandige naamwoorden, die op eene toonlooze **e** eindigen: *bode, boden; wijze, wijzen*. Doch vreemde namen krijgen ook **s**: *tantes, modes*; ook het Nederlandsche *lentes*.

§ 243. Men vormt het meervoud door aanhechting van **s** bij alle substantieven, die eindigen op:

a. **el, em, en, er, aar, ier, aard, erd, je, ke, ken, kij, lijn, age:** *cirkels, bezems, wagens, lezers, dienaars, kruideniers, grijsaards, lomperds, boekjes, boekskes, kinderkens, gaardekijns, maagdelijns, stellages.*

b. een' volkomen klinker: *raas, vlaas, eegaas, duenna's, canapé's, kadi's, duw's, paraplu's.* Doch Nederlandsche of als zoodanig aangemerkte woorden op **ee** hebben **en**: *zeeën, theeën, reeën.* De woorden op **ie** krijgen **s** of **n**, wanneer de klemtoon niet op de **ie** valt: *beziën, tralies* of *traliën, provincies* of *provinciën*; doch valt de klemtoon wel op de **ie**, dan krijgen zij steeds **en**: *genieën, reliquieën, melodieën.*

Men lette op het verschil in meervoudsvorming tusschen de Nederlandsche woorden *raas, vlaas, eegaas* en de vreemde: *massa's, pacha's* enz.

c. **or, ier** en **eur**; bij de beide laatste alleen, als zij vreemde woorden en wel persoonsnamen zijn; zijn ze zaaknamen, dan eindigen ze op **en**; de woorden op **or** hebben mede **en**, bijv.: *professors* en *professoren, curators* en *curatoren, portiers* en *viziers* (persoonsnamen), *portieren* en *vizieren* (zaaknamen), *essayeurs, verificateurs* doch *humeuren.*

Toch vindt men ook de meervouden: *officiëren, directeuren, administrateurs.*

d. Vreemde militaire titels hebben mede **s**: *korporaals, sergeants, adjudants*; doch ook: *adjudanten.*

e. Nog hebben **s** sommige Nederlandsche woorden: *maats* (makkers), *koks, ooms, zoons, smids, bruijgoms, gemaals, vaandrigs, bunzings.* Doch ook: *zonen, smeden, gemalen.*

§ 244. Vele woorden, die hun meervoud vormen door **s**, hebben daarnaast een meervoud op **en**. In 't algemeen is de uitgang **en** deftiger dan **s**.

Vandaar: *Aanziet de leliën des velds.* (Stb.) *Zijne woorden waren als gouden appelen in zilveren tralickorven. Het onschuldig slachtoffer van hunnen haat werd in ketenen geklonken. Het huis werd met bezemen gekeerd.* (Stb.) *Aanziet de vogelen des hemels.* (Stb.) *De dienaren der H. Inquisitie. De leeraren der Kerk. De opzieners der Gemeente. De teekenen der tijden.*

Soms is er onderscheid in beteekenis tusschen dezelfde woorden, naarmate zij **s** of **en** krijgen:

<i>broeders</i> en <i>zusters</i> (kinderen van dezelfde ouders)	<i>broederen</i> en <i>zusteren</i> (leden van dezelfde gemeente)
<i>hemels</i> (van ledekanten)	<i>hemelen</i> (uitspansel)
<i>heidens</i> (Zigeuners)	<i>heidenen</i> (veelgodendienaars)
<i>knechts</i> (bedienden)	<i>knechten</i> (bedienden, soldaten, slaven)
<i>letters</i> (klanken of teekens)	<i>letteren</i> (brief, letterkunde)
<i>mans</i> (tegenover vrouwen)	<i>mannen</i> (volwassen mannel. personen)
<i>middels</i> (middellijven)	<i>middelen</i> ('tgeen dient om een doel te bereiken)

<i>redens</i> (verhoudingen)	<i>redenen</i> (oorzaken, gronden)
<i>studies</i> (schetsen van een' schilder)	<i>studiën</i> (oefeningen in de wetenschappen)
<i>tafels</i> (huisraad, lijsten)	<i>tafelen</i> (waarop men wetten grift)
<i>vaders</i> (de echtgenooten der moeders)	<i>vaderen</i> (voorvaderen)
<i>wapens</i> (blazoenen of weermiddelen)	<i>wapenen</i> (weermiddelen)
<i>waters</i> (soorten van water: <i>oogwaters</i> , <i>wateren</i> (watermassa's: <i>de Zeeuwsche reukwaters</i> , doch ook: <i>vaarwaters</i>)	<i>wateren</i> (watermassa's: <i>de Zeeuwsche reukwaters</i> , doch ook: <i>mineraalwateren</i>)
<i>wortels</i> (van planten)	<i>wortelen</i> (penen of deelen van planten)
<i>zoons en dochters</i> (van dezelfde ouders)	<i>zonen en dochteren</i> (van hetzelfde land).

Dekens en *dekenen* behooren hier niet, daar 't eerste een Nederlandsch woord, 't laatste aan eene vreemde taal ontleend is.

§ 245. Voorheen vormden eenige onzijdige woorden hun meervoud door **er**. Aan die woorden heeft men later nog den meervoudsuitgang **s** of **en** gehecht; vandaar thans meervouden op **ers** en **eren**. Zij komen voor bij de woorden: *been*, *blad*, *ei*, *gemoed*, *gelid*, *goed*, *hoen*, *kalf*, *kind*, *kleed*, *lam*, *lied*, *rad*, *rund*, *volk*. Daarvan hebben: *been*, *blad*, *ei*, *hoen*, *kalf*, *kind*, *lam*, *rund* zoowel **ers** als **eren**; *kalf* en *volk* zoowel **en** als **eren**, zonder onderscheid van beteekenis. Doch men maakt verschil tusschen: *raden* (wielen) en *raderen* (wielen of deelen van een werktuig), *beenen* (onderste ledematen) en *beenderen* (deelen van 't geraamte), *kleeden* (vloerkleeden) en *kleederen* (kleedingstukken), *bladen* (van boeken of planten) en *bladeren* (van planten). Toch zegt men ook: *De honden kluiven de beenen*. *Ik heb liever 't vleesch dan de beenen*. *Hoen* en *been* lasschen vóór den meervoudsuitgang eene **d** in. *Loover* en *spaander* zijn oude meervouden, die als enkelvoud worden gebruikt en waarnaast weer: *loovers* en *spaanders*. Van *loof* is geen meervoud; van *spaen* komt zoowel *spanen* (roeispanen) als *spaanders*: *Waar gehakt wordt, vallen spaanders*. De meervouden op **er** komen overigens nog alleen voor in samenstellingen: *bladerkroon*, *eiersaus*, *hoenderhok*, enz.

§ 246. Wanneer van een zelfstandig naamwoord, dat in 't meervoud **er** krijgt, een verkleinwoord wordt gevormd en dit in 't meervoud staat, kan het achtervoegsel *je*, *tje* of *ken* ook achter het oude meervoud op **er** komen: *bladertjes* naast *blaadjes*, *ciertjes* naast *eitjes*, *lammertjes* naast *lammertjes*, *hoendertjes* naast *hoentjes*, *kinderkens* naast *kindekens*, *radertjes* naast *raadjes*. Doch er is onderscheid tusschen *kleedjes* (dek-kleedjes of japonnetjes) en *kleertjes* (kleedingstukken).

§ 247. Alle zelfstandige naamwoorden, die niet boven behandeld zijn, vormen hun meervoud door **en**. *Lende* en *rede* (redevoering) hebben *lendenen*, (lijk-, leer-) *redenen* van een vroeger enkelvoud: *lenden* en *reden*. *Vlooiën* en *koeiën* lasschen eene **i** in. De meervoudsvormen *kleinoodiën* en *sieradiën*, naast de regelmatige meervouden *kleinooden*, *sieraden*, zijn van anderen oorsprong. Het eerste is eigenlijk het meervoud van een verlatijnschst *clenodium*, evenals *gymnasiën* van *gymnasium*; het laatste

van een enkelvoud *sierage*, dat ook wel geschreven werd *sieraadje*, *sieradie*.

§ 248. Samenstellingen met *man*, die een beroep beteekenen, hebben in 't meervoud *lieden* of *lui*: *voerlieden*, *kooplieden*, *werklui*. *Staatslieden* is 't meervoud van *staatsman*. *Oranjeman*, *Noorman*, *blindeman* en *leenman* hebben natuurlijk *Noormannen*, enz. *Muzelman* is geene samenstelling met *man*; meervoud: *Muzelmannen*.

§ 249. Vreemde woorden op *us* en *um* krijgen in plaats van dezen uitgang in 't meervoud *en*: *gymnasiën*, *geniën*, meervoud van: *gymnasium*, *genius*. Soms ziet men ze op Latijnsche wijze met *i* en *a*: *critici*, *gymnasia*, *musea*.

§ 250. De meeste sterke substantieven kregen voorheen in het meervoud eene *e*; enkele onzijdige waren in 't meervoud aan 't enkelvoud gelijk. Zoo was 't meerv. van *voet*: *voete*, van *slag*: *slage*, van *been*: *been*, van *jaar*: *jaar*. Ook *man* luidde in 't meerv. *man*. Vandaar dat nog tegewoordig de meerv. *voet* en *slaag*, — waarvan dus ook nog de *e* is afgesleten — voorkomen in de uitdrukkingen: *onder de voet raken*, *slaag krijgen*; vandaar ook de meerv. *been* in: *op de been brengen*, *jaar* in: *acht*, *twintig jaar*, *man* in: *honderd man*, *alle man*. Het meervoud van 't vrouwelijke *ure*, *uur*, dat oorspronkelijk *uren* luidde, wordt ook wel afgekort tot *uur*: *zes uur* naast *zes uren*. Men schrijve dus nooit *te zes ure*.

§ 251. Verzamelnamen, die eene bepaalde hoeveelheid aanduiden, en namen van maten, gewichten en munten worden, in plaats van in 't meervoud, in 't enkelvoud gebezigd, wanneer zij worden voorafgegaan door bepaalde hoofdtelwoorden en men de genoemde hoeveelheid als één geheel beschouwt: *twee paar menschen*, *vier dozijn lepels*, *vijf gros pennen*; *achthonderd*, *zes duizend*, *millioen inwoners*; *vier riem*, *boek*, *vel papier*; *zeven pond*, *ons*, *lood*, *vat*, *kan*, *last*, *mud*, *schepel*, *kop*; *acht el*, *palm*, *duim*, *streep*; *vijf gulden*. Doch steeds: *wichtjes*, *maatjes*, *rijksdaalders*, *stuivers*, *kwartjes* en *cents*. Let men op de afzonderlijke deelen der hoeveelheid of worden bovengenoemde woorden van onbepaalde telwoorden voorafgegaan, dan is 't meervoud noodzakelijk. In dat geval is 't meervoud van *cent*: *centen*.

Men merke wel op, dat de hier behandelde woorden werkelijke enkelvoud en zijn, terwijl die van de vorige paragraaf in 't meervoud staan.

§ 252. Samenkoppelingen van woorden, als titels gebruikt, hechten den meervoudsuitgang of aan 't laatste deel, of aan 't eerste, of aan beide deelen: *luitenant-generaals*, *sergeant-majors*, *schout-bij-nachts* of *schouten-bij-nacht*, *gouverneurs-generaal*, *kapiteins-kwartiermeesters*.

§ 253. De meervoudige zelfstandige naamwoorden vertoonen soms ook veranderingen in of aan den stam. De *a* des stams verandert in *e* in: *stad*, *steden* (eigenlijk het meervoud van *stede*, dat dezelfde beteekenis heeft als *stad*); de *i* verandert in *e* bij: *schip*, *smid*, *lid*, *gelid*, *ooglid*, waarin *lid* „deksel” beteekent, *rif*, *spit* (bijv. *braadspit*), *split*. *Rif* behoudt in 't meervoud de *i* in den zin van *klip* en *geraamte*, doch bekomt *e* in dien van *plooi* in 't zeil: *reven*. Het enkelvoud van dit laatste woord is

ook wel *reef*. *Lidmaat* (van een kerkgenootschap) heeft gewoonlijk: *lidmaten*; *ledematen* geldt ook voor 't meervoud van *lid*. *Spil* heeft ook *spitten*: *In drie spitten had hij een gat gemaakt*.

De woorden op — *heid* hebben — *heden*, in plaats van — *heeden*.

§ 254. De onvolkomen klinker wordt soms volkomen: *dag*, *dagen*. Blijft hij onvolkomen en wordt de slotmedeklinker onmiddellijk door een onvolkomen klinker voorafgaan, dan wordt de medeklinker verdubbeld: *put*, *putten*. Soms komt hierbij onderscheid in beteekenis in 't spel: *trek*, meervoud *trekken* en *treken* (bij dichters in den zin van „valsche trek”, „list”), *spel*, meervoud *spelen* en *spellen*.

§ 255. De slotmedeklinker des stams kan mede verandering ondergaan. Is hij namelijk eene **f** of **s**, die eene **v** of **z** vervangt (onechte **f** of **s**), dan wordt hij in 't meervoud weer **v** of **z**. Dit geschiedt:

a. wanneer hij wordt voorafgegaan door een volkomen klinker, door een tweeklank, of door een onvolkomen klinker, die in 't meervoud volkomen wordt: *baas*, *bazen*, *huis*, *huizen*, *naaf*, *naven*, *duif*, *duiven*, *hof*, *hoven*. Uitgezonderd zijn de vreemde woorden: *pausen*, *sausen*, *kousen*, *kruisen*, *struisen*, *philosofen*, *telegrafen* en de Nederlandsche: *spiesen* en *poesen*. *Vleesch* heeft in 't meervoud *vleezen*.

b. wanneer hij wordt voorafgegaan door **l**, **m**, **n** of **r**: *golven*, *halzen*; *korven*, *gorzen*; *gansen*, *gemzen*. Daarentegen behouden de volgende meest vreemde woorden **f** of **s**: *triomfen*, *nimfen*, *polsen*, *walsen*; *kaarsen*, *kersen*, *persen*; *koersen*, *floersen*, *schorsen*; *marsen*, *balansen*, *dansen*, *glansen*, *kansen*, *kransen*, *lansen*, *schansen*, *transen*, *prinsen*, *slonsen* en *sponsen*.

§ 256. Eigennamen vormen hun meervoud door **'s**, **s** of **en**. Zij krijgen **'s**, wanneer de eigennaam op een klinker eindigt: de *Cicero's*, *Otto's*, *Thorbecke's*; **s**, onder dezelfde omstandigheden, waaronder soortnamen **s** bekomen: de *Vondels*, *De Ruyters*, *Van Rossems*, *Evertsens*, *Dekkers*, *Molenaars*, enz. In alle andere gevallen krijgen ze **en**: de *Trompen*, *De Witten*, *Egmondens*, enz.

II. HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

§ 257. De bijvoeglijke naamwoorden worden op tweeërlei wijze verbogen, sterk of zwak, in diervoege dat hetzelfde adjectief beurtelings op de eene of andere wijze kan worden verbogen. Hierin verschillen dus de adjectieven van de substantieven, welke laatste of tot de eene of tot de andere verbuiging behooren.

Of een zelfstandig naamwoord tot de sterke of zwakke verbuiging behoort, hangt af van den vroegeren toestand des woordstams. Of een zelfde bijvoeglijk naamwoord sterk of zwak zal worden verbogen, hangt af van de woorden, welke al of niet het adjectief voorafgaan.

De deelwoorden, als bijvoeglijke naamw. gebruikt, worden geheel als de adjectieven verbogen.

§ 258. De sterke verbuiging der adjectieven was oorspronkelijk gelijk

aan die der bijvoeglijke voornaamwoorden, doch wijkt er thans in een paar vormen van af. Men vergelijke slechts de verbuiging van *mijn*, § 273.

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1. goed	goede	goed	goede
2. goeds	goeder	goeds	goeder
3. goeden	goeder	goeden	goeden
4. goed	goede	goed	goede

§ 259. De bijvoeglijke naamwoorden worden in 't algemeen sterk verbogen, wanneer zij door geen ander bepalend woord worden voorafgegaan, of wanneer er een woord met eene onbepaalde beteekenis voor staat, als: *een, geen, enig, menig, ieder, elk, zeker, welk, zulk, alle, veel, weinig, genoeg*.

Deze verbuiging komt tegenwoordig echter nog slechts in weinige gevallen voor, namelijk:

De 1^e en 4^e nv. mannelijk enkelvoud wordt gebruikt bij persoonsnamen, voorafgegaan door 't lidwoord *een* of de woorden *geen, enig, menig, ieder, elk, zeker, welk*, wanneer de hoedanigheid den persoon kenmerkt in zijne waardigheid, zijn beroep of zijne betrekking. Bezit de persoon de hoedanigheid als persoon, dan bedient men zich van den zwakken vorm: *Hij was een goed vorst. Ik heb een oud vriend. Dit is een bekwaam timmerman, een vlug schrijver*. Daarentegen: *een goede vorst, een groote man*, enz.

De 2^e nv. mannelijk enkelvoud in de uitdrukkingen: *bloetsvoets, goedsmoeds, anderszins, geenszins, veelszins*.

De 3^e nv. mannelijk enkelvoud: *in arren* (toornigen) *moede, met voorbedachten rade*.

De 2^e nv. vrouwelijk enkelvoud: *ouder gewoonte, gewapenderhand, langzamerhand, onverrichter zake, goedertieren* (van goeden aard), *middelerwijl, ouderwetsch, nieuwerwetsch* (wet = zede), *zaliger gedachtenis*.

De 3^e nv. vrouwelijk enkelvoud: *te kwader ure, te goeder trouw, van goeder hand, van ganscher harte, met luider stemme, op heeter daad, te gezetter tijd, te bekwaamer tijd*.

De 1^e en 4^e nv. onzijdig enkelvoud wordt nog steeds gebruikt, wanneer 't zelfstandig naamwoord geen ander bepalend woord voor zich heeft, of wanneer er een woord met eene onbepaalde beteekenis vóór 't adjectief staat: *oud hout, een lief kind, ieder nieuw huis*, enz.

Soms bezigt men zelfs deze sterke vormen in plaats van de zwakke, namelijk, wanneer het adjectief wordt voorafgegaan door het lidwoord *het* of een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord en men de

hoedanigheid noemt om de hoedanigheid. Men gebruikt dan de zwakke vormen, wanneer men de hoedanigheid noemt als een middel tot onderscheiding eener zelfstandigheid van andere, welke die hoedanigheid niet bezitten. Zoo zegt men: *mijn oud huis* van een huis, dat werkelijk oud is, *mijn oude huis* van 't huis, dat men vroeger bewoonde, dus ter onderscheiding van 't tegenwoordige. Zoo valt in den zin: *Hebt gij uw ziek paard verkocht?* de nadruk op *ziek*, terwijl in: *Hebt gij uw zieke paard verkocht?* de onderstelling voor de hand ligt, dat de eigenaar ook gezonde paarden heeft. Zoo zal men van Bilderdijk zeggen: *Het is een genot, zijn sierlijk schrift te lezen*, terwijl men aan iemand, die meer nichtjes heeft, zal vragen: *Leeft uw blinde nichtje nog?* Vergelijk nog: *het, dit, dat voortreffelijk boek*, met: *Aan dit lijvige boek heb ik tweemaal zooveel tijd besteed, als aan de beide andere.*

Men merke echter op, dat niet altijd, in het bovenbedoelde geval, de sterke vormen in gebruik zijn. Een bezittelijk voornaamwoord laat het gebruik der sterke vormen eerder toe, dan een aanwijzend voornaamwoord of het lidwoord van bepaaldheid; een meerlettergrepig adjectief, waarvan de laatste lettergreep niet den hoofdtoon heeft, eerder dan een eenlettergrepig. Zoo zal men bijv. niet zeggen: *dat fier paard, dit rijk huisraad*, maar wel *zijn rijk huisraad* of *dit prachtig huisraad*, enz.

De 2^e nv. onzijdig enkelvoud komt voor in: *blootschoofs*.

De 3^e nv. onzijdig enkelvoud komt voor in: *van koninklijken bloede, in koelen bloede, van voornamen huize, in goeden doen*.

Van 't meervoud komt alleen de tweede naamval voor in: *allerwegen, Halverwegen* is misschien de 2^e nv. enkelv. van een vroeger *halve wege*, V.

§ 260. De bijvoeglijke naamwoorden worden in 't algemeen zwak verbogen, wanneer zij worden voorafgegaan door een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord (lidwoord van bepaaldheid), behoudens de uitzonderingen, in de vorige paragraaf vermeld.

De zwakke verbuiging luidt als volgt:

Enkelvoud.

	<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1.	goede	goede	goede	goede
2.	goeden	goede	goeden	goede
3.	goeden	goede	goede(n)	goeden
4.	goeden	goede	goede	goede

De 3^e nv. onzijdig enkelvoud is in de tegenwoordige taal *goede*: *Hebt gij het goede dier haver gegeven?* Vroeger was hij *goeden*; vandaar: *ten vorigen jare, ten tweeden male*.

Uit hetgeen hier gezegd is aangaande de zwakke verbuiging der adjectieven

volgt, dat de sterke verbuiging eigenlijk ongeoorloofd is na *ter* (= *te der*) als in: *ter goeder trouw, ter kwader ure, ter bekwamer tijd, ter linker zijde*, enz. Het bezigen van de sterke vormen in deze gevallen is intusschen een gevolg van eene overoude verwarring in de verbuiging der adjectieven en dient dus als door het gebruik gewettigd te worden beschouwd.

§ 261. Onverbogen blijven de bijvoeglijke naamwoorden:

a. wanneer zij een deel van 't gezegde uitmaken of achter 't zelfstandig naamwoord staan: *Het gras is groen. Vaderlief, God Almachtig, de Staten-Generaal*. Zoo ook, wanneer zij door 't lidwoord van 't zelfstandig naamwoord zijn gescheiden: *Zoo groot eene opoffering*.

b. de van plaatsnamen afgeleide op *er*: *de Harlinger beurtman, Haarlemmer halletjes*. Dit waren oorspronkelijk zelfstandige naamwoorden.

c. de stoffelijke adjectieven, wanneer zij op *en* eindigen: *de gouden bril*. Dit geschiedt welluidendheidshalve.

d. *rechter* en *linker*, die oorsponkelijk 3^e nv. vr. enkelv. waren, afhangende van *te* in *ter rechter, linker hand, zijde*.

§ 262. Gewoonlijk laat men onverbogen:

a. de bijvoeglijke naamwoorden, die op *en* eindigen, vooral sterke verleden deelwoorden: *zijne eigen woorden, gebroken armen en beenen*.

b. de vergrootende trappen, vooral die van twee- en meerlettergrepige adjectieven: *dapperder mannen, uitvoeriger berichten, grooter tuinen*.

§ 263. De bijvoeglijke naamwoorden, die als zelfstandige naamwoorden worden gebruikt en mannelijke of vrouwelijke personen beteekenen, worden als zwakke substantieven verbogen: *de wijze, de schoone*. Zijn zij onzijdige begripsnamen, dan wordt de tweede naamval omschreven en ondergaat het woord geene verandering: *het goede, van het goede*.

Intusschen merke men op, dat sommige bijvoeglijke naamwoorden, die zonder *e* als substantieven voorkomen, de verbuiging des sterken substantiefs hebben. Zoo de mannelijke: *zot, dwaas, gek, vrek* en de onzijdige: *het ruim, diep, droog, nat, vocht, zout, zuur, bruin, zwart, goed, kwaad*, enz. De mannelijke vormen hun meervoud door *en*; de onzijdige mede, zoo zij in 't meervoud voorkomen, wat met de meeste niet het geval is.

Ook de bijvoeglijke naamwoorden, die na onbepaalde voornaamwoorden en telwoorden als zelfstandige naamwoorden voorkomen, krijgen *s*: *iets, wat goeds, fraais, iemand vreemds, anders, veel moois, eenig kwaads, weinig bijzonders*. Een paar dezer genitieven worden zelfs weder als nominatieven gebruikt, namelijk *lekkers* en *nieuws*: *Het lekkers is op. Wat voor nieuws is er?*

Nog zorgte men, de als substantieven gebruikte adjectieven niet te verwarren met werkelijke adjectieven, waarachter 't zelfstandig naamwoord is weggelaten; deze laatste worden natuurlijk geheel als bijvoeglijke naamwoorden behandeld: *Rijke lieden, zoowel als arme, moeten sterven. De oude huizen zijn veel sterker dan de nieuwe. De mouwtjes van den bruinen rok, dien hij droeg, waren nog korter dan die van zijn' groenen*. (B.)

TRAPPEN VAN HOEDANIGHEID.

§ 264. De vergrootende trap wordt gevormd, door den uitgang **er** achter den stellenden te plaatsen: *grooter, kleiner*. De bijvoeglijke naamwoorden, die op **r** eindigen, lasschen eene **d** in: *duurder, zwaarder*.

De overtreffende trap wordt gevormd, door **st** achter den stellenden te plaatsen: *grootst, kleinst*. Gaat het adjectief op een' sisklank uit, dan laat men, ook in de verbogen vormen, de **s** weg: *wijst, de wijste koning, frischt, het frischte gras*. Eindigt de stamvorm op **e**, dan verdwijnt deze in den vergrootenden en overtreffenden trap: *blijde, blijder, blijdst*. Doch van *bloode, moede* en *spade* maakt men geen' vergrootenden of overtreffenden trap. Mocht de overtreffende trap een' wanklank veroorzaken, dan omschrijft men dien: *meest gerust, meest juist, meest gepast*, enz.

§ 265. Soms worden de trappen van hoedanigheid van verschillende stammen gemaakt:

goed, beter, best (eigenlijk *betst*) van *bat* „goed”, nog over in: *bate* „voordeel, goed”, *baten* „voordeelig, goed zijn.” *Bet* in: *betweter, betovergrootvader* is een oude bijwoordelijke vergrootende trap, met de beteekenis van *beter* of *meer*.

Slecht of *kwaad, erger, ergst* van den stam *erg* of *arg* „slecht”, nog over in: *ergdenkend, argwaan, argeloos, zich ergeren, iets zonder erg* „kwade bedoeling” doen: *Hoe gaat het hem? Slecht, en ik vrees, dat het nog erger zal worden. Men moet niet dadelijk het ergste vreezen*. Doch ook *erg* is de stellende trap van *erger, ergst*: *'t Is nu reeds vrij erg, doch het ergste moet nog komen*. *Kwaad* is de stellende trap van *erger* in: *Van kwaad tot erger vervallen*. *Kwaad, kwader, kwaadst* beteekenen: *toornig* of *ondeugend, slecht*: *Hoe meer men hem plaagde, des te kwader werd hij. Kwader jongen heb ik van mijn leven niet gezien*.

Schoon zij eigenlijk tot de tel- en bijwoorden behooren, noemen wij hier ook:

veel, meer, meest, van een' stam *mee* „groot, veel.” Van *meer* maakt men ook den vergrootenden trap *meerder*: *Bij meerder zorg ware 't beter gegaan*.

Weinig, minder, minst van den stam *min* „klein, weinig”, nog over in: *evenmin. Dit is een min kereltje*, en met de beteekenis van *minder* in: *min of meer, niettemin. Zes min drie is drie. Dat was min beleefd dan oprecht*.

Gaarne, liever, (het) liefst van den stam *lief*.

Dikwijls, meermalen, (het) meest of *vaker* en *(het) vaakst*.

III. HET VOORNAAMWOORD.

a. *Het persoonlijk voornaamwoord.*

§ 266. De persoonlijke voornaamwoorden van den 1sten en 2^{den} persoon kennen geene geslachtsonderscheiding. Deze zou overbodig zijn, daar zoowel de 1^e als de 2^e persoon, de spreker en de aangesprokene, bij het spreken tegenwoordig zijn. De derde persoon daarentegen wordt steeds als afwezig aangemerkt; vandaar de onderscheiding van mannelijk, vrouwelijk en onzijdig.

§ 267. Het voornaamwoord van den eersten persoon wordt verbogen als volgt:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. ik	wij (we)
2. mijns, mijner	ons, onzer
3. mij (me)	ons
4. mij (me)	ons

§ 268. Het voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud is in onbruik geraakt en vervangen door 't meervoud. De verbuiging was en is:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. du	gij
2. dijns, dijner	uws, uwer
3. dij (di)	u
4. dij (di)	u

Het in de spreektaal gebruikelijke *jij* (je) is in den 3^{en} en 4^{en} naamval: *jou* (je); 't meervoud is in den 1^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval: *jelui*, *jullie*; *jelui*, *jullie*; *jelui*, *jullie*.

§ 269. Het voornaamwoord van den derden persoon wordt verbogen:

Mannelijk.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. hij (i)	zij (ze)
2. zijns, zijner	huns, hunner
3. hem (em)	hun (ze)
4. hem (em)	hen (ze)

Vrouwelijk.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. zij (ze)	zij (ze)
2. haars, harer	haars, harer
3. haar (er)	haar (ze)
4. haar (er)	haar (ze)

Onzijdig.

Enkelvoud.

1. het ('t)
2. zijns, zijner
3. het ('t)
4. het ('t)

Meervoud.

- zij (ze)
- huns, hunner
- hun (ze)
- hen (ze).

De vormen *i*, *em*, *er*, *'t*, die geene *h* vertoonen, worden alleen in de spreektaal en de gemeenzame schrijftaal gebruikt. De onderscheiding van *hun* en *hen* in den 3^{en} en 4^{en} naamval mannelijk en onzijdig meervoud is willekeurig: *hun* en *hen* zijn oorspronkelijk beide een 4^e naamval mannelijk enkelvoud. De 3^e naamval mannelijk enkelvoud heeft den 4^{en} naamval verdrongen. Oorspronkelijk was 't meervoud voor alle geslachten gelijk; dit is nog zoo in de spreektaal, waar men in den 3^{en} en 4^{en} naamval de tusschen haakjes geplaatste vormen gebruikt en de 2^e naamval niet voorkomt. Die 2^e naamval luidde vroeger *haars*, *harer*; de vormen *huns* en *hunner* zijn aan den 3^{en} naamval *hun* ontleend.

Nog verdient opmerking het voornaamwoord *er*, eigenlijk een tweede naamval meervoud van denzelfden stam als *em*. Het moet wel worden onderscheiden van 't gelijkkluidend bijwoord *er* (daar): *Hoeveel appels hebt gij? Ik heb er* (voornaamwoord) *twee. Er* (daar) *zijn er* (voornaamwoord) *niet velen, die hem dat zullen nadoen*. Soms is het woord, waarvan *er* afhangt, weggelaten: *Daar zijn er, die beweren*, enz.

Vóór de woorden *aller* en *beider* gebruikt men tegenwoordig de vormen *ons*, *uw*, *hun*, *haar*, die eigenlijk de afkorting zijn der tweede naamvallen *onzer*, *uwer*, *hunner*, *harer*: *ons aller wensch, uw aller hoop, hun beider bestemming*.

De tweede naamval op *s* wordt gebezigd in de uitdrukkingen: *om mijns zelfs wil, mijnsgelijke*, enz. *Dit is zijns onwaardig*. Soms vindt men dien ook bij werkw. of bijv. naamw., die een' tweeden naamval regeeren, doch meestal wordt in dat geval de vorm op *er* gebruikt. (Verg. § 179).

§ 270. Het wederkeerend voornaamwoord *zich*, dat de geslachts-onderscheiding mist, komt alleen in den 3^{den} en 4^{den} naamval voor. De wederkeerige voornaamwoorden *elkander*, *malkander* hebben in den 2^{den} naamval: *elkanders*, *malkanders* en blijven in den 3^{den} en 4^{den} naamval onverbogen.

§ 271. Opmerking verdienen de woorden *zelf* en *alleen*, wanneer zij achter een substantief of voornaamwoord staan. Ofschoon eigenlijk bijvoeglijke voornaamwoorden (Verg. § 113), noemen 'wij ze hier, daar zij tot geene der opgegeven soorten van voornaamw. behooren. *Alleen* blijft steeds onverbogen. *Zelf* wordt verbogen als een zwak bijvoeglijk naamwoord of het blijft onverbogen. 't Heeft echter ook een' sterken tweeden naamval *zelfs* in de uitdrukkingen: *om mijns zelfs wil, om uws zelfs wil*, enz. De zwakke tweede naamval mann. en onz. enk. wordt niet gebruikt.

De verbuiging is dus:

Enkelvoud.

	<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1.	zelve	zelve	zelve	zelve
2.	—	zelve	—	zelve
3.	zelven	zelve	zelve	zelven
4.	zelven	zelve	zelve	zelve.

b. Het bezittelijk voornaamwoord.

§ 272. De bezittelijke voornaamwoorden zijn van denzelfden stam als de 2^e naamval der persoonlijke. Zij hebben tweeclei geslacht en getal, een subjectief en objectief geslacht en getal. Het eerste is dat van den bezitter en bepaalt den stam, dien men moet gebruiken; het laatste is dat van de bezitting en bepaalt den buigingsuitgang. Zegt men: *Die vader heeft zijne kinderen lief*, dan is 't subjectief geslacht en getal mannelijk enkelvoud: vandaar *zijn*; 't objectief geslacht en getal daarentegen is onzijdig meervoud; vandaar in verband met den naamval: *zijne*.

§ 273. De bezittelijke voornaamwoorden worden verschillend verbogen, naarmate zij bijvoeglijk of zelfstandig worden gebezigd. De bijvoeglijke: *mijn, onze, uw, zijn, haar, hun* worden verbogen:

Enkelvoud.

	<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1.	mijn	mijne	mijn	mijne
2.	mijns	mijner	mijns	mijner
3.	mijnen	mijne(r)	mijn(en)	mijnen
4.	mijnen	mijne	mijn	mijne

Voor 't subjectief mannelijk en onzijdig enkelvoud bezigt men *zijn*, voor 't meervoud *hun*; voor 't subjectief vrouwelijk enkel- en meervoud *haar*. *Haar* ('*er*) gold voorheen ook en geldt in de spreektaal nog voor 't meervoud van alle geslachten: het was toch evenals de overige bezittelijke voornaamwoorden van denzelfden stam als de 2^e naamval van 't persoonlijk voornaamw.: *Trouw nooit, kind, want de mannen laten er haar vrouwen altijd inloopen*. (B.) *Hebben die kinderen 'er werk al af*, Later is *hun* in gebruik gekomen in overeenstemming met den nieuwen 2^{en} naamval mannel. en onz. meerv. van het pers. vnv. (Vgl. § 269) In den deftigen stijl gebruikt men naast *haar* ook *heer*.

De buigingsuitgangen *e* of *en* worden dikwijls weggelaten. Het eenige bezittelijk voornaamwoord, dat in den 1^{en} naamval mannelijk enkelvoud op eene *e* eindigt, is *onze*; dit komt, omdat het vroeger luidde *onzer* (Vgl. Hd. *unser*). *Uw* heeft ook nog deze *e* afgeworpen; het verkeerde oorspronkelijk in 'tzelfde geval als *onze* (Vgl. Hd. *euer*).

De oude 3^e naamval vrouwelijk enkelvoud op *er* komt nog voor in:

te uwer verjaring, te zijner verontschuldiging; de 3^e naamval onzijdig enkelvoud op **en** in: *te mijnen*, *uwen behoefte* en met eene achteraangehechte **t** in *te mijnen(t)*, *te uwen(t)*, n.l. *huize*.

't Bezittelijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud is in onbruik geraakt; het luidde *dijn* en komt nog alleen voor in de uitdrukking: *'t mijn en dijn*.

§ 274. De zelfstandige bezittelijke voornaamwoorden worden steeds van 't lidwoord *de* voorafgegaan en verbogen als zwakke bijvoeglijke naamwoorden. Derhalve:

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1. de mijne	de mijne	't mijne	de mijne
2. des mijnen	der mijne	—	der mijne
3. den mijnen	de(r) mijne	't mijne	den mijnen
4. den mijnen	de mijne	't mijne	de mijne

Deze verbuiging geldt zoowel voor personen als voor zaken: *Mijne ouders en de zijne*. *Uwe boeken en de mijne*.

Doch wanneer het zelfstandig bezittelijk voornaamwoord in het meervoud personen aanduidt, die niet vooraf zijn genoemd, zoodat men de beteekenis van 't voornaamwoord uit den zin moet opmaken, dan geeft men aan alle naamvallen eene **n**: *De heer H. is met de zijnen op reis gegaan*. *Napoleon en de zijnen leden eene geduchte nederlaag*. *God verlaat de Zijnen niet*.

c. Het aanwijzend voornaamwoord.

§ 275. De verbuiging der aanwijzende voornaamwoorden is als volgt:

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1. deze	deze	dit	deze
2. dezes	dezer	dezes	dezer
3. dezen	deze(r)	dezen (dit)	dezen
4. dezen	deze	dit	deze
1. die	die	dat	die
2. diens	dier	diens	dier
3. dien	die(r)	dien (dat)	dien
4. dien	die	dat	die
1. gene	gene	—	gene
2. —	—	—	—
3. genen	gene	—	genen
4. genen	gene	—	gene

Zelfstandig gebruikt en voor personen gebezigd, worden *deze* en *gene* gewoonlijk in den 1^{en} en 4^{en} naamval meerv. *dezen*, *genen*, doch nooit *dien*. (Verg. § 284)

De 3^e naamval vrouwelijk enkelvoud: *dezer*, *dier* wordt nog alleen in deftigen stijl in enkele uitdrukkingen gebezigd, bijv.: *te dezer*, *dier gelegenheid*, *te dezer*, *dier plaatse*. De 3^e naamval onz. enkelvoud: *dezen*, *dien* evenzoo, bijv.: *nadezen*, *bij dezen*, *indien*, *bijaldien*, *met dien verstande*, *uit dien hoofde*.

Een oude 2^e naamval mannelijk enkelvoud *des* komt voor in: *des-tijds* „in dien tijd” en *deswege(n)s* „om die reden.”

Een oude 2^e naamval vrouwelijk enkelvoud van *die*, n.l. *der* komt nog voor in: *derwijze*, *dermate* en *derhalve* „om die reden.”

Een oude 2^e naamval onzijdig enkelvoud van *dat*, n.l. *dies*, *des* bleef bewaard in de bijwoorden *dies*, *des* „daarom”: *De Heer heeft groote dingen aan ons gedaan; dies zijn wij verblijd*. (Stb.) *Ik predik met gebogen knie; des hoort mij zonder spijt*. (St.) Verder in *deskundige*, *desbewust*, *desbevoegd*, *desgevraagd*, waarin de 2^e naamval geregeerd wordt door het bijvoeglijk naamwoord of deelwoord; *desnoods*, voor: *des nood* (zijnde) „daarvan nood (zijnde)”; *desgelijks* voor *desgelijke*, eigenlijk „(op eene wijze, die de) gelijke (is) van dat”; *desniettemin*, waarin *des* beteekent *door dat*.

Een 2^{en} naamval meervoud vindt men in: *dergelijke* en *der* in: *Daar waren der velen*, enz.

Van denzelfden stam als het aanwijzende *gene* is *gindsch* gevormd, dat zoowel bij mannelijke en vrouwelijke als onzijdige zelfstandige naamwoorden voorkomt.

d. Het vragend voornaamwoord.

§ 276. De vragende voornaamwoorden *wie* en *welke* worden verbogen:

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1. <i>wie</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wie</i>
2. <i>wiens</i>	<i>wier</i>	—	<i>wier</i>
3. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wien</i>
4. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>wat</i>	<i>wie</i>
1. <i>welk, welke</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welke</i>
2. —	—	—	—
3. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welken</i>
4. <i>welken</i>	<i>welke</i>	<i>welk</i>	<i>welke</i>

Een ouden tweeden naamval onz. enkelvoud *wes* vindt men in: *weshalve*.

De sterke eerste naamval mannelijk enkelv. *welk* wordt gebruikt, wanneer men naar een' persoon vraagt in zijne waardigheid of be-

trekking, de zwakke *welke*, wanneer men naar den naam des persoons vraagt: *Welk vorst heeft geslapen den nacht voor zijne krooning?* (B. T.) *Welke vorst heeft dat verbond met Frankrijk gesloten?*

In *welk een*, wat een (uitroepend), wat voor een blijven *welk en wat* onverbogen. In 't laatste regeert 't voorzetsel *voor* natuurlijk geen vierden naamval: *Wat voor een man is dat?*

e. Het bepalingaankondigend voornaamwoord.

§ 277. Het bepalingaankondigend voornaamwoord *degene* wordt, wat het laatste deel betreft, verbogen als een zwak zelfstandig naamwoord.

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1. <i>degene</i> (diegene)	<i>degene</i> (diegene)	<i>datgene</i> ('tgeen)	<i>degenen</i>
2. <i>desgenen</i>	<i>dergene</i>	—	<i>dergenen</i>
3. <i>dengene</i>	<i>degene</i>	<i>datgene</i>	<i>dengenen</i>
4. <i>dengene</i>	<i>degene</i>	<i>datgene</i>	<i>degenen</i>

§ 278. Het voornaamwoord *dezelfde* wordt, bijvoeglijk gebruikt, wat het laatste deel aangaat, verbogen als een zwak bijvoeglijk naamwoord; zelfstandig gebruikt, wordt het verbogen als een zwak zelfstandig naamwoord. In 't laatste geval duidt het in 't meervoud steeds personen aan.

Bijvoeglijk:

1. <i>dezelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>'tzelfde</i> (hetzelfde)	<i>dezelfde</i>
2. <i>deszelfden</i>	<i>derzelfde</i>	<i>deszelfden</i>	<i>derzelfde</i>
3. <i>denzelfden</i>	<i>dezelfde</i>	<i>'tzelfde</i>	<i>denzelfden</i>
4. <i>denzelfden</i>	<i>dezelfde</i>	<i>'tzelfde</i>	<i>dezelfde</i>

Zelfstandig:

1. <i>dezelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>'tzelfde</i> (hetzelfde)	<i>dezelfden</i>
2. <i>deszelfden</i>	<i>derzelfde</i>	—	<i>derzelfde</i>
3. <i>denzelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>'tzelfde</i>	<i>denzelfden</i>
4. <i>denzelfde</i>	<i>dezelfde</i>	<i>'tzelfde</i>	<i>dezelfden</i>

§ 279. Wanneer de voornaamwoorden *zulk*, *zoodanig* en *dusdanig* gevolgd worden door *een* of een onzijdig zelfstandig naamwoord in 't enkelvoud, blijven ze onverbogen: *zulk een man*, *zulk eene vrouw*, *zulk een kind*, *zulk bier*, *zulk volk*, *zulk werken*. Staan ze onmiddellijk voor een mannelijk of vrouwelijk enkelv. substantief, dan zijn de vormen voor 't mannelijk: 1. *zulke*, 3. *zulken*, 4. *zulken*; voor 't vrouwelijk: 1. *zulke*, 3. *zulke*, 4. *zulke*. Voor een meervoudig substantief worden ze verbogen: 1 *zulke*, 3. *zulken*, 4. *zulke*. Zoo verbuigt men ook *dergelijke*.

Dezulke en de zoodanige worden alleen zelfstandig gebruikt en dan verbogen als een zwak bijvoeglijk naamwoord, wanneer zij zaken, als een zwak zelfstandig naamwoord, wanneer zij personen beteekenen: *Een Oostinjevaarder op de kust is een belangrijk nieuws, want aan honderd derzulke hangt het lot van duizenden.* (P). *Er zijn menschen, die iemand reeds bij eene eerste ontmoeting allerlei geheimen mededeelen; de zoodanigen zijn of onnoozel of niet te vertrouwen.*

f. Het betrekkelijk voornaamwoord.

§ 280. Als betrekkelijke voornaamwoorden gebruikt men vormen van *die* en *wie*, benevens *welk*. De verbuiging is als volgt:

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
1. <i>die</i>	<i>die</i>	<i>dat</i>	<i>die</i>
2. <i>wiens</i>	<i>wier</i>	—	<i>wier</i>
3. <i>wien</i>	<i>wie</i>	<i>dat</i>	<i>wien</i>
4. <i>dien, wien</i>	<i>die, wie</i>	<i>dat</i>	<i>die, wie</i>

Na voorzetsels bezigt men de 4^e naamvallen *wien*, *wie*, *wie*; na *datgene*, *dat* en *alles* gebruikt men *wat* in plaats van *dat*. Als het voornaamwoord voor bepalingaankondigend en betrekkelijk beide geldt, zijn de vormen M. E. 1. *wie*, 2. *wiens*, 3. *wien*, 4. *wien*, O. E. 1. *wat*, 4. *wat*, Meerv. 1. *wie*, 2. *wier*, 3. *wien*, 4. *wie*. De verbuiging van *welke* is:

1. <i>welke</i>	<i>welke</i>	' <i>twelk</i> (hetwelk)	<i>welke</i>
2. <i>welks</i>	<i>welker</i>	<i>welks</i>	<i>welker</i>
3. <i>welken</i>	<i>welke</i>	' <i>twelk</i>	<i>welken</i>
4. <i>welken</i>	<i>welke</i>	' <i>twelk</i>	<i>welke</i>

g. Het onbepaalde voornaamwoord.

§ 281. *Iemand* en *niemand* worden in den 2^{en} naamval *iemand's* en *niemand's*. Men komt alleen in den 1^{en} naamval voor; *iets*, *niets* en *alles* in den 1^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval. De overige als onbepaalde voornaamwoorden gebruikte woorden volgen hunne gewone verbuiging.

IV. HET TELWOORD.

§ 282. Verbogen wordt van de bepaalde hoofdtelwoorden: *één*, nl.

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>
1. <i>een</i>	<i>eene</i>	<i>een</i>
2. <i>eens</i>	<i>eener</i>	<i>eens</i>
3. <i>eehen</i>	<i>eene(r)</i>	<i>een(en)</i>
4. <i>eehen</i>	<i>eene</i>	<i>een</i>

De uitgangen **e** en **en** worden dikwijls weggelaten. 't Woord *geen*, dat nu eens als telwoord, dan weer als lidwoord voorkomt, wordt in 't enkelv. verbogen als *één*; in 't meerv.: *geene*, — *geenen*, *geene*. Een oude sterke tweede naamval van *twee*, *drie* enz. komt voor in: *tweeërlei*, *drieërhande*, *achterlei*, enz.

§ 283. Alle bepaalde hoofdtelwoorden kunnen, wanneer zij zelfstandig worden gebruikt, in 't meervoud voorkomen: *drieën*, *achten*, *honderden*, *duizenden*. Dit geschiedt in de uitdrukkingen: *met ons vieren*, *na twaalfen*, *iets in vieren*, *achten vrouwen*, *snijden*, waarin zij alleen naar den vorm meervouden zijn, of wanneer zij hoeveelheden beteekenen, als een geheel beschouwd: *drie tien*, *verscheidene honderden*, *duizenden menschen*. Beteekenen zij cijfers, dan zijn het werkelijke zelfstandige naamwoorden: *Schrijf drie zessen*.

Bij de woorden *honderd*, *duizend*, *millioen* zij herinnerd, dat zij, van bepaalde hoofdtelwoorden voorafgegaan, in 't enkelvoud blijven, wanneer men de hoeveelheid als ééne massa voorstelt.

§ 284. De onbepaalde hoofdtelwoorden: *alle*, *eenige*, *vele*, *weinige*, *sommige*, *ettelijke*, alsmede *beide* en *andere* worden in 't meervoud verbogen: *alle*, *aller*, *allen*, *alle*, dus als sterke adjectieven. Alleen, wanneer zij zelfstandig voorkomen en op personen wijzen, geeft men ze veelal ook in den 1sten en 4^{den} naamval eene **n**, dus: *allen*, *aller*, *allen*, *allen*: *Velen zijn geroepen*, *weinigen uitverkoren*. *De menigte stond dicht opeengepakt de komst des Konings af te wachten*; *op eens hoorde men allen juichen*: *Leve de Koning!* *Wie heeft het gedaan, uw broeder of uw neef?* *Geen van beiden*, *geloof ik*. Daarentegen: *Alle werklieden waren ontevreden*; *vele staakten het werk*; *sommige hoorde men oproerige kreten aanheffen*. *Op den derden dag na de opening der tentoonstelling waren er reeds vele bloemen verwelkt*; *weinige zagen er nog frisch uit*; *ettelijke hadden reeds hare bladeren verloren*. *Arbeiden en rusten: beide geven op hunnen tijd genot*.

Intusschen zij opgemerkt, dat er voor 't bovenvermeld vrij algemeen gebruik der **n** in 't meervoud geen enkele redelijke grond te vinden is. Men verbuigt dan toch den 1^{en} en 4^{en} naamval als een zwak substantief en den 2^{en} en 3^{en} naamv. als een sterk adjectief. De 2^e naamv. is immers altijd *aller*, enz.: *Aller oogen wachten op U, o Heer!*

De telwoorden *elk* en *ieder* worden alleen in 't enkelvoud gebezigd. Zelfstandig gebruikt, hebben zij in den 2^{en} naamval: *ieders*, *elks*; bijvoeglijk gebruikt, worden zij verbogen als de bijvoeglijke bezittelijke voornaamwoorden, doch de tweede naamval wordt omschreven: *van elken man*, *elke vrouw*, *elk kind*. *Menig* wordt mede alleen in 't enkelvoud en bijvoeglijk gebruikt en volgt de verbuiging van *ieder*.

Veel, *weinig*, *luttel* en *genoeg* blijven onverbogen, wanneer zij in 't enkelvoud gevolgd of voorafgegaan worden door een 2^{en} naamval: *veel moeds*, *weinig tijds*, *ijvers genoeg*. Gewoonlijk laat men in de tegenwoordige taal de **s** van den genitief weg, zoodat de telwoorden bijvoeglijk

gebruikt schijnen. *Genoeg* blijft ook onverbogen, wanneer het voorafgegaan wordt door een meervoudig substantief: *vrienden genoeg*; enkele malen wordt het door een zelfst. naamw. gevolgd: *genoeg menschen*.

Alle kan ook bij een enkelvoudig zelfstandig naamwoord in den 1sten naamval in den vorm *alle* voorkomen: *Alle vleesch is als gras. Alle berg en alle heuvel zal vernederd worden.* (Stb.) Zegt men daarentegen: *Spoedig met alle man aan de pompen!* dan staat *man* eigenlijk in 't meervoud. Wanneer *al* gevolgd wordt door 't lidwoord *de* of een dergelijk woord, blijft het gewoonlijk onverbogen.

§ 285. De bepaalde en onbepaalde rangtelwoorden: *eerste*, *tweede*, *zooveelste*, *hoeveelste*, *laatste* benevens *halve* worden verbogen als zwakke bijvoeglijke naamwoorden: *De bladeren van eik en beuk zijn gemakkelijk te onderscheiden: die van den eersten zijn geheel anders gevormd, dan die van den laatsten.* Alleen wanneer zij zelfstandig worden gebruikt en op personen wijzen, worden zij verbogen als zwakke zelfstandige naamwoorden: *Vondel is ontegenzeggelijk een veel grooter dichter dan Cats en toch zijn de werken des eersten veel minder gelezen, dan die van den laatste. Vele eersten zullen de laatsten zijn.* Worden de rangtelwoorden als benamingen van deelen gebruikt, dan krijgen zij in 't meervoud eene **n** of zij blijven aan 't enkelvoud gelijk, naargelang men aan de afzonderlijke deelen of aan ééne massa denkt: *Er zijn nu twee derden dier hoeveelheid verdwenen en dus blijft er nog één over. Twee derde van twaalf is acht.*

V. HET LIDWOORD.

§ 286. Uit 't aanwijzend voornaamwoord *die* ontstond 't lidwoord *de*, uit *dat* 't lidwoord *'t*, dat ook wel, tengevolge van verwarring met het persoonlijk voornaamwoord, geschreven wordt: *het*. Dit lidwoord van bepaaldheid wordt verbogen:

Enkelvoud.

<i>Mannelijk.</i>	<i>Vrouwelijk.</i>	<i>Onzijdig.</i>	<i>Meervoud.</i>
de	de	't (het)	de
des	der	des	der
den	de(r)	den ('t, het)	den
den	de	't (het)	de

De 3° naamval vrouwelijk en onzijdig enkelvoud *der*, *den* wordt nog alleen in deftigen stijl of in enkele uitdrukkingen aangetroffen: *Hij bood der jonkvrouw zijne bescherming aan. In den beginne, in den gebede*, enz. Dikwijls smelt het lidwoord met het voorzetsel *te* samen tot *ten* en *ter*: *ten dienste, ten verderve, ter oore, ter aarde*, enz. Hierbij merke men op, dat *ten* en *ter* ongeoorloofd is vóór een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord; dus niet: *ten mijnen behoefte, ter dezer ure*, maar: *te*

mijnen, te deser, enz., doch wel voor een bijvoeglijk naamwoord: *ter rechter tijd, ter goeder trouw*. (Verg. § 260)

§ 287. 't Telwoord *één*, toonloos uitgesproken, werd het lidwoord van onbepaaldheid. Het wordt verbogen als dat telwoord. De uitgangen *e* en *en* worden ook hier dikwijls weggelaten. Over de verbuiging van *geen* zie men § 282.

VI. HET WERKWOORD.

§ 288. De vervoeging der werkwoorden is tweërlei: sterk en zwak. Een sterk werkwoord verandert in sommige vormen zijn' stamklinker en vormt 't verleden deelwoord door aanhechting van den uitgang *en* aan den stam. Een zwak werkwoord behoudt in alle vormen zijn' stamklinker en vormt zijn verleden deelwoord door aanhechting van *d* of *t* aan den stam.

§ 289. Bij de vervoeging der werkwoorden lette men allereerst op den stam. Deze wordt verkregen, door van den infinitief *en* weg te laten, en bovendien eene *v* of *z* in *f* en *s* te veranderen, een' slotmedeklinker weg te laten, zoo deze verdubbeld was, of den klinker te verdubbelen: *leeren*—*leer*, *vreezen*—*vrees*, *kluiven*—*kluif*, *bidden*—*bid*, *halen*—*haal*, *duren*—*duur*, *lezen*—*lees*, *loven*—*loof*.

Daar de sterke werkwoorden hun' stamklinker veranderen, worden zij wel eens meerstammige werkwoorden geheeten. Noemt men de verschillende vormen van den stam zelf stammen, dan heeft een sterk werkwoord ten hoogste vier stammen. Zij zijn die van den onvoltooid tegenwoordigen tijd: *spreek*, die van den onvoltooid verleden tijd enkelvoud: *sprak*, die van den onvoltooid verleden tijd meervoud: *spraak*, die van 't verleden deelwoord: *sprook*.

§ 290. Naar de wijze, waarop de klinkerverandering der sterke werkwoorden plaats heeft, worden zij in *II* klassen verdeeld. Een paar voorbeelden van elke klasse worden hier genoemd met de verschillende stammen, die zij vroeger of tegenwoordig vertoonen:

Infinitief.	Onv. verl. t. enk.	Onv. verl. t. m.	Verl. deelw.
I. <i>drink-en</i>	<i>dronk</i> (voorheen <i>drank</i>)	<i>dronk-en</i>	<i>ge-dronk-en</i>
<i>geld-en</i>	<i>gold</i> (voorheen <i>gald</i>)	<i>gold-en</i>	<i>ge-gold-en</i>
II. <i>stel-en</i>	<i>stal</i>	<i>stal-en</i>	<i>ge-stol-en</i>
<i>stek-en</i>	<i>stak</i>	<i>stak-en</i>	<i>ge-stok-en</i>
III. <i>lez-en</i>	<i>las</i>	<i>laz-en</i>	<i>ge-lez-en</i>
<i>gev-en</i>	<i>gaf</i>	<i>gav-en</i>	<i>ge-gev-en</i>
IV. <i>bijt-en</i>	<i>beet</i> (voorheen <i>beit</i>)	<i>bet-en</i>	<i>ge-bet-en</i>
<i>lijd-en</i>	<i>leed</i> (voorheen <i>leid</i>)	<i>led-en</i>	<i>ge-led-en</i>
V. <i>giet-en</i>	<i>goot</i> (voorheen <i>gout</i>)	<i>got-en</i>	<i>ge-got-en</i>
<i>buig-en</i>	<i>boog</i> (voorheen <i>boug</i>)	<i>bog-en</i>	<i>ge-bog-en</i>
VI. <i>var-en</i>	<i>voer</i>	<i>voer-en</i>	<i>ge-var-en</i>
<i>drag-en</i>	<i>droeg</i>	<i>droeg-en</i>	<i>ge-drag-en</i>

VII.	<i>hang-en</i>	<i>hing</i>	<i>hing-en</i>	<i>ge-hang-en</i>
	<i>vall-en</i>	<i>viel</i>	<i>viel-en</i>	<i>ge-vall-en</i>
VIII.	<i>lat-en</i>	<i>liet</i>	<i>liet-en</i>	<i>ge-lat-en</i>
	<i>rad-en</i>	<i>ried</i>	<i>ried-en</i>	<i>ge-rad-en</i>
IX.	<i>loop-en</i>	<i>liep</i>	<i>liep-en</i>	<i>ge-loop-en</i>
	(voorh. <i>loupen</i>)			(voorh. <i>geloupen</i>)
	<i>houw-en</i>	<i>hieuw</i>	<i>hieuw-en</i>	<i>ge-houw-en</i>
X.	<i>heet-en</i> voorh. <i>hiet</i>	voorheen <i>hiet-en</i>	<i>ge-heet-en</i>	
	(voorheen <i>heiten</i>)		(voorheen <i>geheiten</i>)	
	<i>scheid-en</i> voorh. <i>schied</i>	voorheen <i>schied-en</i>	<i>ge-scheid-en</i>	
XI.	<i>roep-en</i>	<i>riep</i>	<i>riep-en</i>	<i>ge-roep-en</i>

§ 291. Ten einde gemakkelijk een overzicht dezer klassen te verkrijgen, diene 't volgende:

a. De zes eerste klassen moeten onderscheiden worden van de vijf laatste.

b. De drie eerste klassen vertoonden oorspronkelijk alle in den onvoltooid verleden tijd enkelvoud eene **a**, die bij de eerste in **o** is overgegaan en dus gelijk geworden aan den klinker des meervouds. De twee eerste klassen hebben eene **o** in 't verleden deelwoord, de derde eene **e**. De klinker des infinitiefs is bij de eerste somtijds, bij de tweede en derde steeds eene **e**.

c. Een werkwoord der eerste klasse heeft steeds twee medeklinkers achter den klinker, waarvan de eerste altijd **l, m, n, r** is; de tweede kan aan den eersten gelijk of daarvan verschillend zijn: *binden*, *glimmen*.

Een werkwoord der tweede klasse heeft één' medeklinker na den stamklinker en deze is: **l, m, n, r** of wel **k**.

Een werkwoord der derde klasse heeft één' medeklinker na den stamklinker, doch steeds een' anderen dan de bovengenoemde.

d. Een werkwoord der vierde klasse heeft tot stamklinker **ij** (voorheen **ii**), **ee** (voorheen **ei**), **e** (voorheen **i**), **e** (voorheen **i**). In al zijne stammen kwam dus oorspronkelijk eene **i** voor.

Een werkwoord der vijfde klasse heeft tot stamklinkers: **ie** of **ui** (voorheen **iu** of **û**, spreek uit: *ioe*, *oe*) **oo** (voorheen **ou**), **o** (voorheen **u**; spreek uit: *oe*), **o** (voorheen **u**; spreek uit: *oe*). In al zijne stammen kwam dus oorspronkelijk eene **u** voor.

e. Een werkwoord der zesde klasse heeft in den infinitief en 't verleden deelwoord eene **a**, in den onvoltooid verleden tijd eene **oe**.

f. De vijf laatste klassen komen in twee opzichten met elkander overeen: zij hebben alle in den onvoltooid verleden tijd eene **ie** of **i** en in 't verleden deelwoord denzelfden klinker als de infinitief. Van deze klassen verschillen de zevende en achtste alleen daarin, dat de eerste in den infinitief eene onvolkomen **a** (*vallen*), de laatste in denzelfden vorm eene volkomen **a** (*raden*) heeft. De negende klasse heeft eene **ou** of daaruit ontstane **oo**, de tiende eene **ei** of daaruit ontstane **ee**, de elfde eene **oe**. De eenige werkwoorden der negende klasse zijn: *loopen*,

stooten en houwen, der tiende: *scheiden en heeten*, die in den onvoltooid verleden tijd zwak zijn geworden; de elfde bestaat alleen uit het werkwoord *roepen*.

§ 292. Ten opzichte van de werkwoorden der verschillende klassen valt voorts nog op te merken:

I.

Als de eerste der beide slotmedeklinkers van den stam **I** of **r** is, is de stamklinker **e**: *bergen, delven, kerven, gelden*. *Zwemmen* staat voor *zwimmen*; vergelijk: *glimmen, klimmen*. De **a** of **o** van den onvoltooid verleden tijd ging in **ie** over bij de werkwoorden: *helpen, (be)derven, sterven, werpen, werven, zwerven*. *Derven* was oorspronkelijk zwak; de onvolt. verl. tijd is thans meestal *dierf*; het verleden deelwoord ontbreekt. Het werkwoord *worden* werd voorheen vervoegd: *werden, ward, worden, geworden* en behoorde dus tot deze klasse. Thans luidt het in den onvoltooid verleden tijd: *werd, werden* of *wierd, wierden*.

Belgen ging tot de zwakke vervoeging over: *belgen, belgde, gebelgd*. Van de sterke vervoeging is nog over 't verleden deelwoord (*ver*)*bolgen*, dat alleen als bijvoegl. naamw. wordt gebruikt en in beteekenis verschilt van *gebelgd*. *Gerinnen* „samenvloeien” leeft nog alleen in 't verleden deelwoord: *geronnen (bloed)*; het verleden deelwoord van *rinnen* „vloeien, gaan” in: *Zoo gewonnen, zoo geronnen*. Van het sterke werkwoord *rinnen* is het zwakke *rennen* afgeleid.

Omgekeerd werden voorheen zwak vervoegd: *dingen, schenken, schenden, zenden*.

Verkeerdelijk is men als werkwoorden der eerste klasse gaan vervoegen: *bersten, treffen, trekken, vechten, vlechten* en *schrikken* (onovergankelijk). *Bersten* heeft thans: *borst* of *berstte*; 't verleden deelwoord: *geborsten*. *Schrikken* en *verschrikken* worden ook wel zwak vervoegd, als zij onovergankelijk zijn; 't overgankelijke *verschrikken* wordt steeds zwak vervoegd.

II.

Tot deze klasse behoort *komen*, waarvoor men *kwemen* zou verwachten; vergelijk: *kwam, kwamen*. *Scheren* en *zweren* (van eene wonde) hebben voor *schar, zwar, scharen, zwaren* gekregen: *schoor, zwoor, schoren, zworen*. *Scheren* „vliegen” en in: *zich wegscheren* is zwak. *Beschoren* in den zin van *toebedeeld* is een sterk verleden deelw., dat oorspronkelijk zwak was. *Gekscheren* wordt mede zwak vervoegd; 't laatste gedeelte daarvan is een geheel ander woord dan 't bovenstaande *scheren* en beteekende *spotten*.

Gedeeltelijk of geheel zwak werden: *helen, heelde, (ver)heeld*, waarnaast nog 't sterke verleden deelwoord (*ver*)*holen*, dat alleen als bijvoegl. naamw. wordt gebruikt en *wreken, wreekte, gewroken*. *Beren* „dragen, voortbrengen” is geheel in onbruik geraakt; alleen 't verleden deelwoord *geboren* komt nog voor.

III.

Eten heeft in 't verleden deelwoord *gegeten* in plaats van *ge-eten*. *Bidden*, *liggen* en *zitten* hebben *i* in plaats van *e*, doordat er voorheen op de *e* eene *j* volgde. *Zien* staat voor *zehen*; de *i* ontstond uit *e* na het wegvallen der *h*, oorspronkelijk *ch*; vandaar nog de *g* in *zag*. Het verl. deelw. is *gezien*. *Wegen* en *bewegen* (onovergankelijk) hebben de vervoeging van *scheren* aangenomen. Het overgankelijke (*be*)*wegen* behoorde eigenlijk zwak vervoegd te worden, daar 't van het onovergankelijke (*be*)*wegen* is afgeleid. Van *weven* is de onvoltooid verleden tijd zwak geworden; 't verleden deelwoord is nog steeds *geweven*. *Wezen* heeft een zwak verleden deelwoord; 't sterke van voorheen wordt nog als bijvoeglijk naamwoord gebruikt, bijv. in: *een gewezen burgemeester*.

Opmerking verdient het werkwoord *plegen* „gewoonlijk doen”, dat aan den stam van den onvolt. verl. tijd eene *t* heeft gehecht: *plegen*, *placht* (voor *plag*) en dat het verl. deelwoord mist (Verg. § 229). In den zin van „doen” wordt het regelmatig zwak vervoegd, evenals *verplegen*.

IV.

Sterk werden voorheen vervoegd: *grijnen*, *hijgen*, *krijnschen*, *tijgen* „beschuldigen” (in: *aantijgen*), *vrijen*, (*be*)*zwijmen*. *Pijpen* „fluiten”, vroeger sterk, komt tegenwoordig nog slechts voor in *pijper*, *naar iemands pijpen dansen* en met de oudere uitspraak der *ij* in *piepen*, bijv.: *Zooals de ouden zongen*, *piepen de jongen*. *Pijpen* „eene pijp rooken” is zwak. Zoo zijn ook: *krijgen* „ontvangen”, *stijven* „stijf maken”, van linnen bijv., *prijzen* „loven” tegenwoordig sterk; *krijgen* van *krijg* „oorlog”; *stijven* „sterken” (*de schatkist*, *iemand in 't kwaan*), *prijzen* „van prijzen voorzien” zwak, ofschoon *stijven* en *prijzen* voorheen altijd zwak waren. *Wijzen* „toonon” en *wijzen* „oordeelen” (*ter dood*, *tot de galg verwijzen* = *veroordeelen*) werden vroeger zwak vervoegd; 't laatste heeft nog een zwak verleden deelwoord: *een rechterlijk gewijsde* „vonnis.”

V.

Zoowel zwak als sterk worden vervoegd: *schuilen*, *schulde*, *school*, *geschuuld*, *gescholen*, vroeger zwak; *kruien*, *kruide*, *krooi*, *gekruid*, *gekrooien*, vroeger sterk; *zieden* „koken”, *zood*, *ziedde* (*Hij ziedde van toorn*), *gezoden*. *Klieven* is geheel zwak geworden; *kluiven* daarentegen is sterk geworden. *Pluizen* „pluizen uittrekken” is sterk geworden, *pluizen* „pluizen afgeven” is zwak gebleven. *Spuwen*, oorspronkelijk een werkwoord van de 4^e klasse, is zwak geworden; *spugen* wordt nog vervoegd: *spoog*, *gespogen*. *Tijgen* „gaan, trekken” behoort tot deze klasse, blijkens *toog*, *togen* en *getogen*. Door verwarring met *tijgen* „beschuldigen” van de vorige klasse is men de *ie*, die dit werkwoord vroeger had, als *ij* gaan uitspreken.

De werkwoorden *kiezen*, *verliezen* en *vriezen* hadden oorspronkelijk in 't enkelv. van den onv. verl. tijd eene *s*, in 't meerv. en 't verl. deelw.

eene r; tegenwoordig luidt de onv. verl. tijd enkelv. en meerv.: *koos* of *koor*, *verloor*, *vroom* of *vroom*, en 't verl. deelw. *gekozen* of *gekoren*, *verloren*, *gevroren* of *gevrozen*.

VI.

Staan staat voor *slahen*; de *h* was oorspronkelijk *ch*, vandaar nog de *g* in: *sloeg*, *geslagen*. Naast *staan* bestond voorheen 't werkwoord *stāden*, vanwaar de onvoltooid verleden tijd *stond* (voor: *stocnd*). *Bakken*, *heffen* (voor: *haffjen*) *laden*, *malen*, *scheppen* (voor: *schapjen*), *gewagen*, *wasschen* en *wassen* hadden vroeger in den onvoltooid verleden tijd: *boek*, *hoef*, *loed*, *moel*, *schoep*, *gewoeg*, *woesch* en *woes*, doch zijn tot de zevende klasse overgegaan of zwak geworden: *bakte*, vroeger ook *biek*, *hief*, *laadde*, *maalde*, *schiep*, *gewaagde*, *wiesch* of *waschte*, *wies*; de verleden deelwoorden zijn sterk: *gebakken*, *geheven* (voor *gehaven*), *geladen*, *gemalen*, *geschapen*, *gewasschen*, *gewassen*, doch *gewagen* heeft *gewaagd*. *Malen* „schilderen” en *malen* „zich bekommeren, zeuren” worden zwak vervoegd. *Scheppen* „putten” is zwak geworden, dus ook: *vermaak scheppen*, *adem scheppen*; toch leest men ook naar de oude vervoeging: *Hij schiep daarin behagen*. *Lachen* heeft alleen bij dichters nog *loech*, meervoud *loegen*; 't verleden deelwoord: *gelachen*. *Zweren* „een' eed afleggen”, voor *zwarjen*, behoort tot deze klasse en heeft dus *zwoer*; 't verleden deelwoord is *gezworen* (voor *gezwaren*). *Jagen* en *vragen*, oorspronkelijk zwak, hebben ook wel een' sterken onvoltooid verleden tijd: *joeg*, *vroeg* of *jaagde*, *vraagde*; 't verleden deelwoord is zwak. *Jagen* „op de jacht zijn” heeft steeds *jaagde*. Het werkwoord *waaien*, oorspronkelijk sterk, is reeds vroeg zwak geworden: *waaide*, *gewaaid*. Men vindt echter ook vaak een' sterken verleden tijd: *woei*.

VII.

Naast *gaan* bestond voorheen het werkwoord *gangen*, vanwaar nog de onvoltooid verleden tijd *ging*. *Houden* luidde vroeger *halden*; vandaar de onvoltooid verleden tijd *hield*. *Bannen*, *spannen*, *spouwen*, *vouwen*, *zouten* hebben een' zwakken onvoltooid verleden tijd, doch een sterk verleden deelwoord. *Spouwen*, *vouwen* en *zouten* staan voor *spalden*, *valden* en *zaltten*; zij behooren dus mede tot deze klasse. In figuurlijken zin is 't verleden deelwoord van *ontvouwen* ook zwak: *Ik heb hem de redenen mijner handelwijze ontvouwd*.

VIII.

Braden en *raden* hebben, 't eerste steeds, 't laatste soms, een' zwakken onvoltooid verleden tijd. *Verwaten* „overmoedig” is 't verleden deelwoord van een werkwoord dezer klasse, dat in onbruik is geraakt.

IX.

Brouwen is uit de vijfde in de negende klasse overgegaan; de onvoltooid verleden tijd is zwak; 't verleden deelwoord sterk: *gebrouwen*.

§ 293. Oorspronkelijk vormde men den onvoltooid verleden tijd der

zwakke werkwoorden, door achter den stam een' verleden tijd te plaatsen van het werkwoord *doen*, die langzamerhand tot *de* verliep. Bovendien stond vroeger achter den tegenwoordigen stamvorm nog eene toonlooze *e*. Zoo was de onvoltooid verleden tijd van *hooren*: *hoorede*, van *blaffen*: *blaffede*, van *zalven*: *zalvede*, van *maken*: *makede*. Allengs verdween de klinker voor den uitgang *de*, en wanneer nu de stam eindigde op *f*, *k*, *p*, *s*, *ch*, of *t*, ging *de* over in *te*; wanneer de stam op een' anderen medeklinker of een' klinker eindigde, bleef *de* bestaan: *blafte*, *hoorde*, *bloede*.

Vandaar deze regel: De onvoltooid verleden tijd der zwakke werkwoorden wordt gevormd door *te* achter den stam te plaatsen, wanneer deze eindigt op: *f*, *k*, *p*, *s*, *ch*, *t*. In alle andere gevallen wordt de uitgang *de* achter den stam geplaatst.

Indien echter eene *f* of *s* aan 't slot des stams in de plaats staat van *v* of *z* (onechte *f* of *s*), wordt de onvoltooid verleden tijd mede gevormd door *de*: streef*de*, zalf*de*, huis*de*, vrees*de*.

§ 294. De verleden deelwoorden der zwakke werkwoorden eindigden oorspronkelijk op een' medeklinker, die overgegaan is in *d*. Wanneer echter de stam eindigde op eene *f*, *k*, *p*, *s*, *ch* of *t*, werd deze medeklinker door 't wegvallen eener *e*, die tusschen den stam en den uitgang stond, tot eene *t*: *ge-hoor-ed*, *ge-hoor-d*, *ge-mak-ed*, *ge-maaak-t*.

Vandaar dat de slotmedeklinker des verleden deelwoords steeds overeenkomt met de beginletter van den uitgang in den onvoltooid verleden tijd; vandaar ook, dat dezelfde schijnbare uitzondering plaats heeft bij de stammen der werkwoorden op eene onechte *f* of *s*.

De werkwoorden *leggen* en *zeggen* hebben, 't eerste soms, het laatste in Noord-Nederland steeds, tot onvoltooid verleden tijd: *leide* en *zeide* (*lei*, *zei*), waarin de *g* van *legde* en *zegde* in *i* is overgegaan. 't Verleden deelwoord is mede soms *geleid* en *gezeid*, doch ook *gelegd* en *gezegd*.

§ 295. Vóór den stam der sterke, zoowel als der zwakke werkwoorden, wordt in 't verleden deelwoord gewoonlijk *ge* geplaatst: *gedronken*, *gedanst*. Doch de verleden deelwoorden missen *ge*:

a. wanneer zij voorzien zijn van een der voorvoegsels: *be*, *ge*, *er*, *her*, *ont* of *ver*: *begraven*, *geloofd*, *erkend*, *herinnerd*, *ontroofd*, *veranderd*;

b. wanneer zij onscheidbaar zijn samengesteld met een bijwoord: *overlegd*, *onderhouden*, *omringd*. Daarentegen: *overgelegd*, *ondergegaan*, *omgeworpen* van: *overleggen*, *onderdoen*, *omwerpen*.

§ 296. Bij werkwoorden, die scheidbaar samengesteld zijn met een substantief of adjectief, wordt *ge* tusschen beide deelen geplaatst: *adem-gehaald*, *vrijgesproken*, *hooggeacht*, *gadegeslagen*.

Bij werkwoorden, die onscheidbaar samengesteld zijn met een dergelijk woord, wordt *ge* vóór den stam geplaatst: *gevrijwaard*, *gegekscheerd*.

Bij werkwoorden, die gevormd zijn van zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden, welke reeds samengesteld waren, wordt *ge* vóór den stam

geplaatst: *geherbergd* (van: herberg), *geglimlacht* (van: glimlach), *gerechtaardigd* (van: rechtvaardig), *geradbraakt* (van: radbraak), *gehandhaafd* (van handhave), *gedoodverfd* (van: doodverf), *geblinddoekt* (van: blinddoek).

Hiertoe behooren eigenlijk ook: *gewanhoopt* (van: wanhoop) en *gewantrouwd* (van: wantrouw); doch niet *wanschapen* (van: wanscheppen).

Zoo zijn ook de werkwoorden: *beeldhouwen*, *pluimstriken*, *dwaarsdrijven* niet samengesteld uit een werkwoord en een naamwoord, maar gemaakt van de zelfstandige naamwoorden: *beeldhouw(er)*, *dwaarsdrijf(er)*, *pluimstrijk(er)*; daarom: *gebeeldhouwd*, *gepluimstrikt*, *gedwaarsdrijfd*.

Incasseeren, *invileeren*, *inclineeren* en dergelijke vreemde woorden hebben natuurlijk ook: *geïncasseerd*, *geïnvileerd*, enz.

§ 297. De werkwoorden, die samengesteld zijn uit een sterk werkwoord en een ander woord, of die bestaan uit een sterk werkwoord en een der bovengenoemde voorvoegsels: *be*, *ge*, enz., worden sterk vervoegd: *wegloopen* en *ontloopen* als *loopen*. Doch alle werkwoorden, die, zooals de bovengenoemde, eigenlijk van een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord zijn gevormd, worden zwak vervoegd: *herbergde*, *glimlachte*, *dwaarsdrijfde*, enz.

§ 298. De infinitieven van sterke en zwakke werkwoorden worden gevormd, door *en* of *n* achter den stam te plaatsen: *hoor-en*, *zie-n*; de tegenwoordige deelwoorden door *ende* of *nde*: *hoor-ende*, *zie-nde*.

§ 299. Ten einde nu de enkelvoudige tijden van een sterk of zwak werkwoord te kunnen vervoegen, wete men, dat de uitgangen, die achter den stam worden geplaatst, zijn:

Sterk of zwak werkwoord.

<i>Aantoonende wijs.</i>			<i>Aanvoegende wijs.</i>		
<i>Onvoltooid tegenwoordige tijd.</i>					
Enkelv.	1.	stam + e	Enkelv.	1.	stam + e
	2.			2.	
	3.	„ + t		3.	„ + e
Meerv.	1.	„ + en	Meerv.	1.	„ + en
	2.	„ + t		2.	„ + et
	3.	„ + en		3.	„ + en

Sterk werkwoord.

<i>Aantoonende wijs.</i>			<i>Aanvoegende wijs.</i>		
<i>Onvoltooid verleden tijd.</i>					
Enkelv.	1.	stam	Enkelv.	1.	stam + e
	2.			2.	
	3.	„		3.	„ + e
Meerv.	1.	„ + en	Meerv.	1.	„ + en
	2.	„ + t		2.	„ + et
	3.	„ + en		3.	„ + en

Zwak werkwoord.

*Aantoonende wijs.**Aanvoegende wijs.**Onvoltooid verleden tijd.*

Enkelv.	1.	stam + de	of te
	2.		
	3.	„ + de	of te
Meerv.	1.	„ + den	of ten
	2.	„ + det	of tet
	3.	„ + den	of ten

Enkelv.	1.	stam + de	of te
	2.		
	3.	„ + de	of te
Meerv.	1.	„ + den	of ten
	2.	„ + det	of tet
	3.	„ + den	of ten

Sterk of zwak werkwoord.

Gebiedende wijs.

Enkelv. stam

Meerv. „ + **t**.

Hierbij merke men op:

a. dat de **e** van den eersten persoon enkelvoud in den onvoltooid tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs nog alleen in deftigen stijl of in eene enkele uitdrukking voorkomt: *Voorwaar, ik zegge u, enz. Ik verblijf hiermede. Zegge f 25.*

b. dat de tweede persoon enkelvoud in de aantoonende en aanvoegende wijs vroeger eindigde op **es** of **s**: *hoores, hoors*, doch geheel verloren is gegaan; alleen de tweede persoon enkelvoud van de gebiedende wijs is bewaard gebleven.

c. dat de klinker van den onvoltooid verleden tijd der aanvoegende wijs bij de sterke werkwoorden steeds gelijk is aan dien des meervouds der aantoonende wijs: *Wij spraken. Ik sprake. Wij lazen. Ik laze.*

d. dat de gebiedende wijs enkelvoud van vele werkwoorden voorheen uitging op **e**; vandaar nog: *Gelieve te melden, enz.*

e. dat de vormen der voorwaardelijke wijs oorspronkelijk gelijk waren aan die der aanvoegende, doch thans veelal aan die der aantoonende wijs: *Hij sprake, hadde gesproken—sprak, had gesproken, zou spreken.*

§ 300. Er zijn eenige werkwoorden, die men gewoonlijk met den naam van onregelmatige bestempelt. Het zijn sterke of zwakke werkwoorden, welke in alle Germaansche talen gelijksoortige afwijkingen van de regels der vervoeging vertoonen. Zij waren dus reeds onregelmatig vóór de vorming onzer moedertaal. Natuurlijk zou men alle boven behandelde werkwoorden, die in een of ander opzicht zich niet aan de regels der vervoeging houden, ook onregelmatig kunnen noemen.

Onregelmatig sterke werkwoorden.

a. *Kunnen, zullen, mogen, weten moeten.* Deze vijf dragen den naam van werkwoorden met een' opgeschoven verleden tijd. Zij heeten

zoo, omdat de vormen, die thans als tegenwoordige tijd worden gebruikt, voorheen den verleden tijd uitmaakten van werkwoorden, die in onbruik zijn geraakt. Dat zij inderdaad verleden tijden zijn geweest, blijkt *a.* uit het ontbreken der *t* in den 3^{en} persoon enkelvoud (dat *weten* en *moeten* in den 3^{en} persoon enkelvoud eene *t* hebben, komt daarvandaan, dat de stam dezer werkwoorden op eene *t* eindigt; deze *t* is dus geen persoonsuitgang; verg. Hd. *weiss* en *muss*); *b.* bij de drie eerste en in 't Hoogd. ook bij *weten* (verg. Hd. *weiss* en *wissen*) uit het verschil in klinker tusschen 't enkel- en meervoud. Beide deze kenmerken vinden wij bij den onvoltooid verleden tijd der sterke werkwoorden.

Ten einde in een voorbeeld aan te toonen, hoe het mogelijk was, dat een onvoltooid verleden tijd de beteekenis kreeg van een' tegenwoordigen, kiezen wij het werkwoord *weten*. *Ik weet*, enz. is de onvolt. verl. tijd van een werkwoord, dat, naar de tegenwoordige uitspraak, den vorm *wijten* zou hebben. Dit werkwoord beteekende *zien* en dus *ik weet*, enz. *ik heb gezien*, dus: *ik heb kennis verkregen*, dus: *ik bezit kennis*. Toen men nu niet langer dacht aan de oorzaak van het *kennis verkrijgen*, maar alleen aan 't gevolg van *zien*, d. i. het *bezitten van kennis*, was de verleden tijd tot een' tegenwoordigen geworden en geraakte *wijten* met de beteekenis van *zien* in onbruik.

Was nu zoo een tegenwoordige tijd ontstaan, dan gevoelde men natuurlijk behoefte, daarnaast weer een' verleden tijd te vormen. Hierbij volgde men den regel, dat de nieuwe onvoltooid verleden tijd gevormd werd, door den uitgang der zwakke werkwoorden te plaatsen achter den stam des meervouds van den onvoltooid tegenwoordigen tijd. Van denzelfden stam werd ook de onvoltooid tegenwoordige tijd der aanvoegende wijs, alsmede de nieuwe infinitief gevormd.

1. Kunnen.

Aantoonende wijs.

Onvolt. teg. tijd.	Onvolt. verl. tijd.
ik kan	ik konde, kon
hij kan	hij konde, kon
wij kunnen (konnen)	wij konden
gij kunt (kont)	gij kondt (kondet)
zij kunnen (konnen)	zij konden

Aanvoegende wijs.

Onvolt. teg. tijd.	Onvolt. verl. tijd.
ik kunne (konne)	ik konde
hij kunne („)	hij konde
wij kunnen (konnen)	wij konden
gij kunnet (konnet)	gij kondet
zij kunnen (konnen)	zij konden

De gebiedende wijs ontbreekt. De infinitief is *kunnen* (voorheen: *konnen*). Het verleden deelwoord is zwak: *gekund*. De onvoltooid tegenwoordige tijd is eigenlijk de onvoltooid verleden tijd van een werkwoord der eerste klasse: *kinnen*.

2. Zullen.

Aantoonende wijs.

Onvolt. teg. tijd.

ik zal
hij zal
wij zullen (zollen)
gij zult (zolt)
zij zullen (zollen)

Onvolt. verl. tijd.

ik zoude (zold), zou
hij zoude (zold), zou
wij zouden (zolden)
gij zoudt (zoldet)
zij zouden (zolden)

Aanvoegende wijs.

ontbreekt

ik zoude (zold, enz.)
hij zoude
wij zouden
gij zoudet
zij zouden.

De gebiedende wijs ontbreekt. De infinitief is *zullen* (voorheen: *zollen*). Het verleden deelwoord wordt niet gebruikt. De onvoltooid tegenwoordige tijd is eigenlijk de onvoltooid verleden tijd van een werkwoord der tweede klasse: *zelen*. Voor *wij zollen*, enz. zou men dus verwachten: *wij zalen*, enz.

3. Mogen.

Aantoonende wijs.

ik mag ik mocht (moch-te)
hij mag hij mocht „
wij mogen wij mochten
gij moogt gij mocht (moch-tet)
zij mogen zij mochten

Aanvoegende wijs.

ik moge ik mochte
hij moge hij mochte
wij mogen wij mochten
gij moget gij mochtet
zij mogen zij mochten.

De gebiedende wijs ontbreekt. De infinitief is *mogen*. 't Verleden deelwoord is *gemoogd*. *Vermogen* heeft tot verleden deelwoord wel eens *vermocht*. *Ik mocht*, enz. staat voor: *moch-te* en dit voor: *moog-de*. De *t* is dus hier tijdsuitgang. De onvoltooid tegenwoordige tijd is eigenlijk de onvoltooid verleden tijd van een werkwoord der derde klasse: *megen*.

Voor *wij mogen*, enz. zou men dus verwachten: *wij magen*, enz.

4. Weten.

Aantoonende wijs.

ik weet ik wist
hij weet hij wist
wij weten wij wisten
gij weet gij wist
zij weten zij wisten

Aanvoegende wijs.

ik wete ik wiste
hij wete hij wiste
wij weten wij wisten
gij wetet gij wistet
zij weten zij wisten.

De gebiedende wijs is *weet*: enkel- en meervoud. De infinitief is *weten*. 't Verleden deelwoord is *geweten*. *Ik weet* en *hij weet* hebben eene *ee* uit *ei* ontstaan, 't meervoud eene *e* uit *i*. (Verg. Hd. *ich weiss* en *wir wissen*). De onvoltooid tegenwoordige tijd is eigenlijk de onvoltooid verleden tijd van een werkwoord der vierde klasse: *wijten*. De onvoltooid verleden tijd *wist* staat voor *wis-te* en dit voor: *wit-te* en bewaart dus nog de oorspronkelijke *i*.

5. *Moeten*.

Aantoonende wijs.

ik moet	ik moest (moes-te)
hij moet	hij moest „
wij moeten	wij moesten
gij moet	gij moest (moes-tet)
zij moeten	zij moesten

Aanvoegende wijs.

ik moete	ik moeste
hij moete	hij moeste
wij moeten	wij moesten
gij moetet	gij moestet
zij moeten	zij moesten

De gebiedende wijs ontbreekt. De infinitief is *moeten*. 't Verleden deelwoord is sterk: *gemoeten*. De onvoltooid tegenwoordige tijd is eigenlijk de onvoltooid verleden tijd van een werkwoord der zesde klasse: *maten*. De onvoltooid verleden tijd: *moest* staat voor *moes-te* en dit voor: *moet-te*.

Ten opzichte dezer beide laatste werkwoorden geldt nog de opmerking, dat volgens een' vasten regel in zeer ouden tijd de *t* van den stam voor de *t* van den uitgang in *s* overging.

b. Van een oud werkwoord met opgeschoven verleden tijd: *dorren* (voor *dorsen*) heeft men nog den onvoltooid verleden tijd: *dors-te* thans *dorst*, dat tegenwoordig dient als onvoltooid verleden tijd van *durven*, 'twelk oorspronkelijk mede een dergelijk werkwoord was, doch nu regelmatig zwak vervoegd wordt: *ik durf*, *hij durft*, *wij durven*, *durfde*, *gedurfd*. Daarom zegt men wel, dat *durven* een' dubbelen onvoltooid verleden tijd heeft.

c. Het werkwoord *willen* mist evenals de onder *a* en *b* genoemde werkwoorden in den onvoltooid tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs de *t*. De oorzaak hiervan is, dat deze tijd der aantoonende wijs eigenlijk dezelfde tijd der aanvoegende wijs is. Het wordt aldus vervoegd:

Aantoonende wijs.

Onvolt. teg. tijd

ik wil (voor: wille)
hij wil (voor: wille)
wij willen
gij wilt (voor: willet)
zij willen

Onvolt. verl. tijd.

ik wilde (wou)
hij wilde (wou)
wij wilden
gij wildet (woudt)
zij wilden

Aanvoegende wijs.

Onvolt. teg. tijd

ik wille
 hij wille
 wij willen
 gij willet
 zij willen

Onvolt. verl. tijd.

ik wilde
 hij wilde
 wij wilden
 gij wildet
 zij wilden.

De gebiedende wijs is *wil*, *willt*. De infinitief is *willen*; 't verleden deelwoord *gewild*. De wisselvormen van den onvoltooid verleden tijd: *wou*, enz. staan voor *woude* en dit voor *wolde*, een' bijvorm, door invloed der voorafgaande *w* uit *wilde* ontstaan. *Woudt* staat voor *woudet*.

d. Het werkwoord *zijn* ontleent zijne vormen aan de stammen: *be*, *is*, *zij* en *wees*, waarvan *is* en *zij* weer van denzelfden oorsprong zijn. *Wees* is de stam van een sterk werkwoord, waarvan men alleen den onvoltooid verleden tijd, de gebiedende wijs en 't verleden deelwoord gebruikt; 't laatste is zwak geworden: *geweest* (voor *geweesd*). De onvoltooid verleden tijd der aantoonende wijs heeft in 't meervoud *z* in *r* veranderd: *wij waren*, enz. De stam *is* heeft de *t* van den onvoltooid tegenwoordigen tijd 3^{en} persoon enkelvoud afgeworpen: *hij is* (voor *ist*) en wordt alleen in dezen persoon gebruikt. Den stam *be* vindt men alleen in den 1^{en} persoon enkelvoud van den onvoltooid tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs; een zeer oude persoonsuitgang, *m*, later *n*, bleef alleen in dezen vorm bewaard: *be-n*. De vervoeging is:

Aantoonende wijs.

Onvolt. teg. tijd.

ik be-n
 hij is(t)
 wij zij-n
 gij zij-t
 zij zij-n

Onvolt. verl. tijd.

ik was
 hij was
 wij waren
 gij waart
 zij waren

Aanvoegende wijs.

Onvolt. teg. tijd.

ik zij
 hij zij
 wij zijn
 gij zijt
 zij zijn

Onvolt. verl. tijd.

ik ware
 hij ware
 wij waren
 gij waret
 zij waren

Onregelmatig zwakke werkwoorden.

a. De werkwoorden: *brenge*n, *denke*n, *dunke*n, *zoeken* en *koopen* komen hierin overeen, dat de uitgang *te* (bij *brenge*n voor: *de*) in zeer ouden tijd reeds onmiddellijk achter den stam werd geplaatst (Verg. § 293) en volgens een' regel, die toen heerschte, den slotmedeklinker des stams: *g* en *k* deed overgaan in *ch*, terwijl later *te* afsleet tot *t*. Verder verdient opmerking, dat in *brenge*n en *denke*n oorspronkelijk de *a* de stamklinker was; dat de *u* van *dunke*n ontstaan is uit *o* en dat de *oo* van *koopen* en de *oe* van *zoeken*, door den invoed der beide volgende medeklinkers, in de onvolkomen *o* zijn overgegaan. Al heeft dus in deze werkwoorden de onvoltooid verleden tijd een' anderen klinker dan de onvoltooid tegenwoordige tijd, toch zijn al deze werkwoorden zwak. Bij *brenge*n, *denke*n en *dunke*n is bovendien de *n* in den onvoltooid verleden tijd en het verleden deelwoord uitgeworpen. De vervoeging dezer werkwoorden is derhalve:

Infinitief.	Onvolt. verl. tijd.	Verleden deelwoord.
brenge	bracht (voor: brach-te)	gebracht
denke	dacht (voor: dach-te)	gedacht
dunke	docht (voor: doch-te)	gedocht
zoeken	zocht (voor: zoch-te)	gezocht
koopen	kocht (voor: koch-te)	gekocht

Omtrent het werkwoord *koopen* zij nog opgemerkt, dat de *p* van den stam eerst overging in *f* en deze weder in *ch*.

Nog heeft het werkwoord *werken* naast de regelmatige vormen *werkte* en *gewerkt* ook de vormen *wrocht* en *gewrocht*, die alleen in deffigen stijl en overgankelijk worden gebruikt. Naast *werken* stond namelijk vroeger *worken*; dit vormde, evenals de bovenstaande werkwoorden: *worch-te* (worcht) en *ge-worch-t* en hieruit door verplaatsing der *r*: *wroch-te* (wrocht) en *ge-wroch-t*.

b. Het werkwoord *hebben* had oorspronkelijk den vorm *habjen*, benevens een' bijvorm: *haveren*. Van dezen laatsten is de 3^e persoon enkelvoud van den onvoltooid tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs gevormd. De onvoltooid verleden tijd heeft den slotmedeklinker des stams: *v* gelijk gemaakt aan den beginmedeklinker des uitgangs: *d*, dus: *havde* tot *hadde* en dit tot *had*. Zoo staat ook 't verleden deelwoord *gehad* voor: *ge-hav-d*. Het werkwoord wordt dus vervoegd als volgt:

Aanvoegende wijs.

Onvolt. teg. tijd.	Onvolt. verl. tijd.
ik heb	ik had (voor: hadde)
hij heeft (voor: havet)	hij had
wij hebben	wij hadden
gij hebt	gij hadt
zij hebben	zij hadden

Aanvoegende wijs.

Onvolt. teg. tijd.

ik hebbe
 hij hebbe
 wij hebben
 gij hebbet
 zij hebben

Onvolt. verl. tijd.

ik hadde
 hij hadde
 wij hadden
 gij haddet
 zij hadden

D o e n.

Het werkwoord *doen*, dat zich noch bij de tegenwoordige sterke, noch bij de zwakke vervoeging aansluit, heeft in den onvoltooid verleden tijd, in overouden tijd, 't oorspronkelijke bestanddeel *da* verdubbeld: *da-da* en daaruit *dede*, waaruit weer *deed*. 't Verleden deelwoord heeft de *a* bewaard: *ge-daa-n*. Het wordt vervoegd:

Aantoonende wijs.

Onvolt. teg. tijd.

ik doe
 hij doet
 wij doen
 gij doet
 zij doen

Onvolt. verl. tijd.

ik deed
 hij deed
 wij deden
 gij deedt
 zij deden

Aanvoegende wijs.

Onvolt. teg. tijd.

ik doe
 hij doe
 wij doen
 gij doet
 zij doen

Onvolt. verl. tijd.

ik dede
 hij dede
 wij deden
 gij dedet
 zij deden

VIJFDE BOEK.

DE VORMING DER WOORDEN.

I. OVER WOORDVORMING IN 'T ALGEMEEN.

§ 301. De woordvorming of afleiding (etymologie) leert de wijze kennen, waarop uit woordklanken (wortels) en woorden nieuwe woorden zijn ontstaan.

De oorspronkelijke bestanddeelen, waartoe men de bestaande woorden kan terugbrengen, heeten wortels. Zonder grondige kennis van de oudere en nieuwere verwante talen is 't niet mogelijk, den vorm en de beteekenis dezer wortels vast te stellen.

§ 302. Naar hun' oorsprong verdeelt men de woorden in afgeleide en samengestelde woorden. Afgeleide woorden zijn gevormd uit wortels of woorden met behulp van aanhechtsels vóór of achter. Samengestelde woorden zijn gevormd uit de vereeniging van twee andere woorden.

Letters of lettergrepen, die, zonder zelf woorden te zijn, dienen, om van een' wortel of een woord een nieuw woord te vormen, heeten voor- en achtervoegsels.

Wanneer een woord is afgeleid van een reeds bestaand woord, heet dit laatste het grondwoord. Zoo is van *onbegrijpelijk* het grondwoord *begrijpelijk*, van dit laatste is 't grondwoord *begrijpen* en hiervan weder *grijpen*; dit laatste is uit een' wortel gevormd.

Of een woord van een' wortel of van een woord is afgeleid, laat de tegenwoordige taal niet beslissen. Daarom vatten wij dan ook alle woorden, die niet samengesteld zijn, onder één' naam, dien van afgeleide, te zamen. Slechts dit kan gezegd worden: alle echte sterke werkwoorden zijn uit wortels gevormd.

§ 303. De drie talrijkste groepen van woorden: de werkwoorden, zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden kunnen ten slotte teruggebracht worden tot wortels, welke het begrip eener werking inhouden. Van denzelfden wortel kan zoowel een werkwoord als een substantief of een adjectief zijn afgeleid.

De woorden, welke van denzelfden wortel afkomstig zijn, kunnen dezelfde

klankwisseling vertoonen als de verschillende stammen van een zelfde sterk werkwoord der zes eerste klassen, doch ook geene andere dan deze. Wel kunnen deze klinkers echter nog weder de wijzigingen hebben ondergaan, vermeld in § 351.

Meermalen vindt men geen achtervoegsel bij een woord, uit een' wortel ontstaan; dan is het in den loop des tijds afgesleten.

§ 304. Ter opheldering van 't bovenstaande geven wij thans eenige groepen van woorden, van dezelfde wortels afkomstig. Wij rangschikken ze in dezelfde orde als de zes eerste klassen der sterke werkwoorden. Eene klankwisseling, als de vijf laatste klassen vertoonen, komt bij afleidsels uit denzelfden wortel niet voor.

Als wortelklinker beschouwt men gewoonlijk: voor de wortels der 1^e, 2^e, 3^e en 6^e klasse **a**; voor die der 4^e **i**; voor die der 5^e **u** (oe).

I.

e, i—a—o.

band: *binden, band, bend-e* (*e* uit *a*), *bint* (*t* voor *d*), *bund-el* (*u* uit *o*); — **blank**: *blinken, blank*; — **drank**: *drinken, drank, dronk*; — **drang**: *dringen, drang*; — **dwang**: *dwingen, dwang*; — **klank**: *klinken, klank*; — **kramp**: *krimpen, kramp*; — **schamp**: *schimp, schamp-er*; — **slang** (kronkelen): *sling-er, slang*; — **slank**: *slinken, slank*; — **span**: *spinnen, spinne* (-kop voor -kobb); — **sprang**: *springen, sprank* (*k* voor *g*), *sprong*; — **stamp** (stooten): *stamp-en, stamp-er, stemp-el, stomp*; — **stang** (steken): *stang, steng-el*; — **vand**: *vinden, vond*; — **wand**: *winden, wand*; — **wan** (strijden en verkrijgen): *winnen, win-st, won-d-e*; — **wrang**: *wringen, wrang, wrong, wrong-el*; — **zang**: *zingen, zang*; — **zwaard** (snel gaan): *zwinden, ge-zwind*; — **zwang** (bewegen): *zwang* (in *zwang* zijn), *zweng-el* (*e* uit *a*); — **barg**: *bergen, (hooi)berg, borg, burg, burch-t*; — **gald**: *gelden, geld*; — **smalt**: *smelten, smout* (voor *smalt*); — **halp**: *helpen, hulp-e* (*u* uit *e* of *o*); — **balg** (opzwellen): *belgen* (zwellen van toorn), *balg* (in blaasbalg, bijv.).

II.

e—a—a (volkomen)—o.

bar (dragen, voortbrengen): *beren*, waarvan nog alleen 't verleden deelwoord *geboren*, *baar* (werktuig om te dragen), *-baar*; — **nam**: *nemen, ge-naam* (in *aangenaam*); — **stal**: *stelen, stal* (in *diefstal*); — **schar** (snijden): *scheren, schaar, schar-e* (eig. *stuk*), *schaard*; — **zwar**: *zweren, zwaar*; — **brak**: *breken, braak* (adj.), *brok, breuk* (*eu* uit *o*); **sprak**: *spreken, sprak-e, sprok-e, spreuk* (*eu* uit *o*); — **wrak** (vervolgen): *wreken, wrak-e, wrok*; — **stak**: *steken, stek-el staak*; — **hal** (verbergen): *helen, hel-m, hal-le, hol, hul* (deksel), waarvan *hullen, hul-s*.

III.

e, i—a—a (volkomen).

bad (drukken, dringen): *bidden, bed-e, bed-el* (adj. in *bedel-en*), *bed-de* (*e* uit *a*); — **lag**: *liggen, leg-cr, lag-e, laag*, (adj.), *ge-lag*; — **zat**: *zitten, zet-el, zaat* (in *landzaat*); — **gaf**: *geven: gif-t, gav-e, gaaf* (adj. geschikt om te geven); — **mat**: *meten, mat-e* (maat); — **trad**: *treden, tred, tred-e*; — **waf**: *weven, webbe* (*e* uit *a*), *waf-el* (naar de ruitjes); — **wag** (bewegen): *wegen, weg, waag, wag-en* (subst. en ww.), *ge-wich-t*.

IV.

ij (ii) — *ee* (ei) — *e* (i).

bit (spijten, klieven): *bijten, bijt, beit-el, bet-e, ge-bit, bitt-cr*; — **blik** (licht zijn): *blijken, bleek, blik* (m. en o.), *bliksem*; — **dig** (groeien): *dijgen, dee(g)sem*; — **dig** (kneeden): *deeg*; — **drif** (bewegen): *drijven, drif-t, dreef, drev-el*; — **grip**: *grijpen, greep*; — **kif**: *kijven, kib* (belen); — **knip**: *knijpen, kneep, knip*; — **krit**: *krijten, kreet*; — **lid** (iets onaangenaams ondervinden): *lijden, leed* (subst. en adj.); — **nip**: *nijpen, neep*; — **rid**: *rijden, rit*; — **rit**: *rijten, reet*; — **schrid**: *schrijden, schred, schred-e*; — **slit** (scheuren): *slijten, slet* (vod); — **smit** (strijken, slaan en bestrijken): *smijten, smet*; — **snid**: *snijden, snede, snit*; — **split**: *splijten, spleet, split*; — **stig** (gaan): *stijgen, steig-cr, steeg, steg, steil* (voor *steig-el*); — **strik**: *strijken, streck, strek-e* (in *landstreck*); — **tig** (aanwijzen): *tijgen* (beschuldigen), *tich-t* (in: *betichten*); — **wik**: *wijken, week*; — **wit** (zien, letten op, de schuld geven): *wijten* en ook (ik) *weet*, enz., *wit* in *wittig* (*kennis hebbende* in *ver-wittigen*), *gewis* (met *s* uit *tt*); — **wrif**: *wrijven, wrev-el*.

V.

ie, ui—oo (ou) — *o* (*u*; spr. *oe*).

bud (mededeelen): *bieden, bod-e, bod, beul* (uit *beud-el*, eig. *aanzegger*); — **drug**: *(be)driegen, (be)drog, (ge)droch-t* (eig. *bedrieglijk* *wezen*); — **gut**: *gieten, goot*; — **kus**: *kiezen, keuz-e, kus-t* en *keur*; — **kluf**: *klieven, klov-e*; — **luf** (aangenaam, goed vinden): *lief, geloof, be-loven, oorlof, lof*; — **lug**: *liegen, loochenen* (met *ch* uit *g*), *log-en* (*leugen*); — **lus**: *(ver)liezen, loos* (adj. en achterv.), *looz-en, loor* (in *te loor* *gaan*), *leur* (in *te leur* *stellen*), *los, lor*; — **nut**: *(ge)nieten, (ge)noot, (ge)not, nut*; — **ruk**: *ruiken, rieken, rook* (subst.), *reuk* (*eu* uit *o*); — **schut** (gaan en werpen van wapenen): *schieten, schuit, schot, scheut, schut*; — **tug** (trekken, gaan): *tijgen, (be)tijen* (*ij* voor *ie*), *tuig, toonen* (voor *toochnen*), *touw* (voor *toug*), *(her)tog, tocht, tucht, teug, teug-el* (*eu* uit *o*)); — **vlug**: *vliegen, vlug, vluch-t, vleug-el* (*eu* uit *o*); — **vlut**: *vlieten*,

vliet, *vlot* (subst. en adj.), *vloot*; — **vrus**: *vriezen*, *vors-t* (voor *vrost*); **zud**: *zieden*, *zod-e* (kooksel); — **zuk**: *ziek*, *suk(kel)*, *zuch-t* (waterzucht, enz.); — **bug**: *buigen*, *buk(ken)*, *boog*, *boch-t*; — **drup**: *druipen*, *drop*, *drup*, *droppel*, *druppel*; — **krup**: *kruipen*, *kreup-el* (eu uit *o*); — **luk**: *luiken*, *luik*, *lok* (in *b-lok* voor *be-lok*: middel tot insluiting); — **schuf**: *schuiven*, *schoof*; — **slut**: *sluiten*, *sloot*, *slot*, *sleut-el* (eu uit *o*); — **snut**: *snuiten*, *snuit*, *snot*; — **sprut**: *spruiten*, *spruit*, *spriet*, *sport* (voor *sprot*: tak); — **stuf**: *stuiven*, *stof* (onz.); — **zug**: *zuigen*, *zoogen*, *zog*.

VI.

a — oe.

bat (nuttig zijn): *bat-e*, *bet-er* (*e* uit *a*), *boet-e*; — **bla** (groeien en bloeien): *bla-d*, *bloe-me*, *bloe-sem*; — **drag**: *dragen*, *drach-t* — **graf**: *graven*, *graf*, *grach-t* (*ch* voor *f*), *groeve*; — **slag**: *slaan*, *slag*, *slach-t*; — **var**: *varen*, *vaar-t*, *veer* (*e* uit *a*), *voer* (hout, enz.); — **schap** (vormen): *scheppen*, *-schap*; — **zak** (strijden en achtervolgen): *zak-e* (zaak, eig. strijdzaak), *zoeken*.

§ 305. Een samengesteld woord wordt gevormd uit twee bestaande woorden. De beide leden der samenstelling kunnen zelf afgeleide of samengestelde woorden zijn: *wijnflesch*, *herstellingsoord*, *scheepstimmerverf*.

Bij de werkwoorden onderscheidt men scheidbare en onscheidbare samenstellingen, naarmate de deelen in de vervoeging wel of niet kunnen worden gescheiden: *ademhalen*, *gadeslaan*, *wederkeeren*; *raadplegen*, *liefkoozen*, *wederstaan*.

Bij de substantieven en adjectieven onderscheidt men eigenlijke (echte) en oneigenlijke (onechte) samenstellingen. De eerste zijn altijd samenstellingen geweest; de deelen der laatste werden voorheen los naast elkander geschreven. Van eene eigenlijke samenstelling kan men dan ook de deelen niet scheiden, zonder dat 't begrip der samenstelling geheel verdwijnt; schrijft men de deelen eener oneigenlijke samenstelling los naast elkander, dan blijft het begrip der samenstelling geheel of in hoofdzaak behouden. Zoo zijn *lijfsbehoud*, *menschenkind*, *hoogeschool*, *smartvol*, *levensmoede*, *welzalig* oneigenlijke samenstellingen; immers zij beteekenen: (des) *lijfs behoud*, (eens) *menschen kind*, (eene) *hooge* (voornaam) *school*, (der) *smart vol*, (des) *levens moede*, *wel* (zeer) *zalig*. Daarentegen zijn: *grondwet*, *schrijftaal*, *vogelvlug* eigenlijke samenstellingen. Wil men de beteekenis dezer woorden teruggeven, dan moet men aan het begrip der beide deelen nog andere begrippen toevoegen: *wet*, die den *grond* uitmaakt voor andere wetten, *tafel*, bestemd om er aan te *schrijven*, zoo *vlug* als een *vogel*.

§ 306. Eene eigenaardige wijze van woordvorming vindt men in de samenstelling door middel van afleiding. Deze heeft plaats, wanneer twee of meer woorden, welke geene samenstelling vor-

men, door een achtervoegsel tot een geheel worden verbonden. Zoo bestaan *werkstaker*, *inachtneming*, *krombeenig*, *kleinsteedsch* uit twee of drie losse woorden, die eerst door de achtervoegsels **er**, **ing**, **ig**, **sch** tot samengestelde woorden zijn geworden.

II. DE VORMING DER WERKWOORDEN.

§ 307. Naar hun' oorsprong zijn de werkwoorden afgeleid of samengesteld. De afgeleide zijn ontstaan uit wortels of woorden. Uit wortels zijn gevormd de sterke werkwoorden. (Zie § 302) Uitgezonderd zijn natuurlijk werkwoorden als: *dingen*, *schenden*, *schenken*, *zenden*, *kwijten*, *gelijken*, *spijten*, *wijzen*, *prijzen*, *fluiten*, *kluiven*, *pluizen*, *schuilen*, die vroeger zwak vervoegd werden, daar zij van reeds bestaande woorden zijn afgeleid.

§ 308. Van woorden zijn gevormd alle vroeger of nog tegenwoordig zwakke werkwoorden en wel:

a. van substantieven. Zij drukken eene werking uit, die in eene of andere betrekking staat tot hetgeen 't grondwoord beteekent: *grazen*, *kleeden*, *stroomen*, *villen*, *schillen*, *visschen*, *weiden*.

b. van adjectieven. Zij beteekenen, zoo zij onovergankelijk zijn: worden tot hetgeen 't grondwoord beteekent; zoo zij overgankelijk zijn: maken tot hetgeen 't grondwoord beduidt: *groenen*, *rijpen*, *grijsen*, *korten*; *witten*, *sterken*, *wecken*, *heeten*, *bleeken*.

De van substantieven en adjectieven afgeleide werkwoorden heeten denominatieven, omdat hunne grondwoorden *nomina* (naamwoorden) zijn. Oorspronkelijk hadden zij veelal den uitgang **jan** (**jen**). De **j** in deze lettergreep veroorzaakte bij sommige den overgang van **a** in **e** of van **e** in **i**: *dekken*, *stellen*, *schenden*, van *dak*, *stal* en *schand*; *krenken*, *netten*, *pletten*, *temmen*, *vesten* van *krank*, *nat*, *plat*, *tam*, *vast*; *villen*, *schillen*, *richten* van *vel*, *schel*, *recht*.

Sommige denominatieven hebben achter 't grondwoord **igen**: *eindigen*, *(ver)kondigen*, *steenigen*. Waarschijnlijk is deze uitgang ontstaan uit den uitgang **jan**, die tot **i-jen** en daaruit tot **i-gen** werd. Zeker zal 't bestaan van werkwoorden, afgeleid van adjectieven op **ig**, op deze verandering van invloed zijn geweest. Zoo zijn *rechtvaardigen*, *stevigen*, *heiligen*, *(be)veiligen* klaarblijkelijk van de adjectieven: *rechtvaardig*, *stevig*, *heilig*, *veilig* gevormd. — Wanneer **ig** achter 't grondwoord is gekomen, kan men dit soms weglaten, als in *einden*, *vereenen*, *verkonden*, *verzaden*, *vesten*, doch *steenigen* wordt nooit *steen* en men onderscheidt *kruisen* „een kruis maken of aan 't kruis slaan" van *kruisigen* „aan 't kruis slaan".

Nog andere denominatieven hebben achter 't grondwoord **eeen**. Dezen uitgang hadden oorspronkelijk alleen de aan 't Fransch ontleende werkwoorden, als: *zich amuseeren*, *geneeren*, enz. Doch men heeft dien ook achter Nederlandsche woorden geplaatst: *halveeren*, *trotseeren*, *waardeeren*, *kleineeren*, *stoffeeeren*, *voeteeren*.

c. van bijwoorden: *innen, uiten, naderen, vorderen, opperen, (be)jegenen, (ver)nederen*.

d. van werkwoorden. Deze zijn:

i. de werkwoorden, die 't veroorzaken beteekenen der werking, door 't grondwoord uitgedrukt; zij dragen den naam van causatieven en zijn gevormd van sterke werkwoorden door middel van denzelfden uitgang *jan (jen)*, welke diende, om de meeste denominatieven te vormen. De causatieven werden gevormd van 't enkelvoud des onvoltooid verleden tijds. Bovendien zij opgemerkt, dat de *j* des uitgangs ook hier eene *a* in *e* deed overgaan; dat de onvoltooid verleden tijd enkelvoud der eerste klasse voorheen eene *a*, die van de werkwoorden der vierde klasse eene *ei* had. De voornaamste causatieven zijn de volgende:

- I. *drenken* (voor *drankjen*) van *drank* (drinken)
wenden (voor *wandjen*) van *wand* (winden)
zenden (voor *zandjen*) van *zand* (*zinden* „gaan”; sedert lang onbruik)
- II. *kwellen* (voor *kwaljen*) van *kwal* (*kwelen* „pijn lijden”; niet meer)
- III. *leggen* (voor *lagjen*) van *lag* (liggen) in gebruik
zetten (voor *zatjen*) van *zat* (zitten)
zich generen (voor *genasjen*) van *genas* (genezen)
- IV. *leiden* (voor *leidjen*) van *leid*, thans *leed* (lijden, oorspronkelijk: „gaan”)
neigen (voor *neigjen*) van *neig*, thans *neeg* (nijgen)
- V. *klooven* (voor *kloufjen*) van *klouf*, thans *kloof* (klieven)
zoogen (voor *zougjen*) van *zoug*, thans *zoog* (zuigen)
- VI. *voeren* (voor *voerjen*) van *voer* (varen „gaan”).

Aangaande deze werkwoorden wete men nog: dat *winden*, 't grondwoord van *wenden*, oorspronkelijk onovergankelijk was, dus: *aan 't draaien zijn*; dat de *a* van *zandjen* nog bewaard is gebleven in 't oude zwakke verleden deelwoord *gezant* voor *gezand-d* (Verg. § 307); dat *genezen* (onovergankelijk) beteekende: *heel worden*, vanwaar *generen* = *heel maken, in orde maken, in orde houden, onderhouden*; dat *lijden* met de beteekenis van *gaan* nog voorkomt in *overlijden, verleden week* en *'t is drie dagen geleden*; dat het sterke werkwoord *nijgen* alleen als *buigen uit beleefdheid* voorkomt; in alle andere gevallen, ook onovergankelijk, gebruikt men tegenwoordig 't zwakke *neigen*; dat *klieven* voorheen met de beteekenis van *splijten* (onovergankelijk) sterk vervoegd werd: *kloof, kloven, gekloven*; vanwaar dus *klooven* „doen splijten”.

Het werkwoord *wekken* (voor *wakjen*) komt in vorm en beteekenis met de overige causatieven overeen (*doen waken*), doch is niet van het werkw. *waken* afgeleid, maar van een verloren ww. *weken, wak* met dezelfde beteekenis.

Het werkwoord *vellen* „doen vallen” voor *valjen* is afgeleid van *vallen*. Om de beteekenis rekent men het ook tot de causatieven, ofschoon het niet van den onvolt. verl. tijd is gevormd, daar het werkw. *vallen* tijdens de vorming van *vellen* in alle stammen nog eene *a* had.

2. de werkwoorden, die zich van hunne grondwoorden hoofdzakelijk

onderscheiden door verscherping en verdubbeling van den slotmedeklinker des stams. Men noemt ze intensieven, daar men in de beteekenis van sommige eene versterking der beteekenis van 't grondwoord opmerkt. Zij zijn: *bukken* van *buigen*, *nikken* van *nijgen*, *hikken* van *hijgen*, *stikken* van *steken*, *knippen* van *knijpen*, *wikken* van *wegen*, *zwikken* van *zwijken* en met den uitgang *elen*, *eren*: *stribbelen*, *dribbelen*, *kibbelen*, *bibberen* van *streven*, *draven*, *kijven*, *beven*. *Spillen* was vroeger *spilden* en is dus geen intensief van *spelen*.

Men merke hierbij op, dat de **g** oudtijds als de Hoogduitsche **g** in *Gott* werd uitgesproken; dat uit eene **v** meermalen eene **b** is ontstaan; dat de **ui** voorheen **u** was en de **ij** = **ii**; dat meermalen eene **i** uit **e** is ontstaan.

3. de werkwoorden op **elen** en **eren**. Men noemt ze werkwoorden van herhaling (*frequentatieven*), daar men in de beteekenis van vele dier werkwoorden eene herhaling opmerkt der werking, in 't grondwoord uitgedrukt. Zulke werkwoorden zijn: *stotteren*, *klapperen*, *flikkeren*, *blikkeren*, *kibbelen*, *stribbelen*, *pruttelen*. Sommige dezer werkwoorden zijn van verouderde of nog bestaande substantieven en adjectieven op **el** en **er** gevormd en dus niets anders dan denominatieven, als: *brokkelen* van *brokkel* „brokje”, *brijzelen* van *brijzel* „kruimel”, *hobbelen* van *hobbel* „knubbel, verhevenheid”, *wankelen* van *wankel*, *weifelen* van *weifel* „waggelend”, *bulderen* van *bulder* „geraas”, *dobberen* van *dobber*, *plunderen* van *plunder* „huisraad”, *wakkeren* van *wakker*, enz. Andere zijn naar 't voorbeeld van zulke woorden als de bovenstaande rechtstreeks van werkwoorden gevormd.

§ 309. Werkwoorden zijn van andere afgeleid door de voorvoegsels: **be**, eigenlijk *bij*; vandaar dat dit voorvoegsel beteekent:

1. *bij*: *beroepen* (een' predikant), *behooren*, *bevallen* (verg. *bijval*), *bekomen* (van den schrik, bijkomen), *bestaan* (wat *bij* iemand staat, bestaat voor hem), *believen* (*lief bij* = voor iemand zijn).

2. het verkrijgen door middel der werking: *beërven*, *behalen*, *bekomen*, *bereiken*, *bekopen*.

3. het brengen eener werking bij een voorwerp. Het maakt zoo onovergankelijke werkwoorden overgankelijk: *begaan*, *beloopen*, *berijden*, *bestrijden*.

4. het plaats hebben der werking op alle punten des voorwerps: *bepplanten*, *bebouwen*, *bekleeden*, *begrijpen*, *bestaan*, *besnoeien*.

5. het voorzien van 'tgeen het grondwoord beteekent: *bedijken*, *bemannen*, *bepalen*, *besteden*, *beschermen*; *bevrijden*, *benauwen*, *beveiligen*.

ge = *samen*. Deze beteekenis is duidelijk in: *gevallen* „behagen”, *geleieven*, *geleiden*, *geraken*. Versterkt wordt het grondbegrip in: *gevoelen*, *gedenken*. Zonder veel verschil worden gebruikt: *verzellen*, *lijken*, *raken*, *lukken* en *vergezellen*, enz. In verbinding met *kunnen* of *laten* komen voor: *gebeteren*, *gelusten*, *geworden*, *gezeggen*.

er = *uit* ('tzelfde als *oor* bij substantieven). Deze beteekenis is duidelijk in: *erkennen* „voor het kennen uitkomen”, *erachten*, in: *mijns erachtens*

„het *achten*, rekenen toonen”, *erbarmen* „tooncn, dat men *barmt*”, „medelijden heeft” van *barmen* „medelijden hebben” en dit van *armen*, „klagen.” Het beteekent 't verkrijgen door middel der werking in: *erlangen* van *langen* „reiken” en *ervaren* van *varen* „gaan, komen”.

her = *op nieuw*. Het beteekent eene herhaling der werking: *herstellen*, *herdenken*, *herkennen*. In *herinneren* vindt men het voorgaande **er**: het beteekent eigenlijk: *door te binnen brengen doen verkrijgen*.

ont ('tzelfde als *ant* bij substantieven) = *tegen*. Het beteekent:

1. tegen: *ontmoeten*, *ontvangen*, *ontzien*, (iets) *onthouden*, enz.
2. weg, in tegengestelde richting: *ontloopen*, *ontsnappen*, *ontvlieden*, *ontgaan*.

3. het geraken of brengen uit een' vroegeren toestand: *ontbinden*, *ontsluiten*, *ontluiken*, *ontvouwen*, *ontwikkelen*. Het grondwoord drukt dan den vroegeren toestand uit.

4. het komen of brengen in een' nieuwen toestand: *ontvlammen*, *ontbranden*, *ontbijten*, *ontwaken*, *ontslapen*. Het grondwoord drukt dan den nieuwen toestand uit.

5. het wegnemen van datgene, wat het grondwoord uitdrukt: *onthoofden*, *ontbladeren*, *onthalzen*; *ontheiligen*, *ontreinigen*.

ver, van verschillende bijwoorden afkomstig, wier beteekenissen zich laten terugberengen tot: 1. weg, 2. voor = niet achter, 3. voor = ten voordeele van, 4. voor = in de plaats van.

1. **ver** = weg: *verbannen*, *verdrijven*, *verjagen*. Uit deze beteekenis vloeit voort: a. het onderwerp of voorwerp *verdwijnt* tengevolge der werking: *verhongerden*, *verbranden*, *verbruiken*, *verspelen*, *verspillen*; b. het voorvoegsel beteekent *verkeerd*: (zich) *vergrijpen*, (zich) *vergissen*; *verdenken*, *verachten*.

2. **ver** = voor: *verbinden*, *verschansen*, *versperren*, *verstaan*, *verglazen*, *vergulden*, *verbloemen*.

3. **ver** = voor: *verzorgen*, *verplegen*, *verschaffen*, *verweren*, *verdedigen* (uit *verdadigen* = *verdadingen* = *verdagedingen* van *dageding*: rechtsgeding, dus) „voor iemand in een geding optreden”.

4. **ver** = voor. Is 't grondwoord een werkwoord, dan beteekent het: anders doen; is 't grondwoord een naamwoord, dan beteekent het: zoo worden of maken: *verkleeden*, *vertalen*, *verdoopen*, *vermaken*; *versteenen*, *vereeften*, *verarmen*; *vergrooten*, *verlossen*, *verblijden*.

Enkele malen beteekent het voorvoegsel **ver**: *over*, als in: *vernachten*, *verwinteren*; *vermeesteren*, *verschalken*, *verrassen*, *verbluffen*. Soms ook brengt het weinig verandering in de beteekenis van 't grondwoord: *verblijven*, *vermeenen*, *verkrijgen*, *vertoeven*, *verontschuldigen*.

§ 310. Werkwoorden, door 't voorvoegsel **wan** afgeleid, zijn er niet meer: *wanhopen* en *wantrouwen* zijn gevormd van de afgeleide substantieven *wanhoop* en *wantrouw*, zooals blijkt uit hunne verleden deelwoorden. Alleen *wanschappen* komt van *wanscheppen*, dat door 't voorvoegsel *wan* van *scheppen* is afgeleid.

§ 311. Werkwoorden zijn scheidbaar of onscheidbaar samengesteld, naarmate de deelen, waaruit zij bestaan, in de vervoeving wel of niet kunnen gescheiden worden.

§ 312. Onscheidbaar samengestelde werkwoorden worden gevormd:

a. van twee werkwoorden, waarvan 't eerste de *n* des infinitiefs mist: *spelevaren* „voor zijn genoeg varen”, *spelemeien* „op 't veld spelen” uit *spelen* en *meien* „zich buiten vermaken”, *ruilebuiten* „ruilen” van *ruilen* en *buiten* „ruilen”, *koekeloeren* „uitkijken” van *koeken* „kijken” (Hd. *gucken*) en *loeren*.

b. van een werkwoord met een naamwoord: *liefkoozen*, eigenlijk *lief koozen* „praten”, *vrijwaren*, eigenlijk *waren* „zorgen”, dat iemand vrij blijft, *voltooien*, eigenlijk *vol maken*, *logenstraffen*, eigenlijk als *leugenachtig ten toon stellen*, *gekscheren* van *gek* en *scheren* „spotten” *raadplegen*, eigenlijk *raad maken*, *waarschuwen*, eigenlijk *waar* „zorg” *schouwen* „toonene.”

c. van een werkwoord met een der bijwoorden: *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*. De klemtoon valt dan op 't werkwoord en dit komt dikwijls voor in overdrachtelijke beteekenis: *misdoen*, *doorsnijden*, *omringen*, *onderscheiden*, *ondersteunen*, *overstromen*, *overleggen*, *voorzeggen*, *voorkomen*.

§ 313. Scheidbaar samengestelde werkwoorden worden gevormd:

a. van een werkwoord met een naamwoord: *aderlaten*, *gade-slaan*, eigenlijk *de opmerkzaamheid richten op*, *kwijschelden*, eigenlijk *vrij verklaren*, enz.

Ten einde steeds te weten, of zulke werkwoorden inderdaad samengesteld zijn, beproeve men bij een substantief, of men er een bijvoeglijk naamwoord of 't woord *geen* voor kan plaatsen; bij een adjectief, of het in den vergrootenden of overtreffenden trap geplaatst kan worden, of van een bijwoord van graad kan worden voorafgegaan. Is dit niet het geval, dan heeft men met een samengesteld werkwoord te doen. Zoo zijn *aderlaten*, *ademhalen*, *plaatsgrijpen* samengesteld; immers men kan niet zeggen: *geene ader laten*, *ruimen adem halen*, *geene plaats grijpen*.

Daarentegen zijn: *acht slaan*, *acht geven*, *prijs stellen*, *plaats vinden*, niet samengesteld, omdat men kan zeggen: *geene acht slaan*, *geene acht geven*, *hoogen prijs stellen*, *geene plaats vinden*. Zoo zijn ook *vrijspreken* „vrij verklaren”, *hoogachten* „hoogachting toedragen”, *goedvinden* „raadzaam achten”, *goedmaken* „herstellen”, *goedkeuren* „voor goed verkaren”, *vrijlaten*, *loslaten* „maken, dat iemand of iets vrij, los wordt”, samengestelde werkwoorden, terwijl *vrij spreken* „ongehinderd spreken”, *hoog achten* „hoog rekenen”, b.v.: *ik acht die belasting te hoog*, *goed vinden* „vinden, dat iets goed is”, b.v.: *ik vind dien maatregel goed*, *goed maken* „zoo maken, dat iets goed is”, b.v.: *die jongen maakt het vrij goed*, *goed keuren* „op behoorlijke wijze keuren” (*goed* is dan bijw.), *vrij, los laten* „iemand of iets in den vrijen toestand laten”, b.v.: *ik laat hem zoo vrij als hij was*; *gij hebt dat touw te los gelaten*: *trek het wat aan* en dergelijke *geene* samengestelde werkwoorden zijn.

b. van een werkwoord met een bijwoord: *uitgaan*, *wegvluchten*, *aanreizen*, *samenloopen*. Men lette op de werkwoorden die met *door*, *mis*, *om*, *onder*, *over* en *voor* scheidbaar zijn samengesteld. Zij komen steeds in hunne eigenlijke beteekenis voor; de klemtoon valt op 't bijwoord: *misraden* = *verkeerd* raden, *doorloopen* = *voort* en *van 't eene eind naar 't ander* loopen, *omwerpen* = *omverwerpen*, *omslaan* = *om een punt heen* gaan of doen gaan, *omdwalen* = *ronddwalen*, *ombrengen* = maken, dat iemand 't leven *kwijs* raakt, *ondergaan*, *overkomen*, *voordoen*.

Voorts vergelijke men: *doorloopen* en *doorlôopen*, *doorsnijden* en *doorsnijden*, *doorzoeken* en *doorzôeken*, *ôndergaan* en *ondergdan*, *ônderhouden* en *onderhóuden*, *ôverkomen* en *overkómen*, *ôverwegen* en *overwégen*, *ôverleggen* en *overléggen*, *vóorkomen* en *voorkómen*, *vóorspellen* en *voorspélle*n, enz.

Het bijwoord *weder* beteekent in de scheidbare samenstelling: *op nieuw* of *terug*: *wederkomen*, *wedervinden*; in de onscheidbare: *legen*: *weerstaan*, *weerstreven*, *weerspreken*, enz.

§ 314. Samenstelling door middel van afleiding heeft plaats, wanneer de stam eens werkwoords met een zelfstandig naamwoord wordt verbonden. Zulke werkwoorden zijn: *stampvoeten* „met de voeten stampen”, *reikhalzen* (voor *rekhalzen*) „den hals rekken”, *schoorvoeten* „de voeten schoren, schrap zetten”, *knarsetanden* „met de tanden knarsen”, *knikbollen* „met den bol knikken”, *kwispestaaften* „met den staart kwispelen”, *kortwieken* „de wieken korten.”

§ 315. Een ander geval van samenstelling door afleiding treft men aan in de woorden *beeldhouwen*, *dwarsdrijven*, *pluimstrijken*. Van de losse woorden *beeld* en *houwen*, *dwars* en *drijven*, *pluim* en *strijken* vormde men door middel van 't achtervoegsel *er* de substantieven: *beeldhouwer*, *dwarsdrijver*, *pluimstrijker*. Daar nu substantieven, als: *schrijver*, *lezer*, enz. van de werkwoorden *schrijven*, *lezen*, enz. waren gevormd, besloot men uit het bestaan der zelfstandige naamwoorden *beeldhouwer*, enz. tot het bestaan der samengestelde werkwoorden *beeldhouwen*, enz. en zeide dus: *hij beeldhouwt*, enz. Enkele op dezelfde wijze gevormde werkwoorden komen alleen in den infinitief voor, als: *koorddans*en, *kroegloopen*, *scharenslijpen*, *buikspreken*, enz. Buiten den infinitief verdwijnt de samenstelling: *hij danst op de koord*, *slijpt scharen*, enz.

Men vergete niet, dat werkwoorden, als: *herbergen*, *glimlachen*, *zegepralen*, *rechtvaardigen*, *verwelkomen*, enz. niet samengesteld, maar afgeleid zijn van samengestelde substantieven en adjectieven.

III. DE VORMING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 316. Naar hun' oorsprong zijn de zelfst. naamwoorden afgeleid of samengesteld. De afgeleide substantieven zijn gevormd van wortels of woorden, door daaraan voor- of achtervoegsels te hechten. Die voorvoegsels zijn:

aarts, van vreemden oorspong, komt voor in de naar vreemde titels gevormde woorden: *aartsbisschop*, *aartsvader*, *aartsdeken*, *aartsengel* en beteekent dan: voornaamste. In Nederlandsche woorden, steeds met ongunstige beteekenis, beduidt het: in hooge mate zijnde: *aarts-schelm*, *aartsleugenaar*.

ant = tegen komt alleen voor in *antwoord*.

af, eigenlijk hetzelfde bijwoord, dat voorkomt in *afdak*, *afval*, enz., heeft ontkennende kracht in: *afgrond* „grondellooze diepte”, *afgod* „ongod” en *afgunst*.

et = op nieuw vindt men slechts in *etgroen* „’t groen, dat na ’t hooien weer ontspruit” en *etmaal* „telkens terugkeerende tijdkring.”

ge = samen. Het vormt van substantieven verzamelnamen: *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven*. Ook in *geboomte*, *gebladerte*, enz. is het dit voorvoegsel, dat deze woorden tot collectieven maakt. Van sommige woorden met *ge* is ’t grondwoord niet meer in gebruik: *gezel* „iemand, die met een ander *samenwoont*”, *genoot* „iemand, die met een ander (*ge*)niet”; *gezin* voor *gezinde* „die met een ander *gaan*”, van *zinden* (vgl. § 308); vandaar dat het voorvoegsel soms weggelaten wordt: *gebuur*, *buur* „die met een ander *samenwoont*”, *maat* voor *gemaat* „die met een ander *samenspijst*.”

Het vormt van stammen van werkwoorden substantieven, welke eene herhaling der werking aanduiden: *geloop*, *gejubel*, *geschreeuw*, of ’t voortbrengsel der werking: *gebak*, *gebraad*, *gebouw*, *geschrijf*. De beteekenis samen heeft **ge** duidelijk in: *gesprek*, *gedrang*, *geschil*.

on = niet of slecht: *ongeloof*, *ondank*, *ongeluk*; *onmens*, *ondier*, *onweer*.

wan, oorspronkelijk *ledig*, heeft dezelfde beteekenissen als **on**: *wan-hoop*, *wangunst*; *wanbegrip*, *wanklank*, *wandaad*.

oor = uit: *oorsprong* „’t springen uit iets”, *oorzaak* „de zaak, waaruit eene andere voortkomt”, *oordeel* „’tgeen men uitdeelt”, *oorkonde* „stuk, waaruit men kennis krijgt.” De oorsprong van *oorlog* is onzeker.

§ 317. De voornaamste achtervoegsels der zelfstandige naamwoorden zijn de volgende:

1. Mannelijke persoons- en diernamen vormen:

aar, dat meestal van stammen van werkwoorden de namen vormt van mannelijke personen, die eene werking verrichten: *bedelaar*, *huichelaar*, *teekenaar*. Dit achtervoegsel wordt gebruikt, wanneer de werkwoordelijke stam op eene toonlooze lettergreep eindigt. Bij *leeraar*, *dienaar*, *minnaar*, *overwinnaar* bleef **aar** behouden, om te vermijden, dat de **r** of **n** van den stam te dicht bij de **r** van ’t achtervoegsel zou komen. *Toovenaar* staat voor *tooveraar*, *moordenaar* voor *moorderaar* (van *moorder* = moord). Ook bij substantieven komt dit achtervoegsel, dat dan meermalen den vorm **naar** krijgt: *zondaar*, *harpenaar*, *schuldenaar*, *redenaar*, *geweldenaar*. Het achtervoegsel **naar** kwam eerst schijnbaar achter zelfstandige naamwoorden, die op eene **n** uitgingen: als: *reden-aar*, *tollen-aar*, of achter zwakke substantieven, die in de meeste naamvallen op **n** eindigden, als

harpen-aar; later plaatste men het ook achter sterke zelfstandige naamwoorden: *schuldenaar*, *geweldenaar*, *bullenaar*, *kluizenaar*.

Het achtervoegsel *aar* is meestal geslonken tot:

er: *lezer*, *schrijver*, *helper*; *kater*, *doffer*.

Nog dienen *aar* en *er* tot vorming der namen van personen, welke in zeker land of zekere plaats thuis behooren: *Antwerpenaar*, *Utrechtenaar*, *Hollander*, *Amsterdammer*. Wanneer de landsnaam van den volksnaam is gevormd, geschiedt dit natuurlijk niet: *Deen*, *Zweed*, *Pool*, *Saks* (niet: *Sakser*), *Beier*, *Fries*; toch wel met *Duitscher*. De uitgang *en* wordt soms weggelaten: *Harlinger*, *Bohemer*. *Zwitser* is 't verhollandschte *Schwyzer* van *Schwyz*.

ier is van Franschen oorsprong en wordt achter substantieven geplaatst, om personen te beteekenen, die gewoonlijk zeker werk verrichten: *tuinier*, *herbergier*, *winkelier*. Ook hier heeft schijnbare of werkelijke inlassching eener *n* plaats bij: *aalmoezen-ier*, *valken-ier* (vroeger *zwak*), *kruidenier*, *hovenier*, *warmoezenier*. Het vrouwelijke *kamenier* staat voor *camerier(a)*.

aard, eigenlijk 't adjectief *hard* = sterk, vormt meestal van adjectieven namen van personen, die in sterke mate zekere eigenschap bezitten. Zij hebben gewoonlijk eene ongunstige beteekenis: *grijsaard*, *wredaard*, *luiaard*, *gierigaard*, *dronkaard*. Van werkwoordelijke stammen zijn gevormd: *grijnsaard* en *veinsaard*. Van *Spanje* komt *Spanjaard*.

Men lette op 't verschil in 't afbreken en 't daarmee samenhangend verschil in spelling tusschen: *grijs-aard*, *wreed-aard* en *grijn-zaard*, *vein-zaard*.

Dit achtervoegsel is toonloos geworden in:

erd: *slimmerd*, *blufferd*, *lafferd*. Ironisch worden gebruikt: *lieverd*, *stouterd*. Immers 't achtervoegsel *erd* vormt eigenlijk woorden met ongunstige beteekenis.

rik, eigenlijk *rijk* = sterk, met dezelfde beteekenis als 't voorgaande achtervoegsel: *stommerik*, *dommerik*, *botterik*.

and in *heiland* en *vijand* is geen achtervoegsel, maar de oude uitgang van het tegenwoordig deelwoord der werkwoorden *heiljen* (thans: *heelen*) en *vijen* „haten.” Deze uitgang is tot *end* geworden in *vri-end* van 't werkwoord *vri-en* (thans: *vrijen*) „liefhebben.”

2. Vrouwelijke persoons- en diernamen vormen:

ster, dat achter werkwoordelijke stammen eene vrouw aanwijst, welke de werking gewoonlijk verricht: *schrijfster*, *stijfster*, *werkster*, *helpster*. Als tot vorming van een' mannelijken persoonsnaam niet *er*, maar *aar* dient, komt *ster* achter dit laatste: *babbelaarster*, *leugenaarster*.

in, dat van mannelijke persoons- of diernamen de namen vormt der vrouwen van die personen of der wijfjes van die dieren: *koningin*, *herlogin*, *bakkerin*, *leeuwin*, *berin*. Soms worden er eenvoudig vrouwelijke personen door aangeduid, die in aard of betrekking met de mannelijke overeenkomen: *heldin*, *godin*, *herderin*, *waardin*.

es, van vreemden oorsprong, dat van mannelijke substantieven de namen

vormt van vrouwen, die in zekere waardigheid of betrekking voorkomen: *zangeres* (onderscheiden van *zangster* „liedjeszangster” of „Muze”), *priesteres*, *zondares*, *dienares*, enz.

egge, dat nog alleen voorkomt in *dievegge*, en tot **ei** is overgegaan in: *klappei*, *labbei* „babbelachtig wijf.”

3. Gemeenslachtige persoons- en diernamen vormen:

ing, gewoonlijk **l-ing** door den invloed van grondwoorden op **l**, niet te verwarren met het gelijkkluidende achtervoegsel, dat begripsnamen vormt. Het duidt allereerst afkomst aan: *edeling*, *Karoling*, *Vlaming*, *Westfaling*. Achter namen van plaatsen beteekent het de personen, die ergens thuis behooren: *dorpeling*, *stedeling*, *schepeling*; achter substantieven en adjectieven de personen, welke zekere eigenschap bezitten: *kleurling*, *vreemdeling*, *nieuweling*, *jongeling*; achter stammen van werkwoorden de personen, welke eene werking verrichten of ondergaan: *leerling*, *zuigeling*, *smekeling*, *banneling*, (*balling*), *vondeling*.

Diernamen zijn: *hokkeling*, *grondeling*, *gieteling*.

Men lette er op, dat, wanneer 't grondwoord op eene **l** eindigt, 't achtervoegsel **ing** is: *edel-ing*, *hemel-ing*. (Verg. *ijl-ings* bij de bijwoorden.)

4. Zaaknamen worden hoofdzakelijk gevormd door:

aar, veelal **l-aar** door den invloed van grondwoorden op **l**. Het vormt namen van boomen en werktuigen: *hazel-aar*, *roze-laar*, *tuimelaar*.

er, dat namen van werktuigen vormt: *stoffer*, *trekker*, *snuiter*, *blaker*.

el, dat mede namen van werktuigen vormt: *beugel*, *sleutel*, *vleugel*, *tengel*, *hevel*, *lepel*, *beitel*.

eel, dat denzelfden dienst doet, doch van Franschen oorsprong is: *truweel* (*troffel*). Het komt achter Nederlandsche stammen in *houweel*, *tooneel*. Men vindt het ook in *struweel* „struik.”

sel, dat nu eens 't middel aangeeft, om zekere werking te verrichten: *deksel*, *stijfsel*, *blauwsel*, *behangsel*, *verguldsel*, dan weer substantieven vormt, welke 't voortbrengsel eener werking beteekenen: *baksel*, *brouwsel*, *zaagsel*, *opveegsel*.

en in namen van landen, als: *Polen*, *Saksen*, *Beieren*, *Zweden* is geen achtervoegsel, maar de uitgang van den 3^{en} naamv., die oudtijds geregeerd werd door voorzetsels als *van*, *naar* en dgl., welke men voor den meervoudsvorm van den volksnaam plaatste, wanneer men van het land sprak. Later werd deze 3^e nv. meerv. voor den stam van den landsnaam gehouden.

5. Verkleinwoorden worden gevormd door: **je**, **(e)tje**, **(e)kijn**, **(e)ken**, **(e)ke**, **ske**, **el**, **ijn**, **elij**.

Door verkleinwoorden verstaat men die substantieven, welke zelfstandigheden voorstellen als klein in hare soort: *huisje*, *tuintje*, *tafelje*. Soms geven zij iets aanvalligs te kennen: *wijfje*, *hartje*, *poesje*, *zonnetje*, *maantje*. Nog dienen zij als verzachtende uitdrukkingen: *Och*

kom, leen mij dat sommetje maar! Mag ik nog een uurtje opblijven? Toe, wandel dat eindje nog met mij mee. Nog een maandje, dan krijgen we vacantie! Ten slotte beteekenen zij eenvoudig kleine voorwerpen: *Utrechtsche theerandjes, Haarlemmer halletjes, dubbeltjes*, enz.

je en **tje** worden het meest gebruikt. Zij komen ook achter adjectieven, die dan substantieven worden: *nieuwtje, liefje, bittertje, grauwtje, oudje*.

(e)kijn, (e)ken, (e)ke, ske komen weinig voor; de beide eerste alleen in hooger stijl. Zij geven iets liefelijks te kennen: *kindekijn, gaardekijn, kindeken, jongske, manneke, boekske*. Het achtervoegsel **ik** in *vuilik* is eigenlijk 't eerste deel van *ek-ijn*; dit woord beteekent dus oorspronkelijk *vuiltje*.

el vormt substantieven, die vroeger den aard van verkleinwoorden hadden. De voornaamste zijn: *droppel, eikel, sprankel, mazel, bundel, pukkel, knokkel, knekel* (voor *kneukel* en dit voor *knokel*), *trommel, kruimel, stippel* van *drop, eik, sprank, maas* „vlek”, *bond, pok, knook, trom, kruim, stip*.

ijn en **el-ijn**, waarvan 't eerste deel het vorige **el** is, komen slechts in een paar woorden voor: *vogelijn, maagdelijn, oogelijn* „lieveling.”

Het achtervoegsel **ing, ling**, dat boven besproken is, vormt ook meer-malen benamingen van kleine voorwerpen, die als verkleinwoorden moeten worden beschouwd: *kruiling, pippeling, krakeling, penning, schelling, zilverling, teerling*; de grondwoorden zijn hier veelal duister.

6. Begripsnamen worden gevormd door de volgende achtervoegsels:

e, de en te vormen namen van hoedanigheden van adjectieven: *koud-e, woed-e, liefde, diepte, laagte, lengte*. *Groente* is een stofnaam geworden, terwijl *hoogte* en *laagte* soms voorwerpsnamen zijn.

heid, oorspronkelijk een substantief, dat aard, toestand beteekende, vormt namen van hoedanigheden, meest van adjectieven: *waarheid, goedheid*. Van substantieven komen: *menscheid, godheid, kindsheid*. Deze woorden krijgen soms eene concrete beteekenis: *menscheid, Godheid, eene schoonheid, Zijne Hoogheid*.

Opmerking verdient het verschil in beteekenis tusschen de substantieven, die beurtelings **te** en **heid** hebben; de eerste drukken dan meestal eene zinnelijke, de laatste gewoonlijk eene zedelijke eigenschap uit: *hoogte — hoogheid, laagte — laagheid, flauwte — flauwheid, koelte — koelheid*.

Men lette ook op 't verschil tusschen *menscheid* en *menschdom*.

ing vormt namen van werkingen van stammen van werkwoorden: *werking, verandering*. Deze woorden gaan soms tot de concrete substantieven over: *woning, kleeding, vergadering, opening*.

st vormt namen van werkingen van werkwoordelijke stammen: *dienst, gunst, kunst, winst, last* (voor *ladst*).

ij, van veemden oorsprong, soms **nij, erij, ernij**, vormt namen van werkingen van persoonsnamen: *voogdij, beuzelarij, huichelarij, zotternij*; namen van plaats, waar zeker bedrijf wordt uitgeoefend:

bakkerij, slagerij, brouwerij; verzamelnamen: *burgerij, schutterij, bakkerij, kleedij*. Eene concrete beteekenis hebben ook: *artsenij, schilderij, drogerijen, woestenij, snuisterij* van *snuister* „schil, dop, kleinigheid.”

nis vormt namen van werkingen van werkwoorden: *getuigenis, begrafenis, vergiffenis*. Van adjectieven vormt het namen van toestanden: *droefenis, duisternis, ontstellenis* (voor: *ontsteld-nis*). Eene concrete beteekenis hebben gekregen: *wildernis, gevangenis, vuilnis, von(d)nis, hindernis*.

age, van vreemden oorsprong, vormt namen van werkingen van werkwoorden: *strijkage, vrijage, slijtage*; ook verzamelnamen: *pluimage, plantage*. Eene concrete beteekenis hebben ook: *stellage* „het gestelde”, *pakkage* „het gepakte.”

dom, voorheen *doem* (*doe*, de stam van *doen* met 't achtervoegsel *m*), was een mannelijk substantief met de beteekenis van *werking*, vandaar: *wasdom* „het groeien.” Het beteekent *a.*, als gevolg der werking, een' toestand of eene hoedanigheid, voorheen ook eene waardigheid: *rijkdom, ouderdom, vrijdom*, de *eigendom*; *b.* het gebied van den persoon, die zekere waardigheid bekleedt: *hertogdom, bisdom, prinsdom, vorstendom*; *c.* eene verzameling van zelfstandigheden, die in zekeren toestand verkeerden of zekere waardigheid bekleeden: *adeldom, rijkdom, menschdom, engelendom*. *Christendom* en *heidendom* beteekenen tegenwoordig: *de godsdienstige begrippen* der Christenen en heidenen. *Het eigendom* heeft eene concrete beteekenis; *heiligdom* beteekent thans gewoonlijk *heilige plaats*.

schap, oorspronkelijk een substantief van denzelfden wortel als *schep* — *vormen, maken*, beteekent *a.* als gevolg van 't maken, een' toestand, eene hoedanigheid of eene waardigheid: *blijdschap, vriendschap, vijandschap, gramschap*, het *vaderschap, priesterschap, koningschap*; *b.* het gebied van den persoon, die zekere waardigheid bekleedt: *graafschap, heemraadschap*; *c.* eene verzameling van zelfstandigheden, die in zekeren toestand verkeerden of zekere waardigheid bekleeden: *gezelschap, genootschap, gereedschap*, de *vroedschap, ridderschap*. *Rekschap, weddenschap, wetenschap* zijn namen van werkingen; het laatste is ook dikwijls een verzamelnaam. Verg.: *De wetenschap, dat hij wel eens zich aan eene logen had schuldig gemaakt, deed mij eenigen argwaan koesteren*, met: *de wetenschap beoefenen*. *Landschap* schijnt gevormd naar *graafschap* en dergelijke.

Opmerking verdienen de woorden: *maatschappij, heerschappij* en *voogdijschap*, waarin de achtervoegsels **schap** en **ij** beide voorkomen, terwijl één van beide reeds voldoende zou zijn. Men vatte namelijk *maatschap* op als den naam van een' toestand en maakte daarvan nu een' verzamelnaam; *heerschap* werd opgevat als persoonsnaam en hiervan maakte men den naam eener werking; *voogdij* schijnt opgevat te zijn als de naam eener werking, waarvan men door *schap* weer een' toestandsnaam maakte.

§ 318. Zelfstandige naamwoorden kunnen eigenlijk of oneigenlijk

samengesteld zijn. Bij de eigenlijk samengestelde kan alleen door omschrijving 't begrip der samenstelling worden weergegeven. Zij bestaan uit:

a. twee substantieven: *heereboer*, *brandweer*, *nachtlicht*, *voetmat*, *straatweg*.

b. een substantief en den stam eens werkwoords: *schaafbank*, *hanglamp*, *naaimachine*.

c. een substantief en een telwoord: *drieman*, *viervorst*, *zevenklapper*, *tienman*.

d. een substantief en een bijwoord: *bovenhuis*, *achterdeur*, *bijblad*.

§ 319. De oneigenlijk samengestelde substantieven bestaan uit twee substantieven, waarvan het een tot het ander in de betrekking van den genitief staat, of uit een bijvoeglijk naamwoord en een substantief: *varkenshok*, *leeuwenmuil*, *zonnenschijn*, *hoenderhok*; *hoogepriester*, *laagland*, *hoogvlakte*, *grootvader*. Ten opzichte der met adjectieven samengestelde woorden merke men op, dat zij soms, wanneer de deelen van elkander worden gescheiden, wel niet volkomen, maar toch in hoofdzaak het begrip des geheels behouden; vandaar dat zij tot de oneigenlijke samenstellingen behooren.

§ 320. Samenstelling door afleiding heeft plaats:

a. wanneer twee of meer losse woorden door een der achtervoegsels **er** of **ing** tot een samengesteld woord zijn verbonden: een *achtenveertiger* „een man van 48 jaar”, *achtenzestiger* „wijn van '68”, *boekhouder* (van *boek houden*), *waterdrager* (van *water dragen*), *broodwinning* (van *brood winnen*), *tentoonstelling* (van *ten toon stellen*).

b. wanneer van een substantief, gevolgd door den stam van een werkwoord, een samengesteld substantief wordt gevormd, dat in beteekenis overeenkomt met een substantief op **er** of **ing**: *oliekoop* (van *olie kopen*), *schoenenflik* (van *schoenen flikken*), *voetveeg* (van *voet vegen*), *eerbied* (van *eer bieden*), *koffiepluk* (van *koffie plukken*), *tijdverdrijf* (van *tijd verdrijven*).

§ 321. Eene andere wijze van samenstelling bestaat daarin, dat men door middel van een substantief, dat van een adjectief, een telwoord of den stam eens werkwoords wordt voorafgegaan, de zelfstandigheid noemt, welke datgene bezit, wat door de leden der samenstelling wordt uitgedrukt: *roodhuid*, *platvoet*, *kwikstaartje*, *drieland*, *vierhoek*, *wipneus*. Nog andere samenstellingen noemen het onderwerp der werking, in 't eerste deel der samenstelling uitgedrukt: *stokebrand*, *dwingeland*, *brekespel*, *bemoelial*, *weetniet*, enz.

IV. DE VORMING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

§ 322. Naar hun oorsprong zijn de bijvoegl. naamwoorden afgeleid of samengesteld. De afgeleide zijn gevormd uit wortels of woorden door middel van voor- of achtervoegsels. Die achtervoegsels zijn: **el**: *scham-el*, *wank-el*, *vermet-el*, *verget-el*(-heid).

er: *bitt-er, wakk-er.*

achtig (zonder hoofdtoon), misschien hetzelfde als het volgende achtervoegsel. Het beteekent: gelijkende op, overeenkomende met, geneigd tot: *steenachtig, regenachtig, kinderachtig, meesterachtig; zwartachtig, oudachtig; schrikachtig, spotachtig, snapachtig.*

achtig (met den hoofdtoon), hetzelfde als *haftig* = hebbende: *deelachtig, waarachtig, woonachtig.*

haftig bestaat uit twee achtervoegsels: **haft**, behoorende tot *haven*, bijvorm van *hebben*, en **ig**. Het beteekent: de eigenschap bezittende van 'tgeen het grondwoord noemt: *manhaftig, heldhaftig*. In *krijgshaftig* beteekent *haftig*: gaarne hebbende, in *ernsthaftig*: bezittende.

baar, oorspronkelijk een adjectief van denzelfden wortel als het werkwoord *beren*, dat de beteekenis had van *dragen, voortbrengen*. Het beteekent dan ook nog: dragende, voortbrengende in: *vruchtbaar, dankbaar, kostbaar, schijnbaar, eerbaar*. *Reisbaar* en *strijdbaar* beteekenen: geschikt tot eene reis, een' strijd. In *dierbaar, middelbaar* en *openbaar* beteekent het achtervoegsel eenvoudig: gekenmerkt door 'tgeen het grondwoord beteekent. Achter werkwoordelijke stammen geplaatst, heeft het gewoonlijk de beteekenis van: geschikt tot het ondergaan der werking: *draagbaar, eetbaar, leesbaar, hoorbaar*, enz. Het komt dan ook achter stammen van overgankelijke werkwoorden. Uitgezonderd is *vloeibaar* „geschikt tot vloeien.”

Oorbaar is samengesteld uit *oor* „uit” en een' stam van het werkwoord *beren* „brengen” en beteekende dus eerst: *voortbrengende, nuttig*, later: *gepast, voegzaam*.

en vormt stoffelijke adjectieven van stofnamen: *gouden, zilveren, aarden; purperen* en *azuren* behooren mede oorspronkelijk hiertoe. *Linnen* is afgeleid van *lijn*, nog over in *lijnzaad, lijnvaad*, enz.; *garen* staat voor *garenen*.

ig beteekent: *a.* hebbende, bezittende: *machtig, ijverig, driftig; hoofdig, handig*; *b.* overeenkomende met: *kattig, bokkig; goedig, nattig*; *c.* gewoonlijk de werking verrichtende: *bevallig, bedrijvig, begeerig, nalatig*. Nog dient het tot vorming van adjectieven uit bijwoorden: *huidig, voormalig, nietig, nederig*.

Meermalen vindt men adjectieven op **erig** met eene ongunstige beteekenis: *slaperig, beverig, stooterig, zanderig, winderig, weelderig*. Deze woorden zijn meerendeels gevormd naar het voorbeeld van woorden op **ig**, waarvan 't grondwoord op **er** eindigt, als: *huiverig, sufferig*, enz.

sch, vroeger en soms nog **isch** (*zweltisch, afgodisch*), vormt van lands-, volks- of plaatsnamen adjectieven met de beteekenis: thuis behoorende in of afkomstig van: *hemelsch, helsch, aardsch, steedsch, Amsterdamsch, Hollandsch, Fransch*. Is 't grondwoord een persoons- of diernaam, dan beteekent het overeenkomende met: *slaafsch, kindsch, hondsche, boersch*. Is 't grondwoord een stofnaam, dan betee-

kent het bestaande uit: *lakensch, duffelsch, neteldoeksch*. Is 't grondwoord een bijwoord, dan vormt het een adjectief met dezelfde beteekenis: *rechtsch, linksch, fiks, voorwaartsch*, enz.

lijk, eigenlijk 't znw. *lijk*, dat oorspronkelijk *lichaam*, en vandaar *gedaante, uiterlijk* beteekende. Eerst kwam het achter adjectieven en substantieven, als: *liefelijk, vrouwelijk, vorstelijk*, welke dus de beteekenis hadden van *een lief uiterlijk hebbende, het uiterlijk van eene vrouw, een' vorst hebbende*. Zoodoende bekwam *lijk* den zin van overeenkomende met en behoorende tot: *koninklijk, burgerlijk, menschelijk, moederlijk, adellijk, lichamelijk; armelijk, ziekelijk*. Eindelijk werd 't ook achter stammen van werkwoorden geplaatst met de beteekenis: geschikt om de werking te doen of te ondergaan, soms zoowel 't een als 't ander: *behaaglijk, bekoorlijk, voortreffelijk, verrukkelijk; geloofelijk, onuitsprekelijk, onverbiddelijk; aannemelijk* (kind, voorwaarde), *begrijpelijk, verachtelijk* (gebaar, daad), *aandoenlijk* (gestel, voorval).

Men lette op 't verschil tusschen de achtervoegsels **achtig** en **lijk** in: *meesterachtig* en *meesterlijk, kinderachtig* en *kinderlijk* en tusschen de achtervoegsels **baar** en **lijk** in: *draagbaar* en *draaglijk, onuitsprekbaar* en *onuitsprekelijk, onmeetbaar* en *onmetelijk, kostbaar* en *kostelijk*, enz.

loos, oorspronkelijk een adjectief van denzelfden wortel als (*ver*)*liezen*. Vandaar dat het beteekent beroofd van of niet bezittende: *eerloos, onderloos, moedeloos; reddeloos, stoorloos, duldeloos*.

zaam = één zijnde met, overeenkomende met (verg. *zamen* en *zamelen*): *deugdzaam, eerzaam, heilzaam, gemeenzaam*. Achter stammen van werkwoorden beteekent het: geneigd tot: *buigzaam, werkzaam, opmerkzaam*. *Langzaam* is mede van dit achtervoegsel voorzien; *zeldzaam* was vroeger *zeldzaam*; de oorsprong van dit achtervoegsel is duister.

§ 323. Bijvoeglijke naamwoorden worden afgeleid door de voorvoegsels: **aarts**: *aartsdom*, **on**: *onvriendelijk*, **ge**: dat het begrip des grondwoords versterkt in: *gestreng, gereed, getrouw, gewillig*. Het begrip samen heeft **ge** nog duidelijk in *geheim* (adj.) „tot het huis behoorende, niet openbaar” en in *gelijk* van *lijk* „lichaam, uiterlijk” dus: „hetzelfde uiterlijk hebbende.”

Opmerking verdienen de adjectieven, die den vorm hebben van verleden deelwoorden van werkwoorden, voorzien van 't voorvoegsel **be**. Zij zijn naar het voorbeeld van werkelijke deelwoorden, als: *bemand, bedijkt*, enz. van substantieven gevormd en beteekenen voorzien zijnde van 'tgeen het grondwoord uitdrukt: *behuisd, bedaagd, bejaard, befaamd, beroemd, berucht* van een vroeger *rucht* „roep.”

Zoo vindt men ook een aantal adjectieven, die de verleden deelwoorden schijnen van werkwoorden, door **ge** afgeleid, doch inderdaad naar het voorbeeld van werkelijke deelwoorden als: *gekleed, gekroond*, enz. van zelfstandige naamwoorden zijn gevormd en mede voorzien zijnde van beteekenen: *gegoed, gevind, gevingerd, gerand, gestaart, gespoord*,

gelaarsd, gerokt, enz. Soms worden zij weder met een adjectief samengesteld: *hooggetopt, breedgeschouderd, grofgespierd*.

Over de participiale adjectieven zie men § 220.

§ 324. De bijvoeglijke naamwoorden zijn oneigenlijk of eigenlijk samengesteld.

Oneigenlijke samenstelling heeft plaats in: *aloud, welzalig, ingelukkig, overdruk*, waarin 't eerste deel den graad der hoedanigheid aangeeft. Dit doen ook woorden als: *stok-, steke-, splinter-, fonkel-, nagel-*, enz. in: *stokdoof, stekeblind, splinternieuw, fonkelnieuw, nagelnieuw*, enz. Ook zijn oneigenlijk samengesteld: *krachtvol, eerwaardig, deskundig, vergevensgezind, schaduwrijk, Godgevallig*, enz., waarin 't bijvoeglijk naamwoord of voornaamwoord in den 2^{en} of 3^{en} naamval staat.

Eigenlijke samenstelling heeft plaats in: *doofstom*, dat uit twee adjectieven bestaat, benevens in: *vogelvlug, gitzwart, loodrecht, spijziek*, waarvan 't eerste lid een substantief of de stam eens werkwoords is. In *hemelsblauw, doodsbleek* en *doodsbenauwd* is eene *s* ingelascht.

§ 325. Samenstelling door afleiding heeft plaats in: *hardnekkig, stijfhoofdig, krankzinnig, driekleurig, inheemsch, bovenaardsch, grootscheepsch, hedendaagsch*, waarbij de achtervoegsels *ig* en *sch* de samenstelling bewerken.

V. DE VORMING DER VOORNAAMWOORDEN.

§ 326. Aangaande enkele voornaamwoorden valt het volgende op te merken:

Welk is samengesteld uit *wie-lijk* = *hoe gevormd*, evenals *zulk* uit *zoo-lijk* = *zoo gevormd*. *Hoedanig* is gemaakt van de losse woorden *hoe daan* (verleden deelwoord van *doen* = *maken*) door middel van 't achtervoegsel *ig*, en beteekent dus: *hoe gemaakt*, evenals *zoodanig* van *zoo-daan-ig*.

Degene of *diegene* en *dezelfde* zijn samengesteld uit *de, die* en *gene, zelfde*; 't laatste is een overtreffende trap van *zelf*.

Elkander en *malkander* zijn samengesteld uit *elk, malk* en *ander*. *Elk* bestaat uit *ie-lijk*, waarin *ie* = *eenig* en *lijk* oorspronkelijk *gedaante hebbende*. *Iegelijk* bestaat uit 't zelfde *ie* en *gelijk*, dat dezelfde beteekenis had als *lijk*. *Ieder* is ontstaan uit *ie-weder*; het laatste lid beteekende oorspronkelijk *wie van beiden* en vervolgens *wie dan ook*. *Malk* is ontstaan uit *man-lijk*, waarin *man* = *der menschen* en *lijk* hetzelfde achtervoegsel is als in *elk* en *iegelijk*, doch hier in de beteekenis van *ieder*. Verg. *jaarlijk(s)* = *der jaren ieder*, enz. *Iemand* is gevormd uit *ie* = *eenig* en *man* = *mensch*; de *d* is later aangehecht. *Niemand* bevat bovendien 't bijwoord *ne* = *niet*. *Iets* is samengesteld uit *ie* = *eenig* en *wicht* = *zaak*; de *s* is waarschijnlijk de uitgang van den 2^{en} naamval. (Ook *alles*, de genitief van *al*, wordt als 1ste, 3te en 4de naamval gebruikt). *Niets* bevat bovendien 't bijwoord *ne* = *niet*. In denzelfden zin als *iets* en *niets* gebruikte men voorheen *iet* en *niet*; 't eerste komt nog voor in

de samenstelling *ietwat* en in 't rijmpje: *Als niet komt tot iet*, enz.; *niet* = *niets* treft men aan in: *weetniet*, *hij geeft er niet om*, *te niet gaan*, *is 't anders niet?* in *het niet*, *eene niet*. 't Ontkennend bijwoord *niet* is 'tzelfde woord als 't voornaamwoord *niet*.

VI. DE VORMING DER TELWOORDEN.

§ 327. De bepaalde hoofdtelwoorden beneden *elf* zijn van onbekenden oorsprong. *Elf* en *twaalf* bestaan uit *een*, *twee* (*twa*) en *lif*, dat of *tien* beteekent, of verwant is met *b-lijven*. In 't laatste geval zouden *elf* en *twaalf* beteekenen: *een*, *twee* *boven* (tien). *Twintig*, *dertig*, enz. bestaan uit *twee*, *drie*, enz. en *tig*, een substantief, dat *tiental* beteekent. *Tachtig* heeft de *t* vóór *tig* uitgeworpen; de *t* aan 't begin is overgebleven van een voorvoegsel, dat ook voor *zeventig* en *negentig* stond, doch daar is verdwenen; het heeft echter de verscherpte uitspraak der *z* van *zeventig* veroorzaakt. Ook *zestig* gaf men voorheen bij vergissing wel eens eene *t*, vandaar de uitspraak *sestig*; zelfs zegt men: *feertig* en *fijftig*. Het eerste deel van *hond-erd* beteekende alleen reeds 100; het laatste beduidde eigenlijk *tal*; van *duizend* is de oorsprong duister; *millioen* is 't Fransche *million* en beteekent eigenlijk: *een groot duizendtal*.

Honderd, door een bepaald hoofdtelwoord voorafgegaan, vormt daarmede eene samenstelling: *tweehonderd*, daarentegen: *drie duizend*, niet: *drieduizend*; evenzoo: *vier en zestig*, enz.

Geen is ontstaan uit *negeen* voor *nech-een* = *noch*, *niet een*.

§ 328. Van de onbepaalde hoofdtelwoorden zijn *eenig*, *som-mig* en *weinig* afgeleid door middel van *ig* van de grondwoorden: *een*, *som* „eenig”, *wein* (waarvan ook 't werkwoord *weenen*); het laatste woord beteekent eigenlijk *ellendig*, vandaar: *klein*, *niet veel*. De oorsprong van *menig* is onzeker. *Luttel* is een adjectief, dat *klein* beteekent. *Ettelijk* bestaat uit *et* = *een of ander* en *lijk* = *gedaante hebbende* en beteekende dus eerst *verschillend*, evenals *verscheiden*.

§ 329. De rangtelwoorden worden van de hoofdtelwoorden gevormd door *de* of *ste*, eigenlijk uitgangen tot vorming van den overtreffenden trap: *zevende*, *achtste*, enz. 't Rangtelwoord van *één* is de overtreffende trap van 't bijwoord *eer* = *vroeg*.

§ 330. Hier maken wij ook melding van eenige woorden, die met telwoorden zijn samengesteld. Het zijn:

a. herhalingsgetallen, samenstellingen van een telwoord en een der substantieven: *maal*, *keer*, *werf* en *reis*, waarvan 't eerste *tijd*, het derde *wending*, het laatste *gang* beteekent: *vijfmaal*, *zeskeer*, *driewerf*, *eenreis* (ereis), enz. *Maal* en *keer* vormen geene samenstelling, wanneer zij in 't meervoud voorkomen: *drie malen*, *zes keeren*, *verscheiden malen*. — Zij doen den dienst van bijwoorden van tijd of graad.

b. verdubbelgetallen, samenstellingen van een telwoord en 't sub-

stantief *voud*: *drievoud*, *zesvoud*, *veelvoud*. 't Woord *voud* is een oudere vorm van den stam van *vouwen* (*vouden*). Van deze woorden, die den dienst doen van substantieven, worden adjectieven gevormd door 't achtervoegsel *ig*: *drievuldig*, *negenvoudig*. *Voudig* komt ook in den vorm *vuldig* voor: *drievuldig*, *veelvuldig*, *menigvuldig*. Voor *tweevoudig* gebruikt men 't Fransche *dubbel* (*double*).

c. soortgetallen, samenstellingen van een telwoord en de substantieven *lei* en *hande*. Het laatste woord is 't meervoud van *hand*, dat soms *aard*, *wijze* (bijv. in *langzamerhand*) en vandaar *soort* beteekent; *lei* heeft dezelfde beteekenis, doch is van vreemden oorsprong. 't Telwoord komt in deze samenstellingen in den genitief voor: *eenerlei*, *tweeërlei*, *drieërlei*, *vierderlei*, *allerhande*, enz. *Tweeërlei*, *tweeërhande* (mensen) beteekent dus: (mensen) *van twee soorten*. — Zij worden tot de adjectieven gerekend.

VII. DE VORMING DER BIJWOORDEN.

§ 331. Uit wortels zijn gevormd vele éénlettergrepige woorden, als: *nu*, *zoo*, *ja*, *voor*, *na*, *uit*, *op*, *in*, enz. Vele daarvan komen ook als voorzetsels voor.

Opmerking verdienen *hier*, *daar* en *waar*, die meestal eene rust op eene plaats; *her*, *der*, *wer*, in: *herwaarts*, *derwaarts*, *werwaarts*, die eene beweging naar eene plaats; *heen* (*henen*), *daan* (in *vandaan*), die eene beweging van eene plaats te kennen geven.

§ 332. De achtervoegsels, die dienen tot vorming der bijwoorden, zijn:

e, dat tegenwoordig niet veel meer voorkomt: *dichte bij*, *gaarne*, *alreede*, *verre*, *lange*: *nog in lange niet* (B.).

en, dat eene beweging van eene plaats aangeeft: *noordenwind*, *zuidenwind*, enz. Het komt ook voor in: *boven*, *beneden*, *binnen*, *buiten*, doch heeft daar zijne oorspronkelijke beteekenis verloren.

er, dat eene beweging naar eene plaats beteekent: *Zuiderzee*, *Westerkerk*, *Oosterblokker*. In *opper*-, *uiter*-, *inner*-, *neder* heeft het deze beteekenis niet meer.

lijk, dat bijwoorden van hoedanigheid vormt van adjectieven: *strengelijk*, *heuschelijk*, *scherpelijk*, *heldhaftiglijk*. 't Wordt tegenwoordig niet veel meer gebruikt; adjectieven worden meestal zonder achtervoegsel als bijwoorden gebezigd.

lijs, hetwelk bestaat uit *lijk*, dat *ieder* beteekent en de *s* van den tweeden naamval: *jaarlijks*, *dagelijks*, *maandelijks*. (Verg. § 333)

lings, bestaande uit *ling*, 't zelfde achtervoegsel, dat ook substantieven vormt, en de bijwoordelijke *s*: *ruggelings*, *zijdelings*, *tappelings*, *ijlings* (Verg. § 334).

waarts, bestaande uit *waart* = *gekeerd naar* en de vorige *s*: *hemelwaarts*, *huiswaarts*.

gewijze = op de wijze van: *trapsgewijze, steelsgewijze, boogsgewijze.*

jes, tjes, kens, die bijwoorden van hoedanigheid vormen van adjectieven: *zoetjes, stilletjes, warmpjes, zachkens*. Dit zijn eigenlijk substantieven, van adjectieven afgeleid, in den 2^{en} naamval. (Zie § 333)

§ 333. Zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden en telwoorden worden dikwijls in den 2^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval als bijwoorden gebruikt.

De tweede naamval van substantieven komt voor in: *daags, deels, steeds, altoos* voor *altoges* (van *toog* = gang; vgl. *tijgen* voor *tie(h)en* = gaan), *des daags, des zomers, zijns weegs, rechtstreeks, grootendeels, eensklaps, veelszins, blootshoofds, barrevoets*, enz.; van adjectieven in: *reeds, slechts* „eenvoudig”, *allengs, zelfs, doorgaan(d)s, vervolgen(d)s, willen(d)s en weten(d)s, onvoorziens, onverhoeds*, voorts in: *eens, zulks, dies, des*.

De derde naamval komt voor in: *midden, gisteren, mijnen(t)wege, wijlen, trouwen(s), willen(s), vaak* (voor *vaken* van *vak* „tijdruimte”), *zelden*.

De vierde naamval komt voor in: *altijd, weg, veel, weinig, genoeg, den heelen dag, de gansche week*, enz.

§ 334. Het groot aantal woorden, dat in den bijwoordelijken 2^{en} naamval op eene *s* uitgaat, heeft veroorzaakt, dat men achter verschillende bijwoorden, die niet in dezen naamval stonden, ook eene *s* heeft geplaatst. Deze *s* behoort derhalve in die woorden eigenlijk niet thuis; zij wordt bijwoordelijke *s* genoemd. Men treft haar aan in alle bijwoorden op *s*, wier eerste deel een voorzetsel is, als: *n-even-s, benevens, t-even-s, terloop-s, than(d)-s, bijkan(t)-s, intijd-s, in-s-gelijk-s, vanoud-s, van-nieuw-s, vanzin-s, opeen-s, binnen-s-land-s, buiten-s-land-s, tusschen-dek-s, voor-s-hand-s*; ook in: *desnood-s, dikwijl-s* (*wijl* is V.), in de uitdrukkingen: *tot weerzien-s, tot bloeden-s toe*, enz.

§ 335. Als samenstellingen worden beschouwd:

1. de bijwoorden, uit twee bijwoorden bestaande, wanneer een daarvan zijne beteekenis heeft gewijzigd: *weleer*, voor *wijlen-eer*, letterlijk *indertijd-vroeger, evenzeer, kortom, ronduit, bovenop, voorin, waarop, hierover, daarvan*, enz. Men onderscheidt dus: *veel eer* en *veeleer, hoe verre* en *hoe verre, hoe veel* en *hoe veel, zoo lang* en *zoolang*, enz.

Van de voornaamwoordelijke bijwoorden worden als samenstellingen beschouwd die, welke aanvangen met *hier, daar* en *waar*, doch die, welker eerste deel *ergens, nergens, overal* en *er* is, worden los naast elkander geplaatst: *ergens mede, nergens over, overal aan, er tusschen*, enz.

2. de bijwoorden, die bestaan uit een voorzetsel, door een ander woord gevolgd, wanneer òf 't eerste òf het tweede deel zijne beteekenis heeft gewijzigd: *achterwege, onderweg, overeind, overhoop, bijgeval, integendeel, inzonderheid, terstond, terug, inderdaad, overlang, overluid, opnieuw, vooral, aancen, omhoog, omlaag, omver*, enz.

Men onderscheidt daarom: *vanhier, vandaar, vanwaar* „om deze, die, welke reden” en *van hier, daar, waar* „van deze, die, welke plaats”,

voorzeker „stellig" en *voor zeker*, *voor goed* en *voorgoed* en schrijft steeds: *met luider stemme*, *in aller ijl*, *te gelijker tijd*.

3. de bijwoorden, bestaande uit een voorzetsel en een substantief, schijnbaar in den sterken mannelijken of onzijdigen genitief: *buitenshuis*, *binnenskamers*, *ondershands*, *voorschands*, of waarin een ander voorzetsel dan *te* met het lidwoord is samengesmolten: *metterdaad*, *mettertijd*, *uitermate*.

4. de bijwoorden, die bestaan uit een adjectief en een substantief in den genitief: *goedsmoeds*, *allerwegen*, *langzamerhand*, *toevalligerwijze* = *toevallig*. Doch wanneer 't substantief vrouwelijk is en in eigenlijken zin voorkomt, blijven de deelen gescheiden: *onverrichter zake*, *ouder gewoonte*, *zaliger gedachtenis*.

5. de bijwoorden, waarvan 't eerste deel een verouderde genitief van een voornaamwoord is: *dermate*, *destijds*, *derhalve*.

§ 336. Onder de samengestelde bijwoorden zijn er eenige, wier deelen tegenwoordig niet meer zijn te herkennen. De voornaamste daarvan zijn: *achterbaks* = achter den rug, *immer* = *ie-meer* (op) = eenigen (tijd) in de toekomst, *nimmer* = *n-ic-meer*, *wanneer* = *wan-eer* = (op) welken (tijd) in 't verleden, *thans* = *te hand* = bij de hand, *heden* (*huiden*) = *hie dage* = op dezen dag, *tegen* = *te-jegen*, *tevens* = *t-even-s* = te gelijker (tijd), *nevens* = *in-even-s* = op gelijke (plaats), *niettemin* = *niet-de-min* = niet daardoor minder, *nochtans* = *nog dan* = nog in dat (geval), *misschien* = ('t) *mag schien* = 't kan geschieden.

VIII. DE VORMING DER VOORZETSELS.

§ 337. Uit wortels zijn gevormd: *op*, *in*, *uit*, enz. Afgeleid zijn: *b-uit-en*, *b-inn-en*, *b-ov-en*, *ov-er*, *ach-ter* (*af-ter*), *be-ned-en*, vergelijk *ned-er*. Van andere komen de grondwoorden niet meer voor. Samengesteld zijn: *van* = *af-an*, *tot* = *to-te*, *omtrent* = *om-trent* = om-rond, rondom.

§ 338. Niet zelden worden substantieven en adjectieven als voorzetsels gebruikt: *krachtens*, *luidens*, *namens*, *omstreeks*, *ondanks*, *spijs*, *tijdens*, *trots*, *wegens*, *tusschen*, 3^e nv. mv. van *twisch*, een afleidsel van *twee*, *langs*. Deze zelfstandige naamwoorden doen een' dergelijken dienst als de bijwoordelijke uitdrukkingen: *om-wille*, *van-wege*, *ten spijs*, *in weerwil*, *uit naam*, *uit kracht*, *naar luid*, *uit hoofde* (van), enz. en werden, evenals deze, oorspronkelijk gevolgd door een' 2^{en} naamval, welke later door een 4^{en} is vervangen. Zoo staat *krachtens de wet* voor: *krachtens der wet* = uit kracht der wet.

Ook tegenwoordige en verleden deelwoorden zijn meermalen tot voorzetsels geworden. Sommige daarvan als: *gedurende*, *hangende*, *niettegenstaande*, *staande*, *behoudens* (voor *behouden*) vormden voorheen met een voorafgaand of volgend substantief eene bijwoordelijke uitdrukking

in den 2^{en} of 3^{en} of naamval (verg. § 333), die gelijk stond met een' beknopten bijwoordelijken bijzin, waarvan het substantief het onderwerp was. Zoo beteekenen: *gedurende den oorlog, hangende het geschil, niettegenstaande den regen, staande de vergadering, behoudens eene opmerking* eigenlijk hetzelfde als: „terwijl de oorlog (*ge*)*durende*, het geschil *hangende*, de regen *niet tegenstaande*, de vergadering *staande*, eene opmerking *behouden* is.” Later verving men den 2^{en} of 3^{en} naamv. van het naamw. door den 4^{en} en plaatste men steeds het deelwoord vooraan.

Andere, zooals: *aangaande, betreffende, nopens* (voor *nopende* „rakende”), *rakende* werden voorafgegaan of gevolgd door een naamwoord in den naamval, dien deze werkwoorden regeerden. Zoo beteekenen: *Hij deed eenige mededeelingen aangaande, betreffende, nopens, rakende deze zaak*, eigenlijk: „die deze zaak (4° nv.) *aangaande, betreffende, nopende, rakende* zijn.” *Volgens* (voor *volgende*) regeerde een' 3^{en} nv., derhalve: *volgens mijne meening* „mijne meening (3° nv.) *volgende*”, „wanneer men mijne meening volgt.”

IX. DE VORMING DER VOEGWOORDEN.

§ 339. De voegwoorden behooren evenals de voorzetsels meestal oorspronkelijk tot andere woordsoorten; zij worden voegwoorden, wanneer zij dienen tot verbinding van zinnen of zinndeelen. Alleen als voegwoorden komen voor: *en, noch, want, maar, doch, of, zoodra, omdat, dewijl, wijl, vermits, nademaal, naardien, doordat, doordien, aangezien, weshalve, zoodat, opdat, ofschoon, hoezeer, hoewel, indien, mits, tenzij, tenware, als, alsof*.

Het voegwoord *dat* is één met het aanw. vnw.; het wees oorspronkelijk op den inhoud van den volgende zin: *Ik heb gehoord, dat hij gaat vertrekken* eig.: *Ik heb dat gehoord: hij gaat vertrekken*. Vandaar dat het ook door voorzetsels kan worden voorafgegaan: *voordat, eerdad* (*eer* was voorheen ook voorzetsel), *totdat, nadat, doordat, omdat, opdat*, enz. In den 3^{en} naamval komt *dat* voor in: *doordien, naardien, bijaldien*.

Mits hangt samen met *met*; *als* is oorspronkelijk *alzo*; *maar* is ontstaan uit: (het) *ne* = *en* *ware* = (zoo) het niet *ware* (dat). *Weshalve* is samengesteld uit *wes* = van wat en *halve* = reden; *dewijl* is eigenlijk een bijwoord van tijd: (in) den tijd (dat), evenals *terwijl* en *nademaal* = na dien tijd. *Tenzij* en *tenware* zijn ontstaan uit de volzinnen: *het en zij* = het zij niet (dat) en *het en ware*. Voorts moet het nevenschikkende *of*, voorheen *ofte*, wel onderscheiden worden van 't onderschikkende *of*, dat *indien* beteekent en ook voorkomt in *ofschoon* = indien al, en *alsof* = als indien.

Bijzondere opmerking verdienen de voegwoorden, die oorspronkelijk deelwoorden waren. Zij vormden eigenlijk beknopte bijzinnen, waarvan het onderwerp volgde in den vorm van een' zin en waaruit het deelwoord *zijnde* of *wordende* was weggelaten. Zoo beteekenden: *aangezien* (dat), *aan-*

genomen (dat), *gesteld* (dat), *ondersteld* (dat), *toegegeven* (dat), *uitgenomen*, *uitgezonderd* eigenlijk: „dit of dat *aangezien*, *aangenomen*, *gesteld*, enz. zijnde”, bijv.: *Aangezien het weer beter wordt, zullen we spoedig verder kunnen gaan* = *Aangezien* (zijnde), (dat) *het weer beter wordt*, enz. — *Niettegenstaande* (dat) volgde het voorbeeld van andere voorzetsels, als *totdat*, *voordat*, enz. en werd zodoende tot een voegwoord.

Behalve, uit *be* en *halve* „zijde”, dus eigenlijk „ter zijde” (gesteld zijnde), *uitgenomen* en *uitgezonderd* zijn tegenwoordig, ook wanneer zij alleen door een naamwoord worden gevolgd, in den regel te beschouwen als voegwoorden: zij regeeren geen' naamval meer. Zoo zegt men: *Allen waren tevreden behalve, uitgenomen, uitgezonderd hij*, waarin men dus *behalve hij* opvat als: *behalve dat hij niet tevreden was*. Alleen wanneer *behalve* voorafgaat, hoort men ook: *Behalve ons waren er nog verscheidene gasten genoodigd*, waarin *behalve* dus nog een' 4^{en} naamval regeert.

ZESDE BOEK.

DE LETTERS EN HAAR GEBRUIK.

I. DE LETTERS IN 'T ALGEMEEN.

§ 340. De enkelvoudige bestanddeelen der woorden zijn de letters. Men verstaat daaronder zoowel de bestanddeelen van het gesproken woord: letterklanken, als die van 't geschreven woord: letterteekens.

§ 341. De letterklanken worden verdeeld in klinkers (*vocalen*) en medeklinkers (*consonanten*). Klinkers zijn klanken, door middel van de spraakwerktuigen voortgebracht. Medeklinkers zijn een geruisch vóór of na een' klinker.

§ 342. De letterteekens zijn enkelvoudig, wanneer hunne trekken samenhangen: **a, e, q**, samengesteld, wanneer één letterklank door meer dan één letterteeken wordt voorgesteld: **aa, le, eu, oe, ch, ng** (in *zing, dwing, dwingen*).

§ 343. Al onze letterteekens zijn van vreemden oorsprong; zij zijn aan 't Latijnsche alphabet ontleend. Men noemt echter in 't bijzonder de **c, q, x** en **y** (*ypsilon*) vreemde letters, daar zij, met uitzondering van de **c** in 't samengestelde letterteeken **ch**, alleen in vreemde woorden voorkomen.

§ 344. Zooveel letterklanken, als er van een woord in eens worden uitgesproken, vormen eene lettergreep.

Er zijn dus één- of meerlettergrepige woorden: *baas, va-der, tim-mer-man*.

Eene lettergreep heet open, zoo zij op een' klinker eindigt; gesloten, wanneer zij een' medeklinker aan 't slot heeft.

§ 345. De klemtoon, d. i. de meerdere of mindere nadruk, waarmede de lettergrepen worden uitgesproken, vormt den band, die de onderscheidene deelen eens woords tot eene eenheid verbindt. Vergelijk: *vrij spreken* met *vrijspreken*, *een groot vorst* met *een grootvorst*.

§ 346. De klemtoon is tweërlei: hoofdtoon en bijtoon. Zoo heeft in 't woord *vaderland* de lettergreep *va* den hoofdtoon, *land* den bijtoon; de lettergreep *der*, waarvan men den klinker nauwelijks laat hooren, heet toonloos. Ten opzichte van den klemtoon zijn de lettergrepen dus van drieërlei aard.

II. DE KLINKERS.

§ 347. De klinkers worden verdeeld in enkelvoudige klinkers en tweeklanken. Bij het uitspreken der eerste hooren wij een' ondeelbaren klank; de tweeklanken bestaan uit twee wel ineenvloeiende, maar nog duidelijk te onderscheiden letterklanken.

De enkelvoudige klinkers, die in 't beschaafde Nederlandsch voorkomen, zijn: *a, aa; e, ee; i, ie; o, oo; u, uu; eu, oe*; de tweeklanken: *ai, ei; ij, ui; au, ou; aai, ooi, oei; aau, eeu, ieu*.

§ 348. De enkelvoudige klinkers worden op drieërlei wijzen uitgesproken: volkomen: *ja, zee, zie, zoo, hu, kneu, koe*; gerekt: *jaar, zeem, zoom, zien, huur, deur, koets* en onvolkomen: *kat, hert, lid, pot, hut*. De onvolkomen uitspraak der *oe* en *eu* is niet te onderscheiden van die der *o* en *u*.

§ 349. Den klinker, die in toonlooze lettergrepen voorkomt, heeten wij toonloos. Hij heeft een' klank, die wel wat overeenkomt met dien der onvolkomen *u*: *vrede, hemel, bloedig, woning, leeuwerik, Gorkum, Dokkum, waarlijk, jaarlijksch, mijn, zijn, een*. Zooals men ziet, wordt deze klinker door verschillende letterteekens voorgesteld.

§ 350. De tweeklanken bestaan uit een' onvolkomen klinker, gevolgd door eene *i* of *u*, ongeveer uitgesproken als *j* en *w*, of uit een' volkomen klinker, door dezelfde letterklanken gevolgd: *ai, au; aai, aau*, enz. De laatste heeten ook wel gerekte tweeklanken.

De tweeklank *ai* komt alleen voor als tusschenwerpsel; evenzoo de *aau*, die bovendien nog in *miaau*, ook wel *miau* geschreven, gehoord wordt.

§ 351. De klinkers, welke wij tegenwoordig in de woorden aantreffen, hebben soms verandering ondergaan; vandaar dat wij nu en dan in dezelfde woorden verschillende klinkers aantreffen. Zoo is de

a soms ontstaan uit *e*, b.v. in: *star* naast *ster*, *hart* naast *hert*;

e dikwijls uit *a* of *i*, b.v. in: *steden* naast *stad*, *schepen* naast *schip*;

ee dikwijls uit *ei*, b.v. in: *gereed* naast *bereiden*, *kleen* naast *klein*, *heelen* naast *heil*;

i soms uit *e*, b.v. in: *richten* naast *recht*, *villen* naast *vel*, *bidden* naast *bede*;

ie dikwijls uit den tweeklank *iu* (spreek uit: *ioe*), die ook in *u* en *ui* is overgegaan, b.v. in: *vier*, *dier*, *stieren* naast *vuur*, *duur* en *sturen*; *kicken*, *rieken*, *dietsch*, *jul-lie* naast *kuiken*, *ruiken*, *duitsch*, *je-lui*. Vandaar ook, dat de werkwoorden der vijfde klasse zoowel *ie* als *ui* vertoonen (Verg. § 274);

o dikwijls uit *u* (spreek uit: *oe*), b.v. in: *goot*, *slot*, *schot* naast Hd. *Guss*, *Schluss*, *Schuss*;

oo dikwijls uit *au*, b.v. in: *loopen*, *boomen*, *zoomen* naast Hd. *laufen*, *Baum*, *Saum*;

u soms uit *o*, b.v. in: *bundel*, *plunderen*, *burger*, *gulden*, *dunken*, naast *bondel*, *plonderen*, *borger*, *golden*, *docht*;

eu dikwijls uit **o**, b.v. in: *beugel, teugel, sleutel, leugen, naspeuren, keuken* naast *bogen, togen, sloten, logen, nasporen, koken*;

ei soms uit **age** of **ege**, doordat de **g** in eene **j** of **i** overging, b.v. in: *meid* uit *maged*, *maagd*, *geleid* en *gezeid*, uit *geleged*, *gezeged*, thans *gelegd* en *gezegd*;

ei soms uit **a** of **e** vóór **n** of **l**, b.v. in: *einde* naast *ende*, *heinde* „bij de hand, dichtbij” naast *hand*, *feilen* naast *falen*;

ij meestal uit **ii** (uitgesproken **ie**), vandaar: *ijdel*, *afgrijzen*, *grijnen*, *pijpen*, *ijp*, *vlijm* „lancet” naast *iedel*, *griezen*, *grienen*, *piepen*, *iep*, *vliem*. Vandaar ook, dat in de Noordelijke provinciën de woorden, die in de algemeene taal **ij** hebben, nog met **ii** worden uitgesproken.

ou soms uit **ol**, b.v. in: *gouden* naast *gulden*, voorheen *golden*, *zoude* voor *zolde* (*zullen*), *woude* voor *wolde* (*willen*), *houd* voor *hold* (*hield*);

ooi soms uit eene letterverbinding, die ook **au** of **ou** heeft opgeleverd, b.v. in: *kooi* naast *kouw*, *Gooi*, eigenlijk „landstreek” naast *gouw*, *dooi* naast *dauw*, *hooi* naast *houwen* „hakken, snijden.”

III. DE MEDEKLINKERS.

§ 352. De medeklinkers worden verdeeld naar de spraakwerktuigen, die bij hunne uitspraak voornamelijk te pas komen en naar de meerdere of mindere kracht, waarmede zij worden uitgesproken. De eerste onderscheiding geeft eene verdeling in:

lipletters: **b, p, v, f, w, m**;

tong- of tandletters: **d, t, z, s, l, n, r**;

keelletters: **g, k, ch, j, ng**.

Van deze woorden **b, d, v, z** en **g** met minder kracht uitgesproken dan **p, t** en **k**; **f, s** en **ch**; daarom heeten de eerste zachte, de laatste scherpe medeklinkers. Zooals men ziet, ontbreekt de zachte **k**; deze medeklinker komt in onze taal niet meer voor, doch wel in andere Germaansche talen, bijv. in 't Hoogduitsch en Engelsch. De scherpe medeklinkers komen alle voor in: 't **kofschip**.

Nog noemt men de **j** en **w** om hare verwantschap met de **i** en **u** (spreek uit: *oe*) halfklinkers;

l, m, n, r (molenaar) heeten vloeiende medeklinkers;

z en **s** heeten sisletters;

m, n en **ng** heeten neusletters, omdat bij 't uitspreken daarvan de adem genoodzaakt wordt, door den neus te ontsnappen. Ten opzichte van de **ng** zij nog opgemerkt, dat zij thans als één letterklank, doch voorheen als de **n**, gevolgd door eene zachte **k**, werd uitgesproken; vandaar de schrijfwijze. De **ch** werd voorheen uitgesproken als **k + h**, waarbij men opmerke, dat in den ouden tijd de **e** ook voor **k** gold.

De **h** is nog niet genoemd, omdat zij tot geene der genoemde soorten behoort; zij wordt voortgebracht door eene sterke uitstooting van den adem.

De **h** en **ch** worden in enkele woorden geschreven, zonder te worden

uitgesproken; zij heeten dan stomme medeklinkers: *thuis, thee, thans, althans* (doch niet in *nochtans*), *visch, wasschen*, enz.

§ 353. Soms zijn ook medeklinkers in andere overgegaan. Zoo is de *r* somtijds ontstaan uit *z*, b.v. in: *vroor, verloor, verloren, waren* naast *vriezen, verkiezen, verliezen, wezen*;

ch soms uit *k*, b.v. in: *zocht* naast *zoeken, wrocht* naast *werken, zucht* „ziekte en verlangen” naast *ziek, dacht* en *docht* naast *denken* en *dunken, wacht* naast *waken*, enz.

ch soms uit *f*, b.v. in: *gracht* naast *graf, zacht, zucht* „ademhaling” en *lucht* naast Hd. *sanft, Seufzer* en *Luft*;

ch soms uit *p*, die eerst *f* was geworden: *verknocht* naast *knoopen, kocht* naast *koopen*; *f* soms uit *p*, b.v. in: *bruiloft* naast *loopen*;

k soms uit *g* (uitgespr. als in 't Hoogd.), b.v. in: *nikken, hikken* naast *nijgen, hijgen, jonkheid* voor *jongheid*;

b soms uit *v*, b.v. in: *stribbelen* naast *streven, kibbelen* naast *kijven, webbe* naast *weven, hebben* naast *haven*.

IV. BIJVOEGING EN WEGLATING VAN KLINKERS EN MEDEKLINKERS.

KLANKVERSPRINGING.

§ 354. Behalve door de bovenstaande veranderingen der klinkers en medeklinkers zijn de woorden in den loop der tijden veranderd door bijvoeging of weglating van letters vooraan, in 't midden of aan 'teinde der woorden. Soms is deze bijvoeging of weglating willekeurig.

§ 355. Voorzetting (*prothesis*) heeft plaats in: *slinker* naast *linker, slinksch* naast *linksch, smoel* naast *muil, snebbe* naast *nebbe*.

§ 356. Inlassching (*epenthesis*) heeft plaats in de volgende gevallen:

1. De woorden op *lijk, ling, loos* lasschen eene *e* in, behalve wanneer er eene toonlooze lettergreep of eene *l, n, r* voorafgaat: *sterfelijk, mondeling, moedeloos*. Dus niet in: *bodemloos, onmiddellijk, heilloos, toonloos, heerlijk, teerling*.

Wanneer het woord vóór *lijk, ling* en *loos* eindigt op eene *f, s, nk*, die in de plaats komt van *v, z, ng*, of op eene *n*, voorafgegaan door een onvolkomen klinker, is de inlassching willekeurig: *liefelijk, lieflijk, vreeselijk, vreeslijk, oorspronkelijk, oorspronklik, mannelijk, manlijk*. Doch steeds schrijft men *banneling*. Zoo ook: *moeilijk* of *moeielijk, verfoelijk, of verfoelijk*. Doch men lassche geene *e* in na *g* als *ch* uitgesproken: *heuglijk, draaglijk, beweeglijk, ontzaglijk*, wel: *dege-lijk, mogelijk, dagelijks*. Voorts onderscheide men *zinloos* „zinledig” van *zinneloos* „krankzinnig” en *naamloos* „zonder naam” van *nameloos* „onnoemelijk groot.”

Nog lette men op de willekeurige inlassching eener *e* in de woorden: *doren, horen, koren, lantaren, merel* en *parel* naast *doorn, hoorn, koorn, lantaarn, meerl(e)* en *paarl*. Maar verschillende woorden zijn: *toorn* „gramschap” en *toren*.

Samengestelde substantieven lasschen eene **n** of **en** in, wanneer het eerste deel vroeger eindigde of nog tegenwoordig eindigt op eene toonlooze **e** en het tweede deel met een' klinker begint, of wanneer het tweede deel met eene **h** aanvangt: *eende-n-ei*, *duive-n-ei*, *brugge-n-hoofd*, *hond-en-hok*, *eikenhout*, *brillenhuysje*.

Niet ingelascht is natuurlijk **n** of **en**, wanneer deze letters de uitgang van den 2^{en} naamval of van het meervoud zijn. Het eerste is 't geval in woorden als: '*s-Gravenhage*, '*s-Hertogenbosch*, '*s-Heerenberg*. Het laatste heeft plaats bij die woorden, waarvan 't eerste deel noodzakelijk aan een meervoud doet denken, als: *boekenkast*, *woordenboek*, *flesschenrek*, *naaldenkoker*, *speldenkussen*, *takkenbos*, *scharenslijper*, *sterrenkunde*, *zedenkunde*, enz.

Wanneer het eerste deel aan een meervoud kan doen denken, schrijft men bovendien met **en**:

a. de woorden, wier eerste deel een persoonsnaam is, die het meervoud uitsluitend met **en** vormt: *boerenwoning*, *heerenhuis*, *gravinnenkroon*, *slavendienst*, *studentenleven*, *vrouwenkleed*. Zoo ook *mannenmoed* tegenover *manskleed*. (Verg. § 244.)

b. de woorden, wier eerste deel een mannelijke diernaam is, die geene samenstellingen met **s** vormt: *berenjong*, *leeuwenmuil*, *vinkenslag*, *vossenjacht*, *zwanehals*, enz. Daarentegen: *bokkevel* naast *boksvel*, *mollepoot* naast *molshoop*; *kattkop* en *paardestaart*, omdat het eerste deel V. of O. is.

Wanneer het eerste deel een zaaknaam is, waarbij men aan een enkelvoud kan denken en het geheel tot het dagelijksch leven behoort, schrijft men steeds **e**: *pijpedop*, *pennemes*, *hoededoos*, *lampekap*, *speldeknop*, enz. — Eene **e** krijgen ook de namen van boomen, als: *eikeboom*, *lindeboom*, enz.

2. Ook wordt eene **n** ingelascht in woorden, gevormd van eenlettergrepige werkwoorden: *ziener*, *boosdoener*, *verstaanbaar*, *doenlijk*. Nog in: *sinds* naast *sedert*, *Dinsdag* voor *Diesdag* en dit voor *Tie-s-dag* (van *Tie*, *Tiu-s*, een krijgsgod der Germanen), *diens* en *wiens* voor *dies* en *wies*.

3. Eene **m** wordt ingelascht in: *pampier* voor *papier* en misschien in *drempel* voor *derpel* (uit *deurpaal*).

4. Eene **d** wordt ingelascht:

a. in de woorden: *bevrijden* van *vrij*, *nader* voor *na-er*, *vlieden* voor *vlie(h)en*, *wijden* voor *wijen* (van *wij* „heilig”, nog voorkomende in: *wijwater*, *wierook*); *kastijden* naast Fr. *châtier* (*castier*), enz.

b. na de **l**, **r**, **n** in substantieven: *daalder*, *boender*, *spaander*, *Oost-Indië-vaarder*; na de **r** in bijvoeglijke naamwoorden: *zwaarder*, *duurder*, *guurder*; in *zindelijk* voor *zinlijk*; in de woorden op **lei** en **hande**, behalve: *eener-*, *tweeer-*, *drieer-*, *achter-*, *twintigertlei*, enz.

5. Eene **s** wordt ingelascht in de woorden: *leidsman*, *scheidsmuur*, *kindsheid*, „jeugd”, onderscheiden van *kindschheid*, alsmede in *doodsbleek*, *doodsbenauwd*, *hemelsblauw*.

6. Eene **t** wordt ingelascht in: *mijne*thalve, *mijne*twegen, enz., in *ordentelijk* voor *ordentlijk*, doch niet in: *eigenlijk*, *openlijk*, *wezenlijk*, *gezamenlijk*, *namelijk*.

7. Eene **p** wordt ingelascht vóór **je**, wanneer 't voorafgaand woord op **m** eindigt: *boompje*.

§ 357. Achteraanvoeging (*paragoge*) heeft plaats in: *iemand*, *niemand* uit *ie-man*, *nie-man*; *arend* naast (*adel*)*aar* = edele aar (*aar* = roofvogel), *te mijne*t, enz. voor: *te mijne*n huize, *borst* „jongeling” voor *bors* eig. „beurs”, daarna „gemeenschappelijke kas”, „vereniging van studenten”, eindelijk „ieder jongmenschen”, *schoen* voor *schoe*, *rijst* voorheen *rijs* (Fr. *riz*).

§ 358. Weglating aan 't begin (*aphaeresis*) heeft plaats in: *nijver* voor *in-ijver*, *naarstig* voor *in-ernst-ig*, dat eerst *neernstig*, toen *neerstig* werd, *nevens* voor *in-even-s*, *geen* voor *negeen* uit *nech-een* = *niet-een*, *weg* (bijw.) uit *an-weg*, = *op-weg*, dat eerst *eweg* werd, *van* uit *evan*, *avan* voor *af-an* = *af-aan*, *maar* uit *nemaar* voor *newaar* (het *ne* = *en* = *niet* ware), *zeventig*, *negentig*, vroeger: *tseventig*, *tnegentig*, evenals nog *tachtig*; nog in: 's voor *des*, 't voor *dat*, *er* (bijw.) voor *daar*.

§ 359. Weglating in 't midden (*syncope*) heeft plaats in de volgende gevallen:

1. Van klinkers: *blijven* uit *belijven*, *blusschen* uit *belusschen* = *belesschen* (*lesschen* beteekende voorheen 't zelfde als *blusschen*), *kraal* voor *koraal*, *krant* voor *courant*, *elf* en *twaalf* voor *eenlif* en *tweelif*; *strafte* voor *straffede*, *hoorde* voor *hoorede*; *eedle* voor *edele*, *wappren* voor *wapperen*; *bang* voor *be-ang*, *binnen* voor *be-inn-en*, *buiten* voor *be-uit-en*, *telkens* voor *te-elken-s*, *tevens* voor *te-even-s*.

2. Van medeklinkers, meest van **d**, als in: *vaár*, *moér*, *broér*, *blaán*, *gestaág*; in *leelijk*, *goelijk*, *kwalijk* voor *leedlijk*, enz.; in *roer* voor *roeder* (van: *roeden*, *roeien*), *elkaar* voor *elka(n)der*, *graag* voor *gradig*, een geheel ander woord dan *gretig*. — Vooral vóór de **s**: *thans* voor *thands*, *nopens*, *volgens*, *willens* en *wetens*, *doorgaans* voor *nopends*, enz.; ook van andere medeklinkers vóór **s**: *bijkans* voor *bijkants*, *peizen* en *deizen* voor *peinzen*, *deinzen*, *best* en *lest* voor *betst* en *letst*.

Ook in woorden, uit twee andere gevormd, heeft deze weglating plaats: *scheikunde*, *rijtuig*, *leiband* van: *scheiden*, *rijden*, *leiden*; in: *bruiloft* voor *bruid-lof-t* „loop, tocht naar de bruid”, *boogaard* naast *boom*, *kermis* van *kerkmis* „plechtige *mis* op den jaardag van de wijding der kerk” (doch: *kerstmis*), *kerspel* voor *kerkspel* „ring, kring, gebied van de kerk”, *koomenij* (verg. *bakkerij*, *slagerij*) van *koopman*. In *hoovaardij* heeft geene syncope plaats gehad; het is afgeleid van *hoovaarde*, dat zelf samengesteld is uit *hoo*, een' ouden bijvorm van *hoog* en *vaarde* van *varen* „gaan.”

§ 360. Weglating aan 't slot (*apocope*) heeft plaats bij: *kon*, *wou*, *zou*, *lei*, *zei* voor *konde* enz.; *ik zeg* voor *zegge* en zoo meestal in den 1^{en} persoon aantoonende wijs onvoltooid tegenwoordigen tijd; *bracht*,

kocht, zocht, wrocht, dacht voor *brachte*, enz.; bij de zwakke zelfstandige naamwoorden: *heer, mensch, hart* voor *heere, mensche, harte*, enz. *oor* voor *oore* (in *ter oore komen*) en vele vrouwelijke substantieven, als: *vrouw, val* (muizenval), *hoop, leer* voor *vrouwe*, enz.

§ 361. Klankverspringing (*metathesis*) heeft plaats bij de **l** en **r**: *naald* voor *nadel*, *Kloveniersburgwal* voor *Kolveniersburgwal*; *barnen* naast *branden* (vgl. *barnsteen* = *brandsteen*), *dertien* voor *drietien*, *gort* naast *grut*, *nooddruft* naast *durven* (voorheen: *behoeven*), *ros* naast *o(r)s* in de spreekwijze: *van den o(r)s op den ezel springen*, *vorst* voor *vrost*, naast *vriezen, wrocht(e)* voor *workte (werkte)*.

V. DE SPELLING.

§ 362. De spelling leert de regels kennen, volgens welke de gesproken woorden door letterteekens worden voorgesteld. De grondslagen of algemeene regels, waarop eene verstandige spelling berust, zijn de volgende, naar hunne waarde gerangschikt:

1. de beschaafde uitspraak. Elk woord wordt zooveel mogelijk door die letters voorgesteld, welke in de beschaafde uitspraak worden gehoord. Dit voorschrift zou echter ten gevolge hebben, dat men dezelfde woorden verschillend schreef, 'tgeen niet bevorderlijk zou zijn aan de vlugge opvatting van 't geschrevene. Daarom neemt men als tweeden grondslag aan:

2. de gelijkvormigheid der woorden. Elk woord wordt zooveel mogelijk steeds door dezelfde letterteekens voorgesteld. Daarom schrijft men *daad, schub*, hij *droeg*, gij *moogt*, *weggaan* naast *da den, schubben, dragen*, wij *mogen, weggan* en niet: *daat, schup, droech, moocht, wech-chaan*, zooals de uitspraak zou eischen.

Bovendien geeft de oudere uitspraak der woorden sommige nuttige onderscheidingen aan de hand tusschen woorden, die tegenwoordig op dezelfde wijze worden uitgesproken. Daarom raadpleegt men bij de spelling ook de afkomst der woorden of

3. de afleiding. Zoo schrijft men *beren* naast *beeren*, *kolen* naast *koolen*, *verweren* naast *verweeren*, *poten* naast *poeten*, *wasschen* naast *wassen*, *bosch* naast *bos*, enz.

Ten slotte zijn er enkele gevallen, waarin geen der genoemde voorschriften de spelling zou kunnen bepalen. Men zorgt dan, in overeenkomstige gevallen op dezelfde wijze te handelen en volgt dus den regel

4. der overeenkomst. Zoo schrijft men *raadszitting* naast *raadsbesluit*, *dorpschool* naast *dorpskerk*, enz.

Uit deze algemeene regels volgen de bijzondere voor:

a. De klinkers.

§ 363. De gerekte klinkers worden steeds door een dubbel letterteeken voorgesteld: *jaar, eer*, enz.

Eene uitzondering maakt de **u** voor **w**: *ruw, zwaluw*.

§ 364. Van de volkomen klinkers worden de **a** en **u** steeds enkel geschreven. Uitgezonderd is de **a** voor **tje**, die steeds dubbel wordt geschreven: *raatje*, *papaatje*, *laatje*, *Naatje*.

§ 365. Van de volkomen klinkers worden de **e** en **o** in sommige woorden enkel, in andere dubbel geschreven. Dit hangt meestal af van de oudere uitspraak der woorden. Wanneer namelijk de **e** voorheen **e**, **i** of **a**, dus een enkelvoudige klinker was, schrijft men de volkomen **e** enkel; wanneer zij daarentegen uit **ei**, dus uit een' tweeklank is ontstaan, schrijft men haar dubbel.

Zoo wordt ook de **o**, die voorheen **o** of **u** (spreek uit: *oe*) was, enkel; die, welke voorheen **au**, **ou** was, dubbel geschreven.

De **e's** en **o's**, die uit enkelvoudige klinkers zijn ontstaan, heeten zacht; die, welke uit tweeklanken zijn ontstaan, scherp.

Men merke intusschen op, dat de bovenstaande algemeene regel niet geldt voor de achtervoegsels. In 't algemeen worden deze met een dubbel **e**tterteeken geschreven, wanneer zij den hoofdtoon krijgen, met een enkel letterteeken, wanneer zij den hoofdtoon missen.

§ 366. Men schrijft dus met de zachte **e**:

a. de woorden, die in het tegenwoordig of vroeger Nederlandsch vormen met **a** of **i** naast zich hebben:

beter — *baten*, *dwepen* — *dwapen*, *veer* — *varen*, *vegen* — *vagen*, *beweren* naast *waar*; *bede* — *bidden*, *deze* — *dit*, *gelederen* — *gelid*, *plegen* — *plicht*, *zeven* — *ziften*.

b. de woorden, waarin de volkomen **e** met de onvolkomen afwisselt:

bezie — *bes*, *deken* — *dekken*, *even* — *effen*, *kegel* — *kegge*, *leken* — *lekken*, *treken* — *trekken*, *veen* — *ven*, *lepel* — *leppen*.

c. de woorden, die in den Hollandschen tongval **eu** hebben. Die uitspraak is ook wel in de algemeene taal overgegaan:

lenen — *leunen*, *peluw* — *peuluw*, *sneven* — *sneuvelen*, *stenen* — *steunen*.

d. de sterke werkwoorden. Uitgezonderd is *heeten* (*genoemd worden*), benevens 't enkelvoud van den onvoltooid verleden tijd der werkwoorden van de 4^e klasse, als: *bijten*, *beet* (vroeger *beit*); doch (wij) *beten*, (gij) *beet*, (zij) *beten* en *gebeten* hebben eene zachte **e**. Oudtijds waren sterk: *helen* — *hal*, *kneden* — *knad*, *sneven* — *snaf*, *teren* — *tar*, *stenen* — *stan*.

Uit dezen regel volgt, dat ook de woorden, met sterke werkwoorden verwant, eene zachte **e** hebben: *leger* naast *liggen*, *trede* naast *treden*, *stekel* naast *steken*, *hevig* naast *heffen*. Doch de woorden, met werkwoorden der 4^e klasse verwant, hebben nu eens eene zachte, dan weer eene scherpe **e**, daar zij zoowel den klinker van 't enkelvoud des verleden tijds als dien van 't meervoud kunnen hebben: *schrede* naast *schrijden*, *kreten* naast *krijten*, *snede* naast *snijden*, doch: *bleeke* naast *blijken*, *weeke* naast *wijken*, *deesem* (voor *deegsem*) naast *dijgen*. (Verg. § 290).

e. het achtervoegsel **heden**, ofschoon de **e**, uit *heid* ontstaan, eigenlijk scherp is.

§ 367. Bovendien worden met eene zachte **e** geschreven alle woorden, welke in 't Hoogduitsch of Engelsch **e**, **a** of **i** hebben: *beken*—*Bach*, *generen*—*Nahrung*, *menig*—*manch*, *gele*—*gelb*, *delen*—*Diele*, *grepen*—*Griff*, *reten*—*Riss*, *schemeren*—*schimmern*; *ezel*—*ass*, *kever*—*chafer*, *teren* „met *teer* bestrijken”—*tar*. Uitgezonderd zijn: *heeren*—*Herr*, *scheeve*—*schief*, *begeeren*—*begehren*, *regeeren*—*regieren*, *leeren*—*lehren* of *lernen*.

Nog schrijft men met de zachte **e** de vreemde woorden, die in de taal, waaraan zij ontleend zijn, eene **e** of **i** vertoonen: *cedel*—*cédule*, *ledekant*—*lit-de-camp*, *leveren*—*livrer*, *neger*—*negre*.

§ 368. Men schrijft met de scherpe **e**:

a. alle woorden, waarin de **e** in de algemeene taal met **ei** afwisselt: *breed*—*verbreiden*, *EEK*—*eik*, *heelen*—*heil*, *kleen*—*klein*, *gereed*, *alreede*—*bereiden*, *steen*—*stein* in *IJselstein*.

b. alle woorden, waarin de **e** door samentrekking van twee lettergrepen is ontstaan:

leege—*ledige*, *leeren*—*lederen*, *mee* (bijwoord, *honigdrank*, *meekrap*)—*mede*, *preeken*—*prediken*, *ree*—*reede*, *snee*—*sne*, *veeren*—*vederen*, *verweeren*—*verwederen*.

c. alle open eenlettergrepige woorden: *thee*, *zee*, *kwee*, *ree*, *ee*(*gade*), uit *ee* „huwelijk” en *gade*, *deemoed* uit *dee* „dienaar” en *moed* „gemoed.” Uitgezonderd is *he*!

d. de achtervoegsels **eelen**, **eer**, **eezen**, **eesehe**: *houweelen*, *regeeren*, *Japanneezen*, *Europeesche*.

§ 369. Bovendien worden met eene scherpe **e** geschreven alle woorden, welke in 't Hoogduitsch **ai** of **ei**, in 't Engelsch **o** of **oa** hebben: *deelen*—*Theil*, *eeden*—*Eid*, *weenen*—*weinen*, *weezen*—*Waise*; *teenen*—*toe*, *bezeeren*—*sore*, *zeep*—*soap*.

§ 370. Opmerking verdienen de volgende woorden, welke alleen in de schrijfwijze der klinkers van elkander verschillen:

beren (*verscheurende dieren*) — *beeren* (*varkens*, *muurstulten*, *heiblokken* en *waterkeeringen*), *delen* (*planken*) — *deelen* (*gedeelten*), *deegen* (*zuurdeegen*) — *degen* (verleden tijd van *dijgen* en *znw.*), *gene* (*voornw.*) — *geene* (*niet-een*), *generen* (*onderhouden*) — *geneeren* (Fr. *gener*), *helen* (*verbergen*) — *heelen* (*heel maken*), *lenen* (*leunen*) — *leenen* (*ter leen krijgen* of *geven*), *leken* (naast *lekken*) — *lee-ken* (*niet-geestelijken*), *rede* (*verstand*, *redevoering*) — *reede* (*ligplaats voor schepen*), *stenen* (*ww.*) — *steenen* (*znw.*), *slepen* (*onoverg. ww.*) — *sleeppen* (*overg. ww.*), *veren* (van *varen*) — *veeren* (*vederen*), *vegen* (*ww.*) — *veege* (*stervende*), *weken* (*ww.* en *znw.*) — *weeke* (*zachte*), *verweren* (*verdedigen*) — *verweeren* (van *weder*), *wezen* (*ww.*) — *weezen* (*znw.*).

Men lette nog op de schrijfwijze van: *kelen* (in alle beteekenissen), *scheede*, *zweepen*, *meren*, *deken* (in de Kath. kerk).

§ 371. Men schrijft met de zachte **o**:

a. de woorden, waarin de volkomen **o** met de onvolkomen afwisselt:

beloven—belofte, broze—bros, grove—grof, loven—lof. Uitgezonderd zijn: *knoopen—knop, koopen—kocht, stooten—stotteren, loopen—bruiloft, doove—dof, loover—lof, looze—los, betoogen en toonen—locht.*

b. de woorden, waarin zij in den Hollandschen tongval met **eu** afwisselt:

goten—geuten, joken—jeuken, logen—leugen, zomer—zeumer. Uitgezonderd is *bloode* naast *bleu*.

c. de sterke werkwoorden met uitzondering van *loopen* en *stooten* en het enkelvoud van den onvoltooid verleden tijd der werkwoorden van de 5^e klasse: *gielen, goot* (vroeger *gout*), *buigen, boog* (vroeger *boug*); doch (wij) *goten, bogen*, (gij) *goot, (zij) goten*, enz., *gegoten, gebogen* hebben eene zachte **o**.

Uit dezen regel volgt, dat ook de woorden, met sterke werkwoorden verwant, eene zachte **o** hebben: *sproken* naast *spreken*. Doch de woorden, met werkwoorden der 5^e klasse verwant, hebben eene zachte of scherpe **o**, daar zij zoowel den klinker van 't enkelvoud des verleden tijds als dien van 't meervoud kunnen hebben: *betoogen, vertoogen, toonen* naast *tie(h)en* (thans: *tijgen*) „trekken, naar voren, aan 't licht trekken”, *klooven* (ww.) naast *klieven* (vroeger een sterk ww.), *zoogen* naast *zuigen, loochenen* naast *liegen*; doch *bode* naast *bieden, logen* naast *liegen, kloven* (znw.) naast *klieven, vloten* naast *vlieten, bogen* naast *buigen, zode* „kooksel” naast *zieden*. (Verg. § 291).

§ 372. Bovendien schrijft men met de zachte **o** de woorden, die in 't Hoogduitsch **u** of **ü**, in 't Engelsch **o** hebben: *boter—Butter, klove—Kluft, vore—Furche, molen—Mühle; bodem—bottom, pook—poker, schoren—to shore, stoof—stove*.

Nog schrijft men met de zachte **o** de vreemde woorden, waarin de **o** niet uit **au** is ontstaan:

abrikoos—abricot, komfoor—chauffoir, kantoor—comptoir, ivoor—ivoire, troon—trône, kroon—couronne, toon—ton.

§ 373. Men schrijft met de scherpe **o**:

a. alle woorden, waarin de **o** door samentrekking van twee lettergrepen is ontstaan: *bloo — bloode, boomen — bodemen, dooren* (van eieren) — *doderen, oolijk — oodelijk, zoo — zode* (in beide betekenissen), *noo — noode*.

b. alle opene eenlettergrepige woorden: *stroo, vlooo, vrood(lijk), zoo*.

c. het achtervoegsel **loos** en de woorden op **genoot**: *werkelooze lotgenooten*.

§ 374. Bovendien schrijft men met eene scherpe **o** de woorden, welke in 't Hoogduitsch **au**, **äu** of **eu**, in 't Engelsch **ea** hebben: *boom—Baum, doopen—taufen, hoop—Haufen, zoogen—säugen, loochenen—leugnen; brood—bread, groot—great, schoof—sheaf, zoom—seam*.

Nog schrijft men met eene scherpe **o** de vreemde woorden, waarin de **o** uit **au** is ontstaan: *Moor — Maure, poos — pauze, poover — pauvre*.

§ 375. Opmerking verdienen de volgende woorden, die alleen in de

schrijfwijze der klinkers verschillen: hopen (*ww.*) — hoopen (*znw.*), horen (*znw.*) — hooren (*ww.*), kloven (*znw.* of *onv. verl. tijd* van *kluiven*) — klooven (*ww.*), kolen (*brandstof*) — koolen (*groente*), kozen (van *kiezen*) — koozen (*liefkoozen*), poten (*planten*) — pooten (*voeten*), roven (van *wonden*) — rooven (*ww.*), schoten (*mv. van schot*) — schooten (*mv. van schoot*), schoven (van *schuiven*) — schooven (*mv. van schoof*), sloten (*mv. van slot*) — slooten (*mv. van sloot*), sloven (*sukfels*) — slooven (*voorschooten*), tonen (*klinken*) — toonen (*teenen* of *ww.*), tronen (*znw.*) — troonen (*ww.*), zogen (*verl. tijd* van *zuigen*) — zoogen (*doen zuigen*).

Nog lette men op de spelling van: drogen, drogist, hoonen, kleinooden, loozen, schromen, sloopen (*znw.* en *ww.*).

§ 376. De **ie** wordt geschreven:

a. wanneer zij in open eenlettergrepige of aan 't slot van meerlettergrepige woorden wordt gehoord: *knie*, *drie*, *tralie*, *olie*, *lelie*. Doch de Latijnsche maandnamen hebben **i**: *Januari*, *Februari*, *Juni*, *Juli*.

b. in 't meervoud van woorden op **ie**, wanneer de lettergreep, waarin deze klinker voorkomt, den klemtoon heeft: *knieën*, *genieën*, *melodieën*, *harmonieën*. Daarentegen: *traliën*, *oliën*, *leliën*, *geniën* (*mv. van genius*).

c. in de woorden op **ief**, **iek**, **iet**: *massief*, *republiek*, *fabriek*, *Jezuïet*. Verliezen deze uitgangen den klemtoon, dan schrijft men **i**: *Jezuitisme*, *fabrikant*, *republikeinsch*. Zoo schrijft men ook *zefirs* en *zefieren*, doch steeds *kievit*, *kieviten*.

§ 377. De **i** wordt geschreven in 't achtervoegsel **isch**: *afgodisch*, *wettisch*, *grammatisch*.

§ 378. De **y** wordt, behalve in vreemde woorden, ook geschreven in oude eigennamen, als: *De Ruyter*, *Van Speyk*, *Van Zuylen*, nooit *De Ruijter*, *Van Speijk*, enz.

b. De tweeklanken.

§ 379. Daar de **ei** en **ij** tegenwoordig in de beschaafde uitspraak denzelfden tweeklank vertegenwoordigen, is 't noodig, de regels te kennen voor 't gebruik dezer letterteekens.

Met **ei** schrijft men:

a. de woorden, waarin deze tweeklank in 't Nederlandsch met de scherpe **e** afwisselt, bijv.: *verbreiden* — *breed*, *bereiden* — *gereed*, *IJselstein* — *steen*, *klein* — *kleen*, *heil* — *heel*, *weinig* (oudtijds: *ellendig*) — *weenen*.

De **ei** is meestal in **ee** overgegaan, doch in sommige woorden bleef deze tweeklank, gewoonlijk ten gevolge eener oudtijds volgende **i**, bewaard. Engelsche woorden hebben, voor onze **ei**, **oa** of **o**: *heimelijk* — *home*, *beide* — *both*, *eik* — *oak*, *geit* — *goat*.

b. de woorden, waarin de **ei** uit **age** of **ege** is ontstaan: *meid* — *maged*, *maagd*, *leide*, *zeide*, *geleid*, *gezeid*, — *legede*, *zegede*, *geleged*, *gezeged*, tegenw. *legde*, *zegde*, *gelegd*, *gezegd*, *heining* (voor *hagening*) — *haag*, *dweil* voor *dwagel* (van *dwaen*, *dwoeg*, oudt. *wasschen*), *peil* voor *pegel*, *teil* „bord” voor *tegel*, *zeil*, Hd. *Segel*, *labbei* en *klappei* voor *labbege*, *klappege* (van *labben*, *klappen* = *babbelen*).

Engelsche woorden hebben in 't zelfde geval **ai** of **ay**: *zeide* — *said*, *geleid* — *laid*.

c. de woorden, waarin eene **a** of **e** vóór **n** of **l**, door invloed eener voorheen volgende **i**, tot **ei** is overgegaan: *peinzen* voor *penzen* (Fr. *penser*), *deinzen* voor *denzen*, *einde* voor *ende*, *veinzen* voor *venzen*, *heinde* voor *hende*, *feilen* naast *falen*.

De vreemde woorden, die in 't Fransch **ai**, **ei**, **oi**, **ean**, **é**, **ée** hebben: *bei* — *baie*, *feit* — *fait*, *kapitein* — *capitaine*, *balein* — *baleine*, *lamprei* — *lamproie*, *prei* „aas” — *proie*; *schalmei* — *chalu-meau*, *karwei* „werk” — *corvée*, *valei* — *vallée*, *p(ɔ)aveien* — *paver*, *p(ɔ)cisteren* — *pâtire*. Hiertoe behoort ook 't achtervoegsel *teit* — *té*: *societeit*, *majesteit*.

Schijnbare uitzonderingen op dezen regel zijn: *dozijn* — *douzaine*, *wijle* „sluier” — *voile*, *krijt* — *craie*, daar deze woorden niet aan 't Fransch, maar aan 't Latijn zijn ontleend.

Met **ij** schrijft men:

a. de sterke werkwoorden en de woorden, daarvan gevormd: *bijten*, *hijschen*, *nijgen*, enz. Uitgezonderd is 't werkwoord *scheiden*, benevens sommige woorden, verwant met werkwoorden der 4^e klasse, daar deze voorheen ook **ei** hadden: *beitel* naast *bijten* (oorspronkelijk: *splijten*), *leiden* naast *lijden*, *neigen* naast *nijgen*, *steiger*, *steigeren* en *steil* naast *stijgen*, *reis* naast *rijzen*, enz. (Verg. § 291).

b. de woorden, welke in 't Engelsch of Friesch **ii** of **i** hebben: *dijk* — *dike*, *lijf* — *life*, *rijk* — *rich*, *wijd* — *wide*; *blijde* — *blide*, *vlijtig* — *vlitig*, *tijd* — *tiid*, *zijl* „sluis” — *ziil*.

c. De vreemde woorden, welke in 't Fransch **i** hebben: *bijbel* — *bible*, *sijfelen* — *siffler*, *razijn* — *raisin*, *venijn* — *venin*, *vijg* — *figue*, enz. Tot dezen regel behoort ook 't achtervoegsel **ij**, dat van vreemden oorsprong is en met 't Fr. **i** of **ie** overeenstemt: *galerij* — *galerie*, *malvezij* „Grieksche wijn” — *malvoisie*, *partij* — *parti*, *partie*, *schilderij*, *bakkerij*, enz.

§ 380. Opmerking verdienen de volgende woorden, die alleen of hoofdzakelijk in de schrijfwijze van den tweeklank verschillen: *karwij* (*zaad*) — *karwei* (*werk*) uit Fr. *carvi* en *corvée*, *stijl* (Fr. *style*) — *steil* (*sterk oploopena*), *mijn* — *mein*(eed), *wijd*, *verwijden* — *weiden*, *uitweiden* (van *weide*), *zijl* (*sluis*) — *zeil* (*dock*), *sijsje* — *zeis*, *rij* vr. (*reeks*) — *rei* mnl. (*dans*, *zang*, *koor*), *vijlen* (van *vijl*, werktuig) — *feil* (*fout*), *feilen* (*fouten maken*), *veil* (*te koop*) en *veilen* (*verkoopen*), *bij* (*insect*) — *bei* (*bes*), *fijt* (*zweer*) — *feit* (Fr. *fait*),

vlijen (*zacht neerleggen of voegen*) — vleien, ijken (van *gewichten* enz.) — eiken, mijt (*hoop*) — meid, pijn — peil, lijden — leiden, rijzen — reizen, nijgen (*buigen uit beleefdheid*) — nijgen (*in alle andere gevallen*).

§ 381. De tweeklanken **au** en **ou** verschillen slechts weinig in uitspraak; daarom lette men op 't verschil in schrijfwijze van de volgende woorden: *blouwen* „slaan” en *blauwen* (van *blauw*), *kauw* „vogel” en *kouw* „kooi”, *rauw* en *rouw* „ruw”, *gauw* „snel” en *gouw* „landstreek”, *aulaar* en *outaar*.

c. De medeklinkers.

§ 382. De medeklinkers, die als tusschenletters voorkomen, worden verdubbeld, wanneer zij onmiddellijk worden voorafgegaan door een onvolkomen klinker. Gaat er dus een volkomen klinker, een tweeklank of een toonlooze klinker vooraf, dan is de verdubbeling ongeoorloofd.

Men schrijft dus: *pakken, lessen, missen, hokken, putten*, doch met eene enkele tusschenletter: *raden, hoven, huden; vreeselijk, huiselijk, IJsel, ijselijk, Pruisen, pauselijk; hemelen, bezigen, monniken, leeuwriken, haviken, Gorkumer, Dokkumer*, enz.

Eene uitzondering maken de woorden op **is**: *zonnissen, notarissen*.

§ 383. Het letterteeken **ch** wordt nooit verdubbeld en van de **sch** verdubbelt men alleen de **s**: *kachel, echo, bochel, richel, Mechelen; wasschen, lesschen, blusschen*.

§ 384. Onverbuigbare woorden worden met een' scherpen slotmedeklinker geschreven: *met, voort, ach*, enz. Uitgezonderd is *nog* (bijwoord) ter onderscheiding van *noch* (voegwoord); toch schrijft men 't eerstgenoemde *nog* met **ch** in *nochtans*.

Verbuigbare woorden worden met een' zachten slotmedeklinker geschreven, wanneer in de verbuiging of afleiding zulk een medeklinker te voorschijn komt: *schub — schubben, pad — paden, vlag — vlaggen, waard — waardig*, alsmede de woorden op **aard** en **erd**: *Spanjaard, Spanjaarden*, dus ook: *grijsaard, lomperd*, enz. Ook *iemand* en *niemand* volgen dezen regel, daar zij voorheen in den 3^{en} en 4^{en} naamval *iemanden* en *niemanden* luidden.

Bij zelfstandige naamwoorden gaat de verbuiging boven de afleiding; daarom: *bint, gezant, rit, snit, verwant, vaart*, wegens de meervouden: *binten, gezanten*, enz. en ondanks de verwantschap met: *binden, zenden, rijden, wenden, vaardig*. Doch geene verscherping treft men aan in *litteeken* voorheen: *likteeken* „kenteeken.” Nog wordt *kruit* „buskruit” met **t** geschreven, ofschoon 't hetzelfde woord is als *kruid* „plant.”

§ 385. De beginletter wordt verscherpt in 't woord *fonkelen*, in figuurlijken zin, tegenover *vonkelen* in letterlijke beteekenis. Doch in 't woord *samen* is de **s** uit **tz** van *te zamen* ontstaan. Men schrijft het

daarom alleen met **s**, wanneer het alleen staat: *Zij gingen samen wandelen*, en wanneer het als eerste deel van een samengesteld werkwoord voorkomt: *samenkomen*, *samenstellen*. Daarentegen: *te zamen verzamelen*, *gezamenlijk*.

§ 386. Van de tusschenletters verscherpt men:

1. de **d** en **v** vóór 't achtervoegsel **nis**: *beeltenis*, *verbintenis*, *droefenis*, *lafenis*, *begrafenis*.

2. de **v**, **z** en **ng** vóór **lijk**: *liefelijk*, *vreeselijk*, *huiselijk*, *aanvankeijk*, *koninklijk*.

De **g** wordt vóór **lijk** wel in de uitspraak, doch niet in de spelling verscherpt: *heuglijk*, *ontzaglijk*. Men lette ook op: *hachelijk*, *degelijk*, *mogelijk*.

3. de **ng** vóór **je** en in enkele samengestelde of afgeleide woorden: *rottinkje*, *koninkje*, *kettinkje*, *jonkheid*, *jonkheer*, *jonkvrouw*, *lankmoedig*, *koninkrijk*, *sprinkhaan*. Is de klinker vóór **ng** niet toonloos, dan gebruikt men bij verkleinwoorden **etje**: *wandelingetje*, *dingetje*.

§ 387. De **d** wordt vóór **s** steeds als **t** uitgesproken, doch als **d** geschreven in: *gids* (Fr. *guide*), *loods* (óf naast Fr. *loge* óf naast E. *loadsman*), *ginds* (naast *ginder*), *reeds* (naast *alreede*), *sints* (*sedert*), *onverhoeds* (*verhoeden*), enz.

Doch met **t** schrijft men: *knots* (*knotten*), *gutsen*, *spits* (*spitten*), *mits* (*met*), *rots* (Fr. *roche*), *flits* (Fr. *flèche*).

§ 388. De **g** wordt vóór de **t** steeds als **ch** uitgesproken, doch alleen als **g** geschreven:

1. in de regelmatige vormen der werkwoorden, wier stam op eene **g** eindigt: *gij*, *hij*, *ligt*, *legt*, *zaagt*, *moogt*, enz. Derhalve schrijft men: *bracht*, *dacht*, *docht*, *mocht*, *zocht*, *kocht*, *wrocht*, *placht*, daar dit onregelmatige vormen zijn.

2. in zelfstandige naamwoorden op **te**, gevormd van woorden op **g**: *gebergte*, *hoogte*, *laagte*.

3. *Aagt* van *Agatha*.

§ 389. De **h** is stom in *thans*, *althans* en *thuis* uit: *te hand* en *te huis*, benevens in enkele vreemde woorden, als: *thee*, *theater*. Maar *nochtans* heeft geene **h**, daar het ontstaan is uit *nog-dan*.

§ 390. De **ch** is stom in **sch**, wanneer dit letterteeken in 't midden of aan 't einde der woorden voorkomt. Daarom zijn de volgende opmerkingen noodzakelijk:

1. Als tusschenletter schrijft men de **sch** in de werkwoorden: *brieschen*, *druischen*, *ruischen*; *eischen*, *hijschen*, *krijtschen*; *dorschen*, *vorschen*; *lesschen*, *blusschen*; *lasschen*, *wasschen*; *wenschen* en *wisschen* en in de woorden *tusschen* en *Paschen*.

Doch met **s**: *bruisen*, *torsen*, *wassen* „groeien” en met eene **z**: *vleezig* en *vleezen* naast *vleesch*, *glanzig* en *glanzen* (ww.) naast *glansen* (znw.).

Als slotletter schrijft men de **sch** in de zelfstandige naamwoorden: *disch*, *esch*, *flesch*, *mensch*, *visch*, *vleesch* en *vorsch*. Voorts onderscheide

men: asch van as (van een *wiel*), lisch (*riet*) van lis (*lus*), [marsch (*loop*) van mars (kramer, zeil), mosch (*voget*) van mos (*plant*), rusch (*biezen*) van Rus, stroowisch van wis (*zeker*), tasch (*weilasch*) van tas (*hoop*), enz.

2. Als slotletter schrijft men de **sch** aan 't einde der bijvoeglijke naamwoorden, welke van bijwoorden op **s** zijn gevormd: *fiks*sch, *fluks*sch, *links*sch, *slinks*sch, *rechts*sch, *onverhoeds*sch, *ouderwets*sch, *onderhands*sch, *rechtstreeks*sch, *schaars*sch, *schots*sch, *schuins*sch, *slaafs*sch, *vergeefs*sch naast de gelijkkluidende bijwoorden op **s**. Zoo ook de adjectieven op: *lijks*sch, *lings*sch, *waarts*sch, van de bijwoorden op: *lijks*, *lings*, *waarts*.

Doch met **s** worden geschreven: *bits*, *spits*, *flits*, *dras*; *dwaars*, *waars*, *paars*, *kras*; *los*, *ros*, *wis* en *gewis*.

Nog lette men op: *ras* (bijw.), *rasch* (bijv nw.) en *verrassen* (werk w.), op 't telwoord *gansch* en op *trots* (zelfstnw., bijw. en voorz.) naast *trotsch* (bijv nw.).

d. De spelling der vreemde woorden.

§ 391. In den loop der tijden zijn er een groot aantal vreemde woorden in onze taal overgenomen. Die woorden zijn voornamelijk afkomstig uit het Latijn, het Grieksch en het Fransch. Men kan ze in drie klassen verdeelen:

a. woorden, die sedert eeuwen bij ons in gebruik zijn en geheel als Nederlandsche worden behandeld. Zulke woorden zijn: *altaar*, *aalmoes*, *beest*, *brief*, *feest*, *inkt*, *kous*, *kaars*, *lamp*, *pogen*, *paard*, *kandelaar*, *tafel*, *keuken*, *peer*, *poos*, *straat*, *schrijven*, *vlam*, *vork*, *zolder*, *kluister*, enz. Zij richten zich in de schrijfwijze geheel naar de spelregels voor Nederlandsche woorden.

b. woorden, die nog geheel het karakter van vreemde woorden hebben behouden: *incognito*, *contra*, *quadrille*, *chapeau*, *eau-de-Cologne*, *vandeville*, *savoir-vivre*, *prestige*, *shawl* of *châle*, *tramway*, *pince-nez*, enz. Zij worden geheel geschreven, als in de taal, waarin zij thuis behooren.

c. woorden, wier uitspraak in een of ander opzicht afwijkt van die, welke zij in de vreemde taal hebben, doch die nog duidelijk hunne vreemde afkomst verraden. De veranderingen, die zij hebben ondergaan, betreffen gewoonlijk de eindlettergrepen. Zulke woorden zijn: *citroen*, *meloen*, *titel*, *artikel*, *republiek*, *systeem*, *sigaar*, *grenadier*, *officier*, *genie*, *diaken*, enz. Men noemt ze in 't bijzonder bastaardwoorden. 't Valt dikwijls moeilijk, eene grens te trekken tusschen woorden van deze en de vorige klasse.

Ten opzichte van de spelling dezer bastaardwoorden geldt als regel: Behoort zulk een woord alleen te huis in de taal der wetenschap of van eene enkele klasse van personen, voornamelijk der meer ontwikkelden, dan wordt het, zooveel de uitspraak dit toelaat, met

de oorspronkelijke letters geschreven; behoort het daarentegen tot de volkstaal, dan schrijft men het zooveel mogelijk als een Nederlandsch woord. Daarom schrijft men *logica* naast *logisch*, *physica* naast *physisch*, *hypothenus*, *geographie*, *categorie*; *executie*, *cursief*, *dejeuneeren*, *lorgnet*, *receptie*, *sympathie*, enz. Daarentegen: *penseel*, *stukadoor*, *kapitaal*, *kastelein*, *kwartier*, *biljel*, *biljart*; doch ook: *horloge*, *diligence*, *machine*, *chocolade*.

Voorts lette men op de uitgangen *aaf* en *oof* in: *biograaf*, *philosoof*, *geograaf*, tegenover: *biographie*, *philosophie*, *biographisch*, *philosophisch*, en schrijve men: *telegraaf*, *telegrafist*, doch *telegraphie* en *telegraphisch*.

Nog verdient opgemerkt te worden, dat enkele bastaardwoorden, die vooral door dichters worden gebruikt, als Nederlandsche woorden worden gespeld: *poëzie* of *poëzij*, *nimf*, *saffier*, *zefir* of *zefier*, enz. en dat sommige woorden, in twee beteekenissen voorkomende, verschillend worden geschreven: *dokter* „geneesheer” en *doctor* „titel”, *komedie* „schouwburg” en *comédie* „blijspel”, *kommies* „ambtenaar bij de belastingen” en *commies* „ambtenaar aan een ministerie of bij de posten”, *lokaal* „vertrek” en *locaal* „plaatselijk”, *kritiek* „hachelijk” en *critiek* „beoordeeling”, *krediet* „vertrouwen” en *credit* (in het Italiaansch boekhouden).

e. De hoofdletters.

§ 392. Hoofdletters worden hoofdzakelijk gebezigd, om den lezer bijzonder opmerkzaam te maken op de woorden, die daarmee beginnen. Men schrijft met eene hoofdletter:

1. het eerste woord van elken volzin en versregel.
2. alle eigennamen en bijnamen. Bestaan namen van personen of plaatsen uit twee of drie deelen, dan wordt ook het eerste van eene hoofdletter voorzien: *Van Dijk*, *Van der Werff*, *Den Haag*, *De Witt*. Daarentegen: *Jan de Witt*, *Anthony van Dijk*.
3. de namen van maanden, week- en feestdagen: *Januari*, *Zondag*, *Paschen*.
4. soortnamen en begripsnamen, als eigennamen gebezigd: *De Graaf had zijne maatregelen genomen. De Nieuwe Kerk staat naast het Paleis. Ja, oude Landplaaig, 't is genoeg aan Hollands tuin geknabbeld!* (B.)
5. de hoofdwoorden der titels: *Weledelgeboren Heer, Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal*.
6. de adjectieven, van eigennamen afgeleid: *Nederlandsch*, *Indisch*, enz.
7. alle woorden, welke een schrijver bijzonder wil doen uitkomen, bepaaldelijk, wanneer een voornaamwoord de Godheid aanduidt: *God verlaat de Zijnen niet*.

f. Het koppel- en samentrekkingsteeken.

§ 393. Men bedient zich van het koppelsteeken:

1. in woorden, waarin eigennamen of van eigennamen gevormde adjectieven voorkomen: *Manilla-sigaren*, *Java-tabak*, *Turksch-rood*, *Indo-Europeesch*, enz.

2. in titels, die uit de samenkoppeling van twee woorden zijn ontstaan, wanneer beide of een van beide bastaardwoorden zijn: *grootmeester-nationaal*, *vice-voorzitter*, *sergeant-majoor*, *luitenant-adjudant*, enz.

3. in aardrijkskundige namen, bestaande uit een' eigenaam en een adjectief of bijwoord: *Noord-Holland*, *Klein-Rusland*, *Middel-Duitschland*, enz.

Adjectieven, van dergelijke woorden gevormd, behoeven geen koppelsteeken: *Noordhollandsch*, *Westfriesch*, enz.

4. in samenstellingen, waarvan het eerste lid alleen betrekking heeft op het tweede en niet op het geheel: *oude-mannenhuys*, *kleine-jongenspret*, *St.-Nicolaasfeest*, *'s-Gravenhage*, *'s-Hertogenbosch*.

§ 394. Het samentrekkingsteeken wordt alleen dan gebezigd, wanneer men lettergrepen samentrekt, waarmede dit gewoonlijk niet gebeurt: *daán*, *geschién*, *geleén*, enz., doch niet *slee*, *mee*, *weer*, enz.

A A N H A N G S E L.

HET GEBRUIK DER LEESTEKEN.

§ 395. Men gebruikt verschillende teekens met het doel, om de vlugge en juiste opvatting van den inhoud der volzinnen te bevorderen. Deze teekens heeten leesteeken. Zij zijn: *de punt*, *de komma*, *de puntkomma*, *de dubbele punt*, *het vraagsteeken*, *het uitroepsteeken*, *het aandachtsteeken*, *het beletselsteeken*, *de aanhalingsteekens*, *de haakjes*.

§ 396. Men plaatst eene punt:

1. aan het slot van elken enkelvoudigen of samengestelden zin, die geene vraag of geen' uitroep inhoudt: *Hij is van middag vertrokken. Eer ik er aan dacht, was hij me ontsnapt.*

Men vindt ook wel eens eene punt vóór het einde van den volzin, wanneer op de volgende zindeelen bijzonder de aandacht wordt gevestigd: *Drie historische herinneringen van zeer onderscheiden aard en beteekenis hechten zich aan dit gedenkstuk der oudheid. Éene uit de middeleeuwen, éene uit den tijd der hervorming, éene uit deze onze, toen nog springlevende, 19e eeuw. (B.)*

2. achter enkele woorden, die tot opschrift of titel dienen: *Vierde Boek. Het Magnetisme.*

3. achter verkortingen: *bijv.*, *naamw.*, *de heer A.*

§ 397. Men plaatst eene komma:

1. in den enkelvoudigen zin tusschen de deelen van een veelvoudig onderwerp, enz., wanneer deze niet verbonden zijn door *en* en *of*: *Eene nieuwe, groote, sierlijke, gemakkelijke schrijftafel werd te koop gepresenteerd. Niet alleen op de straat, maar ook voor de ramen stond de menigte dicht opeengepakt.* Daarentegen: *In Mei of November gaat men verhuizen. De Koning en de Koningin zijn in de stad.*

2. in den enkelvoudigen zin vóór en na eene bijstelling of den naam van den aangesproken persoon: *Kareltje, het lieve jongetje, was niet te vinden.* (B.) *Huib, mijn jongen, wat schort er aan?* *Vader, ik wou, dat ik rijk was.* (P.)

3. tusschen twee nevengeschikte zinnen, wanneer de deelen door een voegwoord zijn verbonden. Eene uitzondering maken de voegwoorden *en* en *of*: *Ik kon niet heengaan, want ik had druk werk. Hij wou dat huis wel koopen, doch had geen geld genoeg.* Zijn de deelen van den samengestelden zin door een voegwoordelijk bijwoord verbonden, of is het zinsverband niet uitgedrukt, dan bedient men zich meestal van eene *puntkomma*; bij 't tredengevend zinsverband ook van eene *dubbele punt*.

4. bij de onderschikkende zinsverbinding, vóór den bijzin, wanneer deze achter den hoofdzin staat; achter den bijzin, wanneer deze vooraan is geplaatst; vóór en na den bijzin, wanneer hij als tusschenzin voorkomt. Staat de hoofdzin tusschen de deelen des bijzins, dan plaatst men ook dezen tusschen twee komma's: *Als het kalf verdrongen is, dempt men den put. Men vertelde hem, dat er soldaten in aantocht waren. Eenen maatregel, die noodlottiger werkte, had men moeilijk kunnen uitdenken. Gisteren zijn zij, hoor ik, vertrokken.* Bij de beknopte zinnen volgt men denzelfden regel: *Ik geloof, hem reeds meer gezien te hebben. In Keulen te zijn en de Dom niet te zien, dat gaat niet aan.* Zijn beknopte zinnen van beperkten omvang, dan laat men de komma ook weg: *Een' huichelaar te ontmaskeren is zoo gemakkelijk niet.*

5. vóór en na elk zindeel, dat men bijzonder wil doen uitkomen: *Hij had, in weerwil van allerlei bezwaren, het hoofd omhoog gehouden. Mag ik u, met alle bescheidenheid, dit verzoek doen?*

§ 398. Men plaatst eene *puntkomma*:

1. tusschen twee nevengeschikte zinnen, die door een voegwoordelijk bijwoord zijn verbonden of waartusschen 't zinsverband niet is uitgedrukt: *Men deed alles, om haar op te beuren; toch liet zij het hoofd hangen. Wij vonden er een oud vriend van ons; ook maakten wij er kennis met diens neef en zijne dochters. Hij wordt voortdurend door kiespijn gekweld; daarom is hij zoo knorrig. Gij kleedt u in koortsachtige spanning; gij begeeft u naar het terrein; gij vindt er eene bonte menigte, waarvan de een er al gekker en nuchterder uitziet, dan de ander; gij maakt met u honderden als een eenig man front naar het oosten.* (B.)

2. tuschen twee nevengeschikte bijzinnen, wanneer deze niet

door een voegwoord verbonden zijn, bepaaldelijk, wanneer zij eenigen omvang hebben; anders gebruikt men de *komma*: *Hoeveel liever zou ik van de meisjes betuigd hebben, dat zij op het land in vollen zin de natuur genoten; dat zij wandelden, bloemen plukten, kruiden lazten en, door afwisseling van geneugten, den kring harer kennis uitbreidden.* (P.)

3. in het algemeen tusschen zinnen en zindeelen, die men bijzonder wil doen uitkomen, of die wat langer zijn; de *puntkomma* vervangt dan de *komma*: *Aan mijne andere zijde (zat) eene lange Schotsche dame; eene ongeschuilde tante van een goede vijftig jaar; nog al hoog blond; het teint sterk door de zon aangedaan; juist niet mooi.* (B.)

4. tusschen nevengeschikte vragende of uitroepende zinnen, in plaats van 't *vraag- of uitroepsteeken*, dat men alleen achter den laatsten zin plaatst: *Waarom daalde zijn blik ter aarde; waarom hing zijn hoofd neer, toen hij in de schaduw van een boschje het gevogelte zingen hoorde; waarom werd hij weemoedig bij dien wildzang van het woud?* (P.) *Gegroet, gegroet, gij vroolijke en gezonde, lustige en stevige knapen; gegroet, gegroet, gij speelsche en blozende hoop des vaderlands!* (B.)

Intusschen vindt men ook wel 't *vraagsteeken* gebezigd: *Indien er geen natuurschoon in Nederland was, indien het er niet overvloedig was, vanwaar het aantal van onze uitnemende landschapschilders? vanwaar de voortreffelijkheid van hunne meesterstukken?* (B.)

§ 399. Men plaatst eene dubbele punt, wanneer hetgeen volgt ter opheldering of verklaring van 't voorgaande dient. Zoo gebruikt men haar tusschen nevengeschikte zinnen, die redengevend zijn verbonden, zonder dat dit verband is uitgedrukt: *Vergeefsche dat het landschap, bij iederen keer des wegs, wisselde van veelkleurige pracht: hij stond er niet om stil; hij zag er niet naar rond.* (P.) *Eene aardige groep: voor de deur eener boerenwoning rookte een grijsaard zijn pijpje, met een' jongen van een jaar vijf, zes op de linker knie.* (P.) Zoo, wanneer men de woorden van iemand aanhaalt, doch alleen, wanneer de hoofdzin voorafgaat: *Toch kostte het Huib moeite, zich in te houden en niet te roepen: „Machteld, die komt om je geld en goed!”* (P.) Zoo bij optellingen: *In deez' broek voert hij met zich — at wat de tijd opgeeft; — dat wisselt af: knikkers, stuiters, ballen, een' spijker, enz.* (B.)

§ 400. Men gebruikt een *vraagsteeken* na een' vragenden hoofdzin of een' vragenden bijzin, die in den vorm van een' hoofdzin voorkomt; *Wil je roeien? — Ik vroeg hem: „Wil je mij eens helpen?”* Doch niet, wanneer de bijzin als bijzin optreedt: *Ik vroeg hem, of hij wist, waar die man woonde.*

§ 401. Men gebruikt een *uitroepsteeken* na tusschenwerpsels, uitroepen, wenschen, bevelen, enz. *Helaas! Ach! hoe ongelukkig! Drommels! Bloodaard! Kom toch! Vergeef ons onze schulden! Marsch! Vuur!* Ook wel na den naam van den aangesproken persoon: *Je wordt geroepen, kind! Jansje! daar wordt geklopt.* Omgekeerd gebruikt men na tusschenwerpsels wel eens eene *komma*: *Och, hoe lief!*

§ 402. Het beletselteeken bezigt men, wanneer iemand door eene of andere oorzaak verhinderd wordt, een' volzin te eindigen: „*En wie zijt gij mijnheer? om mij op mijne eigene kamer de les te komen lezen? Ik houd u voor . . .*” — „*Geene beleedigingen*”, zei Hildebrand. (B.)

§ 403. De aandachtstreep dient, om den hoorder opmerkzaam te maken op iets, dat hij niet kon verwachten: „*Aan 't spoorstation te Heidelberg daar staat een kind — van dertig jaar.*” (B.) „*Je kunt mooi genoeg praten — mijnheer!*” zeide Pieter met de tanden op elkaar en bevende van haat. (B.) Men gebruikt deze streep ook wel, wanneer de schrijver een deel van zijn onderwerp geheel afgedaan heeft.

§ 404. De aanhalingsteekens dienen, om zinnen of woorden als die van anderen doen uitkomen: *Hij zeide: „Wie gaat er mee?” Hij scheen een man van gewicht, wien de gerechten pasten, maar die „in dit mooie Zwitserland” geen' vrede kon hebben met den wijn.* (B.)

§ 405. De haakjes dienen, om een' op zich zelf staanden zin, tus-
schen de deelen van een' anderen geplaatst, daarvan te scheiden: *Een donker sparren- en dennenwoud, geworteld tusschen, en in, en op (ik weet zelf niet hoe) eene woest dooreengeworpen massa van de kolossaalste rotsklompen.* (B.) Men kan zulk een' zin ook tusschen twee streepjes plaatsen.

REGISTER.

NB. De cijfers wijzen de pagina's aan.

Aaneenschakelend zinsverband	14.	bijvoeglijke	23.
Aangesproken persoon (<i>verhouding tot den zin</i>).	3.	„ in den vorm van doel-	
Aanvoegende wijs (<i>gebruik</i>).	82.	aanwijzende zinnen	23.
Aanwijzend voornaamw. (<i>aard</i>)	46.	doelaanwijzende	29.
„ (<i>verbuiging</i>)	114.	gevolgaanduidende	30.
-aar, -laar	146.	gezegde-zinnen	21.
-aar, -naar (<i>bij persoonsnamen</i>)	144.	onderwerpszinnen	20.
-aard	145.	oorzakelijke voorwerpszinnen	22.
aarts (<i>bijvoeglijke naamw.</i>)	151.	redengevende	28.
aarts (<i>zelfst. naamw.</i>)	144.	tijdbepalende	27.
Accusatief		toegevende	34.
als lijdend voorwerp — met een		voorwaardelijke	32.
voorzetsel — als bijwoordel. bepa-		voorwerpszinnen	21.
ling — als bijstelling of bepaling		Belanghebbende voorwerpszinnen	21.
van gesteldheid — als oorzakelijk		Bepaling van gesteldheid	7.
voorwerp bij een bijv. naamw.	77.	Bepalingaankondigend voornaamw.	47.
Accusatieven als bijwoord	155.	vervanging door 't pers. vnw.	47.
Achteraanvoeging (<i>paragoge</i>)	164.	verbuiging	116.
Achtervoegsels	134.	Beperkend tegenstellend zinsverb.	15.
-achtig (<i>zonder en met hoofdtoon</i>)	150.	Beperkende zinnen	34.
af (<i>zelfst. naamw.</i>)	144.	„ „ met dan	35.
Afleiding	134.	Betrekkelijk voornaamwoord	48.
Afheidsels uit wortels	134.	bijvoegl. gebruikt	48.
-age	141.	bij een' geheelen zin	49.
-and	139.	verbuiging	113.
ant	144.	Bezittelijk voornaamwoord	46.
Antecedent	48.	vervanging door aanw. vnw.	46.
Attributief bijvoeglijk naamw.	42.	bij men	46.
au, ou (<i>wanneer geschreven</i>)	162.	verbuiging	113.
-baar	150.	Bijstelling	7.
Bastaardwoorden (<i>spelling</i>)	173.	„ (<i>geen bijv. zin</i>)	24.
be (<i>bij werkw.</i>)	140.	Bijvoeglijke bepalingen	7.
be (<i>bij bijv. naamw.</i>)	151.	Bijvoeglijk naamwoord	42.
Bedrijvende zin	9.	alleen attributief	43.
Beginletters (<i>wanneer verscherpt</i>)	171.	alleen praedicatief	43.
Begripsnamen	40.	die een' genitief regeeren	75.
Beknopte bijzinnen	19.	die een' accusatief regeeren	78.
beperkende	87.	die geene trappen van hoeda-	
		nigheid hebben	80.
		verbuiging (<i>sterke en zwakke</i>)	108.

wanneer onverbogen; wanneer ge- woonlijk onverbogen	109.	e (regels voor de zachte en scherpe) 166.
verbuiging der <i>bijvoegl. naamw.</i> als <i>zelfstandige naamw. gebruikt</i> 109.		-eel 146.
verbuiging der <i>bijv. naamw.</i> , waar- achter 't <i>zelfst. naamw. is weg-</i> <i>gelaten</i>	109.	een als onbep. voornaamw. 50.
<i>afgeleid</i>	149.	eene (de) en de andere als aanw. vnw. 46.
<i>eigenl. en oneigenl. samengest.</i> . 152.		een (de) of ander, een (het) of ander als onbep. vnw. 50.
<i>samengesteld door afl.</i>	152.	eenig als onb. voornw. 50.
Bijvoeglijke zinnen	22.	Eenvoudig aaneenschakelende of ver- sterkende zinsverbinding . . . 14.
„ „ door of verbonden	23.	-egge of ei 146.
„ „ door een <i>voegw.</i> verbonden	23.	ei (regels voor 't gebruik) . . . 169.
„ „ bij een' volzin	22.	Eigennamen 40.
Bijwoorden (aard en soorten) . . .	59.	-el (namen van <i>werktuigen</i>) . . . 146.
in den <i>overtr. en vergr. trap</i> . . .	81.	-el (<i>verkleinwoorden</i>) 147.
<i>afgeleid</i>	154.	Elliptische zin 11 en 39.
<i>samengesteld</i>	155.	-en (stoffelijke <i>adjectieven</i>) . . . 150.
Bijwoordelijke bepalingen	6.	-en (bijwoorden) 154.
Bijwoordelijke zinnen	24.	Enkelvoudige zelfstandige naamw. mct meervoudige beteekenis. . . 105.
Bijzin	12.	Enkelvoudige zin 2.
„ van een' bijzin	12.	<i>eerste (de) en de laatste, als aanw.</i> voornw. 46.
Causatieven	130.	eeën (werkwoorden) 138.
ch vóór t	172.	-er (<i>persoonsnamen</i>) 145.
ch (stom)	172.	-er (namen van <i>werktuigen</i>) . . . 146.
d vóór s	172.	er als voornw. en als bijwoord. . 112.
dan (<i>uitsluitend voegw.</i>)	16.	-erd 145.
Datief		-es (vrouwel. zelfst. nw.) . . . 145.
van voor- en nadeel — bezit — den belangstellende — <i>bijstelling</i> en bepaling van <i>gesteldheid</i> . . .	76.	et 144.
als <i>bijwoord</i>	155.	Etymologie 134.
Deelwoord (aard en <i>verdeling</i>) . . .	92.	Frequentatieven (<i>werkwoorden van</i> <i>herhaling</i>) 140.
<i>geene trappen van hoedanigh.</i> . . .	81.	ge (werkwoorden) 140.
<i>vorming</i>	125, 126.	ge (zelfst. naamw.) 144.
Deelwoordelijke <i>bijv. naamw.</i> . . .	92.	ge (<i>bijv. naamw.</i>) 151.
Denominatieven	138.	Gebiedende wijs (<i>gebruik</i>) 82.
deze en gene, deze of gene als onb. voornaamw.	50.	„ in den vorm van <i>infini-</i> <i>tief</i> en verl. deelw. 86.
dít en dat (beteekenis)	47.	Gemeenslachtige zelfst. naamw. . 70.
Doelaanwijzende zinnen	28.	Genitief
-dom	148.	van oorsprong — bezit — ver- deling — onder- en voorwerp — oorzaak — <i>scheiding</i> — <i>bijvoor-</i> <i>delijke</i> 74.
e en o (zachte en scherpe — aard) 165.		

als bijwoord	155.
Germaansche talen	2.
Geslacht (<i>aard en regels</i>)	64.
„ der samengest. woorden	71.
Getal (<i>aard</i>)	71.
zelfst. naamw., alleen <i>enkelvoud</i>	72.
<i>alleen meervoud</i>	73.
Getal des werkwoords	91.
Gevolgaanduidende zinnen	29.
door <i>dan dat</i> verbonden	30.
„ <i>of</i> „	30.
-gewijze	154.
Gezegde (<i>logisch en grammatisch</i>)	3.
Gezegde-zinnen	20.
<i>Grond tegenover gevolgtrekking</i>	17.
Grondwoord	134.
h (stom)	172.
-haftig	150.
<i>hebben en zijn</i> als hulpwerkw.	89, 90.
-heid	147.
her	141.
<i>hetgeen</i> als betr. vnw.	49.
<i>hij, zij het</i> (beteekenis)	45.
<i>het</i> als onbep. voornw.	50.
Hoofdletters	174.
Hoofdtelwoorden (<i>bep. en onbep.</i>)	51.
„ zelfstandig gebruikt	51.
„ (<i>verbuiging</i>)	117.
Hoofdzin	12.
Hulpwerkwoorden	
van tijd — wijze — den lijdenden	
vorm	56.
ie en i (regels voor 't gebruik)	169.
-ier, -nier	145.
-ig, -erig	150.
ij (regels voor 't gebruik)	170.
-ij, -nij, -erij, -ernij	147.
<i>Ik ben het, enz.</i> (ontleding)	11.
-ik	147.
-in	145.
Infinitief (onbepaalde wijs)	80.
verschil tusschen den — en 't	
zelfst. naamw.	93.

voorafgegaan door voorzetsels,	
vooral door <i>om te</i>	94.
zonder <i>te</i>	95.
in plaats van verleden deelwoord	96.
-ing, -ling (gemeenslachtige zelfst.	
naamw. en verkleinw.)	146 en 147.
-ing (vrouwel. begripsnamen)	147.
Inlassching (<i>epenthesis</i>)	162.
Intensieven	140.
-je, -tje	146.
-jes, -tjes, -kens	155.
Klankverspringing (<i>metathesis</i>)	164.
Klemtoon (<i>hoofdtoon en bijtoon</i>)	159.
-kijn, -ken, -ke, -sken, -ske	146.
Klinkers	160.
Klinkers (uitspraak: <i>volkomen</i> —	
<i>gerekt</i> — <i>onvolkomen</i> — <i>toonloos</i>)	160.
Koppelteeken	174.
Koppelwerkwoorden	56.
laten, gevolgd door 1 ^{en} of 4 ^{en}	
naamv.	86.
Leesteekens	175.
Letterklanken en -teekens	159.
Lidwoord	
van <i>bepaaldheid</i>	52.
„ <i>onbepaaldheid</i>	52.
<i>gebruik of weglating</i>	52.
<i>verbuiging</i>	119.
Lijdende (schijnbaar) vorm van	
onovergankelijke werkw.	54.
Lijdende zin	9.
-lijk (adjectieven)	151.
-lijk, -lijks (bijwoorden)	154.
-lijn	146.
-lings	154.
-loos	151.
Medeklinkers	171.
<i>verdeeling</i>	161.
<i>stomme</i>	161.
<i>verdubbeling</i>	171.
Meervoudsvorming der zelfst.	
naamw.	102.

door s	103.
beurtelings s of en	103.
s en en met verschil van beteekenis	103.
door ers, eren	104.
Meervoudsvorming (<i>schijnbaar</i>) door	
nen, iën	104.
Meervoud van woorden op <i>man</i> .	105.
Meervoud van woorden op <i>us</i> en <i>um</i>	105.
Meervoud, gelijk aan 't enkelvoud	105.
" met klinkerverandering	105.
" " verandering van	
slotmedeklinker .	106.
Meervoud van titels	105.
" " eigennamen	106.
Namen van hoedanigheden	
" toestanden	
" werkingen	41.
Namen van werkelijke zelfstandigh.	40.
Naamvallen (<i>aard</i>)	73.
Naamval van den bijstelling bij den	
genitief	78.
Naamwoordelijk deel van 't gezegde	4, 10.
Nederlandsche taal	1.
Nevenschikkend zinsverband . .	13.
-nis	148.
Nominatief	
als <i>onderwerp</i> — <i>deel van 't ge-</i>	
<i>zegde</i> — <i>bijstelling</i> en <i>bepaling</i>	
<i>van gesteldheid</i>	74.
o en e (zachte en scherpe — <i>aard</i>)	166.
o (regels voor de <i>zachte</i> en <i>scherpe</i>)	166.
oor	144.
Oorzaak tegenover <i>gevolg</i>	27.
Redengevende zinnen	17.
Oorzakelijke voorwerpszinnen . .	21.
on (zelfst. naamw.)	144.
on (adjectieven)	151.
Onbepaalde voornaamw. (<i>aard</i>) .	49.
<i>verbuiging</i>	117.
Onderschikkend zinsverband . . .	18.
Onderwerp (<i>logisch</i> en <i>gramma-</i>	
<i>tisch</i>)	3.
Onderwerpszinnen	20.

Onovergankelijke werkwoorden	
<i>subjectief</i> en <i>objectief</i>	54.
Onpersoonlijke werkwoorden	
<i>werkelijk</i> en <i>schijnbaar</i> . . .	55.
ont	141.
Overeenstemming in buigingsvorm:	
a. tusschen <i>onderwerp</i> en <i>gezegde</i>	
1. in <i>persoon</i>	97.
2. in <i>getal</i>	98.
b. tusschen <i>onderwerp</i> en <i>naamw.</i>	
<i>deel van 't gezegde</i>	99.
c. tusschen <i>naamwoord</i> en <i>bijv.</i>	
<i>bepalingen</i>	99.
d. tusschen <i>voornaamw.</i> en <i>zelfst.</i>	
<i>naamw.</i>	100.
Overgankelijke werkwoorden	
<i>bedrijvende</i> en <i>lijdende vorm</i> .	54.
Overtreffende trap (<i>aard</i> en <i>gebruik</i>)	79.
" " (<i>volstrekt</i> en <i>be-</i>	
<i>trekkelijk</i>)	80.
Personen des werkwoords	91.
Persoonlijke voornaamw. (<i>aard</i>) .	44.
<i>verbuiging</i>	111.
Plaatsbepalende zinnen	24.
Praedicatief bijvoegl. naamw. . .	42.
Rangtelwoorden (<i>bep.</i> en <i>onbep.</i>) .	51.
" (<i>zelfst. gebruikt</i>)	52.
" (<i>verbuiging</i>)	117.
Reden tegenover <i>gevolg</i>	17.
Redengevend zinsverband	17.
Redengevende zinnen	27.
niet te verwarren met <i>oorzakelijke</i>	
<i>voorwerpszinnen</i>	27.
met <i>dat</i>	28.
-rik	145.
s of sch aan 't slot van <i>bijv.</i> naamw.	172.
-s (<i>bijwoordelijke</i>)	155.
Samengestelde zin	4.
Samengetrokken zinnen	13, 18.
<i>Samenstelling</i>	
<i>scheidbare</i> en <i>onscheidbare, eigen-</i>	
<i>lijke</i> en <i>oneigenlijke</i> — <i>door middel</i>	
<i>van afleiding</i>	137.

Samentrekkingsteeken	175.	Tusschenwerpsels	63.
-sch, -isch (bijv. naamw.)	150.	Tweeklanken	169.
-schap	148.		
Schijnbaar lijdende zinnen	9.	u als voornaamw. van den tweeden	
-sel	146.	persoon	54 en 97.
Slotmedeklinkers (wanneer <i>zacht</i> en		Uitsluit. tegenstellend zinsverband	16.
wanneer <i>scherp</i>)	171.		
Soortnamen	40.	Veelvoudige zindeelen	8.
Spelling	4.	ver (werkwoorden)	141.
<i>grondslagen</i>	165.	Verandering van klinkers	160.
van <i>gerekte</i> klinkers	165.	" " medeklinkers	162.
van <i>volkomen a en u</i>	165.	Verbuiging (<i>aard</i>)	64.
Spraak	1.	Verdeelend zinsverband	14.
Spraakkunst	2.	Vergelijkende zinnen	35.
Stam	101.	Vergrootende trap (<i>aard en gebruik</i>)	79.
Stellende trap (<i>aard en gebruik</i>)	79.	<i>omschrijving</i> noodzakelijk	80.
-ster	145.	Verhoudingszinnen	37.
Stofnamen	41.	Verklarend zinsverband	18.
Syntaxis	2.	Verkleinwoorden (<i>aard</i>)	146.
		Vervoeging (<i>aard</i>)	64.
Taal	1.	Verzamelnamen	41.
-te (zelfst. naamw.)	147.	Voegwoorden (<i>aard en verdeeling</i>)	63.
Tegenstellend zinsverband	15.	<i>vorming</i>	157.
Telwoorden (<i>aard</i>)	51.	Volzin	1. 3.
<i>verbuiging</i>	117.	Voornaamw. (<i>zelfst. en bijv.</i>)	44.
<i>vorming</i>	153.	<i>verbuiging</i>	111.
Tijdbepalende zinnen	24.	<i>vorming</i>	152.
door <i>of</i> verbonden	26.	Voorvoegsels	134.
Tijden der werkwoorden		Voortzettend en rangsch. zinsverb.	14.
<i>aard en benaming</i>	86.	Voorwaardel. wijs (<i>gebruik</i>)	82 en 84.
<i>enkele. en samengest.</i>	89.	Voorwaardelijke zinnen	31.
der <i>aanvoegende</i> wijs	88.	in den vorm van <i>vragende en</i>	
der <i>voorwaardel. wijs</i>	81.	<i>gebiedende</i> zinnen	32.
der <i>gebiedende</i> wijs	89.	met <i>of</i> verbonden	32.
van den <i>infinitief</i>	94.	Voorwerpen (<i>lijdend — belangheb-</i>	
Toegevende zinnen	33.	<i>bend — oorzakelijk</i>)	5.
in den vorm van hoofd- en ge-		Voorwerpsnamen	40.
<i>gebiedende</i> zinnen	34.	Voorwerpszinnen	21.
met <i>al en ook</i>	33.	Voorzetsels (<i>aard</i>)	62.
met een <i>vragend</i> voornaamw. of		" <i>die een' 3en naamval</i>	
<i>bijwoord</i>	34.	<i>regeeren</i>	77.
Tongvallen	2.	<i>die een' schijnbaren 2en naamv.</i>	
Trappen van hoedanigheid (<i>aard</i>)	79.	<i>regeeren</i>	77.
<i>vorming</i>	110.	<i>vorming</i>	156.
Tusschenletters (<i>verscherping</i>)	171.	Vragende voornaamwoorden	47.

in uitroependen zin	48.	sterke, verdeling in 11 klassen	120.
als onbepaalde vnv.	50.	sterke, wier vervoeging opmerking	
verbuiging	115.	verdient, naar de klassen gerang-	
Vragende zin	8.	schikt	122.
Vreemde woorden	173.	zwakke	125.
-waarts	154.	onregelmatig sterke	127.
wan (werkwoorden)	141.	onregelmatig zwakke	132.
wan (zelfst. naamw.)	144.	persoons- en tijdsuitgangen	126.
wat, als betr. voornw.; wanneer		Werkwoorden (vorming)	
geoorloofd	49.	afgeleide	138.
wat, bijvoegl. vragend voornaamw.	47.	samengestelde	142.
wat, onbepaald voornaamwoord	50.	Werkwoordel. deel van 't gezegde 4 en 10.	
Wederkeerend voornaamw.	45.	wie en wat = al wie en al wat	49.
Wederkeerende werkwoorden		wij in de plaats van ik	44.
noodzakelijk of toevallig	55.	Wijzen der werkwoorden (aard)	81.
Wederkeerig voornaamw.	45.	Woord	1.
Weglating aan 't begin (<i>aphaeresis</i>)	164.	Woordschikking (in hoofd- en bijzin)	12.
„ in 't midden (<i>syncope</i>)	164.	Woordvorming	134.
„ aan 't slot (<i>apocope</i>)	164.	Wortels ,	134.
welks v. zaken in 't enkelv.	48.	zaam	151.
Werkwoorden (aard)	54.	zeker als onbep. voornaamw.	50.
beurtelings over- en onovergankelijk	57.	zelf en alleen (gebruiken verbuiging)	112.
oorspronkelijk onoverg., thans overg.	57.	Zelfslachtige zelfst. naamw.	71.
onoverg., als overgankel. ge-		Zelfstandige naamw. (aard)	40.
bruikt	58.	verdeling in soorten	40.
onpersoonlijke, als overg. ge-		tot verschillende soorten behoorende	41.
bruikt	58.	verbuiging (sterke en zwakke)	101.
koppelw. oorspr. onoverg. of		vorming:	
overg.	58.	afgeleid	143.
Werkwoorden, die twee accusatie-		samengesteld	148.
ven regeeren	78.	samengesteld door afleiding	149.
Werkwoorden (vervoeging, sterke		Zuiver tegenstellend zinsverband	15.
en zwakke)	120.		